

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

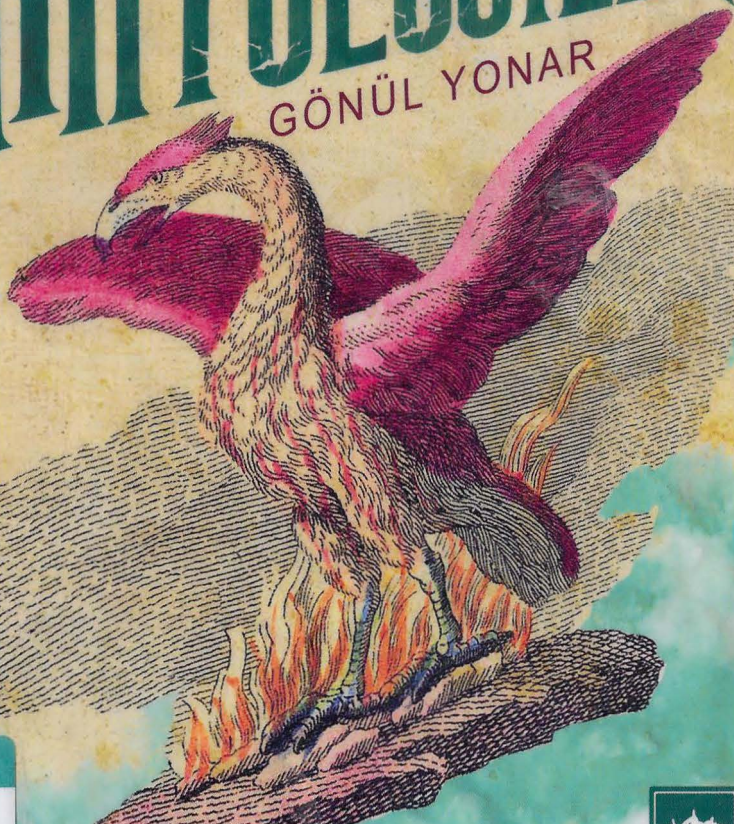
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YARATILIS MITOLOJİLERİ

GÖNÜL YONAR



YARATILIŞ MITOLOJİLERİ

Altı Medeniyet Altı Yaratılış Hikâyesi

Gönül Yonar



YAYIN NU: 1093
KÜLTÜR SERİSİ: 612

1. Basım: 2015
3. BASIM

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-605-155-208-8

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71- Faks: (0212) 251 00 12
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz
Dizgi-Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset
Baskı: GD Ofset Matbaacılık A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi, A5 Blok, 4. Kat, No:407
İkitelli OSB – Başakşehir – İstanbul
Sertifika Numarası: 32211 Tel: (0212) 671 91 00
İstanbul- 2018

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

GÖNÜL YONAR; İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde Gazetecilik okudu. Osmanlı Gazeteciliği üzerine tez hazırladı. Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü'nde lisansüstü çalışmalarına devam etmektedir. *Yediiklim* dergisinde başladığı yazı hayatını *Hece Edebiyat*, *Kafdağı*, *edebistan.com* ve *Star Kitap*'ta sürdürmektedir. Yazarın fantastik edebiyat ile ilgili inceleme ve araştırmalarını derlediği *Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri* adlı eseri Ötüken Neşriyat tarafından 2011 yılında yayımlandı.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Yaratılışın Abc'si.....	21
O Büyülü Başlangıç: Evrenin Hikâyesi.....	32
İlk Madde ve Ex Nihilo	37

I. BÖLÜM

MEZOPOTAMYA'NIN SIRRI

Sümer- Asur- Babil	45
Asur-Banipal'ın Bıraktıkları	48
Tabletlerdeki Efsaneler.....	49
Enuma Eliş 'Yükseklerdeyken'	50
Din-Astronomi Denklemi	56
İlk 'Ol!' Emri	58
Kadının Yaratılışı.....	60
İnsanlığın Yokoluş Hikâyesi: Tufan	62

II. BÖLÜM

ESKİ AHİT'İN GİZLEDİKLERİ

İbranî Yaratılış Öyküleri	67
İbranî Kaynaklarına Dair.....	68
Kutsal Kitaplardaki Hikâyelerin Gerçekliği Meselesi.....	70
Tekvin'e Göre İlk Yaratılış	72
Adventistler'de Yaratılış	75
Rabbinik Kaynaklara Göre Yaratılış	77
İnsanın Yaratılışı	85
Kadının Yaratılışı.....	91
Tufan Hadisesi	95

III. BÖLÜM

GİZEMLİ TÜRK TÜREYİŞLERİ

Orta Asya Yaratılış Hikâyeleri	101
Efsanelerdeki Varyant Zenginliği	104
Yaratılış Hikâyeleri.....	106
Üç Türeyiş Nesnesi	111
Altay Yaratılış Efsanesi.....	123
Uygur Türeyiş Efsanesi	135
Yakut Yaratılış Efsanesi	138
Göktürk Türeyiş Efsanesi.....	140
Oğuz Türeyiş Efsanesi	141
İnsanın Yaratılışı	145
Kadının Yaratılışı.....	146
Tufan Olayı.....	150

IV. BÖLÜM

SON MESAJDA YARATILIŞ

İslâm Medeniyeti'nde Yaratılış Hikâyeleri.....	155
Anlatılardaki Kaynak Çeşitliliğinin Sebepleri	156
Yaratılış Hikâyelerine Dair	160
Kur'an-ı Kerim'de Yaratılış.....	163
Ana Kaynakların Dışında Yaratılış Bahsi.....	169
Hadislerde Yaratılış	173
İnsanın Yaratılışı	185
Kadının Yaratılışı.....	191
Tufan Hadisesi.....	193

V. BÖLÜM

ATEŞLE GELEN YARATILIŞ

İran Yaratılış Efsaneleri	199
İran'ın Dini Kaynakları Üzerine.....	202
İran Dinlerinde Tanrılar ve İnanışlar	203
İran'a Rengini Veren Din: Zerdüştlük.....	209
Bir İran Peygamberi: Zerdüşť	212
Zerdüşť Öğretisinde Yaratılış	220
Bundehişt'n'de Yaratılış	225
Mecusiler'de Yaratılış.....	233
Geyumersiyye'de Yaratılış	235
Zerdüşťiyye'ye Göre Yaratılış	236
İnsanın Yaratılışı	237
Tufan	243

VI. BÖLÜM

TAŞA KAZINAN İNANÇ

Mısır Yaratılış Hikâyeleri.....	249
Mısırlılar'ın Kökenleri Üzerine	250
Mısır'ın Dini Kaynakları	255
Mısır'ın Tanrıları	261
Ra'nın Gözü ve Illuminati.....	265
Mısır'ın Tek Tanrılı Dönemleri ve Hz. Musa (as)	278
Yaratılışın İlk Emri: 'Işık Olsun!'	282
İnsanın Yaratılışı: Adem'den Önce İlk İnsan: Atum.....	293
Kadının Yaratılışı.....	297
Mısır ve Tufan	299
Öte Dünya Algısı Ve Mumyalama.....	302
Ek: Mitlerdeki Benzerlikler	305
Kaynakça	317

Mehmet Şişman Beyefendi'ye...

‘Başlangıçta...’

Yaratılışla ilgili birçok hikâye böyle başlar.

Farklı coğrafyalarda ve tarihin her köşesinde

bu sözcüğün yaydığı hikâyelere şahit oluruz.

Hikâyeler çeşitlidir. Mitolojilere yaptığımız yolculukta

bizi bekleyen ‘ilk’ler aslında insanlığımızın kökenlerine uzanma,

onunla temas etme hayalinden ve

merakından başka bir şey değildir.

Böyle bir merak ve istek bizi birçok medeniyetin dini,

kültürel ve sosyal dinamikleriyle yüz yüze getirir.

Bir tünelin ucunda görmeyi arzuladığımız ışığın,

bizi milyonlarca ışığın bir tek prizmanın

kristallerine vuran ışık huzmesi ile karşıladığını görürüz.

Her neden bir başka nedeni tetiklemiş

ve prizma sonsuz yansımalarla

insanlık tablosunu aydınlatmıştır. Hepsini hepsi budur.

Bu hengâme, bu telaş bu merak tek bir soruyu çıkarmıştır ortaya:

“Ben kimim? ‘Ben’ denen şey nedir?”

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

KİTAP HAKKINDA

‘Hayatımız boyunca kaç kitap bizi Ana Kitap’a ulaştırır farkında olmayız,’ der bir Doğulu bilge. Haklıdır, zira hayatını bilinmeyen, görülmeyen ve bir türlü ispatlanamayan bir başka gerçeklik için nizam sokan insanların coğrafyasında elbette kitaplar yalnızca okunmak ve raflarda yerini almak için değildir.

Ama bazı kitaplar vardır ki, sayfalarını araladığınızda, sizi bekleyen şey ile ürperirsiniz. Karşılaştığınız şey ilk yaratılışın o harikulade izleridir. Bu izler size; varlık sebebinizin, mekân algınızın, aidiyetlerinizin, kutsallarınızın, inkarlarınızın, kabullerinizin ve redlerinizin nereden geldiğini anlatır. Bununla kalmaz, yeryüzündeki cinslerinizin de benzer köklere sahip olduğunu hikâye eder. İşte o zaman anlarsınız ki Tek bir Kaynak insanlığın ortak mirası dediğimiz o karmaşık yapıyı inşa etmiştir. Bu inşada özne her zaman insandır, cinsinizdir, sizsinizdir.

Bu çalışma, böyle karmaşık bir düzende insanlığın ortak mirasına Doğu medeniyetlerinin yaptığı katkıyı altı¹ medeniyet özelinde bir yekün olarak ortaya koymayı hedefliyor. Satır satır

¹ Altı sayısı, Osmanlı alfabesinin 29. harfi olan ‘vav’ın ebced sayı değeridir. Elementlerin mevsimlerin ve yönlerin dörtlü özelliğinden dolayı ‘dört’ sayısı dünya âlemini sembolize ederken, ‘beş’ sayısı, insanın, bu âlemin merkezinde olduğunu ifade eder. ‘Altı’ ise (5+1) olarak, insanın gökle yer arasında bağlaç olması sebebiyle, ona bir de aşkın boyutunu ilâve ederek bütün varlığın tapınları.

dokunan şey, varoluşumuzun, adını sanını, yerini yurdunu bilmediğimiz insanlarla nasıl ortak bir kaderden gelip ve yine nasıl ortak bir kadere doğru yol almaklığımızın hikâyesinin ruhunu yakalamaktır.

Bu yönü ile salt bir tarihsel mitolojik birikimi kayıt altına alma amacını gütmüyoruz. İnsanlığın yeryüzündeki ilk adımlarından bu yana hissettiği aidiyet duygusunu didikleyip anlamaya çalışırken, Türklerin gökyüzünden inen kutsal ışık ile varoluşunu kutlayıp cesaretle bozkırlarda at kışnetmesine, Sümerlerin Ea'nın insanlığa verdiği ikinci fırsatı unutup Asurlarla yeniden başladıkları hiç bitmeyen kavga gürültülerine, Babil'in sayısız sürgünlerinde bileği kelepçeli peygamberlerine, İbranî hahamlarının kadim sırların izlerini sürüşlerine, kutsal sandığın emanetlerini koruyuşlarına ve İslâm coğrafyasını kendi boyası ile renklendirmiş tasavvuf birikimiyle müşahade sınırlarında dolaşan âlim-mutasavvıfların olağanüstülüklerle perdelenişine şahitlik etmek istiyoruz.

İnsanın ilklere olan merakından hareketle medeniyetlerin yaratılış öykülerini kaleme aldık. Mitoloji kitaplarını, ana dini kaynakları, tali dini yorumları, gayriresmi okuma çalışmalarını merakla bir araya getirdik.

Peki amaç ne idi? Bu çalışmanın amacı, kitabın sonunda vardığımız sonuçtur. İnsanlık tek bir kaynaktan dini, kültürel kodlarını oluştururken tarihsel kesintilerle birbirine zıt düşmüş ve hatta bu uğurda kan akıtmıştır. 'Birini öldüren bütün bir insanlığı öldürmüş gibidir,' düsturunun bize hatırlattığı şey, insanlığın ortak noktalarının kökenlerine inmek olmuştur. Hepimiz bir Habil, bir Kabil, bir Adem ve bir Havva'yız. Ötesi bize büyük gibi görünen ama aslında ana eksenin etrafında dönüp duran küçük halkalardan teşekkül etmiş ortak yaratılış ve hayat tecrübesi hikâyelerdir. Bu ortak tablo en iyi köken mitlerinde kendini göstermektedir.

Kitapta medeniyetlerin yaratılış hikâyeleri, mevcut bilimsel sınıflamalar kapsamında ele alınmamış, anlatılar o medeniyetin mitolojik-teolojik, arkeolojik ve kozmogonik birikiminin bir toplamı olarak sunulmuştur. Mevzu ayrıca, 'mitolojik açıdan yara-

tılış', 'arkeolojik veriler ışığında yaratılış', 'teoloji ve yaratılış öyküleri', gibi başlıklarla ayrı ve sınıflandırılmış çalışmalar halinde tasnif edilebilir. Biz bu tasnifi bu çalışma için gerekli görmeyerek bütün bir insanlık birikimini tek bir noktaya 'yaratılış'a vurgu yaparak ele almak istedik. Kitabın adındaki 'medeniyet' vurgusu bu bütünlüklü bakış açısının bir tezahürüdür.

Mitolojik verileri, tarihsel kaynaklara nazaran daha zengin, yaygın ve ulaşılabilir olan medeniyetler ile (Mezopotamya, Türk) bir kitabı olan, semavî kaynağına ulaşılabilirliği mümkün medeniyetlerin (Yahudi, Müslüman) kozmogonik ve antropogonik yaratılış anlatılarının bir arada bulunması bazı yanlış ya da yanlış yargılara sebep olabilir. Şöyle ki; artık mitsel verilerle varlığı devam eden yaratılış hikâyeleri ile, semavî dinin kaynağından alıntılanan yaratılış hikâyeleri aynı kategoride değerlendiriliyor gibi algılanabilir. Bu düşüncenin varabileceği yanlış değerlendirmelere meydan vermemek adına, şu hususun altını çizmek gerekir: Medeniyetler, günümüze yakınlıkları oranında kaynak çeşitliliğine sahiptirler. Mezopotamya'nın çok kültürlü, çok dilli ve çok katmanlı tarihsel birikimi ile, Tevrat ve rabbinik kaynaklardan müteşekkil bir İbranî tarihi ya da bol malzemeli hadis külliyatı ve apaçık elimizde olan Kur'an-ı Kerim ile İslâm medeniyeti, uzandıkları kaynaklarla kendi bütünlükleri çerçevesinde mevzuya kaynak sunmuşlardır. Fakat özel olarak kaynak tasnifli çalışmalar da mümkündür. Nitekim bu konuda hususi çalışmalar yapılmış, özellikle Kur'an-ı Kerim'deki kıssaların toplandığı çalışmalar ilim dünyasına kazandırılmıştır. Biz burada, medeniyetlerin dini, dindışı, sahih, gayrisahi, kitabi, mitsel, yazılı, sözlü bütün birikimini kozmogonik ve antropogonik yaratılışla ilgili olarak ortaya koymak istedik.

İlâhî dinlerin, çıkışları itibariyle tek tanrılı oluşlarının zamanla değişime uğradığı bir gerçektir. Bu değişim esnasında, ona kaynaklık eden kitap/mushaf/sahife gibi verilerin zaman zaman mitolojik lisan kullandığına ve bunun günümüze kadar geldiğine şahit olacağız. Bunun ana sebeplerinden birisi dejenerasyon-

dur. Bunun en canlı örneklerini Eski Ahit ve Yeni Ahit'te görmekteyiz. Çünkü Eski Ahit ve Yeni Ahit, bol miktarda mitolojik malzeme içermektedir.² Bunu İbranî mitlerini işlerken göreceğiz. Bir diğer sebep ise, insanların somutlaştırma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu ikinci grupta dindeki yahut kutsal kitaptaki dejenerasyon söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim, insan elinin değmediğinin açık delilini bizzat kendi ayetlerinde tasdik eder. Ancak Kur'an'ın bütünlüklü sahihliğine rağmen, İslâm'ın kültürel boyutunda yani halk dini formunda mitolojik unsurlar, özellikle hadis külliyyatının içine bol miktarda girmiştir. Bunun yanında İslâm'ın tasavvufî yorumlarındaki öğretilerde de yaratılışa ilgili Kur'an-ı Kerim'in bildirmediği, işaret etmediği, mevzu olarak konumlandırmadığı yüzlerce bilgi ve detay mevcuttur. Sebebi ne olursa olsun, kutsal kitapların tali kaynaklarla, söylence edebiyatıyla ya da sözlü kaynaklarla mitolojiye yakınlştırıldığını görüyoruz. Bu ise doğrudan ya da dolaylı olarak kutsal kitapların mitolojik malzeme ile dolmasına yol açmıştır. Konuyu incelerken iç içe geçmiş girift din-mitoloji malzeme yığını ile karşılaştığımızda bir teolog gibi sahih-gayri sahih ayrımına gitmeksizin çalışmayı ilerletmek istedik.

Mitoloji ile ilgili Türkiye kaynakçasının oldukça kısır olduğunu söylemek gerekir. Bu konuda son zamanlarda mitolojinin bir malzeme olarak kullanıldığı fantastik kurgusal ürünler dışında kayda değer bir yekün maalesef yoktur. Türkçede antik dünyanın mitosları ile ilgili eserlerin çoğu Grek mitolojisine aittir. Bunlar içinde Azra Erhat'ın Mitoloji Sözlüğü, E. Hamilton'un Mitologya'sı ve Nurullah Ataç'ın Klasik Mitoloji'si dışında geri kalan bütün çalışmalar ya spesifik (Bahaeddin Ögel'in Türk Mitolojisi gibi) çalışmalardır ya da yabancı düşünürlerin kaynaklarıdır. Bu birikimin önemli bir açığını kapatan Mircea Elaide, *Mitle- rin Özellikleri, Kutsal ve Dindışı, İmgeler Simgeler, Şamanizm ve Dinler Tarihi* eserleriyle büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

² Ali Rafet Özkan, *Din-Mitoloji İlişkisi, Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 11, İstanbul, 2002, s. 20.

Onun doldurduğu boşluk tarihsel mitolojinin kutsal ile temasındaki geniş bakış açısında gizlidir. J. Campbell'in ise taraflı bakış açısına rağmen, *Batı Mitolojisi*, *Doğu Mitolojisi*, *Yaratıcı Mitoloji*, *İlkel Mitoloji* eserleriyle bu konuda eksiksiz bir seri tamamladığı söylenebilir. F. G. Bratton ve S. Hook'un da Ortadoğu mitolojisi ile ilgili alanda kayda değer bir yer edindiğini görmekteyiz. Bunun dışındaki yerli-yabancı eserler; konunun bir parçası ile hususi eserlerde yer almış ve spesifik çalışmalar olarak ortaya çıkmamışlardır.

Medeniyetler elbette bu çalışmada ele alınanlarla sınırlı değildir. Hitit, Yunan, İnka, Hint medeniyetleri ve onlara ait yaratılış mitleri ikinci bir çalışma olarak sırasını beklemektedir. Özellikle Hint birikimi büyük bir yekûn tutmaktadır. Bütün medeniyetlerin birbirine eklemlenen insanlık tecrübeleri, yaratılış mitlerinde de şaşılacak derecede bütünlük arz etmekte ve bu medeniyetler de bu bütünlüğü tamamlamaktadır.

Yaratılış mitlerinin çerçevesinin çizildiği girişte, kapsam genişletilmeden kozmogonik ve antropogonik mitlerin kutsal ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, insanlığın ilk tarih izlerinin keşfedildiği büyümlü Mezopotamya topraklarındaki yaratılış ele alınmıştır. Mezopotamya'nın dokusundaki Asur ve Babil zenginliği Sümer'e eklenirken ilk evren-ilk insan yaratılışı üzerinden bu zenginlik aktarılmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm, rabbinik metinlerin çokluğu ile dikkat çeken Yahudi birikimini ele almaktadır. İbranî metnlerinin yaratılış konusunda Tevrat merkezli metinleri ile rabbinik metinler arasında görülen fark, dini ve kültürel zenginliği en güzel anlatan metinlerdir. Üçüncü bölümde Orta Asya'nın cesur halkı Türk boylarının yaratılış konusundaki söylence birikimi ele alınmıştır. Kahramanlık destanlarında büyük bir birikime sahip olan Orta Asya Türklerinin yaratılış ve türeyiş efsanelerinde de geri kalmadığını görmek mümkün. Dördüncü bölümde, insanlığın muhatabı son din İslâm'ın yayıldığı coğrafyalar olarak nitelendirdiğimiz İslâm medeniyetinin yaratılış konusundaki söylence birikimi ortaya konmuştur. Beşinci bölüm,

yoğun Hint etkisinin görüldüğü İran yaratılış mitlerine ayrılmıştır. Altıncı bölümde kayıp efsanevî kıta Atlantis ve Mu medeniyetlerinin yoğun tesirini taşıyan Mısır yaratılış efsaneleri ele alınmıştır. Son bölümde ise ele aldığımız medeniyetlerin mitolojilerinde yaratılış kapsamında görülen benzerlikler belirtilmiştir.

Her bölümün sonuna tufan hadisesini alışımızın sebebi 'tufanın yaratılmışlara verilmiş ikinci yaşam şansı' olarak görülmesidir. İnsanlığın yok oluşundan sonra verilen bu ikinci varoluş fırsatı sebebiyle ele aldığımız medeniyetlerdeki ilk evren ve ilk insan yaratılışlarının sonuna tufanı da ekledik.

Tufan hadisesinin ortaya çıkışı konusunda iki görüş vardır. Birincisi, Tufan'ın 4. jeolojik zamanın sonlarındaki dünyanın hemen hemen tamamını su bastığı, buzulların eriyip, devamlı yağışların olduğu, ırmakların coştığı dönemde yaşandığını iddia etmektedir. İkinci görüş, bu destanın Sümerler zamanında ortaya çıktığını savunmaktadır. Sümerlerin çivi yazılı metinlerde keşfedilmesinden sonra bilim adamlarının Kitab-ı Mukaddes'te geçen bu anlatıya daha fazla dikkat kesildikleri bilinmektedir. Bütün bunlar Tufan hadisesinin yaratılışın bir ardılı olarak görülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu fikirlerin ikisinin de doğru olması muhtemeldir. Yani bu destanların çok eski dönemlerde ortaya çıkıp daha gelişmiş halde yazıya geçmiş olması mümkündür. Çünkü vakanın genel teması, insanların yaratıcıya karşı sınırını aşmalarından dolayı tanrının/tanrıların gazabına maruz kalmasından ibarettir.

Uzun teşekkür listesinde yine elbette kitap ve fikirleriyle hocalarım var. Onlara hep ihtiyacım oldu. Gerek yüzlerini görmeden çoklu sosyal ortamlarda tanış olduğum, gerekse yıllardır bana emek veren ve şu anda hayatta olan ya da olmayan alanının duayenlerine, başucu kitaplarım dışında bana verdikleri manevî destek için saygıdeğer üniversite hocalarıma minnet borçluyum. Bu çalışma sayesinde İbranî kültürü üzerine çalışan çok değerli araştırmacılar ile tanışma fırsatım oldu. Sibiry'a'nın içlerinde 'bir şaman töreni'nde bulduğum Eliade, bu kitapta da ellerini bana

uzattı. Onun ruhunun kuşatıcı sihrini yakinen yaşadığımı söylesem abartmış olmayacağım. Graves ise, beni Yahudi Rabbinik metinlerin zenginliğinde başdöndürücü bir serüvene çıkardı. Bu çalışmada yerli ilim adamlarımızın bilgilerini yabancı düşünürlerin bakış açılarıyla harmanlamak tam bir insanlık harmonisi oluşturdu. Bu harmoniye uyacak en isabetli konu şüphesiz ki ilk evren ve ilk insan yaratılışı idi.

Birinci kitapta yaptığımız, muhayyilenin harikulade şölenini, bu çalışmada ilk yaratılış serüvenleri ile bütün bir kainata yaydık. İnsanlığın ortak hallerindeki o ilk ‘ilkel’ hali gözler önüne sererken suyun, toprağın, gök ve yerin titreyişlerini o ilk andaki heyecanı ile sizlere sunuyoruz...

Serüven şimdi başlasın...

Medeniyetler ve yaratılış öyküleri...

İnsanlığın muazzam birikiminin ilk sahneleri...

Yer, su ve gök...

Ve insan...

Gönül Yonar
Çengelköy 2015

GİRİŞ

YARATILIŞIN ABC'Sİ

'Yaratılış, fiziğe göre mantıksızlık olabilir,
ama metafiziğe göre değildir.'

"Mitoloji deyince aklımıza Yunan mitolojisi gelir," der Azra Erhat. Devamla bu anlayış hatalıdır diye ekler.

*"Aslında bir Akdeniz çevresi efsaneler topluluğu vardır, onu Yunanistan ve Roma'ya maletmemiz bu efsanelerin Yunanistan ve Roma uyruklu yazarların kalemıyla Yunanca ve Latince yazılmış olmasından ileri gelir. Oysa bu efsanelerin çıkış yeri ne Yunan'dır ne İtalya'dır. Anadolu'dur, Girit'tir, Mezopotamya'dır, Fenike'dir, Mısır'dır ya da bütün bu yerlerdeki sözlü geleneklerin karışımından meydana gelmiş bir bütündür."*¹

Bu kitapta okuyacağınız hikâyelerin tamamının mekânı Doğu olmasına rağmen, etkileşimlerle bütün bir insanlığın ortak malı haline gelmiştir.

Çağdaş fizik ve astronomi bilimi evrenin sıfır hacme sahip bir noktasının bilinmeyen bir sebepten ötürü patlamasıyla ortaya çıktığı düşüncesinde hemfikirdir. Fakat bu patlamadan önce ne vardı sorusuna modern bilim cevap veremiyor. Modern bilime göre, 'önce'yi yaratan varlığın hem maddeyi hem de zamanı yaratmış olması olası-

¹ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Nemli Kitapevi, Ankara, 1972, s. 8.

dır. Hiçbir hacmi olmayan yani hiçbir yer kaplamayan ve yoğunluğu sonsuz olan bir nokta, aslında yok anlamına gelmektedir. Bu da evrenin yoktan varedildiği hakkındaki dinsel yaklaşımları hatırlatmaktadır. Peki bu 'yok' gerçekten hiçbir anlamı olmayan şey midir? Yoksa ekmek gibi, su gibi hayati olan bir nokta mıdır? Yok nedir? Yok, kocaman bir *Hiç* midir?

Enteresan olan bir şey var. Fizik bilimi, evrenin yapısı ve karakteri hakkında kesin bir sonuca varamamasına rağmen, metafizik batınî bilgilerde ve onun simgeye dönüşmüş şekli olan mitolojilerde mesele çözülmüş gibidir. Mitolojiler, kutsal kitaplar ve tali dini kaynaklar 'Yok'un ne olduğu yönünde sağlam fikirler ile günümüzdeki bilimsel verilerle şaşırtıcı bir şekilde uyum içindedirler. Bilimin alacağı çok yol olmasına ve halihazırda bilim kutsal dışlamasına rağmen bizzat verileri ve öngörülerıyla, 'bilim dışı' kaynaklarla mesela eskatolojiyi (kıyamet-son buluş teorileri) oluşturan ilkeler ile uyum içindedir.

Evrenin varoluşundan bugüne dek milyarlarca yıl geçmiş olması ve bugün evrenin başlangıcı hakkında elimizde en küçük bir arkeolojik iz bulunmaması tüm düşünür, araştırmacı ve bilginleri bu noktada durdurmaktadır. Bilim adamlarının daha çok matematik düzen hakkında yaptıkları açıklamalar, ortaya koydukları teoriler astronomiye epey mesafe aldırmıştır. Fakat bilimin henüz ulaşamadığı noktalar hakkında, mekanik-dinamik fizik ve astrofizik oluşumların neticesi olan evrenin, insanlığa kapalı duran hikâyesini bizler ancak kutsal metinlerde ve onların kaynaklık ettiği mitsel bilgilerde bulabiliyoruz.

Yaratılış mitleri, medeniyetleri yüzyıllar öncesinden, yüzyıllar sonrasını inişli çıkışlı bir kader çizgisi üzerinde taşıyan tılsımlar gibidir. Yüzyılların sessiz tanıkları olan toprak altı kalıntıları, o medeniyetin bütün gizemli sırlarını fısıldarken, bize yaratılışın o ilk nefesinin de haberi-

ni verir. Arkeolojik kazıların ortaya çıkardığı tabletlerde birbirini yaratan birçok tanrı ve nesneden bahsedilir. Bu efsanelerde, piramide benzer bir düzenle yaratılış gerçekleşmiş ve halkalar gittikçe genişlemiştir.

Mit ile kutsalı mükemmel bir denge ile tanımlayan ünlü dinler tarihi uzmanı Mircea Elaide mitolojik anlatılar içindeki kozmogonik mitlerin yeri için şunları söyler:

'Genel olarak bütün mitlerin, herhangi bir şeyin nasıl varolduğunu anlattığı söylenebilir. Dünya, insan, herhangi bir hayvan türü, toplumsal kurum vb. Ama dünyanın yaratılışı her şeyden önce geldiği için, kozmogoninin özel bir saygılığı vardır.'

Bu saygınlık içinde dünyanın ilk günlerini anlatan, dünyanın bugünkü durumuna dönüşmeden önce neler olup bittiğini anlatan bir mit her zaman vardır. Bu da bize bir asal tarih bulunduğunu gösterir ve bu tarihin bir başlangıcı vardır. Kozmogoni miti ise tam anlamıyla dünyayı bize cücügümsü, tohumumsu bir ilk durumda sunan mittir. Dünyanın yaratılışından ya da belirmesinden sonra ortaya çıkan bitkilerin, hayvanların, insanın köken mitleri veya ölümün, evliliğin, ailenin kökeni, mitler dizisi içinde hep örtüktür.

Mitleri incelerken insanın kökenine, ilgili olduğu alanlara, üretimlerine ve yaşamın devamı, medeniyetin inşası için gerekli olan dinamiklerin kökenine bakmaya çalışırız. Bu bakışın en temel amacı insanı anlama ve anlamlandırmadır. İnsanın kökeni ile ilgili her şeyin anlatıldığı bu öyküler kutsal bir varoluş ile insanı ayrıcalıklı kılar. Bu ayrıcalık, varlığı anlamlandırma telaşıdır ve ciddi bir farkındalığı da beraberinde getirir.

Heidegger, Batılı filozof için kurtuluş yolunun, yeniden Sokrates öncesi düşünceye bağlanmak olduğunu düşü-

nürken bunun, varlığı anlamlandırmada ne kadar önemli bir unsur olduğunun farkındaydı. Bütün varlığımıza yeniden sahip olmayı ve yeni bir kültür inşa etmeyi düşünüyorsak, geleneksel varlık biliminin (ontoloji) kaynaklarına dönmek zorundayız.² Bu sonuç, aslında çıkılacak yolun ne denli meşakkatli olduğunu da gösteriyor.

Peki bu kaynaklara dönerken, onların salt çıplak halleri gözlerimizi kamaştırmayacak mı? Ya da o katıksız, perdesiz, ilkel yalınlığın göz kamaştırıcı ışığı, her şeyi bir 'gösteri'ye dönüştüren biz 'papalaggi'ler³ için bir görme sorunu oluşturmayacak mı? Bu durumda bakar-kör olmak deyimi için biz modernlerden daha iyi özne bulunamaz. *"Eğer imgeler aynı zamanda aşkın olana bir açılma olmasalardı, sonumuz, herhangi bir kültür içerisinde boğulmak olurdu,"* diyor Tcou.⁴ O halde, bu göz kamaştırıcı ışığın bir koruyucu lensi olduğu düşünülebilir: İmgeler. Biz *papalaggiler* ancak bu lensler yardımı ile hakikatin o ilk çıplak haline bakabiliriz. Peki baktığımızı, gördüğümüzü okuduğumuzu anlayabilir miyiz? Gözlerimizin lensi kalbimiz için de işe yarar mı? Biraz zor, ama imkânsız değil.

İşimiz sadece imgelemlerin peşinden gitmek olsaydı, kolaylıkla varlık bilimin veçhelerinden kendi aynamıza bakabilirdik. Fakat işimiz hiç de öyle kolay görünmüyor. Çünkü bugün mitolojinin sanat alanında kullanımlarına baktığımızda sığ ve bağlamından kopartılmış bir yapı ile karşılaşırız. Seküler dünyada sanat ve kültür adına sergilenen parçalar, mitosların içinde bulundukları bağlamdan kopartılarak seküler bir anlatımla tüketilmekten ibarettir. Bu popüler eğilim sanat ya da kültür adına bir yeniliğe

² Constantin Tacou, *Din ve Fenomenoloji: Mircea Eliade'nin Eserlerine Toplu Bakış*, (çev. H. Köser), İz Yay., İstanbul, 2000.

³ Eric Scheurmann, *Göğü Delen Adam*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2013.

⁴ Tacou, a.g.e., s. 34. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

imza atmaksızın, mitoslarının ruhunun iğfal edildikleri girişimler olarak kalacaktır.

Mitosların kendini koruma gizleri, onların mitolojilerde edindikleri yer ile ilgilidir. Günümüzde ise mitoslar yalnızca kodlanmış kopyalar olarak fantazyaya yazarlarını tatmin edici durumuna indirgenmişlerdir.

Mitolojinin dini bir boyutu olduğu gerçeğini bize en iyi yaratılış mitleri anlatır. En çıplak mitler, köken (orijin/ yaratılış) mitleridir. Nereden gelmişliğimizin kodlarını bu uzun -ve aslında aynı zamanda kısa- yolculuğun sembollerini içinde taşır.

Eliade'ın "ilâhî öykü" dediği şeydir mit. Demek ki mit bir 'yaratılış'ın öyküsüdür. Mit, gerçek şeylerin nasıl varolduğunu -akla yatkın olmayan usulde de olsa- anlattığı için hakiki ve hakikate dönük bir hikâyedir. Mitler dünyanın insanın ve yaşamın, olağanüstü bir kökeni ve tarihi olduğunu, bu tarihin anlamlı, değerli ve ibret alınacak olaylarla dolu olduğunu ortaya çıkarır. Bu yönü ile mitler bize en az dinler kadar lazımdır. Mitler olmasaydı neyin eksik kalacağı konusunda cesaretle kültürler ve dinler diye cevap verebiliriz.

Bu düşünceyi gerekçelendirmek için mitlerin yapısına bakmak yeterlidir. Şöyle ki, mitosların yapısında görülen üç temel özellik, bizim onları rahatlıkla 'kutsal' sözcüğünün içinde mütalaa edebileceğimizin ipuçlarını verir. Bunlardan birincisi; mitosların kutsalı, metafizik âlemi anlamaya ve algılamaya yönelik olmalarıdır. İnsanlar mitoslarla, tecrübe dünyasına egemen olmakla birlikte onun dışında olan kutsalları, tanrısal varlıkları, varlığı kabul edilen ruhları, hayal ve benzeri olağanüstü varlıkları, metafizik yapıdaki çeşitli üstün değer ve ilkeleri ilâhî âlem ya da âlemleri algılamaya yönelik temayüllerini ifade ederler. Mesela Sümer mitolojisinde tanrılar panteonuna ilişkin tasavvurlar işlenmektedir. Tanrıların varoluşları, nasıl ve

nerede yaşadıkları birbirleriyle ilişkileri, kâinat ve insanlara yaklaşımları, savaş ve barış yaşantıları, aralarındaki güç dengesinin teşekkülü teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. İşte mitoslar tüm bu konularda halkların anlayışlarını yansıtan kaynaklar olarak görülmelidir.

İkinci özellik günümüzle daha içiçedir. Kişinin çevresini tanıması, maddî âlemi ve günlük yaşantıda cereyan eden olayları algılayıp bunların kökeninin neden ve nasıllığının bilinmesine yardımcı olmak, mitosların önemli bir özelliğidir. Mitler, metafizik ile maddî âlem arasında kurduğu bağ ile insanı sürekli kendine çekmektedir.

Üçüncü önemli özellik de aslında ikincinin bir devamı niteliğindedir. İnsanın beklentilerine istek ve arzularına cevap vermesi, bunların tatmin edici bir nitelikle insana hitap etmesidir. Bu yönüyle mitoslar; bir taraftan insanların güncel yaşantılarındaki davranış biçimlerini, geleneksel değerlerini, ritüellerini ve sosyal yapılarını haklı gerekçelere oturtma görevini üstlenirken, diğer taraftan kişinin ölümsüzlük, kötülüğün son bulması, mutlak huzur, barış ve refahın sağlanması gibi arzu ve isteklerinin ifade edilmesini sağlar.⁵ Bu yönüyle mitoslar hayatımızın içindeki güçlü değerlerini korumaktadırlar.

Hayalden uzaklaşıp gerçeğe ve hakikate yaklaşan mit tanımları bu sebeple önemlidir. Bu tanımlar, pozitivist felsefenin baskıcı argümanlarından uzaklaşarak, kutsal tarihsel bağlamlarıyla değerlendirmek ve hiçbir dönemde hayattan kopmamışlığı üzerinden bir tez geliştirmek gerektiğini söyler.

Bu çaba en az kutsal kadar kıymetlidir. Çünkü, Yunan mitolojisini kaynak göstererek birçok bilim adamı ve ilahiyatçının mitolojiyi 'din dışı' diyerek dışladığını, küçümseğini ve uydurma hikâyeler damgasını vurduğu 'akılcı' bir çağdayız. Bu tutum, modernizmin kör ettiği aydınlan-

⁵ Ali Rafet Özkan, *Ücretsiz PDF Kitap Arsivi* - <https://rantey.org>

maya, pozitivist köhne kabullere prim vermekte ve hakikatin üzerini örtmektedir.

Eğer mitlere ve mitolojiye ‘uydurma efsaneler’ olarak bakılacaksa, hiçbirini dışarıda tutmaksızın bütün yaratılış mitleri birer uydurmadan ibarettir. Halbuki bu kabul bizi, dönemlerinde Kutsal olan öğretileri ve günümüzde Kutsal olmaya devam eden dinsel terminolojiyi yoksaymamız anlamına gelir ki bu hem çok tehlikeli hem de insanlığın teoloji adına bütün birikimlerini yoksaymak anlamına gelir. Böyle bir yoksaymanın akidevi boyutu bireyleri ilgilendirir, fakat öte yandan insanlığın tarihi bakımından vahim bir kültürel çökme gerçekleşir. Bu sebeple mitolojiye ve mitoslara nereden baktığımız oldukça önemlidir.

Eliade’ın mitlerle ilgili şu açıklaması oldukça önemlidir ve bizim çalışmamızın mihenk noktalarından birisidir.

‘Kutsalın tezahür etmesinin biçim ve vasıtaları, bir milletten ötekine bir medeniyetten diğerine değişir. Fakat ‘paradoksal, kavranılması güç olan’ daima devam eder. Kutsal tezahür eder, sonuç olarak da sınırlanır. Ve böylece düşünce ya da davranışlarla nisbileşerek mutlaklığı sona erer. Bu hadise, dini tecrübenin özelliğini anlamak için son derece önemlidir. Zira şayet biz, ‘kutsal’ın bütün tezahürlerinin, kaynağı insanda olan fitri-ruhi ihtiyaçları karşılamaları itibariyle aynı değerde olduğunu, ‘kutsal’ın en mütevazı tezahürü ile en ürpertici tezahürünün aynı temel yapıyı temsil ettiklerini ve ‘kutsal’ın aynı diyalektiği ile izaha kavuştuklarını kabul edersek, o zaman, insanlığın dini yaşantısında esaslı bir inkıtanın bulunmadığını anlarız.’⁶

Eliade’ın bu tesbiti mit-kutsal ikilisinin konumunu belirlemesi açısından oldukça önemlidir.

⁶ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat, Simavi Yay., İstanbul, 1993, s. 156-157.

Mit ve mitoloji, hem geçmişte hem de günümüzde insanlığın büyük dinleri tarafından insanın düş gücünün bir ürünü olarak uydurma şeklinde yaftalanmış, yadırganmış ve kırmızı çizginin dışında tutulmuştur.

Bu kanaati besleyen zihniyetin dinin içine sonradan sokulmuş olduğu düşünüldüğünde; dinlerin, mit ve mitoloji için düşündüğü şeyin bizatihi kendi içinde bir paradoks oluşturduğu görülür.

Teoloji tıpkı modernizm gibi, mitolojiyi uydurma kategorisine sokarken bir yanı ile de kendi varlık alanları olan kutsal metinlerdeki mitolojik malzemeleri de yoksayma yanlışlığına düşmektedir. Bu yönü ile dinlerin mitoloji ile barışık olması gerekmektedir. Hatta daha ileri giderek söylersek mitolojiler dinlerin inandırıcılığı için gereklidir. Bunun en güzel örneğini Asurbanipal kalıntılarında ortaya çıkan tufan tabletinde görmek mümkündür. Bu tabletten önce pozitivist ilmi çevreler tufan hadisesine mesafeli bakmakta ve Tevrat'ın onu ele alış şekline şüpheyile yaklaşmakta idiler. Fakat Asurbanipal tufan tableti ilmi çevrelerin tümünü hayal kırıklığına uğratarak Tevrat'ın yanında onu onaylayan bir gerçekle meseleye nokta koymuştur.

Kısacası mitin kutsal ile sıkı bağıını kuramayanlar, uzun süre arkeolojik kazıları beklemek zorunda kaldılar. Çünkü arkeoloji bu tezi en iyi ortaya koyan bir bilim olarak bugün dahi en pozitivist insanın bile sonuçlarını kabul etmek zorunda kalacağı veriler sunmaktadır. Bugün yapılan arkeolojik kazılar bize dinin dışladığı bu mitolojilerin kökenleri hakkında kutsal ile uyumlu bilgiler vermektedir.

Fuzuli Bayat, mitin dine felsefeden daha yakın olduğunu söyler. Çünkü felsefede rasyonel akıl, dinde ise irrasyonel itikat vardır.⁷

Yeniden Eliade'ın tezlerine dönersek, mitlerin dini yönüne vurgu yaptığı pasaj oldukça anlamlıdır. Eliade mitle-

⁷ Fuzuli Bayat, *Ücretsiz PDF Kitap Arşivi*, <https://rantev.org>, *Türk Mitolojik Sistemi*, Otügen Neşriyat, İstanbul, 2007.

rin özelliklerinden bahsederken, kutsal ve mit arasındaki ilişkiyi sağlam bir zemine oturtanın bizzat bu özellikler olduğunu vurgular:

‘Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsünü oluşturur. Bu öykü özellikle (çünkü gerçeklerle ilgilidir) ve kutsal (çünkü doğaüstü varlıklar tarafından yaratılmıştır) kabul edilir. Mit her zaman bir yaratılışla ilgilidir. Bir şeyin yaşama nasıl geçtiğini ya da bir davranışın, bir kurumun, bir çalışma biçiminin nasıl yaratılmış olduğunu anlatır. İnsan, miti bilmekle nesnelerin kökenini de bilir, bu nedenle de nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir....mitleri yaşamak, gerçek anlamda dinsel bir yaşantıyı kapsar. Dinseldir, çünkü sıradan yaşamdan farklılık gösterir... Her gün yaşam kesintiye uğratılır, güzelleştirilmiş, parlak, doğaüstü varlıkların hazır bulunmasından derinlemesine etkilenmiş bir dünyaya dalınır... Kısacası, mitler dünyanın, insanın ve yaşamın doğaüstü bir kökeni ve öyküsü bulunduğunu, bu öykünün de anlamlı değerli ve örnek gösterilecek nitelikte olduğunu ortaya koyar.’⁸

Mitlerin varlığı, kötülükle yoğrulmuş bir dünyada insana arınmış anlamlı bir hayat sunması ile insana yakın durur. Hal böyle iken, ‘uydurulmuş hikâye’ etiketinin günümüzde dahi zihinlerde yer eden algısı, konu ‘Kur’an Kıssaları’na geldiğinde de bocalamaktadır. Halbuki, inanan insan için Kur’an kıssaları hakikattir ve her türlü eklemekten beridir. O halde, Kur’an kıssalarında ‘mit’lerin varlığını nasıl yorumlayacağız? Bu mit değildir dediğimizde, neyi neyin dışına atıyor ya da neyin üzerine kapatıyoruz? Bu telaş ya da gayret, sakın kutsalı kutsal ile bilinçsizce kapatmak olmasın?

⁸ Mircea Eliade, *Ücretsiz PDF Kitap Arsivi* - <https://rantey.org>

Kur'an kıssalarının mit olup olmadığına en iyi cevabı yukarıda Eliade vermiştir. Onun, miti kutsalın temel ögesi olarak kabul etmesi ve argümanlarını net bir şekilde sıralaması bu çarpık zihniyeti düzeltmeye yeter mi bilinmez. Ama bir hakikat var ki, o da mitin kutsaldan ayrı olmadığı ve daha önemlisi mitin 'uydurma şeyler' olmadığı, mitolojinin de uydurma şeyleri inceleyen bir dal olmadığıdır.

Bu bağlamdan hareketle denilebilir ki dinler mitolojiye yakın duruşlarıyla ancak insanın kökenine dair serüveni güçlü kılabilirler. Bunun tam tersi bir tutum, ciddi anlamda dinlerin gerçekliğini sorguladır. Bugün geldiğimiz nokta aslında böyle inkârcı bir noktadır. Tıpkı 'fantastik' kavramında olduğu gibi, 'mit/mitoloji' kavramı da önce anlam ve bağlamından uzaklaştırılmış, yeni anlamlar yüklenmiş ve algılarımız şimdi artık bu manipüle edilmiş anlamların dışına çıkamamakta dolayısıyla 'mit' olan her şey 'uydurulmuş' olmakta ve kutsal da bundan nasibini almaktadır. Eliade da benzer bir düşünceyi dile getirirken ilahiyatçıların ve felsefecilerin düştükleri yanlışın kaynaklık ettiği yanlış algıdan bahseder. Ona göre Yunan mitolojisinin baskın hali bizim diğer mitolojiler ile kurmamız gereken bağı iğfal etmiştir. Bu yargının kurbanı olarak mitlere mesafeliyiz.

Platon'dan, Fontenelle'den Schelling ve Bultmann'a kadar birçok felsefeci ve ilahiyatçı mitolojinin birçok tarifini yapmışlardır. Fakat bunların hepsinin müşterek yanı, Yunan mitolojisine dayanmış olmalarıdır.⁹ Bu durum elbette dinler tarihi açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Zira dünyadaki bütün kültürlerin mitolojisi mevcuttur. Ksenophanes ile Theagenes'ten Philon ile Augustinus'a kadar yapılan yorumlarda mitolojinin; bir toplum belleğine emanet ettiği hikâyeler toplamını ayrıcalıklı konu

⁹ Mircea Eliade, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. M. Aydın, KBY, Ankara, 1990, s. 77.

olarak ele alan bir disiplin olduğu şeklindedir.¹⁰ Eliade'ın haklı gerekçelerle ortaya koyduğu mit-kutsal mesafesinin temelinde bu sebep vardır.

Mitolojilere uydurma damgası vurup onlara mesafeli davranmak yerine ortaya çıktıkları düşünce ve kültür evreni içerisinde anlamaya çalışmak daha iyi bir tutum olacaktır. Bu konuda benzer bir hassasiyetin üzerinden giden Ali Rafet Özkan'ın isabetli bir ifadesi bize daha çok ışık tutacaktır. *"Esas amacımız, mitosun gerçek olup olmadığı değil, onunla ne yapılmak istendiğidir"* diyen Özkan, çünkü der *'bilim adamlarının mitoloji ile masal arasında yaptıkları ayrım genellikle edebi ölçütlere dayanmaktadır. Yapılmakta olan bir başka ayrım 'mitos' ile 'mitsel gerçekler' arasında olup, mitos niteliği taşıyan herhangi bir şeyin inanılmaya değer olmadığı gibi bir düşünceye dayanmaktadır."*¹¹ Bu ürkütücü tahlil, günümüzde mite bakış açısının ne türden kriterlerle sağlandığını göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Belirtilen *'inanılmaya değer olmadığı'* ifadesi oldukça önemlidir. Mitosların nerede dine değdiği, temas ettiği burada önem kazanmaktadır. Çünkü birçok mitos türü din ile doğrusal bağlara sahip olmak zorundadır. Orijin (köken), ritüel, kült, kozmogonik, antropogonik, teogonik birçok mitos, din ve onun ana-tali kaynakları olmadan *'inanılmaya değer'* şeyler olarak görülmedikleri gibi varlıkları da kutsalla ilişkilendirilemez. Bu sebeple mitolojinin dini boyutu gözden uzak tutulmamalıdır.

Bununla birlikte mitolojilerin dinsel öğeleri yoğunluklu olarak barındırması bakımından birtakım araştırmacılar dinlerin kökenini mitolojiye indirgeyebilecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu konuda ünlü Fransız düşünür Yves Bonnefoy dinsel öğeler içermesi dolayısıyla mitolojilerin,

¹⁰ Yves Bonnefoy, *Mitolojiler Sözlüğü*, çev. Levent Yılmaz, Ankara, 2000.

¹¹ Ali Rafet Özkan, *Din-Mitoloji İlişkisi*, Ekev Akademi Dergisi, S: 6/11, Ankara, 2002, s. 11.

din tarihçilerinin araştırma alanına girmesi gerektiği üzerinde durur.

‘Mitolojinin din ile olan ilgisi, yakınlığı ve benzerliği anlatım ve söylenişinde saklıdır. Bu anlatım ve söylemde ilkel insanın mitolojik varlığa bağlılığı öyle ileri bir noktaya varmaktadır ki tıpkı dindar bir insanın dine olan bağlılığını yansıtmaktadır. Mitler ne kadar mucizevi ve ihtimal dışı olursa olsun, tam bir inançla anlatılan öykülerdir.’¹²

Dinin kökenini mitolojilere bağlayanların çıkış noktası budur. Esas itibarıyla dinin kökenini mitolojiye bağlamak yanlışlığı, bütünlüklü bakış açısını zedeleyecek içerikleri de bünyesinde barındıran hassas bir alandır. Bu nedenle din-mitoloji doğurganlığını varoluşsal zarurete bağlama düşüncelerine mesafeli durmak, evrensel hakikatin bütün parçalarını görebilmek için elzemdir.

Buna karşılık, mitolojilerin hepsi kutsal bilmecelerdir. Mitolojilerin tabiatında akıl yolu ile anlaşılmaya izin vermeyen bir karakter vardır, çünkü o takdirde ‘maji’lerini (sihir) yitirme tehlikesi doğar. Dinin gayba iman esası ile, mitlerdeki anlaşılmazlık-gizemlilik tavrının benzerlik göstermesi de dikkate değer bir paralellik arz etmektedir.¹³

O Büyülü Başlangıç: Evrenin Hikâyesi

Evrenin, insanın ve diğer tüm varlıkların yaratılışı ile ilgili günümüzdeki bilgilerin neredeyse tamamı, mitolojik söylenceler, dini kaynaklar, arkeolojik kazılar ve edebiyat

¹² Yves Bonnefoy, *a.g.e.*, s. 65.

¹³ Şaban Bilgin, *Kutsal Kitaplarda Mitolojik Unsurlar*, AÜSBE Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.

söylenceleridir. Paradoksal bir biçimde insanlık tarihi git-tikçe bilimsel verilerle kendi varlık alanını anlamlandır-maya çalışırken, bilim ve teknolojinin gelip tılandığı ve 'sözel' verilere itimat eder duruma geldiği manidar bir sonuç ile karşı karşıyayız. İnsanın o bilinmeyen gizemli yaratılış/oluş tarihi ancak tarihin, arkeolojinin tozlu raf-larında bulunuyor. İlk yaratılıştan bahseden kaynaklar birbirinden beslendiği gibi, birbirinin içine geçmiş ben-zerliklerle ya da çok farklı versiyonlarla modern insanın merakını gidermektedir.

Yaratılış teorisi üzerine çalışmalarıyla tanınan Albert Einstein (1879-1955) bütün evrenin belirli bir zaman önce yoktan varedildiğine inanır.¹⁴ Evrenin öyküsü, büyük bir olasılıkla on milyar yıl önce yüksek derecede sıkıştırıl-mış kozmik bir yumurtanın birdenbire patlamasıyla baş-lamıştır. California Üniversitesi Profesörlerinden George O. Abel, büyük patlama teorisi için '*Bugünkü deliller, kainatın milyarlarca yıl önce big-bang ile başladığını göstermektedir.*' düşüncesini savunurken, Colarado Üniversitesi'nde bu alanda çalışan Prof. Gerrit L. Verschuur, meselenin dini boyutuna değinir:

*'Büyük patlama teorisi, dini inançların gösterdiği dünyanın ve gökyüzünün, yaratılmış olduğu gerçeği ile uygunluk göstermektedir. Bu, astronominin dinle birlikte olduğunun sürprizli bir sonucudur.'*¹⁵

Bilim adamlarının büyük bir çoğunluğu big-bang te-orisinde hemfikirler. Friedmann, Hawking, Ellis, Ornes gibi dahi bilim adamları yaratılışın ilk saniyeleri içinde neler olup bittiğini olağanüstü derecede yüksek matema-

¹⁴ Lincoln Barnett, *Evren ve Einstein*, çev. H. Aydın, Işık Yayınevi, İstanbul, 1959.

¹⁵ Lincoln Barnett, *Ücretsiz PDF Kitap Arsivi* - <https://rantey.org>

tik denklemlerle ifade etmeye çalışmaktadırlar. Dünyanın yaşı hesaplamalarında ise varılan sonuç üç buçuk milyar yıl olarak bulunmuştur. Fakat bütün bunlara rağmen “Evrenin yapıtaşı olan maddeyi oluşturan atomlar kaç yaşındadır?” sorusu bilim adamları tarafından hâlâ tartışılmaktadır. Bu konuda, Geroge Gamow, *Kainatın Yaratılışı* adlı çalışmasında şöyle der:

‘Bundan sadece yarım asır önce, bu soru hiç de mantıklı bulunmazdı. Fakat tabii radyo-aktif elementlerin tanınmasından sonra durum oldukça değişmiş, bir zamanlar mevcut olan bazı radyo-aktif elementlerin radyasyon vere vere bugün mevcutlarının tükenmiş olduğu ortaya çıkmıştır.’

Bu değerlendirmeden de anlaşılıyor ki, İslâm kalamcılarının yüzyıllar önce ileri sürdükleri ‘*hudûs delili*’ (sonradan yaratılma) son derece mantıklıydı. Onlara göre, her *hâdisin* (sonradan yaratılanın) bir *Muhdisi* (sonradan yaratıcı) vardır. Yani her sonradan yaratılanın bir Yaratıcısı olması gerekir. Evren yokoluşa doğru gitmekteydi. Nitekim bazı radyo-aktif maddelerin mevcutları tükenmiş, eldekiler de hızla erimektedir. Radyo-aktif maddelerin bozulma eğrisini gösteren şekiller incelendiğinde iki husus göze çarpar: 1- Bütün eğriler için bir ‘0’ sıfır zamanı yani bir başlangıcı vardır. 2- Bütün eğrilerin eksene yaklaşımları açısından tükenip son bulmaları kaçınılmazdır.

Bu sonuç ikinci bir soruyu ortaya çıkarmaktadır: Bu durum, radyo-aktif olmayan elementler için de geçerli midir? Tabiatta radyo-aktif elementlere de rastlanmaktadır. Radyo-aktif ve onunla birlikte diğer bütün stabil atomların ezeli olmayıp, dünyadan birkaç milyar sene önce

mevcut oldukları ve mahiyetini bilmediğimizi bazı şartlar altında yaratıldıklarını söyleyebilmemiz mümkündür.¹⁶

Bu durum bize aynı zamanda şunu da göstermektedir: Müsbet ilim, İslâm kelamcılarının spekülâtif olarak vardıkları sonuca deneysel olarak ulaşmış bulunmaktadır. Evreni oluşturan atomlar ezeli olmayıp varlıklarının bir başlangıcı vardır. Dolayısıyla 'ol' emrini aldıkları bir *Mercii* vardır. Bir tükenişe doğru gittiklerinden, sonsuz da olamazlar.

Milletlerin yaşayış, düşünüş ve inanışları araştırılırken destan, menkıbe, efsane gibi mitolojik veriler bazen tarihi vesikalardan daha da önemli hale gelebilir. Çünkü tarihin yazmadığı, savaş, göç gibi durumlardan dolayı kaybolan, silinip yiten evrakların 'sözlü' hallerinin ebediliği bu yol ile ortaya çıkmış olur. Bu veriler yalnız tarihin eksikliklerini doldurmakla kalmaz, toplumsal psikolojinin bütün uzantılarını da günümüze taşırlar.

Türkler arasında evliya menkıbelerinin doğuşunun İslamiyetle birlikte gelen tasavvufun etkisi ile olabileceğini düşünen Ahmet Yaşar Ocak, '*Tarihi bir gerçektir ki, dünyanın neresinde ve hangi devrinde olursa olsun, halk muhayyilesi hiçbir zaman, kendisine ulaşan bir dinin resmi çerçevesi ile yetinmemiştir,*' der.¹⁷ Ocak'ın ifade ettiği gerçeği yaratılış mitlerinde bütünüyle görmek mümkündür.

Destanların mit ile yazı arasına sıkışmış ilişkisi, insanın tarihine dair bilgide bize enteresan ipuçları sağlar. Bu bir yerde, mitin yazı yoluyla destanı tarih olmaktan kurtarıp, meselenin ontolojisine ve epistemolojisine yönelmesi anlamına gelir. Bu bakış açısı bizi köken mitlerine yöneltirken aslında kozmogoninin, antropogoninin ve teogoninin sınırlarında dolaştırmaktan duyduğumuz zevkin tatminidir de aynı zamanda.

¹⁶ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Yaratılış ve Ötesi*, Kültür BYB, İstanbul, t.y.

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, KTB Yay., Ankara, 1983.

Menşe (köken) mitlerine baktığımızda bunların dörde ayrıldığını görmekteyiz. Kozmogonik mitler evrenin yaratılışı ile ilgili mitleri içerirken, antropogonik mitler insanın yaratılışı, ilk insan, ilk kadın gibi mitlerin bütününe kapsar. Teogonik mitler ise asıl itibariyle evreni ve insanı yaratan var edici sebebe yönelerek bu sebebin yaratılışına yani tanrı-tanrılar fikrinin ilk oluşum nüvesine odaklanır. Eskatolojik mitler ise evrenin bitişini, varlığın son buluşunu kendinde toplayan 'kıyamet senaryoları'nın mitsel anlatılarını içerir. Bu yönü ile eskatolojik mitler köken mitleri içinde sayılmaz.

Kozmogonik mit ile köken miti aslında birbiriyle ilintili içindedir. Kozmogonik mitler, dünyanın modelini hazırlarken, bu oluşumda tamamlanması gereken işler de vardır. İlk oluşumdan sonra varlıkların birbiri ile ilişkili olması düzenin yürümesi için diğer canlı ve cansız varlıkların da ortaya çıkması gerekir. Köken mitlerinde, kozmogonik mitlerle başlayan ilk merhale tamamlanmaya doğru gider. Nitekim köken miti, birçok durumda, kozmogonik yaratım ile başlar. Sonra yavaş yavaş insanların ve nesnelerin ortaya çıkma sebeplerini, yaratılıştaki yer alan nesnelerin özelliklerini ve kökenini açıklamaya kadar varır.¹⁸

Birbirinden oldukça farklı olan yaratılış mitoslarında ortak olan yönlerden biri yer, gök ve su üçlemesidir. İkincisi ise iyiliğin simgesi olan göklerin tanrısı ile kötülüğün simgesi olan yeraltı tanrısının oluşturduğu düalizmdir.¹⁹ Bu durum bütün mitlerin ortak özelliği olarak enteresan bir şekilde günümüze kadar taşınmıştır.

Yaratılış öyküleri hem kaynakların çeşitliliğinden hem de varyantların zenginliğinden dolayı birçok veçhesi ile sözlü kültür malzemelerinin tamamını gözler önüne serer.

¹⁸ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

¹⁹ Zühre İndirkaş, *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümleri*, İmge Yay. Ankara, 2007, s. 28.

Mitolojik bilgiler verilirken bazı unsurların hem teogonik hem kozmogonik hem de antropogonik özellikler taşıdığı görülür. Mesela dağ ve ağaç her üçüyle ilgili niteliklere sahiptir. Dağın bir ruhunun olduğu teogoni, onun dünyanın eksenini olması kozmogoni, insanların dağda ya da dağın içindeki bir mağarada/eteklerinde doğmaları ise antropogonik özellikler taşır. Bu yönü ile mitleri sınıflamanın imkansızlığı üzerinden birbirini besleyen ve tamamlayan bir içerik mevcuttur.

İlk Madde ve Ex Nihilo

Eski çağ yaratılış mitoslarının bir başka özelliği ise hiç birinde 'ex nihilo' (hiç yoktan) yaratış kavramının bulunmamasıdır. Tüm eski çağ mitoslarında yaratış, başlangıçtaki kargaşa (kaos) durumuna bir düzen verme eylemi olarak görülür. Sümerler evrenin oluşumunu gök, toprak, su şeklinde üç sınıfa ayırmışlar ve bunların hepsini tanımlayarak An-Gök, Enlil-Toprak, Ea-Su olarak adlandırmışlardır. Buna göre Sümerler'de ilk yaratılışta suyu (denizi) görürüz. Ezeli ve yaratılmamış olması bakımından ilk köken budur.

Yaratılışla ilgili bütün mitolojilerde suların etkin rol oynadığı görülür. Hiçbir şey yokken su vardı. Mitolojilerdeki yaratılışla ilgili kurmacalara topluca baktığımızda, bunlarda anlatılan ana tema olarak yoktan yaratmanın olmadığını, böyle bir düşünceye yer verilmediğini görmekteyiz. Başlangıçta mutlaka bir objenin olduğu ve yaratıcının ondan diğer maddeleri yarattığı düşüncesi tekrarlanır.

Yunan mitolojisi pagan özelliklere sahip olmasına rağmen, onun da mitolojisinde 'meydana gelmemiş ve yok olmayacak bir ilk madde' vardır. Yunan efsane döneminde ilk madde olarak 'okyanus' kavramı ile karşılaşırız. Okyanus, uçsuz bucaksız bir görünüme sahip olması itibari-

le 'meydana gelmemiş, yok olmayacak, kadim ve ebedî' olarak görülmüştür. Bu sebeple, Tanrıların ve insanların çıktığı yer olarak okyanus ilk madde kabul edilmiştir.

Yunan mitolojisinin bu düşünceyi felsefesinden aldığını söyleyebiliriz. Batı felsefe geleneğinin atası olarak görülen Tales, ilk madde (arche) olarak 'su'yu ifade eder. Tales'e göre su, meydana gelmemiş ve yok olmayacaktır. Her şey ondan gelmiştir ve yine ona dönecektir. Tales'ten sonra gelen Yunan filozoflarında da aynı anlayış devam etmiştir. Ayrıca ilk maddeye yükledikleri nitelikler, temel vasıflar daima aynı olmuştur. İlk madde kadimdir, ebedidir, her şey ondan çıkmıştır ve yine ona geri dönecektir.²⁰ 'Önce khaos vardı, sonsuz ölçüsüz boşluk, bir deniz kadar vahşi, deniz kadar karanlık' sözü Yunan mitolojisinde 'kaos'un varlığını gösterse de, ex nihilo kavramının olmadığını görüyoruz.

Türk mitolojisinde de ilk madde kavramı önemlidir.

"Önceleri yalnız büyük tanrı Kara Han vardı. Kara Han'ın karşısında sudan başka bir şey yoktu. Kara Han ilk insanı yarattı. Ama bu insan hileci ve hain idi. Sular üzerinde uçmaya başladı. Sonra Kara Han onun yaşaması için suların dibinden bir yıldız çıkardı. İnsana, yıldızdan bir avuç toprak almasını, bunu suyun üzerine serpmesini bildirdi. İnsan yıldızdan bir avuç toprak aldı. Bir avuç da gizlice kendisi için ayırdı, ağzına sakladı. Kara Han'ın emri ile insan toprağı suyun üzerine serpti. Bu toprak büyüyerek ada oldu. Öbür taraftan insanın ağzındaki toprak da büyümeye ağzına sığmamaya başladı. Ağzı parçalanacaktı, Kara Han bunu sezdi, ona 'Tükür!' dedi. O da tükürdü. Bundan da dağlar meydana geldi."²¹

²⁰ Hüseyin Aydın, *İlmi ve Felsefi Açından Yaratılış ve Gayelilik*, DİB Yay. Ankara, t.y.

²¹ Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, İstanbul, 1992. <https://rantey.org>

Türk yaratılış mitleri bölümünde detaylandıracağımız bu mitolojik ilk yaratım anlatısında görüldüğü gibi ex nihilo yine sudur. Bunun gibi, Türk Altay yaratılış destanında da *'Dünya bir deniz idi, ne gök vardı ne bir yer, uçsuz bucaksız sonsuz sular içreydi her yer!'* ifadesiyle ilk maddeye atıf yapılmaktadır.

Suyun başlangıç maddesi olarak varolduğunu Tevrat'ın Tekvin Kitabı da altı günlük yaratım esnasında anlatırken (Tekvin 1/1-8) bitkilerin bulunmadığı susuz boş toprakları tasvir eder. İlgili alanlarda göreceğimiz haliyle İran ve Mısır yaratılışlarında da ex nihilo görülmez. Karanlıklar, nur (ışık) ve Karanlık Sular ifadesi yaratımın ilk nesneleridir. Mısır yaratılış efsanelerinde ise diğer tüm medeniyetlerden farklı olarak insanın yaratılışı konusunda bir ön-yaratım görülür.

Aslında su bütün potansiyel ve üretken güçleri temsil eder. Sular tam varoluşun kaynağıdır. Hintçe bir metinde tüm Veda geleneğini özetleyen şu deyişe rastlamaktayız: *'Su sen her şeyin, tüm varoluşun kaynağısın.'* ve birçok Veda kaynağında su ile ilgili şu ibareler yer alır: *'Su Dünya'nın temelidir, bitkilerin özüdür, ölümsüzlük iksiridir, uzun ömür sağlar, yaratıcı güçtür ve her yerde devadır.'* Veda rahibi, *'Su bize hayır getirsin.'* diye dua eder.

Potansiyel gücün ve ayrışmamışlığın ilkesi her tür kozmik tezahürün temeli, bütün tohumların taşıyıcısı olan su ilk özü simgeler. Kozmik döngünün sonunda da başında da hep su vardır. Suyu batma ilk biçime geri dönüşü, yeniden yaratılışı, doğumu simgeler çünkü suya batma, biçimlerin biçimlerini kaybedişidir. Varoluş öncesindeki ayrışmamış olanla yeniden bütünleşmektir. Suyun hayat oluşu, hayatın sudan oluşuydur.

Sudan çıkış, biçimin ilk kez dışa vurulduğu, yaratılış eyleminin tekrarıdır. Su ile temas etmek her zaman yenilenmeyi temsil eder. Her bitiş bir yeniden doğuş olduğuna

göre, bunu ancak ezeli ve ebedî olan su sağlayabilir. Suyu batış yaşamın ve yaratıcılığın potansiyelini çoğaltır ve geliştirir. Erginleme ritüellerinde su; bir yeniden doğum bahşeder. Büyüsel ritüellerde ise iyileştirir. Cenaze törenlerinde ölümden sonra doğumu müjdeler. Bütün potansiyel güçleri kendinde toplayan su, bir hayat suyu olarak yaşamı simgeler. Tüm imkanları kendi bünyesinde barındırır. Mükemmel bir akıcılığa sahiptir, her şeyin gelişimini sağlar. Ay'a benzetilir. Ay'ın ve suyun ritimleri aynı kaderi paylaşır. Tüm biçimlerin düzenli aralıklarla görünüp kaybolmasını yönetir. Evrene döngüsel yapısını kazandırır.²²

Sümer dilinde 'a' su anlamına gelmektedir. Ama 'er-suyu, gebekalma, kuşak' anlamları da vardır. Mezopotamya'nın taş oymalarında su ve balık, doğurganlık simgeleridir. Günümüzde ilkel kabilelerde günlük hayatta olmasa da mitlerde su ve balık ersuyu ile özdeşleştirilir.²³

Wakuta adasında anlatılan bir mitte genç bir kızın, yağmurun bedenine değmesine izin vererek nasıl bekaretini kaybettiği anlatılır. Trobriand adalarının en ünlü mitinde kahraman Tudava'nın annesi Bolutukwa'nın bir sarkıttan düşen bir damla su ile bekaretini kaybettiği anlatılır. New Mexico'nun Pima Kızılderililerinin de benzer bir miti vardır. Çok güzel bir kadın buluttan düşen bir damla ile hamile kalır.²⁴ Bu kadın imgeleri yeryüzünün dişilik işaretleridir. Türk türeyiş destanlarında da benzer durumların varlığı, ilgili bölümde detaylı bir şekilde gösterilecektir.

Babil kozmogonisinde de Apsu ve Tiamat temaları vardır. Apsu daha sonra üzerinde yeryüzünün yüzeceği tatlı su okyanusunun kişileştirilmiş halidir. Tiamat ise canavarların bulunduğu tuzlu ve acı su denizidir. Yaratılış şiiri

²² Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul, 2009, s. 196.

²³ Eliade, *a.g.e.*, s. 197.

²⁴ Eliade, *a.g.e.*, s. 198. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

olan Enuma Eliş'in girişinde de suya atıf yapılır. Dünyaların varolduğu ilk sularla ilgili eski ve ilkel kozmogoni mitlerinde pek çok farklı versiyon mevcuttur.²⁵

Evrendeki her şeyi oluşturan ilk madde (hylogenie-he-yula) ile ilgili sayısız simge, kozmogonik ve antropogonik mitoslar ile bütünlüklü bir yapı içerisinde varolmuştur.

Bu denli etkili bir nesne olan suyun, korunuşu da olağanüstüdür. Bir kozmogoni simgesi olan Hayat Suyu (ab-ı hayat) herkesin ulaşabileceği, her yerde bulabileceğimiz bir su değildir. Canavarlarca korunur. Girilmesi zor bölgelerde bulunur. Bu bölgeler, cinlerin ve tanrıların elindedir. Hayat suyunun kaynağına ulaşmak ve bu suya sahip olmak için bir dizi sınamadan geçmek gerekir. Yuhanna'nın vahyinde (22: 1-2) iki simge yanyana bulunmaktadır:

*"Melek bana tanrının ve 'Kuzu'nun tahtından çıkan billur gibi berrak hayat suyu ırmağını gösterdi... Irmağın iki yanında... hayat ağacı bulunuyordu."*²⁶

Varoluşun kaynağı olan su, kozmogonik mitlerde aynı zamanda yokoluşun da (tufan) kaynağıdır. Her tür biçimi parçaladığı, her geçmişi sildiği için suyun yeniden oluşturma, yeniden doğurma ve arındırma özelliği vardır. Çünkü suya batan her şey ölür. Suyu batan kişi tıpkı günahsız bir çocuk gibidir. Yeni bir aydınlığın eşiğindedir. Hezekiel'de yazdığı gibi 'Üzerinize temiz su dökeceğim, arınacaksınız.' (36:25) Zekeriya Peygamber 'O gün Davut soyunu ve Yaruşalim'de yaşayanları günahattan ve ruhsal kirlilikten arındırmak için bir pınar' açılacağını görür. (13:1) Günahkar doğumun temizleyicisi olan vaftizin tersine tufan, dünyada kirlenmiş insanı yeniden su ile arındırır.

²⁵ Eliade, a.g.e., s. 199.

²⁶ Eliade, a.g.e., s. 201. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Hülasa su; başlangıcın temel nesnesi olarak yaratılış hikâyelerinin öznesidir. Bu konuda mitsel anlatılar kutsal kitaplarla paralellik arz etmekte yer yer enteresan aynılıklar ortaya çıkmaktadır.

I. BÖLÜM:
MEZOPOTAMYA'NIN SIRRI

SÜMER- ASUR- BABİL

'Aritmetiğin mucizevi bir şekilde M.Ö. 3200 gibi erken bir tarihte Sümer'de ister tesadüf ister sevgiye dayalı sonuç çıkarma yoluyla olsun göklerin düzenine denk düşecek şekilde gelişmiş olması adeta kendi içinde bir vahiydir.'

Joseph Campbell

UZUN SAKALLI, dik omuzlu, boğa bedenli insanların ülkesi olan Sümer, Sibirya'nın soğuk iklimini yüzlerinde yansıtan cesaretli ve kahraman insanlarıyla tarihin derinliklerinden bize gülümser. Çünkü onların içinde bulunan bir tanrı-kral, ölümsüzlüğü insanoğluna hediye etmek üzere yolculuğa çıkmış ve bütün bir insanlığın arzusunu kendi serüveninde sembolleştirmiştir.

Mezopotamya büyük kültürel birikimiyle, tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında atıflarda bulunduğu anlatılarıyla dikkat çeker. Başta Yaratılış Efsanesi ve Tufan olmak üzere, kutsal kitaplardaki versiyonlara birebir uyan tabletlerin varlığı bu toprakları daha da çekici hale getirmiştir.

Bu coğrafyanın şekillenmesinde önemli payı olan Sümerler, Mezopotamya olarak anılan bölgenin güneyine düşen ve Basra Körfezi'nin kuzey batı çıkıntısında yer alan, Asya'nın ticaret yollarının kesiştiği yere geldiklerinde, Sibirya'nın sert soğuğunu geride bırakmış, Zağros Dağları'nı aşarak bu verimli ovaya ulaşmışlardı. Savaş gelenekleri kuzey komşuları olan Akadlar sayesinde uzun süre devam etmesine rağmen Sümerler bu coğrafyada daha çok ilim ve ticaret alanında büyük başarılar kazandılar.

Sümerler'in köken olarak Orta Asya'dan ya da Sibirya'dan geldikleri tesbit edilmiştir. Türk oldukları üzerine ısrar eden araştırmacılar az değildir. Rus arkeolojisinin atası sayılan arkeolog Nikolsky şunları söyler:

“Sümerlerin ana vatanı Aşkabad kentinin yakınındadır. Bu ülkenin kurganlarından arkeologlar taş, gümüş ve kilden yapılmış eşyaları bulmuşlardır. Bunlar, Mezopotamya'nın güneyindeki Sümer kurganlarındakilere çok benzerler. Bütün bunlar bizi şu düşünceye getirir ki, Sümerler büyük bir ihtimalle bugünkü Türkmenistan'dan Mezopotamya'ya varmışlardır. Bu iki uygarlığın son analizleri onların arasındaki birçok ortaklığı göstermektedir. Sümerler'in baş Tanrıları olan Enlil'in yerleştiği yer Mezopotamya'nın güneyindeki düzlükte değil, dağlarda olmuştur. Belki de Köpet Dağı'nın etekleri onların ana vatanı olmuştur.”

Mitolojik yönden bereketli olan, çok miktarda epik şiir üreten Akadlar'ın, Asurlar'ın, Babil ve Sümerler'in bulunduğu, Hititler'i ve Yunanlar'ı ciddi anlamda etkileyen Mezopotamya uygarlığı, yeryüzünün en zengin kültürüne sahip coğrafyası olarak anılmaktadır. Dicle ve Fırat'ın alüvyonlarını bu topraklara bırakmasını da eklediğimizde, nimetlerle onurlandırılmış bir bölge ile karşı karşıya olduğumuzu düşünürüz.

Mezopotamya; Yunancada 'ara' anlamına gelen 'mesos' ile 'ırmak' anlamına gelen 'potamos' sözcüğünden Dicle ve Fırat'a atıfla anılır olmuştur. İki büyük ırmak arasında kalan bir kara-adayı andırdığı için, Mezopotamya'ya Arapçada 'ada' anlamına gelen 'el-Cezire' denmiştir.

Basra'nın baş kısmının değişen konumu ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda, değişime uğrayan yerlerdeki kazılar önemli bulguların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hatta so-

nuçlardan birisi Dicle ve Fırat olarak anılan nehirlerin bir zamanlar Bağdat yakınlarında yer alan tek bir nehir olma ihtimalini içermektedir. Bu veri, nehir yataklarının kökeni konusunda arkeolojiye önemli kaynak sağladığı gibi, buralara yakın yerleşim yerlerinin toprak altı zenginliğini de gözler önüne serer.

Mezopotamya uygarlığında Maya-Kalde etkisi bütün tarihsel gidişatı etkileyecek derecededir. Maya dilini konuşan bazı insanların Hint Okyanusu kıyıları boyunca Erethryum Mare’ye, Basra Körfezi’ne ulaştıkları ve buradan körfezin baş kısmına doğru yol aldıkları anlatılır. Orada, Boresus’a göre, yedi kişi Mezopotamya’ya uygarlığı getirecek ilk adımları atarak Dicle’nin denize döküldüğü yerden karaya çıktılar. Buradan yukarıya doğru, Dicle’nin Fırat ile buluştuğu noktaya geldiler. Bu noktadan itibaren akarsu yönünde yol aradılar. Batalık bölgelerinde yerleşim yerleri kurdular. Toprağın yapısından esinlenerek buraya Maya dilinde batalık, sulak anlamına gelen Akal ismini verdiler. Zamanla bu kelime Akad’a dönüşmüştür ki günümüzün dil bilimcileri ve oryantalistleri tarafından etimolojisi çözülememiş ve gizemini koruyan bir kelime olmaya devam etmiştir. Böylece Fırat dolaylarındaki bu batalık ülkeye yerleşenlere de Akadlılar adı verildi.¹

Bazı yazarların ve Asur uzmanlarının kadim Akad diliyle Kaldeliler’in dilinin aynı olduğu görüşünde oldukları bilinmektedir. Bu tam olarak doğru görülemez. Diğer yandan Kral Asurbanipal’in kütüphanesini oluşturan Francois Lenormant’ın çevirdiği tabletlerdeki Akad grameri ve sözcüklerinin gösterdiği doğru budur. Ve aynı ülkede eş zamanlı olarak kullanılan bütün dillerin doğal olarak başına geldiği gibi Akad dili de çok sayıda Maya sözcükleriyle içiçe geçmiştir. Öyle görülmektedir ki Maya dili Kalde

¹ Augustus Le Plongeon, *Mısırlılar’ın Kökenleri*, Çev. Rengin Ekiz, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2004, s. 40.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

kastının kutsal ve bilimsel incelemelerinde kullandıkları özel bir dili idi.

Bir Mezopotamya uygarlığı olarak Babil de tarihi ve mitolojik olarak oldukça önemli bir yere sahiptir. Babil kenti, ikinci binyılın ilk yarısında ünlü kanun yapıcı Ham-murabi'nin sülalesine de başkentlik yapmış, Yehuda (Kudüs) ülkesini dört kez kuşatıp iki kez büyük çapta sürgüne sebep olan Nabukadnezar ve Kral Nabopolassar dönemleri ile tarihe derin izler bırakmış bir kenttir.

Asur-Banipal'in Bıraktıkları

Efsanelerin yerine artık tarihin geçtiği yanlışlığı kütüphanelerin varlığı ile yerle bir edilmiştir. Buralarda bulunan çağlar öncesine ait tabletler, kitaplar, yazıtlar bize tarihin efsanelerin muhkem kaleleri olduğu gerçeğini anlatır. Geçmişle ilgili ciddi kaynaklar sağlayan kütüphanelerin en önemlilerinden birisi de Kral Asur-Banipal'in (669-631) kurduğu kütüphanedir. M.Ö. 3000'den itibaren genel ve özel kategorilere sahip kaynakların bulunduğu bu kütüphane kalıntılarında yapılan kazılarda 2000'den fazla tablet ortaya çıkarılmıştır.

Sümerler'e ait birçok efsane de Asurbanipal kütüphanesinde bulunmuştur. Efsanelerin kayıtlı olduğu tabletler M.Ö. VI. asra tarihlendirilmiş nüshalardır. Bu kaynaklar Asur-Kildani bilimini, kültürünü yaşam biçimlerinin bütün versiyonlarını ortaya koyan büyük bir hazinedir.

Son Asur krallarından birisi olan, Sargonlular sülalesinden gelen Asarhaddon'un oğlu Asur-Banipal, kütüphanesini Ninova'da (bugünkü Musul) kurmuştu. Aslında kütüphane büyük sarayın bir parçası idi. Araştırmacılar, Asur-Banipal'in sanatı ve edebiyatı seven, meraklı yapısıyla kişisel bir kütüphane oluşturduğunu belirtiyorlar. Arke-

olojik bulgular sonucunda, iki salon tavana kadar binlerce düz ve kare biçimindeki tablet ya da tuğla ile kaplı olarak bulundu. Bulunan bir tablette şunlar yazılıdır:

‘... Akıl tanrısı Nabu’ya saygımdan bu tabletleri topladım, onları yazdırdım ve imzayı attım, sarayımda onları düzenledim. Saray. Asur-Banipal.’

Meşhur Krallar Yolu’nun son durağı olan Ninova (Ninewa, Ninua, Nainuwa) uzun süre Asur Devleti’ne başkentlik yapmıştı. İslâm kaynaklarında, Ashab-ı Kehf’in uyuduğu mağaranın civarda olduğu sanılan Ninova şehri, aynı zamanda Hz. Yunus’un memleketi olarak da bilinir. İslâm kaynaklarına göre Hz. Yunus, Ninovalılar’ı tek olan Tanrı’ya iman etmeye çağırır, fakat putperest Ninovalılar onu dinlemezler. Yunus (a.s.) bu duruma üzülmekle ülkesini terk eder. Fakat Ninovalılar’ın pişmanlığı ve tövbesi sonunda, şehrine geri döner. İbn-i Hişam ve Taberi’de geçen bir hadise göre de Hz. Peygamber (a.s.) Taif deneyimini yaşadığında karşılaştığı köle Addas’ın Ninovalı olduğunu öğrenince *‘Yunus b. Metta’nın memleketinden!’* diyerek Hz. Yunus’u anmış, Addas bu bilgi karşısında Müslüman olmuştur.

İşte bu meşhur şehirde bulunan kütüphanedeki tabletlerde; yazı ve dil, tarih, adli belgeler, köle satışları ile ilgili evraklar, emlak satışı, bilimler, sihir, inanç ve efsanelerden müteşekkil yüzlerce koleksiyon bulunmuştur.

Tabletlerdeki Efsaneler

Bu tabletlerdeki efsanelerin geç dönem örneklerine Homeros destanlarında, ortaçağ şövalye hikâyelerinde ve Arap masallarında rastlamaktayız. Yaratılış efsanesinin

geçtiği sanılan yedi tabletin kırık bazı yerleri efsaneler arasındaki bağı koparsa da, bu tabletlerden Asurca yazılmış Sümer yaratılış mitleri ve efsaneleri ortaya çıkmaktadır. Yine aynı tabletlerde kötülüğün yedi ruhunun yaptıkları, Zu tanrısının hikâyesi, İştâr'ın Ölüler Diyarı'na gidişi gibi efsaneler bulunmaktadır.

Ninova kalıntılarından çıkartılan tabletlerin Sümerce'den Asurcaya oradan da Fransızcaya tercümeleri ile karşılaştığımız bu anlatıların az farklılıklarla yinelandığını görmek mümkün. Bu farklar daha çok tanrılara verilen isimler etrafında oluşmakta, hikâye genel hatlarıyla aynı kalmaktadır.

M.Ö. 2000'lerde komşularınca varlığına son verilen Sümerler'in önemli edebi başarılarından birisi de, bütün benzerlerinde olduğu üzere Gılgamış Destanı'dır. Tarihin bu en eski edebiyat eserinin yakın çağdaki izlerine ilk kez Asur-Banipal kütüphane öreninden 1875'te çıkartılan levhalarda rastlanmıştır. Önce Asurca tercümesi ile karşılaşılan eser, ortaya çıkartıldıktan sonra Fransızcaya çevrilmiştir. İngilizler'in 1830'lardaki kazı ve derleme etkinliklerinin semeresi, eserin bir yüzyıl sonra Campbell Thompson tarafından İngilizceye tercümesi ile alınmıştır.

Enuma Eliş 'Yükseklerdeyken'

1876'dan beri Akadya (Babil-Asur) yaratılış destanlarının birçok versiyonu ortaya çıkartılmış ve yayımlanmıştır. Bu destanlardan en uzun olan Enuma Eliş (Yükseklerdeyken) M.Ö. ikinci bin yılın başlarına işaret etmektedir.

Asur-Banipal kütüphanesi tabletlerinden okunan yaratılış efsanesi, yaratılış sürecinin birbirine bağlantılı gerçekleştiğini ve bir hiyerarşinin oluştuğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

'Anu gökyüzünü dölediğinde / Ve Ea yeryüzünü kurduğunda, / Anu gökyüzünü yarattığında, / Gökyüzü yeryüzünü yarattığında / Yeryüzü ırmakları yarattığında / Irmaklar nehirleri yarattığında...' gibi bir hiyerarşinin yalnızca göklerde değil yerde de bulunduğunu destan boyunca görebiliriz.

Enuma Eliş'in M.Ö. VI. yüzyıla dayanan versiyonu şöyledir:

Kutsal yerdeki Tanrıların evi, kutsal ev henüz yapılmamıştı;

Kutsal hiçbir bitki (kamuş-saz) yeşermemiş, hiçbir ağaç yaratılmamıştı;

Hiçbir yapıtaşı (tuğla) döşenmemiş, hiçbir ev yükselmemişti;

Nippur yapılmamış, Ekur inşa edilmemişti;

Erech yapılmamış, Eana inşa edilmemişti;

Boşluk (karanlık) yapılmamış, Eridu inşa edilmemişti;

Kutsal ev, Tanrıların evi, hiçbir barınak yapılmamıştı;

Bütün topraklar denizdi.

...

Anu gökleri yarattığı zaman,

(Ve) Nudimmud kendi konutu Apsu'yu inşa ettiği zaman,

Ea bir tutam balçık toplardı yerden Apsu'da,

Kulla'yı yarattı, (tapınakların) onarımı için,

...

İnsan soyunu yarattı, tanrıların hizmetini görmek için

...

Sonra denizin sisinden bir kıvıldama oldu;

Bu sırada Eridu yapıldı ve Essagil kuruldu;

Dumanının derinliklerinde Tanrı-Lugal-du-Kuda'nın yaşadığı Essagil;

Babil şehri kuruldu ve Essagil bitirildi.

Tanrılar, yeryüzünün canlıları, Marduk hep bir anda yapıldı;

Kalplerdeki arzuların yaşadığı, yüce dedikleri kutsal şehir.

Marduk, suyun yüzüne bir kamış koydu,

Ve toprağı yarattı, kamışın kenarına döktü onu;

Tanrıların, kalplerindeki arzularında yaşamalarına (oturmalarına) yol açabilirdi,

Ve insanı yarattı.

Onunla birlikte Tanrıça Aruru insanın tohumlarını yarattı.

Otlak yaratıklarını ve otlakta yaşayan varlıkları o (Marduk) yarattı.

Dicle ve Fırat'ı o yarattı ve yerlerine yerleştirdi.

Adlarından mazbutça söz etti.

Otları, bataklık sazlarını, kamışları ve ormanları o yarattı.

Otlakların tohum veren bitkilerini o yarattı.

Toprakları, bataklıkları ve balçıkları;

Vahşi ineği ve onun vahşi yavrusunu, koyunu ve onun küçük kuzusunu.

Meyve bahçelerini ve ormanları;

Tekeyi ve dağ keçisini...

...

Kamışları o biçimlendirdi, ağaçları o yarattı;

Tuğlaları (yapıtaşlarını) o düzdü, binaları o dikti;

Evleri o yaptı, şehirleri o kurdu;

Şehirleri o yaptı, varlıklara o can verdi;

Nuppur'u o yaptı, Ekur'u o kurdu;

Erech'i o yaptı, Eana'yı o kurdu.²

Tabletlerin okunabilen kısımlarından oluşmuş kompozisyon şu şekildedir: Önceleri, tatlı su Apsu, Büyük Ok-

² Alexandre Heidel, *Babil Yaratılış Destanı: Enuma Eliş*, çev. İsmet Birkan, Ayraç Yay. Ankara, 2000, s. 91.

yanus ve tuzlu su Tiamat vardı. Bütün yaratıkların aslı su idi. Hayat, tatlı su Apsu'nun ve tuzlu su Tiamat'ın birleşmesinden varedilmişti. Tiamat denizi temsil eden dişil yaratılışıydı. Akıllı tanrılar onun kör kudretiyle mücadele ettiler. Bu iki suyun birleşmesinden Mummu 'dalgaların sesi' ve Lehmü ile Lahamu doğdu. Bunlar az tanınmış tanrılar olarak canavar-yılan şeklindeydiler. Bu çiftten madî ve manevî dünyaları temsilen Anşar ve Kişar doğdu. Anşar ve Kişar'dan ise çok kudretli tanrılar doğdu. Bilgi tanrısı Ea, Marduk, göğü dolduran İgigiler ve cehennemi dolduran Anunnakiler bunlardandı.

Çok sayıdaki bu tanrıların elbette kendilerine göre bir gürültüleri olacaktı. Fakat Apsu bu gürültüden rahatsız oldu. Durumu Tiamat'a haber verdi ve yapılan plan doğrultusunda onların ortadan kaldırılmasına karar verildi. Hem bir güç gösterisine hem de statülerin belirlenmesine yol açan birçok savaştan sonra Marduk, yeri göğü ve onların arasındaki bitkileri, hayvanları ve insanları yarattı. Dünya'ya şimdiki halini vererek, tanrılar arasında da bir görev taksimi yaptı.

Sümerler için hayati öneme sahip olan Dicle ve Fırat'ı da tanrı Marduk düzenlemiş ve bu iki suyun zarar görmemesi için kurallar koymuştu. Marduk, Ea'nın oğlu olarak bilgisiyle üstünlük sağlamıştı. Kader tabletleri büyük tanrıların elinde bulunuyordu. Birgün kader tabletleri çalındı. Marduk, kayıp tabletleri uzun süren aramaların ardından bulup geri getirdi. Çalınan kader tabletlerinin sorumlusunu Anu'ya getiren Marduk baş tanrılıkla ödüllendirildi.

Gökyüzü hiyerarşisinde tanrılardan başka iyi ve kötü cinler de bulunurdu. Utukku denilen bu yaratıkların iyi olanları kanatlı ve insan başlı boğa şeklinde idiler ve tapınaklarda bekçilik ederlerdi. Kötüler ise, mezar bulamamış, merasimi yapılamamış ölülerdi. Onlar da insan vücutlu,

boynuzlu, aslan kafalı, kuvvetli pençeleri olan yaratıklar olarak hastalık ve cinayetlerden sorumlu tutulurlardı.

Babilliler, Enuma Eliş adlı bu yaratılış efsanesini ilkbaharın ilk gününe denk gelen Nisan ayının ilk gününde başlayan Yeni Yıl Bayramı'nda (arpa hasadı zamanı) okurlardı. Marduk heykelinin önünde Sümerlerden bu yana yapılan törenin bir parçası olan bu okuma, Yaratılış Destanı'nın Babil versiyonundan başkası değildi. Bu ritüel, üzerinde bulundukları tanrıların lanetine uğramış toprakları temizlemenin bir yöntemi olarak yüzyıllarca sürecekti.

Enuma Eliş'in 1. Tablet'te geçen şeklinin bir kısmı şöyledir:

Üstte değirmi gök daha adsızken,
 Altta yağız yer daha ad almamışken,
 Onları doğrutan ilk önce Apsu,
 Mummu ve Tiamat, hepsini doğuran,
 Hala sularını ayırmamışken,
 Otlaklar da yoktu, bir sazlık bile görünmüyordu,
 (öteki) tanrıların hiçbiri varedilmemişti henüz,
 Daha adlarıyla çağrılmamış, yazgıları yazılmamıştı,
 (işte o zamanlarda) yaratıldı tanrılar onların bağrından,
 Lahmu'yla Lahamu geldiler dünyaya (ve) aldılar adlarını,
 Büyüyüp boy atmamışlardı ki daha,
 Anşar'la Kişar yaratıldılar; geçtiler boyca onları,
 Günler günü ömür sürdüler, ekleyip (günlere) yılları,
 Anu'ydu atanmış ardılları, atalarına rakip;
 Evet, Anşar'a eşitti ilk-doğan (oğlu) Anu
 Anu da kendi benzeri Nudimmud'u doğurttu;
 Üstünüydü Nudimmud kendi atalarının,
 Bilgeydi (o), zekası genişti, gücü sınırsız,
 Çok daha güçlüydü, dedesi Anşar'dan;
 Kardeşleri, tanrılar içinde rakibi yoktu.
 Tanrı karındaşlar toplaşıp birleştiler.

*Rahatını bozdular Tiamat’ın ve saldırdılar gözeticilerine.
 Evet, karıştırdılar içlerini Tiamat’ın,
 Tepişip koşuşarak kutsal konutlarda.
 Apsu bastırmadı bağırıışlarını,
 Tiamat da sessiz kaldı davranışlarına,
 Ama yaptıkları üzüyordu onları,
 İyi değildi tuttukları yol...³*

...

Birçok Asurolog tarafından çevrilen yüzlerce tablette tanrıların işleri ve yaratım faaliyetlerinin kayıtlı olduğu görülmüştür. İçerikleri çözümleyen George Smith, Eski ve Yeni Ahit’le bağlantılı Arkeoloji Cemiyeti’nin raporlarında, ‘Kalde Yaratılış Öyküsünden Bazı Parçalar’ başlığı altında ilk tabletin çevirisini yayınlamıştır. Bu antik doğu öykülerinin arasında, aşağıdaki bilgiler ayrı bir şekilde durmakta ve kolaylıkla seçilebilmektedir:

‘ ... ne yukarıdaki göklerin ne de aşağıdaki yerin varolmadığı bir zamanda suların derinliği vardı; tohumların ilki, derinliklerin sahibesi, evrenin annesi. Sular birbirine bitişikti (her yeri kaplıyordu). Henüz hiçbir hasat yapılmamış, tek bir filiz bile yeşermemişti. Daha tanrılar bile yoktu.’

Üçüncü tablet, tanrıların Tiamat/derinlikler diye bilinen canavara karşı nasıl bir yarışa hazırlandıkları ve ona saldırmaları istenen tanrı Anu ve Ea’nın korkup böyle bir atağa yanaşmadıkları hakkındadır. Aynı tablette Tiamat’ın rakiplerini bastırmak için yaptığı hazırlıkları ve nasıl büyük cüsseli hayvanlardan bir ordu kurduğunu okuyoruz. Tab-

³ Heidel, a.g.e., s. 34.

letlerin bir kısmını çeviren Talbot, Bel-Marduk⁴ ve Dragon arasındaki savaşı 'gökteki ayaklanma' adıyla nakleder.

Bu öykülerin onlarca versiyonu, birbirine benzer içeriklerle tabletlerde yer almaktadır. Sümer, Babil, Asur medeniyetlerinin bu büyük birikimi diğer bölge medeniyetlerinde çıkartılan tabletlerdeki anlatılarla ilginç bir şekilde örtüşmektedir.

Din-Astronomi Denklemi

Babil'in bu yaratılış mitinde, günümüzde astronominin de kökenlerini oluşturan güneş sisteminin kodlarını görmekteyiz. Güneş'e (Apsu) ve onun habercisi Merkür'e (Mummu) ilk olarak Tiamat adlı eski gezegenin nasıl katıldığını, sonra güneş ile Tiamat arasında Venüs ve Mars adlı (Lahamu ve Lahmu) bir çift gezegenin oluşup birleştiğini, bunların ardından Tiamat'ın ötesinde Jüpiter ile Satürn (Kışar ve Anşar) ve Uranüs ile Neptün (Anu ve Nudimmud) adlı çiftlerin nasıl ortaya çıktığı tarif edilmektedir. (Bu son iki gezegenin 1781 ve 1846'ya kadar modern astronomlarca keşfedilene kadar bilinmediği anlaşılmıştır.) Bir süre sonra yörüngeler arasındaki içe çökme ve patlamalar neticesinde 'göksel (semavî) savaş' oluştu. Bu savaşın sebebi dışarıdan bir istilacı gezegenin yaklaşmış olmasıydı. İstilacı gezegen Apsu ailesinden değildi. Muhtemelen başka bir çarpışmadan dışarı fırlatılmıştı. Bu isti-

⁴ Bel-Marduk adı, Maya diline göre Bel-Maltuuc olarak okunur. 'Kaos-ta karmaşık biçimde varolan şeyleri bir düzene koyma işiyle meşgul olma' anlamında kullanılır. Marduk'un sondaki takısı yedi sayısının Maya sayısı uuc ya da uk'u hatırlatmaktadır. Bu sayı yetişkinler için 'bilgelik' ve 'güç/iktidar'ı simgeler. Mayalı yetişkinlerin öğrencilerine öğrettiklerine göre bu sayılara mistik anlamlar veriliyordu. Pisagorcular da ayn şekilde Mısır insiyelerinden öğrendikleri hali ile bu sayıların gizemine inanıyorlardı.

lacı gezegenin uyduları Tiamat'a çarpınca bu eski gezegen ikiye yarıldı. Bir yarısı parçalara ayrılıp (Mars ve Jüpiter arasındaki) Asteroit kuşağını (Babilliler'in Dövme Bilezik dediği) ve çeşitli kuyruklu yıldızları oluştururken, yaralı ama parçalanmamış halde kalan diğer yarısı ise Sümerliler'in 'Ki' dediği Dünya gezegenini oluşturdu. İstilacının kendisi de Güneş etrafında çok uzun bir yörüngeye oturup güneş sisteminin 12. üyesi oldu. Sümerler ona Nibiru, Babilliler ise Marduk dediler. Destanın öne sürdüğüne göre bu semavî savaş sırasında Nibiru tarafından başka bir yerden getirilen 'hayat tohumu' yerküreye yerleşti. Böylece ilk yaratılış ortaya çıktı.

Kadim kozmogoninin, geçmişte Mezopotamya'nın din ve matematiğinin temelini oluşturduğu ve bugünkü bilimsel verilerle örtüştüğü gerçeğine karşılık, mitler hâlâ bu toprakların sırlı yüzü olmaya devam etmektedir.

Mezopotamya uygarlığının evren ve insan yaratılışı konusunda farklı şu üç varyantını özetleyebiliriz.

1. Varyant: 'Tatlı su sembolü olan Apsu ile tuzlu su sembolü olan Tiamat adlı bir devden gökler ve yer oluşur ve sonra gök tanrısı Anu, hava tanrısı En-lil ve deniz tanrısı Ea türer. En-ki'nin yarattığı bu üç tanrının da, günü, ayı ve yıldızları yarattıkları görülür.'⁵

2. Varyant: 'Başlangıçta yalnız su genişliği vardı. Apsu (tatlı su) ile Tiamat (deniz, tuzlu su) beraber evreni ve tanrıları yarattılar. Sonra Apsu tanrıların karşısına çıkmayı düşündü. Her şeyden haberi olan En-ki onu yok etti. Öfkelenen Tiamat, tanrıların karşısında mücadele etmeyi üstlendi. Tanrıların hiçbirinin onun karşısında duracak gücü yoktu. Nihayet, En-ki'nin oğlu Marduk, Tiamat'ın karşısına mücadele etmek için kendisini teklif etti. Bunun için o, tanrılara birkaç şart önerdi. Toplanan tanrılar

⁵ Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, Mitologya Yayınları, İstanbul, 1992, s. 15-16.

Marduk'un teklifini onayladılar ve ona meşru güç verdiler. Ağır savaşlar sonucu Marduk, Tiamat'ı yendi ve onun yarı gövdesinden göğü yarattı, sonra ayı ve yıldızları donattı. Tiamat'a güvenen bir tanrının kanından ise insanı yarattı. Sonra tanrılar meclisi bu başarısı onuruna, ona şükranlarını sunarak kendisi için muhteşem bir tapınak inşa ettiler, şenlik ve toy tuttular.⁶

3. Varyant: Bu destanın bir başka varyantını Kramer, Sümer yazıtlarından sonuç çıkararak şöyle izah ediyor:

'Göğü ve yeri yaratan "Nammu" adlı bir hanım tanrıça olmuştur. Dünya bir biteviye dağ, bu dağın eteği yer ve zirvesi gök imiş. Gök tanrısı An ve yer tanrısı Ki olup onların ikisinden de hava tanrısı En-lil türemiştir. Başka bir rivayete göre, dünya bir ulu ağaç, onun başı gök ve tanrıların durağı, aşağı yer ve yaratıkların yaratıldığı mekân sayılır. Sümerlerin kutsal kenti "Nippur" En-lil'in yurdu sayılmıştır. Kentin tapınağının sekisine ise "dur-an-ki" yani yer ile göğün arasındaki durak denilmiştir.'

İlk 'Ol!' Emri

İnsanın yaratılışı konusunda bilinen en eski görüş, Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği Hz. Adem'in yaratılışından sonra, İbranî ve Babilliler'in görüşleridir. Birincisi Tekvin kitabında anlatılırken, ikincisi Babilliler'in *Yaratılış Destanı*'nın bir parçasında anlatılır. Tabletlerin birçok yerinde silikler ve kırıklar bulunmasına rağmen, genel bir yaratılış fikri için yeteri kadar bilgi mevcuttur. Bu destanda konu şöyledir:

...

⁶ Samuel Noah Kramer, *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yay., İstanbul, 1999, s.114-115.

*Ey oğul, kalk yatağından... bilgeliğini göster,
Tanrılara hizmetkârlar biçimle, onların ... onlar üretsın.*

...

*Ey ana, sözünü ettiğin yaratık, var edildi,
Onun üstüne tanrılarının ... yerleşti.
Denizin dibinin yüzeyindeki kilden yüreğini yoğur,
İyi ve soylu şekilleyiciler kili berkitecekler,
Sen, sen onun uzuvlarını ortaya çıkar.
Ninmah (toprak ana-tanrıça) senin üstünde çalışacak,
... (doğum tanrıçaları) sen biçimlerken yanında olacaklar,
Ey ana, (yeni doğanın) yazgısını belirle,
...⁷*

Bu yaratılışta sıra insana geldiğinde durum biraz farklılaşır. Üst tanrılar alt tanrıları çok çalıştırdıklarından alt tanrılar ayaklanır. Ayaklanma işlerin birikmesine sebep olur. Üst tanrılarının kurmuş olduğu düzen sarsılmaya başlar. Buna bir çare bulunmalıdır. Zeki tanrı Ea, çalışma ve kazanma hırsı ile donatılmış insanı yaratmayı teklif eder. Tanrılar çaresiz, bu fikri kabul ederler. İkinci derece bir tanrının kendisini insan yaratılışına feda etmesi sonucunda onun kanıyla karıştırılmış, kilden bir insan yaratılır. O, ölümüyle bir gün yeniden yaratılmış olduğu toprağa geri dönecektir. Tanrının kanı, insanın, tıpkı onlar gibi işlerini mükemmel bir şekilde yapabilmesini sağlamak üzere insanın ana maddesi olan toprağa karıştırılır.

İlk olarak hazırlanmış insan modelinden türemiş ilk yedi çift hemen dünyaya getirilir. İnsanlar kendilerine verilen görevleri çok mutlu bir şekilde yerine getirmeye başlarlar. Zamanla çoğalarak gürültülü ama neşe içinde işlerini yaparlar. Hiçbir iş eksik kalmadığı gibi aksine çalışkanlıklarıyla göz dolduran bu yaratıklar toprağın daha da verimli olmasını sağlarlar. Fakat bir süre sonra tanrı

⁷ Kramer, a.g.e., s. 132.

Enlil onların gürültüsünden rahatsız olmaya başlar. Buna bir çare ararken onları yok etmenin en kesin çözüm olduğuna karar verir. Ea, ona karşı çıksa da Enlil isteğinde direttiği gibi Ea'nın bunu insanlara haber vermemesi için ona yemin ettirir.

İnsan, Sümer mitine göre Mezopotamya'nın yumuşak balçığından tanrıların yaptığı bir varlık olarak yaratılır. Tanrıça Nammu onu bir top balçıktan yapar, sekiz tane tanrıça ise bu yaratma işinde ona yardımcı olurlar. Onların en güçlüsü olan ana tanrıça Ninmah ise kendisinin hesaba katılmadığını zannederek, kendisine fazla güvenir, gurur hastalığına düşer ve kendisinin yaratma kabiliyetini ispatlamaya kalkar. En-ki kendisinin yarattıklarını yok etmeden, sadece onlara kusur bulmakla yetinmeye razı olur. Öylece, Ninmah, balçığın kalanından yedi tane gövdesi özürlü, cins bakımından normal olmayan, hasta varlık yarattı. Onlar insan dünyasının güzelliğini bozmalıydı. Burada cennetten kovulmanın sebebi, insanın yaptığı hata olmayıp, tanrıçanın yaptığı kabalık olmuştur sonucuna varılmıştır.

Mezopotamya yaratılış efsanesinin bir başka versiyonuna göre ilk insan çömlekçi çarkında, kilden yaratılmış ve pişirilmiştir.

Kadının Yaratılışı

Sümer mitolojisinde kadının yaratılışı Eski Ahit anlatılarıyla benzerlik göstermektedir. Biz bu benzerliği, marjinal ilmi çevrelerin iddia ettiği gibi kültürler arası iletişimde kutsal metin taklitleri olarak görmenin, birçok seçeneği gölgeleyen bir yorum olduğu kanaatindeyiz. Bu benzerlikler, çalışmamızın tamamında ortaya koymaya çalıştığımız ve savunduğumuz insanlığın tek bir kaynaktan

neşet ettiği, tek bir yaratıcısının olduğu ve farklı zamanlarda çok sayıda öğüt verici-uyarıcı olay ve kişiler verildiği/gönderildiği ortak paydasında birleşmektedir. Yoksa bütün kutsal metinleri Sümer kökenine dayandırıp oradan da bütün insanlığın aslında Sümer mitoslarının birer kurmaca kopyası olduğu iddialarıyla asla örtüşemez. Bu düşüncenin en uç noktası kutsal kitapların da Sümer kopyaları olduğu yönündedir. Halbuki, ilk insandan bu yana, bütün insanlığın tek ve değişmez bir Tanrı ile muhatap olduğu düşünüldüğünde art niyetli fikirlerden de arınmış oluruz. Bu konuya bakış açısındaki temel prensip hiçbir ilmi veriyi dışlamadan, yok saymadan mevzuya ışık tutmaktır. İnsanın kendi hakikatini anlamlandırabilmesinin zorluğu da buradan gelir. Kültürel hiçbir insani birikimi gözardı etmeksizin kâinata ve insana kuşbakışı bakabilmek ve deneyimleri birer kazanım olarak görebilmek zor ama imkânsız değildir.

Kadının yaratılışına dönersek, Sümerler'in Enki ve Ninhursaga mitosuna göre ana tanrıça Ninhursag, tanrıların bahçesinde sekiz bitki yetiştirilmesini sağlar. Tanrı Enki bu bitkileri yer ve Ninhursag'ı kızdırır. Tanrıça, Enki'ye lanetler yağdırır ve bedeninin sekiz organından onu hastalandırır. Enlil duruma bir çözüm bulamaz, tanrılar üzüntü içindedirler. Sonunda diğer tanrılar tanrıça Ninhursag'ı Enki'yi iyileştirmesi için ikna etmeyi başarırlar ve tanrıça işe koyulur. Her organ için bir iyileştirici tanrıça yaratır. Bunlardan birisi de 'kaburgaların tanrıçası Ninti'dir. Ninti adının sonundaki 'ti' eki, aynı zamanda Sümercede 'yaşam', Ninti'nin tamamı da 'yaşam tanrıçası' anlamına gelir. Havva'nın İbranicedeki anlamı da 'hayatı olan, yaşam' anlamına gelmektedir.

İnsanlığın Yokoluş Hikâyesi: Tufan

*Olağanüstü bütün fitnalar bir olup saldırdı,
Tufan yeryüzünü kapladı,
Yedi gün yedi gece boyunca,
Tufan ülkeyi kasıp kavurdu,
Koca gemi azametli kayalara çarpıp dururken,
Işığını yere göğe saçan Utu çıktı.
Ziusudra koca geminin bir penceresini açtı,
Kral Ziusudra,
Utu'nun önünde yerlere kapandı,
Bir öküz kesti Kral, bir koyun kesti.*

...⁸

Tufan hadisesinin İbranî yazarlar tarafından yaratılmış/uydurulmuş olmadığı British Museum'dan George Smith'in Babil Gılgamış Destanı'nın on birinci tabletini keşfedip çözümünü yaptıktan sonra anlaşıldı. 1914'te Arno Poebel ise Nippur koleksiyonunda bulunan üst kısmı kırılmış altı sütunlu bir tabletin Sümer tufan hadisesinin büyük bir bölümünü kapsayan alt tarafını yayınlamıştı. Poebel'in bu çevirisi tufanı kutsal kitaplardakine birebir benzer haliyle gözler önüne sermişti.

Tufan, Mısır mitolojisi hariç (Nil'in varlığına rağmen), bütün dünya mitolojilerinde bazı farklılıklarla geçen bir hadisedir. Gılgamış Destanı'nın on birinci tableti bulunduktan sonra tufan hadisesinin Sümer'deki uzantısı da bulunmuş oldu.

Hikâyeye kaldığımız yerden devam edelim. Bu tablete göre insanı yeryüzünden tamamen silmek için tanrılar tufana karar vermiştir. Fakat Ea, düş yolu ile gözdesi Yüce Bilge'ye durumu haber verince insanlık 'ikinci başlangıç'

⁸ Kramer, a.g.e., s. 174.

için yeni bir şans yakalar. Düş, Ea’nın Enlil’e verdiği sözü ihlal ettiği anlamına gelmiyordur. Ona ‘gemi’ tasarımı için ilham vererek arkasındaki sazlığa seslenir. İlk tufanın Nuh’u olan (Nuh, Habeşçe Noha-uzun ömürlü) dindar, alçakgönüllü Yüce Bilge Ziusudra hazırdır artık. Ea’nın düşünde seslendiği hali ile Yüce Bilge -o, aynı zamanda Şurruapak ilinin rahibidir- gemisini yapmaya koyulur.

Geminin yapılışını anlatan uzun pasajın yazılı olduğu tablet kayıptır. Tabletten okunabilen kısımlarında bitmiş gemiye ‘kararlaştırılan gün geldiğinde’ her canlıdan birer çift alınması söylenir. Tufanın yedi gün yedi gece sürdüğü, oluşan felaketten tanrıların bile korkarak göğün derinliklerinde saklandığı anlatılmaktadır.

Tufan sonrası, Kral Ziusudra’nın tanrılar için kurban kestiği ve onun bu başarısından dolayı kendisine ‘*tanrıları gibi bir hayat verdikleri*’ anlatılmaktadır. Tanrı Bel, kralın ve karısının yüzüne dokunarak onları ölümsüz kılmıştır. Nişir Dağı’na oturan gemi, insanoğlunun ikinci başlangıcı olarak bu kil tabletlere geçecek ve sonraki kuşaklar bunlardan öğrendikleri bilgileri kutsal kitapların teyid etmesi ile tarihi aslına döndüreceklerdir.

İnsanlığının sonunu getirme amacında olan Enlil’in tasarısı suya düşer fakat Ea, Enlil’e hak vermiyor değildir. Bu yüzden, insan ırkının daha fazla çoğalmasını engellemek için kadınlara kısırlık, çocuklara ölüm ve genel olarak bütün insanlara kısa ömür verir. Artık hiçbir insan 100 yaşından fazla yaşayamayacaktır. Ea kendince böyle tedbirler alarak, insanlığın yokoluştan kurtuluşuna imza atma suçunda vicdanını biraz olsun rahatlatmış olur.

Asurlular ve Babilliler, Sümer tanrılarının adlarını değiştirme konusunda hassastırlar. Bu durum, galip geldikleri bütün halklar için geçerliydi. Bu yüzden Sümerler’in bilgi tanrısı Ea, Enki; kendisine ölümsüzlük verilen kral Utnapiştım ise Ziusudra olmuştur.

Tevrat kaynaklı İbranî metinlerinde ise Tufan hadisesi şu şekilde aktarılır:

‘Adam’dan (ilk yaratılan insan) sonra gelenler, kötü ve zalim olduklarından Allah dünyayı mahfetmeye karar verdi. Bütün bu kötü insanların içinde sadece Lemeh’in oğlu Noah (Nuh) iyi hareketleriyle Allah’ın hoşuna gitti.’

Noah, Adam’dan sonra gelen onuncu kuşaktandı. Gemi yapımı emrini Noah’a Allah’ın verdiği de bu kaynaklarında yer almaktadır. Bu durum İbranî mitleri bölümünde anlatılacaktır.

Tufan hadisesinde Utnapiştim’e haber veren Ea (önceki adı Oannes), aynı zamanda bilginin de tanrısı kabul edilirdi. Marduk, Şamaş, İştar gibi tanrılar kültü Asur-Babil çevresinde gelişmiş olduğundan Gılgamış, Tufan, Adapa efsaneleri ile birlikte Asur-Babil mitolojisi de bunlardan etkilenmiştir. Bu etki görüldüğü gibi tufan hadisesine de yansımıştır.

II. BÖLÜM:
ESKİ AHİT'İN GİZLEDİKLERİ

İBRANÎ YARATILIŞ ÖYKÜLERİ

‘İlk doğan insan sen misin?
Yoksa dağlardan önce mi varoldun?
Tanrı’nın sırrını mı dinledin de
Yalnız kendini bilge görüyorsun?’

İLK KEZ Mezopotamya kayıtlarında Hapiru veya Habi-ru adıyla izlerine rastlanan İbraniler, Batı Sami dili konuşan ve M.Ö. üçüncü bin yılın sonlarıyla, ikinci bin yılın başlarında, doğudan gelen akınlar sonucu, birçok kavmin yer değiştirmesi gibi yer değiştirmek zorunda kalan bir kavimdir. ‘Nehri geçenler’ anlamına gelen İbranî kelimesinin Kenanlıların bir adlandırması olduğu yönünde bazı kaynaklarda bilgiler mevcuttur.

Adlandırma konusunda efsanelerin tarihten daha güçlü olduğunu ‘İbranî’ adlandırmasında görebiliriz. Bu grubunu bir kolunun adının İsrail olarak değişmesi Yakub’un tanrısal bir yaratıkla güreşmesi anısına olduğu rivayet edilmektedir. O dönemden sonra, İbranî adı sadece dilin ve yazının adını tanımlamak ve ayrıca Musa öncesi dönemin karakterine atıfta bulunmak için kullanılır oldu. Ayrıca İsrailoğullarına, Sami kavimlerin reisi olan ataları Hz. İbrahim’in Fırat Nehri’ni geçmesine nisbetle ‘İbranî’ denildiği de bilinmektedir. İber, İbrî adları Hz. İbrahim’e verilmiş, soyundan gelenlere de İbranî denilmiştir.¹

XIX. yüzyıldan itibaren İbranî kelimesi, Musevi ya da Yahudi gibi din çağrışımlı değil, etnik çağrışımlı bir ad

¹ Mustafa Özçelik, *Yahudilik ve Münafıklık*, İstanbul, 1993, s. 8.

olarak kullanılmaya başlandı. Zamanla diğer İbranî kolları tek tek İsrailoğullarının tâbiyetine girerek eridiler.²

İbranî Kaynaklarına Dair

İbraniler'e ait geniş bilgi, onların kutsal kitabı olan Tevrat'ta bulunur. Tevrat, Eski Ahit'i oluşturan ilk beş kitabın adıdır. Eski Ahit kitapları yazıldıkları dönemin hakim kültürlerini yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Bu kültürün detaylarını bugün biz mitolojilerde bulmaktayız.³

Kutsal Kitap adını Yahudiler kabul etmezler. Bu ad daha çok Hristiyan geleneğinin isimlendirmesi sonucunda yerleşmiş bir tamlamadır. Öncelikle Hz. İsa'nın havarileri yeni dini vazetmeye başladıklarında Yahudiler'in Tanakh olarak adlandırdıkları bir külliyat zaten vardı.⁴

Tanakh, Museviler'in kutsal kitabı olan Tevrat, Hristiyanlarca da İncil'in ilk bölümü olarak kabul edilmektedir. İslâm kültüründe Museviler'in kutsal kitabının tamamı için kullanılan Tevrat, aslında Musevi Kutsal kitabı Tanakh'ın ilk beş bölümünün adıdır. Antik İbranicede Kara ya da K'ra diye bilinen Tanakh, günümüz Musevi toplumunca Mikra/Miqra (okuma, okunan) ve Masoretik yazı olarak da bilinir. Yahudiler, Roma Sürgünü sonrası diaspora Yahudileri dahil, bütün Yahudi toplumunun anlayabileceği tek Tanakh yazmak adına harekete geçerler. Masoretler olarak bilinen Yahudi din bilginlerinden oluşan bir seçici kurul tarafından Tanakh hem yazıya geçirilir hem de gelecek nesiller için onun tüm yazım ve telafuz kuralları

² Robert Graves-Raphale Patai, *İbranî Mitleri*, çev. Uğur Akpur, Say Yay., İstanbul, 2009, s. 8.

³ Şaban Bilgin, *Kutsal Kitaplardaki Mitolojik Unsurlar*, AÜSBE Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2002.

⁴ Bilgin, *a.g.e.*, s. 1.

belirlenir. Bu çerçevede yazılan Tanakh ve onun sonraki kopyaları Masoretik metin olarak da bilinir. Tanakh toplam 24 kitapla 3 bölümden oluşur. Tevrat (Tora) ise toplam 5 kitaplık kısmına verilen addır.

İbraniler'e ait yaratılış mitlerini ve ikinci başlangıç sayılan tufan hadisesini ele alırken, Tekvin'e odaklanmaya çalıştıysak da, Rabbinik (geleneksel) anlatıların çeşitliliği, İbranî kozmolojisi ile içiçe geçmiş anlatılar olması sebebi ile bu söylencelere de yer verme zorunluluğu doğdu.

İbranî yaratılış mitleri incelenirken, *apocrypha* ve *pseudepigrapha* sözcüklerine dikkat etmek gerekir. Çünkü bu sözcükler tıpkı *fantastik* kelimesinin değişmiş anlamları gibi bir dönüşüme uğramıştır. *Apocrypha*, Yunanca kökenli bir kelime ve gizli, saklanmış gibi anlamlara gelmektedir. Fakat zamanla sahte, düzmece gibi anlamlar da kazanmıştır. Eski Ahit Tanakh'ın son halini alışına kadar geçen yaklaşık bin yıllık süreç boyunca, Tanakh ile ilişkili ve kitapta yer almayan başka bir dizi metin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu metinlerin pek çoğu aslında Tanakh'ta yer alan kitaplarla benzer üslup ve zemindedirler. Ancak bunlar Tanakh'ın son derlenişinin dışında kalmış ya da bırakılmış olduklarından 'gayriresmi' bir zemine itilmişlerdir. Bu metinler *Apocrypha* adıyla anılmaktadırlar. Bu kitaplar aslında Tanakh ile ilişkili olmalarına rağmen, İbranice asılları bulunmadığından şaibeli ya da sahte olduğu iddia edilen bir özellik kazanmışlardır. Bunlar M.Ö. 400 - M.S. 35 arasında yazılmış toplam 14 kitaptır. *Pseudepigrapha* ise, resmi kanonların ve *Apocrypha*'nın dışındaki, çoğunlukla M.Ö. 200 - M.S. 200 yılları arasında üretilmiş çok sayıda metni tanımlamaktadır.⁵

Çalışmamızda, İbranî yaratılış mitleri ele alınırken, Tevrat'ın Tekvin bölümü başta olmak üzere, bu literatürü kaynak alan çalışmalara yer verilmiştir. Çünkü ileride

⁵ Bilgin, *a.g.e.*, s. 12.

de görüleceği gibi bu metinler yaratılışı çevreleyen İbranî kozmolojisi ile içiçe geçmiş durumdadır.

Kutsal Kitaplardaki Hikâyelerin Gerçekliği Meselesi

Kutsal kitaplarda geçen hikâyelerin gerçeklikleri, çeşitli çevreler tarafından hemen her dönemde merak edilmiş ve araştırılmıştır. Bu durum Tevrat ve içindeki hikâyeler için de geçerli olmuş, birçok din adamı da bu mevzuya merakla eğilmiştir. Pek çok ortodoks dindar da gerçekte bu söylencelerin ve kitapların gerçek öykülerinin peşindedir.⁶ *'Kabul edilmiş ve vahyedilmiş sözlere inandığımız sürece, bunlar Musa'nın ya da bir başkasının yazıp yazmadığı beni ilgilendirmiyor, zira hepsi hem gerçek hem de vahiy ürünüdür.'* diyen Yahudi din alimi Eliezer Bonfilis, aslında mitlerle içiçe geçmiş kutsal anlatıların gerçekliğine parmak basmış sayılır. Çünkü her din, kutsalını mitlerden arındırmış olarak insanlara iletse de (vahiy) insanların mitos üretmesi hiçbir dönemde bitmemiştir.

Hemen her din kendi söylencelerini üretir. Ama genel bir kural olarak kitap sahibi bir dini gelenekte, merkezileşmenin yarattığı ortodoksluk yoğunlaştıkça söylencelerin payı azalır. Halk efsaneleri resmi kanalların ve metinlerin dışına itilip kendilerine özgü bir mecrada gayriresmi yaşantılarına devam ederler. Yine kaçınılmaz bir kural olarak, bir dinin ortaya çıkışıyla onun kurumsallaşması arasındaki süre ne kadar uzun ve karmaşıkça, farklı türden mitlerin, halk efsanelerinin kutsal metinlere girme oranı o derece artar. Hele hiçbir merkeziyetin oluşmadığı, kurumsallaşmanın olmadığı inançlarda söylence neredeyse başıboş

⁶ Bilgin, a.g.e., s. 15.

biçimde dinin içine dahil oluverir.⁷ Bu durumun ortaya çıkardığı en büyük risk hikâyelerin gerçekliği meselesidir.

Tek Tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında bulunan hikâyelerin mitten arındırılmış olma ihtimalleri üzerinde duran ilim adamları, çok tanrılı dinlerin mit üretirken daha cömert olduğunu vurgularlar. Tek tanrılı fakat sonradan tahrifata uğramış kutsal kitaplarda ise tek bir evrensel varlık etrafında olay örgüsü ilerler. Fakat zamanla mitsel düşünüşler bu olaylara eklenir. Asırlar sonra karşımıza geleneksel yorumların, dinin ana damarını dahi gölgelediği söylenceler bütünü çıkar. Bu durum tahrifata uğramamış son din olan İslâm için dahi söz konusudur. Müslümanların, fethettikleri yerlerdeki halk ile bütünleşmeleri ve bunun zamanla geniş İslâm medeniyetini oluşturduğu düşünülürse, bunun hiç de şaşırtıcı bir sonuç olmadığı görülebilir. İnsanın olduğu yerde söylencenin bitmediği gerçeği ile uyumlu bu durum, kutsal ile kurmayı planladığımız ilişkiler bütününe karakterini de ele veren önemli bir süreçtir. Bu süreçte bazen kutsal bizzat mitin yerine geçebilir. Bir süre sonra da miti kutsaldan ayırmak imkansızlaşır. Fakat bu bakış açısı, Eliade'ın mit-kutsal ilişkisinde kurmaya çalıştığı içselleşmiş pozisyon açısından herhangi bir gerçekdışı durumun olmadığı hakikatiyle bizi yüzyüze getirir.

Kitab-ı Mukaddes'te geçen yaratılış efsanesi Ninova tabletlerini doğrulamaktadır. Yaratılışın hiyerarşisini burada da görürüz. Kutsal kitaplarda bulunan efsanelerin ya da inanışların, Ninova kalıntılarından çıkartılan tabletlerdeki bilgilerle paralellikler göstermesi, tanrı fikrini insanların yarattığı yanılgısına götürebilir. Tarihin zaten böyle bir çelişkili tarafı vardır. Hangi pencereden bakarsanız, manzara size o açıyı verir. Her pencere bir başka açıdır ve böylece bütün tamamlanmış olur. Eğer, açıları toplama sabrı göstermezseniz, elinize geçen tabletin verdiği bilgiyi

⁷ Bilgin, *a.g.e.*, s. 14.

kutsal kitaplardan birinde görmüş olmanın verdiği hazla kutsal kitapların ilâhî olmayan kaynaklarına ulaştığınız zannına kapılabilirsiniz. Fakat bu veri her zaman açısını tamamlamamış bir amorf (biçimsiz, şekli olmayan) düşünce olarak kalmaya mahkum olacaktır. Mitolojinin bakış açılarımızı zenginleştirmesi işte burada devreye girer. Bizi birbirinden bağımsızmış gibi görünen metinlerle baş başa bırakarak aradaki kuvvetli ilişkiyi görmeye zorlar. Toprak altı kalıntılarını ve kutsal metinleri bağlamlarından koparmadan okumamızı salık verir. Bunun en güzel örneği yaratılış mitleri ve tufandır. Bu çerçeveden bakıldığında, kutsal kitaplardaki hikâyelerin gerçekliği ya da mitolojik anlatıların kutsal ile ilişkili olup olmadığı, varsa ne kadar ilgili olduğu daha net tahlil edilmiş olur. Bütünlüklü bakış açısı bu alanlarda hakikatin izini süren insan için can simidi gibidir.

Tekvin'e Göre İlk Yaratılış

Tevrat'ın Tekvin kitabı, isminden de anlaşılacağı gibi (Genese-Başlangıç) dünyasını anlatır. Bu kitap, Tevrat'ın şeriat kitabının bir kısmını oluşturmaya rağmen İsrail halkının atalarıyla ilgili hadiseleri nakleder. Yahudiler bu kitaba 'Bereşit-Başlangıç' derler. Tekvin 1-11. Babları arasında kâinatın yaratılışı ve insanlığın ilk devirleri anlatılır.

Eski Ahit'in Tekvin kitabı dışında diğer kitaplarında da yaratılış konu edinen bölümler vardır. Bu kitaplardan birisi olan Eyüp Kitabı'nda (38/8-11) 'su' muhatap alınarak, *'Yahut denizi kapılarla kim kapadı; Ana rahminden çıkıp fışkırdığı zaman; ona bulutlar esvap ve koyu karanlığı kundak ettiğim zaman ve sınırımı ona kestiğim, kapıları ve sürgüleri koyduğum zaman ve: buraya kadar geleceksin, ve öte geçmeyeceksin, mağrur dalgaların burada duracak dediğim zaman...'* suya ya-

raticı tarafından hakimiyet alanı belirlenir. Tanrı'nın suya hükmetmesi onun idare edici olmasını göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Tevrat'ta Tanrı 'yaratma' fiilinin kaynağı durumundadır ve 'ex nihilo' (yoktan) yaratmaya işaret eder.⁸

Tevrat'ta geçen yaratılış ayetlerine baktığımızda tek tanrılı dinin yansımalarını görürüz. Bunun temel sebebi Hz. Musa kanunlarının Hz. Muhammed (a.s.) kanunları ile aynı kaynaktan geliyor olmasıdır. Tevrat'ın Tekvin bölümü bize yaratılış kıssalarının özünü verirken, kozmogonik ve antropogonik mitsel tarihi de ortaya çıkarmış olur.

Yahudi tarihinin bazı evrelerinde Tevrat'a yapılan müdahalelerden yaratılış hikâyeleri de nasibini almıştır. Mesela yaratılışın ilk söylencesi, Babil sürgününden dönüşün hemen ardından yazılmıştır. Burada Tanrı, Elohim olarak adlandırılmıştır. İkinci söylence için araştırmacılar, Edom orijinli olmak üzere aynı zamanda Yahuda kökenli ve sürgün öncesine ait olduğu yönünde hemfikirler.

Tevrat Bab 1'de ilk yaratılış şu ayetlerle anlatılmaktadır:⁹

'Başlangıçta Allah yerleri ve gökleri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı. Ve Allah'ın Ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi: Işık olsun; ışık oldu. Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü; ve Allah ışığı karanlıktan ayırdı. Ve Allah ışığa gündüz, karanlığa gece dedi. Ve akşam oldu, ve sabah oldu, bir gün.

Ve Allah dedi: Suların ortasında kubbe olsun, suları sulardan ayırsın. Ve Allah kubbeyi yaptı, ve kubbe altında

⁸ Samuel J. Schultz, *Eski Antlaşmaya Giriş, Yasa ve Tarih*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 1997, s. 73.

⁹ *Kitabı Mukaddes: Eski Ahit ve Yeni Ahit*, Tekvin, Bab I, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1985.

olan suları, kubbe üzerinde olan sulardan ayırdı, ve böyle oldu. Ve Allah kubbeyeye Gök dedi. Ve akşam oldu ve sabah oldu ikinci gün.

Ve Allah dedi: Gök altındaki sular bir yere biriksin, ve kuru toprak görünsün ve böyle oldu. Ve Allah kuru toprağa Yer dedi. Ve suların birikintisine Denizler dedi. Ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi: Yer, ot, tohum veren sebze ve yer üzerinde tohumu kendisinde olup, cinslerine göre meyve veren ağaçlar hasıl etsin, ve böyle oldu. Ve yer, ot, cinslerine göre tohum veren sebze, ve tohumu kendisinde olup cinslerine göre meyve veren ağaçlar çıkardı. Ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu sabah oldu üçüncü gün.

Ve Allah dedi: Gündüzü geceden ayırmak için gök kubbesinde ışıklar olsun, ve alametler için ve günler ve seneler için olsunlar, ve yeryüzüne ışık vermek için gök kubbesinde ışıklar olarak bulunsunlar. Ve böyle oldu. Ve Allah daha büyük olan ışık gündüze hükmetmek için, ve küçüğünü geceye hükmetmek için iki büyük ışık yaptı.

Yıldızları da yaptı. Ve yeryüzüne ışık vermek, ve gündüze ve geceye hükmetmek ve ışığı karanlıktan ayırmak için Allah onları göklerin kubbesine koydu ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve akşam oldu ve sabah oldu dördüncü gün.

Ve Allah dedi: Sular canlı mahlukların sürüleriyle kaynaşsın ve yerin üstünde göklerin kubbesinin yüzünde kuşlar uçuşsun. Ve Allah büyük deniz canavarlarını ve suların kendileriyle kaynaştığı cinslerine göre hareket eden her canlı mahluku ve cinsine göre her kanatlı kuşu yarattı. Ve Allah iyi olduğunu gördü.

Ve Allah semereli olun ve çoğalın ve denizlerde suları doldurun ve karada kuşlar çoğalsın diyerek onları mübarek kıldı. Ve akşam oldu sabah oldu beşinci gün.

Ve Allah dedi: Yer cinlerine göre canlı mahlukları, sığırları ve sürünen şeyleri, ve cinslerine göre yerin hayvanlarını çıkarsın, ve böyle oldu. Ve Allah yerin hayvanlarının cinslerine göre bu toprakta sürünen her şeyin cinsine göre yaptı. Ve Allah iyi olduğunu gördü.'

Buraya kadar olan 1. Bab'da geçen bölüm Yahudi kutsal kitabındaki kozmogonik varoluşun genel planını vermektedir. Yaratılışın bu düzeni için Schultz araştırmalarını, 'Yeryüzünde uygun yaşam koşullarının sağlanması için yapılan bu hazırlığın, yer oluşumlarını inceleyen bilim adamları tarafından Kutsal Yazıtlar'la aynı sıralamaya dikkat ederek' yaptıklarını vurgulaması dikkat çekicidir.¹⁰

Adventistler'de Yaratılış

Her dinde olduğu gibi İbranî din tarihinde de kutsal kitap dışı anlatılar büyük bir yekûn tutar. XIX. yüzyılda ortaya çıkmış, Eski Ahit ve Yeni Ahit'in tamamen doğru olduğuna inanan, Hıristiyanlığın içindeki dini bir hareket olan Adventistler de Yeni Ahit geleneği içinde kendilerine göre bir yaratılış hikâyesi ortaya koymuşlardır.

Adventistler'e göre yaratılış, uzun süreli bir durum değildir. İnsanların milyonlarca yıl evrim geçirerek, kademeli olarak ilkel biçimlerinden gelmiş olduğu teorilerini reddederler. Eski Ahit ve Yeni Ahit ile doğrudan çelişen evrim teorisine de şiddetle karşı çıkarlar. Onlara göre yaratılış bu denli tesaddüfi olamaz. Kutsal kitap, insanın bizzat topraktan yaratıldığını vurgular ve evrimsel dönüşümü reddeder.

Onlara göre Tanrı her şeyi altı günde yaratmıştır. Bu yaratma sürecinin bir parçası olan kâinat, belli bir sıraya göre yaratılmıştır. Bir haftalık yaratma süresinin ilk gü-

¹⁰ Schultz, a.g.e., s. 11.

nünde Tanrı, daha önce karanlık olan her şeyi aydınlatarak, ışığı yaratmıştır. Işığın ilk yaratımda yer alması, hemen bütün dinlerde yer alan 'nur' kavramının farklı tezahürleri olarak görülebilir. Böylece o, 'aydınlığı gündüz, karanlığı da gece' diye isimlendirmiştir. O, ikinci gün atmosferi yaratmıştır. Bulutları biraraya getirerek birleştirmiş ve gökkubbeyi oluşturmuştur. Üçüncü gün, yeryüzündeki suyu yaratmıştır. Böylece kuru kalan yerler kara, suların birleştiği yerler de deniz olarak isimlendirilmiştir. Tanrı, yine o gün ağaçları, otları, güzel çiçekleri ve bütün bitki çeşitlerini topraktan bitirmiştir. Dördüncü gün, güneşin gezegenlerin ve yıldızlarla birlikte ayın pırıltılarını, diğer hayvanları, geceye hükmetmek üzere yaratmıştır. Beşinci gün balınayı, balıkları, suda yaşayan diğer hayvanları ve havada uçan kuşları yaratmıştır. Bunların hepsi Tanrı'nın sözü vasıtasıyla olmuştur. Onun altıncı günkü işi ise bu yaratma faaliyetinin en harikuladesidir. Altıncı günde Tanrı, karadaki hayvanları, davarları ve bütün kurt çeşitlerini yaratmıştır. Fakat en sonunda O, bunların en iyisini, yani yaratılış tacı olan insanı yaratmıştır.¹¹ İnsanı yaratma faaliyeti, Tanrı'nın en asil işidir. Çünkü insan, Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır.¹² Yedinci günde Tanrı, yaratma faaliyetinin son halkası olan cumartesini dinlenerek yaratmıştır.

Yaratılışın en yüksek zirvesine insanoğlunun yaratılışını koyan Adventistler'e göre Tanrı, insanı kendi imajında yaratmıştır. Dünya yaratıldığında insan, Tanrı'ya itaatkâr olacağını vaadetmiştir. Tanrı da mükemmel bir varlık olarak yarattığı insanı manevî özellikler ile donatmıştır. Bununla da kalmamış, dünya gezegeninin ve bütün hayvanların hayatını, insanın eline teslim etmiştir. Havva ve Adem çiftinden olan bütün insanların genetik yapıları da

¹¹ Ali Rafet Özkan, *Yedinci Gün Adventizmi*, AÜ-SBE, doktora tezi, Ankara, 1995.

¹² Eski Ahit, Tekvin, 1: 27.

aynıdır. Dünyadaki bütün insanlar tek bir Tanrı tarafından yaratılmıştır.¹³

Rabbînik Kaynaklara Göre Yaratılış

Yahudilikteki Rabbînik kaynaklara birçok teologun itibar ettiği bir gerçektir. Rabbînik kaynaklar, Tekvin'e uzun dönemler boyunca hahamlar tarafından yapılmış kurgusal eklemeleri içerir.¹⁴ Bu eklemelerin temel sebebi Kutsal Kitap'ı öğrenen öğrencilerin zekice ve beklenmedik sorularına cevap vermektir. Mesela Nuh'un gemisinde hayvanların uzun süre nasıl beslendiği ya da diğer ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı konusunda sorulan sorular rabbînik kurgusal eklemeleri zorunlu hale getiriyor, böylece gençlerin soruları cevapsız kalmıyordu.

Teologların Rabbînik kaynaklar ışığında yaratılışı tasvir etmeleri asırlardır süren bir durumdur. Aslına bakılırsa, bu her dinde böyledir. Kutsal kaynak baz alınarak onun etrafında oluşan şiirsel söylev tarzı ya da kurgusal planlı söylencelerin hemen hepsi din bilginlerine aittir. Bu kanal, reddedilmesi zor olan bir kaynak olması hasebiyle, içerdiği mitler ne denli kaynak dışı olursa olsun yaygınlaşması ve kitleler tarafından kabul görmesi daha kolaydır. Bunu farkedenden din adamları hikâyeleştirmelerle dini referanslara gönderme yapmak için bu yolu sıklıkla kullanmışlardır.

a- Mezmurlar'da Geçen Yaratılış

Bazı teologlara göre, Tanrı gökyüzünü güneş ay ve yıldızlarla dolu ve tamamlanmış olduğu halde bir tek sözyle yarattı:¹⁵

¹³ Özkan, *a.g.e.*, s. 103.

¹⁴ Graves-Patai, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁵ Mezmurlar, 33/6, 7; 104/3, 5, 6; 18/10-12, 26, 32.

Daha sonra göz kamaştıran ışıktan bir kaftana sarılıp, gökleri çadır bezi gibi gerdi ve karanlığı örtündü. Yüksek suları giysisiyle sarıp sarmaladı. Yüksek suların üzerinden mekânını inşa etti, duvarlarını ve yerleri çulla örter gibi kalın karanlıklarla kapladı, kirişleri yüksek sulara dayadı.

Orada Tanrı tahtını kurdu. Tanrı yaratılışını gerçekleştiren, karanlığı, bulutların meleklerin ve rüzgarın kanatlarının üzerine binerek geçti, esen rüzgarları yakalayıp elçi olarak görevlenridi. Yeryüzünü sağlam temeller üzerine kurdu. Dağları dikkatlice tartıp, bazılarını karanlığa direk olsunlar diye sulara gömdü, onların üzerine yeryüzünü kemer yapıp kemeri de diğer dağların temel taşıyla kilitledi.

'Karanlığın kükreyen suları uyandı. Kraliçeleri olan Tehom, Tanrıyı yaptıklarını sulara gömmekle tehdit etti. Ateşli savaş arabasında Tanrı dalgaları yükseltti ve şimşekler çaktıracak kraliçenin dolu sağanağına fırlatarak onun canavar ruhlu yandaşının, Livatya'nın kafasını uçurdu. Rahav'ı da kılıçla kalbinden vurdu.

Tanrı'nın sesinden dehşete kapılan Tehom'un suları durulup çekilmeye başladı. Nehirler tersine dönüp tepelere doğru akmaya ve tepelerin ardındanki vadilere dolmaya başladı. Korkudan titreyen Tehom yenilgiyi kabul etti.

Tanrı attığı zafer narasıyla suları kuruttu. Ta ki yeryüzünün temelleri görünene dek. Daha sonra avuçlarıyla ne kadar su kaldığını ölçüp onu deniz yatağına serpti. Kumları da denizin daimi sınırları olsun diye kenarlarına yerleştirdi. Ve sürgülü bir kapının ardına kilitlediği Tehom'a da azgın dalgalarının bu sınırları geçmemesini buyurdu.'

Tanrı daha sonra kuru toprağı ölçerek, yeryüzünün bütün sınırlarını saptadı. Tehom'un sularının yeryüzünde yükselmesine ve yükseklerden kendi evinden dağların tepesine yavaşça yağmasına izin verdi.

Böylece Tanrı, hayvanlara yiyecek olan otları, aynı zamanda da insanların besinini alabileceği mısır ve üzümleri de yarattı. Gölge olsun diye de Lübnan sedirlerini dikti. Ay'a mevsimleri göstermesini, Güneş'e gece ile gündüzü, yaz ile kışı ayırmasını, yıldızlara da gecenin karanlığını azaltmalarını emretti.

Yeryüzünü hayvanlar kuşlar ve sürüngenlerle doldurdu. Denizleri balıklar, deniz yaratıkları ve canavarlarla doldurdu.

Vahşi hayvanların güneş doğunca inlerine çekilip yatmaları koşuluyla gecenin karanlığında kükremelerine izin verdi. Sabahyıldızları tüm bunlar olup biterken, hep birlikte şarkı söylüyor, Tanrı'nın bütün çocukları da sevinçle onlara eşlik ediyordu.

Yaratılışı bu şekilde sonlandıran Tanrı, Teman ülkesindeki Paran Dağı'na mabedine çekildi. Bu mabedi ne zaman terk etse yeryüzü titreyip sarsılır ve dağlar dumanla kaplanır. Mezmurlar'ın daha birçok yerinde Tanrı'nın yaratış serüvenine şahit olmaktayız.¹⁶ Mezmurlarda Tanrı yalnız başına yeryüzünü yarattıktan sonra *Aphsayim'e* yönelir ve '*Dünyanın dört bucağında bana dönün, kurtulursunuz,*' ifadesini kullanır.

b-İbranî Kozmogonisi ve Yaratılış

Rabbînik kaynaklarda görülen en önemli nokta evrenin mitsel kurgulanışıdır. Mitsel unsurların zamanla kutsal kitaplara dahil edilmiş olması, zamanla sayısal çoğunluğa paralel olarak inanç notkasında ters bir ivme göstermiştir. Tevrat'ın beslediği İbranî mitlerinin evren hakkındaki görüşleri birçok kaynakla birlikte günümüze kadar gelmiştir.

¹⁶ Graves-Patai, *a.g.e.*, s. 60.

Bu söylencelerin ürettiği evren tamamen mitsel bir tablo sunar.

Graves'in Rabbinik kaynaklardan aktardığına göre yaratılıştaki evren o kadar büyüktü ki, sıradan bir insan için yürümek beş yüzyıl almaktaydı. Bu ölçü yeryüzünden, ilk gökyüzüne ve ilk gökyüzünden onun zirvesine kadar olan uzaklığa karşılık gelmekte idi. Yeryüzüne gelince, yüzeyinin üçte biri çöl, üçte biri deniz, ve kalan üçte biri de üzerinde yaşanılabilir topraklardan oluşmaktaydı.

Dünya topraklarının doğu tarafında yani Aden Cenneti'nin olduğu yerde erdemliler ikamet eder. Batı'da ise, okyanus ve adaları, onların ardında yılanların ve akreplerin yaşadığı, sıcaktan kavrulmuş topraklar ve çöl bulunmaktaydı. Kuzey'de Babil ve Kildani onların arkasında da cehennem ateşi mahzeninin yanı sıra, kar, dolu, sis, duman karanlık ve fırtına mahzenleri mevcuttu. Cehennem adı verilen bu yerde iblisler, kötü ruhlar ve Samel'in mihmandarı yaşamakta ve kötülerini de tutsak olarak tutmaktaydı.

Güney'de Teman Sarayı'nın yanında ateş mahzeni ile sıcak girdapların yükseldiği Duman Mağarası bulunmaktadır.

Doğu ışık ve ateşin (sıcaklığın) dünyaya yayıldığı çeyrek parçadır. Buna göre kar ve dolu tanelerinin mahzeni olan Batı, soğuk rüzgârların estiği parça; Güney, çiy ve yağmurun geldiği yer; Kuzey ise karanlığı doyuran dörtte bir bölümdür.¹⁷ Dolayısıyla yeryüzü cennetle karşılaştırıldığında, uçsuz bucaksız bir alanda küçük bir adacık olarak kaldığı tasavvur edilir. Olağanüstü bir tasarımla tasvir edilen bu mitsel evren, Tevradî kaynaklardan uzaklaştıkça daha da renkli hale gelir.

Yedi Dünya kavramı da İbranî mitolojisine aittir. Aralıklarla meydana gelen kasırgalarla birbirinden ayrılan Yedi Dünya (evren) yukarıya doğru sırasıyla *Eres*, *Ada-*

¹⁷ Graves-Patai, *a.g.e.*, s. 65.

ma, Harabha, Şiyya, Yabbasha, Arqa, Tebhel, Heled adlarıyla isimlendirilmiştir.¹⁸ Üzerinde yaşadığımız yedinci dünya *Heled*'dir.

Göklerin katlarının iki, üç, yedi veya on olduğuna dair farklı görüşlerin bulunmasına rağmen, Dünya sayısının yedi olduğu konusunda tam bir görüş birliği mevcuttur. Gökyüzü yeryüzünü kubbe şeklindeki göz kapağı ile kapatmakta, kenarları da dünyayı çevreleyen okyanusa dokunmaktadır. Göğün kancaları ise bu sulara gömülü durumdadır.

Mitolojilerin, kültürel etkileşimler ve diğer pek çok sebepten dolayı birbiri ile benzerlikleri görülür. Kitabın son bölümünde detaylı olarak ele alacağımız bu konunun en iyi örnekleri Sümer-İbranî mitlerinde görülür.

İbranî mitolojisinin kozmogoni ile olan bağı Sümer mitolojilerini hatırlatacak derecede sıkıdır. Kozmogoninin İbranî mitlerinde bu derece yer alması hem Tek Tanrılı inançlar ile muhataplığı hem de uyarıcıların sürekli semavî (göksel) unsurları vurguluyor olmasından kaynaklanıyor olabilir. Yaratılış mitleri söz konusu olduğunda ise, göksel olanın tartışmasız zaferi ile karşılaşırız.

Kozmogoninin bu fantastik tasarımı cennet ve cehennem tasvirleri de hayli şaşırtıcıdır. Rabbinik kaynaklarda yine Graves'in aktarımıyla cehennem konusunda dikkat çekici bir farklılık söz konusudur. Cehennemin sadece yeraltı dünyasında değil, aynı zamanda yeryüzünde ve gök katlarının birinde olması muhtemeldir. '*Ölüler diyarını delip girseler, elimi uzatıp onları çıkaracağım, göklere çıksalar, onları oradan indireceğim,*' diyen Tanrı, cehennemin yeri konusunda oldukça cömerttir.¹⁹

¹⁸ Graves-Patai, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁹ Graves-Patai, *a.g.e.*, s. 69.

c-Babil Talmud'u

Babil Talmud'unda ise, bütün evrenin Tanrı'nın koluyla tutulmuş olduğu inancı kaynaklara yansımıştır:

*'Haham Yose buyurdu: Yeryüzü sütunların üzerinde, sütunlar suların üzerinde, sular dağların üzerinde, dağlar rüzgârın üzerinde, rüzgâr girdabın üzerinde ve girdap da Tanrı'nın koluna dayanmaktadır.'*²⁰

Tanrı gökkubbeyi doğudan, güneyden ve batıdan yeryüzüne bağlarken kuzeyi açık bırakıp şöyle buyurdu: *'Her kim ben tanrıyım derse, tanrılığını ispat için kuzeyi de yeryüzüne bağlasın'* gibi bir meydan okumayı içine alan İbranî kozmogonisi, yaratılışın en ince noktalarını da gözler önüne sererek miti çoğaltır.

İbranî kozmogonisinde yaratılıştan sonra bütün evrenin üstlendiği rol konusunda söylenece kültürünün genişlettiği literatür çoğu zaman Tevrat'ın tasvirlerinin önüne geçmiş ve anlatıları zenginleştirmiştir. Dünyanın katmanları, buralarda bulunan yaratıklar, vazifeleri, güneşin ve ayın hâlleri, yedi kat yerin altının tasvirleri, orada yaşayan canlılar, akibetleri, meşguliyetleri gibi birçok konuda İbranî kozmogonisi mit üretmiştir.

Rabbînik versiyonlara ekleyebileceğimiz aşağıdaki uzun metin, İbranî mitlerinde özellikle yaratılış konusunda biraz daha net bir anlatı sunmaktadır. Bu anlatılar da din adamları yolu ile kaynaklara girmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

'Tanrı, gökleri giysisinin ışığından yarattı. Tanrının kudertiyle bir kumaş gibi açılıp yayılan gökler, ta ki yaratan tarafından 'yeter' denilene dek uyumla açılmaya devam etti.'

²⁰ Graves-Patai, a.g.e., s. 70.

O yeryüzünü, kutsal tahtının altındaki, karlardan yarattı. Bunların birazını sulara fırlattı. Burada donan karlar toz haline geldi.

Yeryüzü ve deniz de aynı şekilde Tanrı'nın 'yeter' demesine kadar genişlemeye ve açılmaya devam etti.

Yedi Dünyayı birbirinden ayıran beş katmandan ikisi olarak kalmasına izin vermesine rağmen Tanrı, Tohu ve Bohu'yu bu yüzden Dünya'dan uzaklaştırdı. (Tohu, her akşam karanlığın dünyaya yayıldığı kolaylıkla ayırdedilebilir bir yapıda olan ufkun ince yeşil çizgisi olarak tasvir edilir. Bohu ise, aynı zamanda, Livyatan'ın²¹ pusuya yattığı cehennemin altında parlayan taşlara verilen isimdir.)

Tanrı, yukarıdaki Eril suların aşağıdaki Dişil sularla birbirine tutkuyla kenetlendiklerini görünce, 'içinizden biri yükselip, göklere çıksın, diğeriniz de yere insin' dedi. Ne var ki her ikisi de birlikte yükseldiğinde Tanrı dönüp sordu: 'Niçin her ikiniz çıktınız?' Biz ayrılmaz bir parçayız, bizi aşkımızla başbaşa bırak, dediler. Bunun üzerine Tanrı, küçük parmağını oynatarak ikisini de birbirinden ayırdı.

Yukarıdaki Sular'ı gökyüzüne, Aşağıdaki Sular'ı yeryüzüne bıraktı. Eğer yalvarmayıp ricada bulunmamış olsalardı, Tanrı bu meydan okumayı cezalandırıp onları ateş ile yakacaktı. Tanrı onları iki şartla affetti: İsrail çocuklarının Mısır'dan çıkışlarında herhangi bir zarar görmeden yollarına devam etmeleri ve Yunus'un Tarış'e gemiyle kaçmasını önlemek.

Böylece ayrılan sular, acılarını birbirlerine koşarak dile getirerek dağların zirvesini kapladılar. Ne var ki Aşa-

²¹ Livyata hakkında Graves-Patai, adı geçen eserinde birçok teologun aktarımlarına yer vermektedir. Bkz: Graves-Patai, İbranî Mitleri, s. 79-83.

ğidaki Sular Tanrı'nın tahtının ayaklarına değdiğinde Tanrı öfkeyle bağırdı ve ayağıyla onun üzerine bastı.

Tanrı aynı zamanda Tehom'un, Tatlı Yeraltı Suları'nın da bir kısmı hariç, yükselmesini yasakladı. Bu suların üzerini bir çömlek parçasıyla kapatıp onları kontrol altına aldı. Ve bu çömlek parçasının üzerine de Kutsal İsmi kazıdı. Bu mühür tarih boyunca sadece bir kez, insanların günah işleyip cezalandırıldıkları Nuh Tufanı'nda açıldı. Bu olayda Tehom, Yukarıdaki Sular'la birleşerek dünyayı sular altında bırakmıştır.'²²

Rabbînik metinlerde geçen, Tanrı'nın tufan ile insanları cezalandırması hadisesi söylenceleri bununla kalmaz:

'Başlangıçta Tanrı, sayısız dünya yaratmasına rağmen, hiçbirinden tatmin olmadığı için, birbiri ardına hepsini yıktı. İnsanlarla dolu olan bu dünyalarda binlerce nesli yok edip hiçbirini geriye bırakmadı. Böylece kudretli ismiyle yalnız kaldı.

Ve en sonunda, insana pişmanlık şansı vermedikçe, yarattığı hiçbir dünyanın kendisini tatmin etmeyeceği kanaatine vardı. Bundan dolayı yeni bir başlangıç yapmadan önce, yedi şey yarattı: Yasa, Cehennem (Gehenna), Aden Bahçesi, Kutsal Taht, Kutsal Çadır, Mesih'in Adı ve Tövbe.

İki Kutsal gün -iki bin dünyevi yıl- geçtikten sonra²³ Tanrı, danışmanı olan Yasa'ya sordu: 'Başka bir dünya yaratmalı mıyım?' Yasa bunun karşılığında: 'Eğer bir kralın hakimiyeti altında ne ordu ne de bir ülke yoksa nasıl egemenliğini ilan edecek? Eğer kendisine ibadet eden, dualar eden kimseler yoksa nasıl onurlandırılacak?' dedi. Tanrı tüm bunları dinledi ve onayladı.'

²² Graves-Patai, a.g.e., s. 72.

²³ 'Senin gözünde bin yıl geçmiş bir gün, dün gibidir.' Mezmurlar XC. 4.

Bir başka versiyonda ise Yasa'nın Tanrı'ya insanı tekrar yaratması konusunda ricada bulunduğu kaydedilir:

'Kötülük ve günahları su gibi içen günahkârların merhametine beni bırakma!' diyen Yasa'ya Tanrı, *'Buna bir çare olarak Tövbe'yi yarattım. Kutsal Tahtı, yargılama koltuğum, Kutsal Çadır'ı gönül alma ve bağışlama, Aden Bahçesi'ni doğruları ödüllendirme, Cehennemi pişmanlık duymayanları cezalandırma ve seni de insanların ve Mesih'in kafasını meşgul ederek sürgünde olanları toparlama ve biraraya getirmen için yarattım.'* dedi.²⁴

İbranî yaratılış hikâyelerinde Rabbinik versiyonlar bunlarla sınırlı değildir. Yüzlerce anlatı, farklı zamanlarda yorumlanmış, bu alanda büyük bir yekün oluşturacak mitsel birikim günümüze kadar gelmiştir. Bu durum, hem mitoloji hem dinler tarihi hem de edebiyat alanları için büyük bir zenginliktir. Modern zamanlarda yeniden üretilen mitler, milat öncesi insanlık deneyimleriyle iletişime geçerek insanın bu devasa serüvenini anlamlandırma çabasına katkı sağlamıştır.

İnsanın Yaratılışı

İnsanın yaratılışının kil ve topraktan oluşu neredeyse bütün mitolojilerde ortak noktadır. Buna karşılık Tekvin II'de bu ilişkinin varlığı ima edilmekte ve bu durum Tal-mud yorumcuları tarafından da kabul görmektedir. Bu bağlantıyı Latince homo (insan) ve humus (yeryüzü) kelimeleri arasında da kuranlar vardır.

Adem, üç İbranî harfi ile başlar ki, *Epher*-toprak, *damkan*, *marah*-safra, öd demektir. Bu elementler eşit miktar-

²⁴ Graves-Patai, a.g.e., s. 77.

da olmadığı zaman insan hastalanıp ölecektir. Bu da insan-toprak ilişkisi bakımından dikkate değer bir detaydır.

Antropogonik anlatılarda, başta ilk insanın yaratılışını görmekteyiz. Bab I, 26. ayetten itibaren insan ve türevlerinin yaratılışı anlatılır.

‘Ve Allah dedi, suretimize benzeyişimize göre insan yapalım.

Ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun.

Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı. Onu Allah’ın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı. Ve Allah onlara dedi: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve onu tâbi kılın ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve yeryüzünde hareket eden her canlı şeye hâkim olun.

Ve Allah dedi: İşte bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebzeyi ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim, size yiyecek olacaktır. Ve yerin her hayvanına ve göklerin her kuşuna ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye, bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim. Ve böyle oldu.

Ve Allah yaptığı her şeyi gördü ve işte çok iyi idi. Ve akşam oldu ve sabah oldu altıncı gün.’

Ve gökler ve yer ve onların bütün orduları itmam olundu.

Ve Allah yaptığı işi yedinci günde bitirdi. Ve yaptığı bütün işten yedinci günde istirahat etti. Ve Allah yedinci günü mübarek kıldı. Ve onu takdis etti, çünkü Allah yaratıp yaptığı bütün işten o gün istirahat etti.

Rab Allah yeri ve gökleri yaptığı günde, yaratıldıkları zaman, göklerin ve yerin asılları bunlardır.

Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu. Ve bir kır otu henüz bitmemişti. Çünkü Rab Allah, yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı, ve toprağı işlemek için adam yoktu.

Ve yerden buğ yükseldi ve bütün toprağın yüzünü suladı.

Ve Rab Allah yerin toprağından adamı yaptı, ve onun burnuna hayat nefesini üfledi.

Ve adam yaşayan can oldu.

Ve Rab Allah Şark'a doğru Aden'de bir bahçe dikti.

Ve yaptığı adamı oraya koydu.

Ve Rab Allah görünüşü güzel, yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi.'

Görüldüğü gibi Tevrat'ın Adem'in yaratılışıyla ilgili anlatısı oldukça nettir. Diğer medeniyetlerdeki ilk-insan yaratılışlarında görülen tanrı-insan çekişmesi Tevradî metinlerde görülmez. Ödül, ceza, pişmanlık, tövbe ve iyilik yapıp kötülükten sakındırma temel değerleri üzerine inşa edilen ilk-insan, daha sonra Aden Bahçesi'nden Şeytan'ın ayartmaları ile çıkartıldığında dahi tanrı-insan mücadelesi olmayacak, Şeytan'ın insan ve tanrının arasına girmesi tövbe ile engellenmiş olacaktır.

Rabbînik metinlerde ise Adem'in (ilk insanın) yaratılması daha kurgusal temalar eşliğinde anlatılır.

'Yaratılışın altıncı gününde Tanrı'nın emriyle yeryüzü ademe kavuştu. Nasıl, bir kadın erkek ve çocuğa hayat verdikten otuz üç gün sonra saflığına ve temizliğine kavuşuyorsa aynı şekilde yeryüzü de otuz üç nesilden sonra paklığına erişti. Ateş, su, hava ve karanlıktan oluşan dört element, yeryüzünün rahminde canlılara hayat vermek için bir araya geldi. Ne var ki, onun (yeryüzünün bütün çocukları) yaratılışın ilk gününde gebe kalmasına rağmen, bitkiler ve ağaçlar üçüncü günde, deniz yaratıkları ve kuş-

lar beşinci günde, kara canlıları ile sürüngenler ve insanlar altıncı günde ortaya çıktı.

Tanrı toprağı rastgele kullanmadı. İnsanın, yaratılışın hükümdarı olması için en saf toprağı aldı. Burada Tanrı, un ile suyu birbirine karıştıran ve tahılın birazını sunu olarak (beyaz undan yapılan Şabat ekmeğı) bir kenara ayıran bir kadın gibi hareket etti.

Zira toprağı nemlendirmek için buharı oluşturdu ve sonra da ustaca ikisini kullanarak dünyanın ilk sunusu olan insanı yarattı. Adama'nın²⁵ (yeryüzü) oğlu olarak insan şeceresini onaylamak için kendisine 'Adem' adını verdi. Ya da belki de yeryüzü oğlunun onuruna kendisini Adama olarak adlandırdı.

Özenle yaratılan insan, rabbinik metinlerde farklı şekillerde yer almasına rağmen Tanrı'nın bu özeni 'bir kadın' hassasiyetiyle gösterdiği vurgulanır. Dişil öznenin yaratımdaki fonksiyonu bu metinlerle bir kez daha gözönüne serilir.

Adem'in yaratılışında kullanılan kilin 'en kıymetli toprak' oluşu konusunda rabbinik metinler hassas davranır. Daha sonra 'ana sütü' olacak toprak, insanın asıl mayası olması sebebiyle varlığını 'en değerli' olan ile ilişkilendirmek zorundadır. İbranî anlatıları dışında başka hiçbir medeniyette insanın mayası bu kadar saflaştırılmamış, son mesaj Kur'an-ı Kerim'de bile insan yaratılışı için 'atılan pis su' tabiri kullanılmıştır.

Bazı yorumlar, Makpela Mağarası'nın yanında bulunan Damascene Tarlası'ndaki Hevron'un kırmızı kilinin bu yaratılışta kullanıldığına atfen Adem'e kırmızı anlamına gelen Adom adını vermektedirler.

²⁵ Adam ve Adama konusunda bkz: Graves-Patai, a.g.e., Giriş bölümü, s. 23-30.

Başka bir takım yorumlar ise, Tanrı'nın daha kutsal bir yer olan Moriya Dağı'nın eteklerinden (İbrahim, İshak'ı orada kurban vermek istemişti) toprak aldığını söylerler. Buna göre Tanrı başmelek Mikail'e *'Benim Kutsal Tapınağımın bulunduğu bölgeden toprak getir,'* dediğini belirtir. Getirilen bu toprakla Tanrı avucunun içinde Adem'e şekil verdi ve bu şekilde İbrahim'in atalarının işledikleri günahların bedelini ödemek için oğlunun kurban etmeye hazırlandığı dağ ile insanoğlu arasında doğal bağları da kurmuş oldu.

Bir başka yorum, Tanrı'nın Adem'i yaratırken iki ayrı toprak kullandığı söyler. Buna göre Moriya Dağı'ndan alınan toprağın yanısıra dünyanın her köşesinden seçilip hazırlanan topraklardan elde edilen karışım, varolan tüm deniz ve nehirlerin suyu ile ıslatılmış ve ilk insan bununla yaratılmıştır. Tanrı, Adem'in sağlıklı olması için eril (toprak) toz ile birlikte dişil toprağı da kullanmıştır. Adem adının farklı hesaplamalar neticesinde, kendisini oluşturan elementleri ortaya çıkardığı savı da oldukça yaygındır.

Birçok kaynak Tanrı'nın Adem'in ruhunu hangi saatte yarattığı konusunda da üretilmiş söylencelere yer vermiştir. *'Altıncı günün şafağında (vücudu daha geç yaratılmıştır) Beşinci Gün'de, deniz canlılarının ortaya çıkışından önce,'* ya da *'Tanrı'nın yaratılıştaki ilk önce bu değerli şeyi yarattığı'* sürekli tartışılmıştır.

Adem'in vücudunun, ruhundan önce, hatta ışığın yaratılmasından önce varolduğuna dair rivayetler de hayli fazladır. Buna göre Tanrı, Adem'in burnuna hayat soluğunu üflemek üzereyken bir an duraksadı ve düşündü.

'Eğer insanın dirilip hemen ayağa kalkmasına izin veririmse, benim yaptığım işlerden kendisine pay çıkarabilir. Ben işlerimi bitirene dek çamur parçası olarak kalmalı!' dedi. Altıncı günün alacakaranlığında hizmetçi melekler sordu: 'Âlemlerin efendisi, niçin hâlâ insanı yaratmadı-

nız?’ Bunun üzerine Tanrı onlara cevap verdi: ‘İnsan zaten yaratıldı, sadece hayat soluğundan mahrum.’ Bundan sonra, Tanrı hayat soluğunu insana üfledi ve Adem ayağa kalktı ve böylece yaratılış tamamlanmış oldu.’

Adem’in yaratılışı ile ilgili rivayetler şu minvalde devam etmektedir:

Yaşayan tüm canlılar ışık saçan Adem’e yaklaştıklarında huşu içerisinde onu Yaratan sandılar. Fakat ayaklarına kapanıp ona secde edecekleri anda Adem onları azarlayarak, ‘Tanrının huzuruna minnetle birlikte bulunalım. Ona ibadet edip önünde secdeye duralım, bizi yaratan Efendimizin önünde diz çökelim,’ dedi.

Bunun üzerine Tanrı hoşnut oldu ve meleklerini göndererek Aden Bahçesi’nde Adem’e yer göstermelerini istedi. Melekler de başlarını öne eğerek onu selamladılar. Etini kızartıp şarabını doldurdular.

Onlardan sadece kıskanç Yılan bu emre itaat etmedi. Bunun üzerine Tanrı onu huzurundan kovdu.²⁶

Bu aşamadan sonra kıskanç yılanın Adem ve eşini cennetten çıkarmak için bilgi ağacının meyvesi ile kandırışına şahit olacağız.

Yahudi kökenli bir Arap geleneği, yeryüzünün Adem’in yaratılmasına karşı çıktığını ve buna apaçık başkaldırdığını ihtiva eden bir söylenceden bahseder. Buna göre Allah, ilk olarak Cebrail’i daha sonra da Mikail’i gerekli toprağı getirmesi için yeryüzüne gönderdiğinde her seferinde ‘Senden Allah’a sığınıyorum’ diyerek buna karşı çıkmış, bunun üzerine Allah, kendisine verilen kutsal görevi yerine getirmeden dönmeyeceğine yemin eden Ölüm Meleği’ni görevlendirmiştir. Ölüm Meleği’nin gücünden korkan yer-

²⁶ Graves-Patai, a.g.e., s. 99.

yüzü onun, beyaz, siyah ve bakır-kırmızısı toprağı topla-
yıp almasına izin vermiştir.²⁷

Kadının Yaratılışı

Birçok kaynakta olduğu gibi İbranî kaynaklarında da kadının yaratılışı etrafında birçok spekülasyon zaman içinde çoğalarak klişeleşmiştir. Tanrı'nın, Adem yalnız kalmasın, ona bir yardımcı/eş olsun diye kadını yaratmayı planladığı anlaşılmaktadır.

Tekvin, Bab II, 18-25 arasında kadının yaratılışı ile ilgili şu ayetlere yer verir:

'Ve Rab Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir. Kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve Rab Allah her kır hayvanını ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı, ve onlara ne ad koyacağını görmek için adama getirdi.

Ve adam her birinin adını ne koydu ise, canlı mah-lukun adı o oldu. Ve adam bütün sığırlara, ve göklerin kuşlarına ve her kır hayvanına ad koydu.

Fakat adam için kendisine uygun bir yardımcı bulun-madı. Ve Rab Allah adamın üzerine derin uyku getirdi. Ve o uyudu.

Ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı, ve yerini etle kapadı.

Ve adam dedi: şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir; buna Nisa denilecektir çünkü o insandan alındı.

*Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır ve bir beden olacaktır. Ve adam ve karısı, ikisi de çıplaktılar ve utançları yoktu.'*²⁸

²⁷ Graves-Patai, a.g.e., s. 102.

²⁸ Tekvin II, 18-25.

Rabbînik versiyonlar ise kadın yaratılışı konusunda çok daha radikal ve indirgeyici bir dil kullanır. Buna göre, Tanrı Adem'i yarattığı gibi ilk kadın Lilith'i de yarattı. Ancak, ondan farklı olarak saf toprak yerine çöp ve tortu kullandı.

Lilith ile ilgili yüzlerce söylencenin temel fikri kadının Adem'i kandıran, aldatan, ihanet eden bir Şeytan olduğu yönündedir. Adem-Lilith birlikteliğinin 'şerli' sonuçları da bu söylencelerde yer almaktadır. Hatta Lilith'le ilgili olarak onun Eyüp'ün oğullarını yok eden cin olduğuna dair söylenceler bizzat din adamları tarafından yaygınlaştırılmıştır. Buna göre Lilith, uykudaki erkeklerin rüyalarına girerek onları baştan çıkarmakta ve birisinin yalnız yatması halinde o erkeği kendisine kurban seçmektedir.

Yahudilerin eski geleneklerinde, erkek çocuklarını sünnet olana dek Lilith ifritinden korumak üzere birçok ritüel de mevcuttur. Kömür ya da soda -sodyum karbonat- ile çocuğun odasının duvarına bir çember çizilir ve çemberin içine şu sözler yazılır: *'Adem ve Havva. Lilith dışarı çık!'* Bu önlemlere rağmen Lilith çocuğa ulaşır ve onu rüyasında gıdıklarsa çocuk uyurken kahkaha atar. Bunu gören ebeveynler çocuğun dudaklarına parmakla yavaşça vururlar ve Lilith çocuğu böylece terkeder.

Bu söylencenin devamında Tanrı'nın buna karşılık yeniden Adem'e uygun bir eş yaratma girişiminde bulunduğu kaydedilir. Buna göre Tanrı, Adem'e kadını yaratırken onu seyretmesini emretti. Kemikler, doku, kaslar, kan ve salgı bezlerinin kullanılmasından sonra Tanrı bu bedeni deriyle kapladı ve saç kümeleriyle donattı. Bedenin yaratılması sırasında bütün merhalaları izleyen Adem bu görüntü karşısında derin bir iğrenme duydu. Ona karşı konulamaz bir tiksinti hissetti. Tanrı bu defa ilk Havva'yı yeryüzünden aldı ve onun nereye gittiğini kimse bilemedi.

Tanrı üçüncü kez, Adem derin bir uykudayken onun kaburgalarından birini alıp kadını yarattı. Adem henüz

uyanmadan saç ekleyip onu bir gelin gibi yirmidört parça mücevherle süsledi. Adem uyandığında gördüğü karşısında büyülenip kendinden geçti.²⁹

Görüldüğü gibi Adem'e eş olan dişinin yaratımı da ilk seferde olmamış, ilki Adem'le uyumsuz, ikincisi Adem'in kokusundan dolayı iğrendiği ve ondan kaçtığı bir yaratık olmuştur. Adem ancak üçüncü dişi kendi kaburga kemiğinden yaratıldığında onu benimsemiş ve sevmiştir.

Rabbînik kaynakların değişkenliğine en iyi örnek Adem'in karısının (Havva) yaratılma şeklidir. Önce 'kaburga kemiği'nden yaratma söz konusuysen, sonraları bu, 'kuyruk sokumu'na indirgenmiştir. Yahudi inancındaki kadını indirgeyen dilin kökeni konusunda bu metinler kaynak teşkil eder. Kadının özel hallerde diğer insanlardan dışlanması ve ona 'pis' gözüyle bakılması, yemeğinin yenilmemesi, ateş yakmaması, yoğurt mayalamaması, turşu kurmaması gibi kuralların kökeninde kadının 'kuyruk sokumu' konumuna indirgenişinin etkisi görülmektedir.

Graves, 'kaburga kemiği' indirgemesinin tarihçiler ve mitologlar tarafından manipüle edildiğine vurgu yaparken aydınlatıcı bir bilgi ile meselenin izahına çalışır:

Yunan mitolojisinin ana temalarından biri kadınların aşamalı olarak kutsal varlıklardan menkul eşyalara indirgenmesi şeklindeydi. Aynı şekilde Yahve'de Havva'yı (Eve) insanlığın cennetten düşüşüne sebep olmakla cezalandırmış ve Havva'nın esas tanrısallığının -Havva'nın 'yaşayan her şeyin annesi' ünvanı Tekvin'de hâlâ bulunmaktadır- gizlenmesi için de mitologlar onu, Adem'in kaburgasından yaratılışı şeklinde tasarlamışlardır. Görüldüğü kadarıyla söz konusu söylene hem 'kaburga' hem de 'tökezeleme, sendeleme (yanılgı) anlamına gelen 'tsela' sözcüğüne dayandırılmıştır. Buna karşın, takip eden çağ-

²⁹ Tekvin II, 21-22.

lardaki mitologlar ise Adem'in kuyruk sokumundan Havva'nın yaratıldığını ısrarla savunmuşlardır. Aynı şekilde Yunanlar da, Hesiod tarafından aktarılan ve bir Titan'ın ahmak karısının, yaşlılık, hastalık ve ahlaksızlığın kapalı tutulduğu kutuyu (Pandora'nın Kutusu) pervasızca açısını konu alan fabldan etkilenerek insanların başına gelen birçok kötü şeyden kadınları sorumlu tutmuşlardır.³⁰

Kadının yaratılışı, cennetten düşüşün de kaynağını teşkil eder. İbranî Rabbinik kaynakları cennetten düşüş konusunda kadın kaynaklı yorumlara ağırlık verirler. Tanrı, Adem ve Havva'ya Aden Bahçesi'ndeki meyvesine dokunulduğunda bile ölüm getirecek olan İyi ve Kötüyü bilme ağacı haricindeki her ağacın meyvesini yeme izni verdi. Adem ve Havva'yla birlikte Aden Bahçesi'nde bulunan Yılan kurnazca Havva'ya yaklaşarak 'Tanrı gerçekten bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin dedi mi?' diye sordu. Havva yılanı dönerek, 'Hayır, ama Tanrı bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin ona dokunmayın, yoksa ölürsünüz dedi,' şeklinde cevap verdi. Yılan, 'O halde Tanrı sizi aldattı. Onun meyvesi ölüm değil, bilgelik getirir. Tanrı gözlerinizi açılmasını istemiyor,' dedi. Bunun üzerine Havva, ağacın meyvesini yemeye ikna oldu ve aynı zamanda Adem'in bu meyveden yemesini sağladı.

Tanrı'nın Adem ve Havva'nın yasağa uymamasından dolayı gerçekleşen olaylar hemen bütün mitlerde benzerdir. Kadına verilen ceza İbranî mitlerinde de ağırlı doğum, kocaya istek duyma ve onun tarafından yönetilme şeklindedir.³¹

Adem ve Havva'nın Tanrı ile olan ilişkilerinde geline son noktanın 'söz dinlememezlik' olduğuna vurgu yapan Schultz, kışkırtıcıya teslim olup şüphe ve isyan dolu bir

³⁰ Graves-Patai, a.g.e., s. 27.

³¹ Graves-Patai, a.g.e., s. 117.

tutumla Tanrı'nın sözünün dinlenmediğine değinir. Schultz'un işaret ettiği, Yuhanna 8:44'te vurgulanan asıl mesele de budur. Fakat Romalılar 16:20, Vahiy 12:9 ve 20:2'de görüldüğü şekliyle yılan (düşman) bir sürüngenin fiziksel varlığından çok daha fazla bir anlam ifade etmektedir. "Tanrı'nın kendilerini örtmeleri için lütufkâr bir şekilde sağladığı hayvan postları, kan dökülerek elde edilecek olan kurtuluşun bir işareti niteliğindeydi,"³² diyen Schultz, mitolojinin izdüşümlerinden birisi olan ödül/sunu-kurban/kurtuluş kavramlarının girift ilişkisine vurgu yapar.

Tufan Hadisesi

Tevrat'a göre Tanrı bu yaratımlardan sonra insanoğlunun kötülüklerinin çoğalması üzerine ona helak edici bir ceza öngördü. Diğer yaratılış anlatılarında Tanrılar ile insanlar arasında işbirliğinin bozulması yüzünden gönderilen tufan cezası Tevrat'ta insanoğlunun kötülükte ileri gitmesi ve haddi aşması sebebi ile verilmiş görünmektedir.

İnsanlığın ikinci yaratılış imkânı olan Tufan hadisesi ise Bab VI, 1-22, Bab VII, 24, Bab VIII, 1-22 arasında geçer:

'Ve Rab gördü ki, yeryüzünde adamın kötülüğü çoktu.

Ve her gün yüreğinin düşünceleri ve kuruntuları ancak kötü idi. Ve Rab yeryüzünde adamı yaptığına nadim oldu, ve yüreğinde acı duydu.

Ve Rab dedi: yarattığım adamı ve hayvanları sürünenleri ve göklerin kuşlarını toprağın yüzü üzerinden sileceğim; çünkü onları yaptığıma nadim olacağım.

³² Schultz, a.g.e., s. 13.

Fakat Nuh Rabbin gözündə inayət buldu. Rab Nuh'a dedi: Ve işte ben onları yeryüzü ile beraber yok edeceğim. Kendine Gofer ağacından bir gemi yap, gemide odalar yapacaksın, ve onu içeriden ve dışarıdan ziflə ziftleyeceksin. Ve onu şöyle yapacaksın...

Ve ben işte ben, göklerin altında hayat nefesi olan bütün beşeri yok etmək için yeryüzü üzerine tufanı getiriyorum. Yeryüzü üzerinde onların hepsi ölecektir. Fakat seninle ahdimi sabit kılacağım ve sen ve seninle birlikte oğulların ve senin karın ve oğullarının karıları gemiye bineceksiniz. Ve seninle beraber, sağ kalmak için her yaşayan bütün beden sahibi olanlardan, her nev'inden ikişer olarak gemiye bineceksiniz. Erkek ve dişi olacaklar...

Ve Nuh, Allah'ın kendisine emrettiği her şeye göre yaptı, öyle yaptı...

· Schultz, tufan ile ilgili Tevrat ayetlerini anlatırken, o dönemlerde yeryüzünün tanrıtanımazlık ile kaplandığını, insanların gitgide Tanrı'nın armağanlarını kendi zevkleri için kullanmaya ve bunları vereni ihmal etmeye başladıklarını anlatır. Karmaşa ve şiddet öylesine arttı ki, insanın yaptığı her şey kötülük dolu idi. Tanrı insanı yarattığına öylesine pişman oldu ki bu soyu yeryüzünden yok etmeyi planladı. Fakat *merhamet, yasaya galip geldi* ve insan yüz yirmi yıllık bir süre içinde ortaya çıkacak olan felaket hakkında uyarıldı. Tufanın amacı günahkar insanlığı yok etmek ve geride kalan Tanrı'yı tanıyan bir grup insanla tüm insan soyunu yenilemektir. Tufan aracılığı ile Tanrı'nın amacı gerçekleşti ve Tanrı Nuh ve ailesi ile antlaşmasını yaptı.³³

Bab VI, ayet 8-22'de bu durum açıklanmaktadır.

Fakat Nuh, Rabbin gözündə inayət buldu... Ve Allah Nuh'a dedi: Önüme bütün beşerin sonu geldi, çünkü on-

³³ Schultz, a.g.e., s. 15.

ların sebebiyle yeryüzü zorbalıkla doldu ve işte ben onları yeryüzü ile beraber yok edeceğim. ... Ve ben, işte ben, göklerin altında kendisinde hayat nefesi olan bütün beşeri yok etmek için yeryüzü üzerine sular tufanı getiriyorum. Yeryüzünde olanların hepsi ölecektir. Fakat seninle ahdimi sabit kılacağım...

*Ve Rab Nuh'a dedi: Sen bütün evdekilerle gemiye gir, çünkü seni önümde bu nesil için salih gördüm.'*³⁴

Böylece yaratılışın birinci evresi tufan ile sona erdi. Rabbin, insanoğlunun yaratmasından kaynaklanan 'nadam' oluşu böylece tufan ile bir nebze olsun giderildi. İnsanlığın yeni bir imkân ve fırsat ile hayata başlaması Rabbin lütfu ile gerçekleşti.

³⁴ Tekvin, Bab VI, 1.

III. BÖLÜM:
GİZEMLİ TÜRK TÜREYİŞLERİ

ORTA ASYA YARATILIŞ HİKÂYELERİ

'Ey yukanda oturan Tangara Han, Abıyas Hanı
Sensin yerde ot bitiren,
Ağaçta yaprak bitiren,
Sensin biçim veren oyluk etine,
Saç veren sensin başa,
Var olan her şeyi Sensin yaratan.'

NEREDEYSE bütün bir insanlığın beslendiği topraklar olan İç Asya, birçok Türk boyuna yurt olmuştur. Bu topraklar asırlar süren sözlü kültür geleneğinde menşe efsanelerinin de yatağı olmuş ve en zengin varyantlar bu topraklarda filizlenmiş, yeşermiş ve yayılarak dünya mitolojilerini etkilemiştir. Türkler'in bulundukları dağlarla çevrili olan yere 'toprağın memeleri' (Mamelles de la Terre) denilmesi; buradan çıkan kozmolojik, antropolojik, eskatolojik mitlerin zenginliği ile ilgili olduğu kadar, diğer mitolojileri etkilemesi ve böylece yaygınlık kazanmış olmasıyla da ilgilidir. Bu durumda toprağın memeleri denilen yerin menşe efsanelerinin en zengin bölgesi olma ihtimali oldukça yüksektir. Türkler bu bölgeden ilk olarak Hz. İsa'nın doğumundan 510 yıl önce çıkmışlardır.¹

Türkler'in türeyiş efsanelerini anlamlandırabilmek için, onlardaki gök-kutsal ve ruh-insan-evren tasavvurlarına bakmak gerekir. Kutsal ruh kavramı Türk inanç sisteminde vazgeçilmez bir unsurdur. Teogoninin sınırları dahilinde gökte, yeryüzünde ve yeraltında bulunan Kut-

¹ H. Güngör, *Süryani Kaynakları ve Türkler'in Dinî Adetleri*. Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 40/1996, s. 78.

sal Ruh, Tanrı'nın yeryüzünü ve ilk yaratmayı gerçekleştirdikten sonra göğe çekilirken, yerine bazı kutsal ruhları bırakmasının bir izdüşümü olarak varlık gösterir. Bütün kutsal ruhlar ve onların etkilerini teogoni içerisinde değerlendirildiğimizde karşımıza, ağaç, dağ, mağara, orman, su, ateş, evliya/ata ruhları, yeraltı ruhları, taş kaya, kan gibi unsurlar çıkar. Bunlar teogonik özellikler taşıyan unsurlar olarak mitolojide önemli yere sahiptirler. İnsan ve evren ise bütün varoluş sistemine işte bu kutsal ruh izdüşümleri eşliğinde uyum sağlar ve kendisini buna göre konumlandırır.

Türk düşüncesinde kutsal ruh ile gök arasında ciddi bir bağ mevcuttur. Gök kelimesi, 'Tengri' kavramı ile ilişkili olarak günümüze kadar gelmiştir. Tengri kelimesinin etimolojisiyle ilgili açıklamalarda Göktürkler'in göğü bir kubbe gibi tasavvur etmeleri etkendir. Tengri kelimesinin eski Türkçede 'çepeçevre' anlamındaki 'tegre' ve değirmen anlamındaki 'teğirmen' kelimesinin kökeninde bulunan 'döndürmek, çevirmek, kuşatmak' anlamındaki 'teğir' fiilinin daha eski şekli olan 'teğri' fiilinden (i) ekiyle türemiş olduğu iddia edilmektedir.² Tanrının gökte olma fikri her zaman Türkler tarafından kabul görmüştür.³

Roux, Çin yıllıklarına dayanarak, Türkler'de göğün katmanları hakkındaki tasavvurun yedi ve dokuz kat şeklinde olduğunu kaydeder.⁴ Çinliler, Hunlar'ın göğü dokuz tabakaya böldüklerini ve her birinde kendilerine ait ruhların olduğuna inandıklarını kaydetmişlerdir. Roux, bunun dokuz gezegenin Hunlar tarafından bilindiğine delil olduğunu iddia eder. Ögel de, Doğu Türkleri'nde dokuz,

² Talat Tekin, *Hunların Dili*, Doruk Yay., Ankara, 1993, s. 11-12.

³ Ögel, *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, TTK Yay., İstanbul, 1993, s. 115.

⁴ J. Paül Roux, *Türkler'in ve Moğollar'ın Eski Dini*, çev: Aykut Kazancıgil, İşâret Yay., İstanbul, 1994, s. 83.

Batı Türkleri'nde yedi kat gök inanişinden bahseder. Ögel, Altaylılar'ın da göğü on yedi kat olarak yukarıda ışıık âlemi, yedi veya dokuz kat olan aşağıyı da karanlıklar âlemi olarak tasavvur ettiklerini kaydeder.⁵

Birçok tanrı adı ve ünvanı, Ural-Altay'ın yüce tanrısının gökten geldiğini, hükümdar ve yaratıcı olduğunu ortaya koyar. Bu tanrı göğün yedinci, dokuzuncu ya da onaltıncı katında oturur. Tahtı göğün en yüksek yerinde ya da kozmik dağın zirvesindedir. Abakan Tatarları da Göktanrı'nın 'kubbe'sinden, Buryatlar 'gümüş ve altından nurlu' evden, Altaylar 'altın kaplı ve altın tahtlı saray'dan söz ederler.

Buryatlar yakarışlarında göğe 'Baba', yere ise 'Anne' demelerine karşın, Ural-Altaylarda bu tür mitlere rastlanmaz. Onlara göre göğün yüce tanrısı yerin ve insanoğlunun yaratıcısıdır. Her şeyin yaratıcısıdır ve babadır. Görünen ve görünmeyen şeyleri yaratandır ve toprağı bereketlendiren odur. Tanrı aynı zamanda insanoğlunu uygarlaştırmıştır. Ona balık tutmayı öğretmiştir. Yaratıcılık düşüncesi kozmik düzen düşüncesi ile çok yakından ilgilidir. Gök Tanrı, kozmik ritimlerin ve toplumların dengesinin devamının ve dokunulmazlığının güvencesidir. 'Han, Şef, Efendi ve Evren'in Hükümdarıdır.'

Moğollar göğün her şeyi gördüğüne inanırlar ve yemin ederken 'Gök bilsin ki' ya da 'Gök görsün ki' derler. Gök işaretlerinde tanrısal emirleri ve sırları okurlardı. Yaratıcı, öngörölü ve her şeyi bilen, kuralların bekçisi Gök Tanrı evrensel bir monarktı.⁶

Orta Asya'nın kozmogonik verileri bizi anlatılardaki varyant çeşitliliğine götürecektir.

⁵ Ögel, a.g.e., s. 116.

⁶ Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan Özcan, Kabalci, İstanbul, 2009, s. 82.

Efsanelerdeki Varyant Zenginliği

Orta Asya'nın her köşesine damgasını vurmuş olan Türkler'in birçok kola ayrılmış olmasından dolayı menşe efsaneleri de çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte, Orta Asya mitlerindeki varyant farklarının temelinde, evrenin birkaç defa yaratılmış olduğu tezi de etkindir. Altaylılar'ın tasavvuruna göre Çin yer (gerçek yer) ikinci devresine girmiş bulunur. Nitekim daha önceki devre, Yayık (tufan) kadar olan devredir. Altaylı Türkler'in 'kalgançı çak' dedikleri dünyanın sonu anonim varyantından anlaşıldığına göre, ikinci başlangıcını yaşayan dünyanın bir sonu olacaktır. Bu kozmik bilgi, eski medeniyetlerin, dünyanın birkaç defa yok olup yeniden yaratılması hakkındaki ezoterik bilgiler ile örtüşmektedir.⁷ Bu ve benzer sebeplerden dolayı en genel geçer ve yaygın anlatılışların varyantlarına sadık kalınmıştır. Bütün bunlar gösteriyor ki, bir efsanenin ya da destanın birden fazla hatta yüzlerce varyantı ile karşılaşmak mümkündür. Alanda araştırma yapan ilim adamlarından Radloff, Verbitski, Potanin, Seroşevski, Middendorf, Tretyakof, Anuçin, Denivos, Agapitov, Hangalov ve İvanof birçok mitolojik söylenceyi değişik varyantları ile kitaplarında işlemişlerdir. Bir efsane bazen bir iki yerindeki değişiklikle kaynaklarda yerini almışken bazıları temel benzerliklere dokunacak kadar farklı varyantlarla araştırmacıların karşısına çıkmaktadır.

Tatar, Altay, Yakut, Fin-Ugor mitlerinde benzerlikler olmasına rağmen, Türkler'e ait olup da hiçbir dünya mitolojisinde bulunmayan özellikler de mevcuttur. Mesela, Türk yaratılış söylencelerinde insana kulağından canın, burnundan ise aklın üflenmesi hiçbir mitolojide görülmez. Fakat; Tanrı Ülgen'in, insanı yaratabilmek için -ilk

⁷ Bayat, a.g.e., s. 75.

başlarda- yardımcısı konumundaki Erlik'i suyun derinliklerine göndermesi ve 'toprak' alması için emretmesi ile Erlik'in sonraları cehennem (yer altı) tanrısı olması arasındaki ayniyet, dünyanın birçok yerinde yaratılış efsanelerinde ortak dil olarak 'ilk insan', 'efsanevî ata', 'ilk ölü' şeklinde varlık bulmuştur.⁸ Yaratıcı konumuna demiurg Ülgen'le birlikte onun yarattığı Maydere ve anti-demiurg olan Erlik de iştirak ederler. Bu özelliği açısından türeyiş mitleri demiurg ve anti-demiurg dikotomisine bir de yaratıcılık sıfatlarını yüklemiştir. Ülgen, Maydere ve Erlik üçlüsünün yaratılışa katkısı ise birçok bakımdan Hristiyanlıktaki teslisi hatırlatmakta fakat dikotominin ağır basmasıyla İran etkisine yaklaşmaktadır.

Her bir kolun esas ititbarıyla söylene edebiyatına dair birçok konuda benzerlik ve farklılıklar göstermesi bizim mevzuu ana damarlar üzerinden incelememizi zorunlu kılmıştır. Bu ana damarlar, Türkler'in tarihinde kültürel kodları ile iz bırakmış isimlerdir. Bunlar Göktürkler, Altay, Uygur, Yakut Türkleri ve Oğuzlar'dır. Bu beş isim dışında Türkler'e ait birçok boy farklı varyantlarıyla türeyiş efsanelerine sahiptir. Araştırmalar bu efsanelerin yazılı olarak bize ulaşmayan, fakat sözlü kültürün içinde varlığını canlı bir şekilde devam ettiren yüzlerce versiyonunun olduğunu ortaya koymuştur. Tablonun Türk menşe mitleri ile ilgili sarıh bir şekilde bilgi verebilmesi için, bu varyantlara mümkün mertebe yer verilmemiş, en yaygın, en bilindik ve sıklıkla tekrar edilmiş olanlar üzerinden bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Efsanelere yer verilirken bunların türeyiş efsanesi olması yanında sonradan neslin devamı şeklindeki türeyiş efsanelerine de yer verilmiştir. Bunun sebebi, bazen neslin devamı için olan türeyiş efsanelerinde, ilk yaratım unsurlarının da yer almış olmasıdır.

⁸ G. Ünver, H. Güngör, *Türkler'in Dini Tarihi: Başlangıcından Günümüze*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003. s. 38.

Yaratılış Hikâyeleri

Türkler'in evrenin oluşumuna ilişkin mitoslarının ilk ipuçlarına Orhon Kitabeleri'nde rastlamaktayız. Kül Tegin ve Bilge Kağan'a ait bu iki yazıt, yaratılışın ilk sahnelerini vermesi açısından dikkat çekicidir. *'Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yeryüzü yaratıldığında, ikisinin arasında insanoğlu (kişioğulları) yaratılmış.'*⁹ Bu efsaneye göre 'Gök ve yer olmadan önce her şey su idi. Yeryüzü mevcut değildi. Gök mevcut değildi. O zaman tanrıların en yükseği, her türlü varlığın bağlangıcı, insan ırkının babası ve anası Tengere Kaire Han (Tanrı Kara Han) başlangıçta kendisine benzeyen bir varlık yaratmış, ona 'kişi' adını vermişti.'

Efsane, 'kişi'nin sular üzerinde uçmasıyla başlar. Kara Han onun yaşayabilmesi için suların dibinden toprak çıkartır ve Kişi'ye eline bir avuç toprak alarak suyun üzerine serpmesini buyurur. Ne yazık ki kişi hain ve hilekâr davranarak eline aldığı toprağı suyun üzerine serpmeden bir kısmını kendisi için ayırır ve ağzına saklar. Kara Han'ın emriyle suyun üzerine serpilen topraklar büyüyüp adalar oluşturmaya başlar. Bu esnada Kişi'nin ağzındaki toprak da büyümektedir. Kişi boğulacak gibi olur. Kara Han'dan yardım ister. Kara Han ona 'tükür!' der. O da tükürür ve bu topraklardan dağlar oluşur.

Ardından Kara Han oluşturduğu adalardan birinin üzerine dokuz dalı olan bir çam ağacı diker ve on yedi kat göğü yaratarak on yedinci kata yerleşir. On altıncı kata göklere egemen olan oğlu (iyi tanrı) Ülgen'i oturtur. Yeraltında yarattığı âleme de öbür oğlu (kötü) Erlik'i koyar.

Türk mitosları üzerine araştırma yapan, Verbitskiy ile Radloff'un derlediği bu efsane birbirinden belli noktalarda farklılık arz eder. Verbitsky destanı şu şekilde aktarmaktadır:

⁹ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, Ankara, 1988, s. 9.

'Başlangıçta uçsuz bucaksız deniz vardı. Gök ve yer yoktu. Tanrı Ülgen bir deniz üzerinde uçuyor, konacak yer arıyor fakat bulamıyordu. Her nasılsa gönlüne bir ilham doğdu. 'Önüdeki nesneyi yakala!' Ülgen bu sözleri tekrarlayarak ellerini öne doğru uzattı. Birden bire denizden bir taş ortaya çıktı. Ülgen bu taşı yakaladı, artık mutluydu. Oturacak bir yer bulmuştu. Sonra dünyayı yaratmak istedi. Fakat 'nasıl yaratayım?' diye düşündü. Birdenbire suyun içinden AK Ana (Ak Ene) karşısına çıkıverdi ve ona seslendi: 'Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler söyle Ülgen, yaratıcı olarak şu kutsal sözü öğren! De ki hep, yaptım oldu! Başka bir şey söyleme! Hele yaratır iken, yaptım olmadı! Deme!'¹⁰

Ak Ana bunları söyledikten sonra kayboldu. Bir daha da hiç görünmedi. Ülgen, Ak Ana'nın buyurduğu gibi 'yer yaratılsın' dedi, yerler yaratıldı. 'gökler yaratılsın' dedi gökler yaratıldı. Böylece Ülgen bütün dünyayı yaratmış oldu.

Bu anlatımda evrenin oluşumunda ilkin Ak Ana olduğu görülüyor. Ana'nın ilk yaratılıştaki kutsallığı Altay Türkleri'nde ve onların etkiledikleri mitolojilerde sıklıkla görülür. Ülgen ise yaratıma ortak olan tanrı sıfatıyla dünyayı yaratan güçtür.

Radloff'un Türkler arasından derlediği efsanelerde yaratılma şu sıralama ile verilmektedir: 'Birinci gün aydınlık, ikinci gün fiziki gök, üçüncü gün suyun yerden ayrılması ve yer-yüzünde bitkilerin yerleştirilmesi, dördüncü gün ay, güneş ve yıldızların yaratılması, beşinci gün balıklar ve kuşların yaratılması, altıncı gün birtakım hayvanlar ve insanın topraktan yaratılması, yedinci gün, Tanrı'nın bütün işlerini bitirip yaratmaya son vermesi' şeklinde sıralanmıştır.¹¹

¹⁰ Bayat, a.g.e., s. 80.

¹¹ Muharrem Kaya, *Mitolojiden Efsaneye: Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*, Bağlam Yay., İstanbul, 2007, s. 106.

Radloff'un ve Verbitski'nin Altaylar'dan derlediği yaratılış mitlerinde ise bu kadar sıralı bir yaratma söz konusu değildir. Birinci yaratılış mitinde yaratma şöyle gerçekleşir: Tanrı Ülgen önce yeri sonra göğü yarattı. Yeri sabitlemek için etrafına balıklar yarattı ve yaydı. Balıkları yönetmek için Mandi-Şire'yi görevlendirdi. Altı günde yarattığı dünyayı bırakan Tanrı, dinlenmek üzere yedinci gün Altın Dağı'na çekildi. Ertesi gün uyandığında etrafına baktı; dokuz (bir başka rivayet doksan dokuz) ayrı dünya ve bunlara birer cehennem yarattı. Dünyaların en büyüğünün adı Han-Kurbustan-Tengere'dir. Bu yerin cehenneminin adı da Mangız-Toçiri-Tamu'dur. Bu cehennemin yöneticisi Matman Kara'dır. Bir diğer Altay mitinde meşhur Erlik'in kilden yaratılışı anlatılır. Bu yaratılış miti, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta anlatılan 6 gün süren yaratılış efsanesine uygundur. Bu ve buna benzer mitlerde ayrıca Mani, Budizm ve Lamaizm'in etkileri de görülmektedir.

Türk yaratılış mitlerinin geç dönem senkritik yapısında Hıristiyan, Yahudi ve Yunan etkilerini gören araştırmacılar, söz konusu yaratılış efsanelerinin İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm ve Maniheizm'den etkiler taşıması¹² neticesinde 'türlü türlü dinlerin getirdikleri yabancı kozmogonilerin tesirleri altında, Türk kozmogonisi kendi özelliğini kaybetmiştir,'¹³ görüşüne yer vermişlerdir.

Kaynakların verdiği bilgiler ışığında Türk yaratılış hikâyelerine baktığımızdan mitolojik unsurların kozmogonik ve antropogonik mitleri beslediği doğrusal örneklerle karşılaşırız. Destanlara dair en eski bilgiyi, Mısır-Türk Memlukleri devri müverrihlerinden Ebu Bekr b. Abdullah b. Ay-beğ ed-Devâdari (ö.1331) vermektedir. Yaratılışın an-

¹² Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.

¹³ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, KBY, Ankara, 1976, s. 13.

latıldığı bir kitabın varolduğunu ve bunun 'kutsal' add edilerek Türkler tarafından korunduğu anlatılır:

'...Ulu Han, Ata Bitikçi adlı kitapta Türklerin yaratılışının başlangıcını ve ataları üzerindeki sözlerin kısa bir özetidir. Bu kitabı ilk Türkler'den Moğol ve Kıpçaklar yanlarından ayırmazlar ve bunun onların katında büyük değeri vardır. Nasıl ki diğer Türkler'in Oğuz-name adını verdikleri bir kitabları olduğu gibi. Onlar bu kitabı elden ele dolaştırırlar, orada Oğuzlar'ın işlerinin (tarihlerinin) başlangıcından ve onların ortaya çıkışlarından itibaren gelen hükümdarların ilki ve büyüğü Oğuz'dan bahsedilir...' ¹⁴

Bu destanların kaynağı ile ilgili Siri-Derya boylarındaki Oğuz Eli gösterilmektedir.¹⁵

İlk üremenin kutsal bir 'şey'e atfedilmesi alışkanlığı Türk mitolojisinde de mevcuttur. Bunun içsel bir güdüden kaynaklanıp kaynaklanmadığı tartışılırken, menşe mitlerinde asıl vurgunun, boy ve kabilenin ilk atadan isim almasına ve ilk atanın kutsallaştırılmasına yöneltildiğini görmekteyiz. İlk ana ya da ataya bağlılık, onun etrafında oluşmuş bütün bağıntıları da kutsal hale getirmiş ve menşe mitlerinin 'tanrısallığı' tartışmasız hale gelmiştir. Kazak Türkleri'nin kutsal 'ana' üzerinden yürüyen menşe miti, bozkır Türkleri'nde de kandaş birliklerin ana soyuna bağlanmasının bir kanıtı olarak¹⁶ hemen bütün Türk boylarında sık görülen bir durum haline gelmiştir.

Türkler'in, dünyanın yaratılışıyla ilgili kozmogoni mitlerinin en önemli ortak yanı hayatın sudan başladığı bilgi-

¹⁴ Faruk Sümer, *Oğuzlar, Türkmenler* (3. baskı), Ana Yay., İstanbul, 1980, s. 377.

¹⁵ Sümer, a.g.e, s. 382.

¹⁶ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

sidir. Başlangıçta suyun olduğu, ilâhî bir varlığın (Ülgen) veryüzünü sudan yarattığı miti ortaktır. Tunguzlar'a göre Tanrı'nın ateşle denizi kurutarak yeri yarattığına inanılmaktadır. Yakutlar ise, yerin gökten ya da denizin dibinden Tanrı tarafından hazır olarak getirildiğine inanırlar. Altaylar'da yer yaratılmadan önce suyun varolduğu inancı hakimdir. Görüldüğü gibi bunlardaki ortak nokta, hayatın ve kâinatın sudan yaratılmış olmasıdır.

Evrenin yaratılışından sonra sıra insanın yaratılışına gelmiştir. Kara Han'ın, evreni yarattığı yaratılış öyküsünde 'Dağın tepesine diktiği dokuz dallı ağacın her bir dalı altında bir insan yarattığı' ve bunlardan dokuz ırk ortaya çıktığı anlatılır.

Verbitsky'nin aktardığı yaratılış efsanesi varyantında ise hikâye şu şekildedir:

'Yine günlerden birgün Tanrı Ülgen denize bakarak duruyordu. Şaşırdı birdenbire, bir toprak parçası surlarda yüzüyordu. Toprağın üzerinde bir kil duruyordu. Bu toprak üzerindeki şey nedir acaba dedi. Bu insanoğlu olsun, bu insan baba olsun dedi. İnsan gibi bir şekil görünmeye başladı ve birden toprak üstündeki kil insan olmuştu. Ülgen bu ilk insana Erlik adını verdi. (Burada Radloff'dan farklı olarak Erlik ilk insan olarak yaratılmıştır.) Ve onu kendisine kardeş yaptı. Ancak bir süre sonra Erlik, Ülgen'den daha güçlü olmak istedi ve Ülgen'e düşman oldu. Ülgen baktı ki Erlik kötü bir kişi oldu, bunun yerine Mangdeşine'yi yarattı. Bunlardan başka yedi kişi daha yarattı. Bunların kemikleri kamyş, etleri topraktandı. Bunların kulaklarına üfledi can verdi, burunlarına üfledi akıl verdi.'

Yaratılış efsanesinin bu versiyonunda Ülgen'in tanrı-insan pozisyonunun devam ettiğini görmekteyiz. Ak-

Ene'den emir alan Ülgen'in Mangdeşine ve Erlik'i yaratma fonksiyonu onu salt yaratılmış ilk özne konumundan uzaklaştırmaktadır. İlk yaratımda yedi kişinin varlığı da tıpkı kulaktan can, burundan akıl üflemesi gibi diğer medeniyetlerin yaratılış anlatılarında görülmez.

Üç Türeyiş Nesnesi

Türk mitolojisinde insanın yaratılışı ile ilgili mitosların yanında türeyiş mitosları önemli bir yer tutmaktadır. Türeyiş mitoslarını yaratılış mitoslarından ayıran en önemli özellik, türeyişin 'ilk' yaratımdan geçmiş, sonraki yaratım-yokolma-yeniden yaratım zincirinde yer alıyor olmalarıdır. Ancak bunlar genel anlamda insanlığın yaratılışı üzerine kurgulanan öykülerden çok, Türk boylarının kendi soylarını doğaüstü kutsal bir güce bağlama isteklerinden oluşan atalar kültürünün devamı niteliğini taşımaktadır. Bunlar çeşitli hayvanlardan, ağaçtan ışıktan türeme ve babasız türeyiş mitoslarıdır.¹⁷

Türk menşe mitlerinin başında 'Bozkurt' miti gelmektedir. Konar göçer hayat tarzında kendini güçlü bir şekilde hissettiren bozkurt mitinin kozmik doğumda önemli bir rol üstlenmesi Türkler'in türeyiş mitlerini asırlarca izleri silinemez hale getirmiştir. Yukarıda değinildiği gibi soyun ortaya çıkmasında yer alan canlı ve cansız nesneler tanrısal niteliğe sahip olurlar. Bu bağlamda bozkurt, Tanrıoğlu fonksiyonunu üstlenmiş ve Türkler'in ortaya çıkmasında Tanrı'nın misyonunu üstüne almış görünür.

Özellikle türeyiş destanlarında, kurttan (bir hayvandan), ağaçtan ve ışıktan türeyiş önemli üç ana damarı oluşturur. Babasız doğumla türeyiş ise ender olmakla birlikte

¹⁷ Zühre İndirkaş, *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü*, İmge Yay., Ankara, 2007. s. 112.

söylencelerde yerini almıştır. Bu türeyiş tarzının en sık görülen örnekleri: Töles, Koçkar Mundua boylarının destanlarıdır. Birçok mitte olduğu gibi bu mitte de, türeyişin bir köken miti olmadığı, fakat insan neslinin soykırıma (bu ille de bir savaş ya da göç ile değil, doğal bölgesel bir doğal afetle de olabilir) uğraması neticesinde yeniden türeyiş olarak algılanabilecek bir durum ile bu mitlerin özdeşleştiğini söylemek mümkündür. Bu yönü ile babasız doğumla türeme antropogonik bir destan değil, insan neslinin bir yerde kesintiye uğraması sonucunda neslin yeniden üreyerek türemesine yönelik bir söylencedir. Nitekim Bahaeddin Ögel, Uygur türeyiş destanını bir yaratılış destanı saymaz. Sebep olarak destanda geçen ve ağaçtan doğan beş çocuktan önce de Uygurlar'ın var olduğunu söyler.¹⁸ Bu meseleyi A. İnan da benzer bir şekilde yorumlamaktadır:

*'... bazı efsanelerden anlaşıldığına göre, eski Yakutlar kainatın ezeli ve kadim olduğuna inanmışlardır. Onlara göre yaratıcı denilen Tanrıların ödevleri ebedî ve ezeli olan göklerde hazır olan nesneleri yere indirmekten ibarettir. Umumiyetle, şamanist Türkler'in kozmogonisi, 'yaratıcı tanrılar' tanıyorsa da 'yaratma' mefhumunu 'yoktan var etme' olarak anlamaktan çok uzaktır. İlk akla gelen tanrıların bile, dayanacak yerleri, o veya bu nesneyi yaratmak için ellerinin altında ezelden beri mevcut maddeleri bulunmuştur. Yakutlar'ın kendi menşelerine dair söyledikleri rivayetlere göre, ilk Yakut (saha) yani ilk insan, gökten inen bir yaratıktan türemiştir. Bu yaratık yarı at yarı insan şeklinde idi. ...bu efsanelerden anlaşıyor ki, tanrıların yaratıcılıkları mevcut maddelere şekil vermekten ibarettir, hiç yoktan yaratma mefhumu, Türk kozmogonisine Sami dinlerinden girmiş olsa gerektir.'*¹⁹

¹⁸ Ögel, a.g.e., s. 134.

¹⁹ İnan, a.g.e., s. 73.

İnan'ın vurguladığı nokta önemlidir. Çünkü Sami dinlerine baktığımızda Tek tanrıci kimlik içinde 'yoktan vardebilen' bir tanrı kavramı ile karşılaşırız. Türklerin monoteist olduğuna dair savın çürütüldüğü bu düşünce için ilim dünyası farklı görüşlere sahiptir. Mesela Baykara,²⁰ Kalafat²¹ ve Kafesoğlu,²² eserlerinde İnan'ın bu düşünce-sine zıt fikirleri savunarak Türk kozmogonisinde monoteist çizginin varlığını ısrarla savunmuşlardır. Onlara göre Türkler politeist ve düalist değillerdir. Söz konusu ilim adamları, köken mtileri için de aynı savunuyu yapmaktadırlar.

Yaratılış mitlerinin hemen hepsinde başat nesneler bulunmasına rağmen, hiçbir mitolojide Türkler'inki kadar çok figür yoktur. Özellikle hayvan figürleri oldukça yaygındır. Kök, menşe anlamına gelen Töz, hayvan merkezli bir yaratılış simgeler.²³ Barak adıyla anılan yırtıcı kuş figüründe de bir kartal tarafından dünyaya getiriliş söz konusudur.²⁴ İslamî literatürde ise Barak, Hz. Peygamber'in (s.a.v) miraca yükselirken, üzerine bindiği hayvan olan Burak ile özdeşleştirilmiştir.

Orta Asya halklarının ve dolayısıyla Türkler'in bazı hayvanları ve yırtıcı kuşları kutsal sayarak, onları kendilerine sembol edinmelerinin sebepleri üzerinde şimdiye kadar çok durulmuştur. Mesela Oğuz Destanlarına göre her boyun bir kuş sembolü vardır. Bu destanda ongonlara yer verilmiştir. Bunun yanında Yakut Türkleri'ne ait kabilelerden her birinin bir kutsal hayvandan türediklerine

²⁰ Tuncer Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, AKM Yayınları, Ankara, 2009. s. 132.

²¹ Yaşar Kalafat, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm: Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004. s. 61.

²² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1986.

²³ Ögel, a.g.e., s. 32.

²⁴ J. P. Roux, a.g.e., s. 98.

inandıkları ve bu sebeple o hayvanların etlerini bile yemediklerini kaynaklar kaydetmektedir. Destanlarda geçen bu kuşlar genel olarak yırtıcıdır. Moğol tarihçisi Reşidüddin bu kuşlar için 'ongon' deyimini kullanır. Bu deyim zamanımıza kadar gelmiştir. Ongon Moğolca bir sözcüktür. Türkçe'de Töz sözcüğünü karşılar. Roux, '*Hiçbir şey, Antik ve Orta Çağ'a ait ongunların tamamıyla modern ongunlara benzediği iddiasını desteklemez*'²⁵ derken, ongonların basit açıklamalarla 'putlar' olduğu yanlışlığını da bertaraf etmiş olur. Bu simgelerin ifade ettiği anlamların hayat karşısındaki karşılıkları düşünüldüğünde Türkler'in niçin bu kadar çok ve özellikle de güçlü hayvan figürleri ile ilgilendikleri ortaya çıkar. Ayrıca bu sebeplerden hiçbirinin 'Tanrı' fikrini zayıflatmadığı da şaşırtıcı sonuçlardan biridir.

Eliade'nin Şamanizm'inde Buryat bahsinde, kartal ilk şamanın babası olarak geçer. Buryatların efsanesine göre başlangıçta batıda tanrılar, doğuda ise sadece kötü ruhlar vardı. Tanrı insanları yarattı. Bu insanlar önceleri mutlu bir yaşam sürüyorlardı. Ama kötü ruhlar ölüm ve hastalık saçarak insanların mutluluğunu gölgelediler. Tanrılar, insanların kötü ruhlarla mücadele edebilmeleri için bir 'şaman' göndermeye karar verdiler. Bu şaman bir kartaldı. Ancak insanlar kartalın dilinden anlayamadılar ve kartal tanrılar katına geri döndü. Tanrılardan ya insanlar gibi konuşma yeteneğine sahip olmayı ya da Buryatlara kendi cinslerinden bir şaman göndermesini istedi. Tanrılar kartala, yeryüzünde gördüğü ilk insanı şaman yapma yetkisi verip onu yeryüzüne geri gönderdiler. Kartal dünyaya döndüğünde bir ağacın altında uyumakta olan bir kadın gördü. Onunla birlikte oldu. Kadın bir süre sonra bir çocuk doğurdu ve bu çocuk yeryüzündeki ilk şaman oldu. Öykü-

²⁵ J. P. Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2011. s. 65.

nün başka bir varyantında kadın kartalla birlikte olduktan sonra ruhları görmüş ve kendisi şaman olmuştur.²⁶

Yakut Türkleri'nin efsanelerinde şamanın en önemli efsunu başta kurt olmak üzere hayvanlardır. Kurt figürünün sıklıkla görüldüğü efsaneler şamanlar için kozmogonik inançlarında önemli bir yere sahiptir. Hayvan ya da kurt figürü Anadolu erenlerinin oluşturduğu yaratılış ya da diğer menkıbelerde de bulunmaktadır. Anadolu'da okunan Muhammediye'lerde Muhammed Hanefi, önüne çıkan bir geyiği kovalar, geyik bir mağara içerisine girer ve genç onu takip eder. Mağaradan geçtikten sonra büyük bir düzlüğe çıkılır ve cennet gibi bahçelerde Mine-Hatun'a rastlanır. Bu gibi eserlerde peygamberlerin tarihleri mitolojik unsurlara büründürülerek anlatılmıştır.²⁷

Bu türden örnekler Güney Sibirya topraklarında çokça rastlanır. Bir başka versiyonda avcının karşısına bir kara tilki çıkar. Avcı onu kovalar. Bu esnada tecrübeli bir ihtiyar avcının önüne çıkar ve ona öğüt verir. *'Fılanca kayada bir kapı vardır. Tilki o kayaya varmadan onu avlamalısın ve kapıdan içeri girmemelisin.'* Çünkü bu kara tilki yer altındaki kör ruhların bir elçisi ve gölgesidir. Onların maksatları avcıyı içeri çekip onu yok etmektir.

Yine bir Güney Sibirya kurt-mağara efsanesi şöyledir:

'Avlanan bir çocuk mağaradan içeri girince, aslanlar ayılar ile beraber yaşayan 13 kıza rastlar. Kızlar oğlanı görünce hemen kurt şekline dönüşürler ve oğlanla savaşımaya başlarlar.'

Anadolu masallarında da Ala-Geyik Kaf dağında oturan Tepe-gözün kızı olarak geçer. Avcıları peşinden çeke-

²⁶ İndirkaş, a.g.e., s. 37.

²⁷ Ögel, a.g.e., s. 24.

rek onları Kaf dağına götürür ve onlara kötülük eder.²⁸ Fakat ilginç bir şekilde Kırgızlar kendilerini kurttan türeyen Türkler'den ayırmak istemiş olacaklar ki, başka bir menşe efsanesine bağlanmışlardır. Onlara göre, ilk ataları bir Ata Mağarası'nda bir inekle yaşıyordu. Kırgızlar, inançlarına göre işte bu ilk Ata inekten türemişlerdi. Buna benzer yüzlerce hayvandan türeme efsane veriyonu Orta Asya destanlarında yer almıştır.

Kökenin hayvana bağlandığı bu inanışlarda hayvan-ana-ata kültü kendi içinde gerçeklik kazanır. Bunlar içerisinde türeyişin ana unsuru olarak en çok öne çıkanı kurttur.

a- Kurt

Türklerin en çok kullandığı ve etrafında yüzlerce efsane oluşturulan kurt figürü, hem içerdiği sosyo-psikolojik uzantılarla hem de bağlandığı mitolojik geçmişle renkli bir yaratılış figürüdür. Kurdun kutsallık serüvenine Ön Türk topluluklarında bir totem olarak başladığı sanılmaktadır. Giderek bir ata-kültü oluşturan kurt figürü kendisinden türeyişi de beraberinde getirmiştir.

Kurttan türeyiş öyküsünün ilk kez M.Ö. 110'lu yıllardan günümüze ulaşan eski Çin metinlerinde görüldüğü kaydedilmektedir.²⁹ Proto (Ön) Türkler olarak bilinen Wu-sunlar'da bu mitin iki varyantı Çin salnamelerinde yazılıdır. Bu bilgilerin ortak noktası, Çin literatürünün Türk mitolojisine ulaşmamızdaki vazgeçilmez konumudur. Birçok varyantı ile korunan bu metinler, efsanelere, destanlara ulaşmamızda ve mitolojinin derin sularına dalmamızda büyük bir öneme sahiptir.

²⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi-Bektaşî Menkıbelerinin İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

²⁹ İndirkaş, *a.g.e.*, s. 36.

Eski Türkler şimdi kurt dediğimiz hayvana 'böri' derlerdi. Çinliler ise ilginç bir şekilde buralarda devlet kurmuş Türkler'e Juan Juan ifadesi ile hitabederlerdi. Bu kelimenin anlamının 'küçük kurt(lar)' oluşu dikkat çekicidir. Ana ve ata kurtla ilgili mitler, Tölesler'in ataları olan ve Çin kaynaklarında yüksek tekerlekli araba kullanan anlamına gelen Kao-kiular'da ve Çin kaynaklarında Tui-kiu diye adlandırılan Göktürkler'de de mevcut olmuştur. Ancak 'Aşina' boyunun ortaya çıkması ile ilgili menşe miti en kapsamlı olanıdır. Göktürkler'in ana kurttan türeme mitinin bize kadar üç varyantı ulaşmıştır. Farklı Türk boylarının kurt paradigmatı menşe miti hemen hemen birbirinin benzeridir. Bu da kurt ana ya da kurt ata mitinin tek bir kaynaktan çıktığını onaylar durumdadır.³⁰

Türk mitolojisinde varyantları dâhil edilmemekle birlikte, yalnız kurttan türeyen boylar bağlamında yazılı kaynaklarda, beş tür menşe miti tesbit edilmiştir. Yazıya alınma kronolojisine göre sırayla şu şekildedir:

1- Hun döneminde Wu-sunlar'ı anlatan Çin yıllıklarında, kurdun emzirdiği Wu-sun hükümdarının oğlundan türeyen boy ve halk.

2- Hükümdar kızının ilah olarak kabul edilen veya Tanrı tarafından gönderildiği düşünülen kurtla evlenmesinden türeyen ve Ti diye adlandırılan Türk boyları.

3- Kao-Çi hükümdarı çok güzel ve akıllı olan üç kızını tanrılarla evlendirmek ister. Kao-Çi halkı hükümdarın küçük kızıyla ihtiyar bir kurdun evlenmesinden türemiştir.

4- Aşina boyu, elleri ve ayakları kesilip bataklığa atılan çocukla dişi kurdun çiftleşmesinden türemiştir.

5- Hunların komşuları olan Kırgızların ve Türklerin ataları, onsekiz kardeşin içinde, kurttan doğan en büyüğünün soyundan türemiştir.

³⁰ Bayat, *a.g.e.*, s. 234.

Kurttan türeme/üreme mitleri geniş bir alana yayılan Türk boylarının birçoğunda mevcut olup bize kadar iki şekilde ulaşmıştır. Bunlar ya yazılı metin şeklinde Çin salnamelerinde kalmıştır. Ya da görsel metin şeklinde Gök-türk bayraklarında bozkurdun başının kabartılmış tasviri sancaklarda, Bugut'ta bulunan Soğdca yazılı bir taşta kurt kabartması ve Koço Uygur devletinde duvar resimlerinde kurt başlı süngü ve sancak tasvirlerinde yer almıştır.

Zamanla kurt miti de diğer mitiler gibi Müslümanlığın etkisinde kalmış ve değişime uğramıştır. Alankova (Alan-Goa) mitinde semadan gök ışığın içinden inen bozkurdun yerini Hz. Ali soyundan gelen imamlardan birisi alır. Dolayısıyla menşe mitinin merkezi alanı olan kurdun yerini İslamiyet'in değerler kategorisinde üst yerlerde bulunan Hz. Ali kültü almıştır. Bunu Emir Timur'un soyunun Alankova aracılığı ile Hz. Ali'ye bağlanması yorumu da göstermektedir.

Kurt, hem mitolojik metinlerde hem de Oğuz Kağan Destanı'nda gökten gök ışığının içinde iner. Bu durum, Alankova çadırının gök ışığının içinde inen, oradan kurt şeklinde çıkan mitte de onaylanmıştır. Tanrıoğlu olan kurdu, Yakut şamanları saygı ile 'Tangara Uola' (Tanrıoğlu) diye çağırılmışlardır.

Kurt, Orta ve İç Asya'nın hayvancılık ve avcılıkla geçinen toplulukları için en korkulan hayvanlardan birisidir. Ona, gücü ve yırtıcılığı sebebi ile olağanüstü özellikler atfedilmiş ve korkuyla karışık saygı duyulmuştur. Kurttan türeyişle ilgili Çin kaynaklarında babasız doğumla özdeş anlatılar bulunmaktadır. Bu söylencelerde babasız doğum ile kurttan türeme özdeşleşmiş ve böylece kutsallık derecesi arttırılmıştır. Mesela; savaşta tek başına kalan bir çocuğun yağmur suyundan hamile kalarak iki çocuk doğurması anlatısına benzer anlatılar kurttan türeme ile özdeş hale getirilmiştir. Bu söylenceye ileride yer verilecektir.

Yakut masallarında kutsal ruhların dokuz (9) oğullarının hepsi de kurda benzetilir. Urallar'dan Avrupa'ya göçen Hunlar'ın da önünde kendilerine rehberlik eden bir geyiğin bulunduğu rivayet edilir.

Kurt'un yol göstericiliği ile ilgili XII. asır Süryani tarihçisi Mihael'e şöyle der:

*'Yeryüzü, Türkler'i taşımaya kafi gelmiyordu. Garba doğru ilerlerken önlerine köpeğe benzer bir hayvan (kurt) çıkıyor ve onlar da ona yetişemiyorlardı. Bozkurt hareket etmek istediği zaman Ögç! (Kalkınız!) diye bağırıyor, Türkler de durduğu yere kadar onu takip edip orada çadırlarını kuruyorlardı. Uzun zaman rehberlik eden kurt nihayet kaybolunca Türkler de artık geldikleri yerlerde oturup kaldılar.'*³¹

Cengiz Han'nın ilk atalarının erkek kurt ve dişi maral olduğu söylencesi de oldukça yaygındır. *Moğolların Gizli Tarihi*'nde bu kurda Börte-Çinu adı verilmiştir.³² Kurt ve geyik mitolojileri Moğollar'da birçok söylenceye birleşmiştir.

Han-name'ye göre Cengiz Han'ın atalarından Alanko-Kowa çadırında yatarken, pencereden birden parlak bir ay girer ve Alan-Kowa'yı gebe bırakır. Ay, çadırdan girerken kadının gözüne kurt, aslan gibi şeyler görünür.

Oğuzlar'da her ne kadar türeyiş bir ışıktan olsa da, kurt onlarda da oldukça önemlidir. Yol gösterici olma özelliğini burada da gösteren kurt, Oğuzlar için kutsal sayılır. Oğuz'un karşısına çıkan Bozkurt: 'Ey Oğuz, Urum (Roma) üzerine gitmek istiyorsun, ben senin önünde yürüyeceğim!' der. Oğuz, kurdu takiple sefere çıkar. Urum ve Urus hüküm-

³¹ Bayat, *a.g.e.*, s. 235.

³² Mehmet Levent Kaya, *Moğolların Gizli Tarihçesi* (Moğolların Kırmızı Kitabı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011. s. 118.

darlarını yener. Çin, Hind, Suriye ve Mısır ülkelerini fet-heder.

Diğer bütün mitolojik unsurların değişimi İslâm'ın Or-tadoğu kültürlerinin içine işlemesiyle şekil değiştirmiş ve İslâm kültürünün içinde varlık gösterebilecek dönüşüm-ler yaşayarak formunu korumayı başarmıştır. Bu göster-gelerden en önemlisi İslamî Oğuzname'de kurt figürünün çıkartılmış olmasıdır. Fakat Anadolu'ya geçen Türklerde kurt yeniden belirir. Anadolu'nun bu bakımdan Türk kül-türünü bağrına basan yapısı mitolojik birikimin uzantısını başarıyla koruyabildiğini gösterir.

b- Ağaç

Ağaç bütün dünya mitolojilerinde önemlidir. Kozmik ağaç, hayat ağacı, ölüm ağacı olarak evrenin merkezinde yer alır ve merkez simgeçiliğinde tartışılmaz bir yere sa-hiptir. Türk mitoslarında da ağaç hem yaratılış mitlerinde hem de cennet-dünya-cehennem ekseninde varlık gösterir.

Eski Türk halklarında ağaç, ana, analar anası, hatta doğrudan doğruya insanların, kabilelerin, halkların, ulu babaları gibi kendini gösterir. Ağaçtan türeme mitini ilk kaleme alan İran tarihçisi Cüveyni olmuştur. O, *Tarih-i Cihan-güşa* adlı eserinde bu mite efsane eşliğinde yer ve-rir. Emel Esin'e göre, Uygurlar'ın menşe mitinde yer alan kutsal ağacın veya ağaçların resmini Cüveyni, Uygurlar'ın başkenti Koço'daki duvar resimleri içinde görmüştür. Bu tıpkı Göktürkler'in ecdat kurt başını bayraklarına dikme-lerine benzemektedir.³³

Ağaçtan türeme motifinin Budizmde de varolması Uy-gurlar'ın bu etnogonik mitinin tıpkı kurt ve diğerlerinde olduğu gibi senkritik yapısına işaret eder. Avcılık-topla-

³³ Emel Esin, *Türk Kozmolojisi, İlk Devir Üzerine Araştırmalar*, (y.y.), 1979.

yıcılık döneminin ağaç ve orman kültüyle bağlantılı olan ağaç, Türk mitolojisinin esas unsurlarından biri haline gelmiştir.

Bu tür mitler daha çok orman civarında yaşayan Türk boylarında görülmekle birlikte sonraları yaygınlık kazanmıştır. Tabgaçlar'ın da ağaçla ilgili törenlerini atalar tapınağı olan mağara etrafında yaptıkları Çin vesikalarında geçmektedir. Türk Moğolları'nda ise ölüyü özellikle ağaçların altına defnetme geleneği vardır. Bu adet, ağaçtan yaratılanların yeniden ağaca dönmesi şeklinde açıklanmaktadır. Tuvalılara göre ise, karaçam ağacı altına gömülen ebeveynlerin oğulları mutlu olurlar. Eğer kadın ölürse onu ağacın genç kolları arasına gömerler ki, kızları mutlu yaşayabilsin.³⁴

Uygur mitine göre, Karakurum dağlarından çıkan Turga ve Selenga çaylarının birleştiği Kamlangu adlı bir yerde iki ağaç yetişmiştir. Bunlardan birisi fıstık, diğeri ise kayın ağacıdır. Ağaçlar dağ gibi büyük olup musikiye benzer sesler çıkarırlar. Onların üzerine her gece ışık iner. Uygur söylencelerinde ağaçla ilgili olarak şu anlatı yerleşmiştir: *'Birgün, ağaçtan bir kapı açıldı. İçeride çadıra benzeyen beş ev görüldü. Onların her birinin içerside bir çocuk vardı. Bu çocuklar sonradan Uygurlar'ın ataları olan ağaçtan doğan çocuklardı.'* Bu anlatıda kozmik bir nesneden yine kozmik bir nesneye geçmek suretiyle yaratılışın gerçekleştiği ya da kutlu kişinin bu şekilde varolduğu inancı pekişmiş olur. Birçok Türk kolunda ağaç ve türevlerine ilişkin mitler yaratılış ile birleştirilmiş ve yaygınlık kazanmıştır.

Yukarıda değinilen söylencenin daha detaylı varyantlarına göre insanlar, bu ağaçlardan çıkan çocuklara sırasıyla Sungur Tekin, Kotu Tekin, Tük Tekin, Ur Tekin ve Buku Tekin ismini vermişlerdir.

³⁴ Bayat, a.g.e., s. 241.

c- Işık

Türk menşe mitlerinde kurt (hayvan) ve ağaçtan sonra en önemli tanrısal yaratım ışık ile gerçekleşmiştir. İslamî terminolojide 'nur' olarak isimlendirilen ışık, insan ile göksel varlık arasındaki bağın temel nesnesi durumundadır. Aynı zamanda önemli bir dölleyici güç olarak ışık çok sayıdaki Türk söylencesinde yer alır.

Işık, Tanrı'yla kahramanlar arasındaki arabuluculuk görevini yerine getirirken, insanın ışık gibi kozmik, gizemli ve yüce bir varlığa kendi varlığını atfetme psikolojisiyle de bütünleşir. Bu yönü ile ışık, Tanrı ile insan arasında yücelik ile muhatap kılınma aracı olarak insanın varlığını da kutsallaştırmış görünmektedir. Çünkü ışığa 'mazhar' olan kişi genellikle toplum içinde saygın, çeşitli gizleri olan, kutlu, seçilmiş, kutsanmış, korunmuş ve şerefli kişi olarak addedilmiştir.

Işık mitik gücü yüksek bir araç olarak, güneş ile özdeşleştirilmiştir. Hükümdar sülalelerinin ortaya çıkmasında ışığın oynadığı rolü de bu gerekçeye bağlamak mümkündür. Hatta bazı mitlerde güneş ışını olarak adlandırılan kızın, Ay olarak adlandırılan bir gençle geceyi bir ağacın altında geçirmelerinden bahsedilir. Oğuz boylarının ortaya çıkmasında da mavi ışığın içinden inen kız motifi öne çıkmaktadır. Oğuzların Bozok kolu, soylarının bu mavi ışık içinde inen kızıdan türemiş olduğunu kabul ederler.

Işığın kadınları hamile bırakması, Cengiz Han'ın anesinin hamile kalışıyla kutsal nesne haline dönüşür. Işıkla döllen kadın motifine Hiung-nu efsanelerinde de rastlanmaktadır. Efsaneye göre, Pei Han hanedanının başı olan Lieu Yuan ışıktan doğmadır. Ayrıca son dönem Cao hanedanının kurucusu olan Şe Lei, bir ışığın anasının

oturduğu evi kaplaması sonucunda kendisinin ana rahmine düştüğünü söyler.³⁵

Işığın eski medeniyetlerde ve monoteist dinlerde de kutsiyet işareti olması onun Tanrı simgesi olarak algılanmasını sağlamıştır. Türk mitolojisinde ışık kapsamında gerçekleşen doğumlar ilk ataya, ilk hükümdara, ilk bilgin, ilk şamana atıfta bulunmaktadır. Bütün bu kodlar, olağanüstü kişiliğe sahip ilk ataların semavî menşei ile bağlantılıdır. Işık kodu, bu bağı kurmada önemli bir araçtır.³⁶

Türk yaratılış efsanelerinde Altay, Uygur, Yakut, Gök-türk ve Oğuzlar seçilmiş olmasına rağmen, bunların bir kısmı yukarıda değinildiği gibi 'ikinci yaratım' olan türeyiş ile ilgilidir. Bu sebeple konunun dışına çıkmamak adına ilk yaratımı içeren anlatıları detaylandırarak konuya devam edeceğiz.

Altay Yaratılış Efsanesi

Altay efsaneleri, temel bakımından İran mitolojisi ve İran düşüncesine bağlıdır. Bu durum, iki kültür arasında mesafe uzak dahi olsa muhtelif sebepler dolayısıyla etkileşimler olduğunu göstermektedir. Bu efsanelerde çoğunlukla Uygur maniheizminin tesirleri görülebilir.³⁷

Dünyanın (mekânın) yaratılması merhalesinde hangi olayların gerçekleştiği hakkında bilgi sunan Altay mitleri ne yazık ki kısıtlıdır ve doğal olarak tezatlarla doludur. Bu bağlamda kozmogonik mitleri bir araya getirmekle ilk yaratılışın nasıl gerçekleştiğini kavramak daha kolaydır.

Yine de Orta Asya ve Sibiryaya yaratılış efsaneleri içinde en büyük ve en genel geçer olanı W. Radlof tarafından der-

³⁵ J. P. Roux, *Türklerin Eski Dini*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2011. s. 112.

³⁶ Bayat, *a.g.e.*, s. 255.

³⁷ Ögel, *a.g.e.*, s. 421.

lenmiş Altay Türkleri'ne ait efsanedir. Bu efsanede Altay Türkleri, İranlılar'ın Hürmüz tanrısına Kurbustan demektedirler. Bu sözden hareketle araştırmacılar Moğolca olan bu sözcükten dolayı bu efsanenin kökeninin Moğollar'a kadar uzandığı çıkarımını yapmışlardır.

Altay yaratılış mitlerinin çoğu varyantında baş kahraman Ülgen'dir. Fakat Ülgen bu sahnede yalnız değildir. Ona Erlik yardım etmektedir.³⁸ Bu yönü ile Altay efsanesinde görülen ikili evren düzen algısı İran düalizmini çağrıştırırsa da, İran mitolojisinde evren yaratıldıktan sonra insan yaratılmıştır. Halbuki Altay efsanesinde insan evrenin yaratılışından da önce vardı düşüncesi hâkimdir.³⁹ Altay-İran etkisi burada da kendini belli eder. Bu ikili düşünce sistemi, eski Türk maniheizminde iki yıldız yani 'iki kök' sembolü ile ifade edilmiştir. Bu kök gerçekte bir ağaç köküdür. Bu köklerin 'ölüm ağacı', 'hayat ağacı' olabileceği düşüncesi hâkimdir. Yerle gök yokken bu ikili prensip 'iyi-kötü' sembolünde varlık göstermiştir. Altay efsanesinde de evrende henüz hiçbir şey yokken ve hatta henüz evren yaratılmamışken, iyiliğin sembolü Tanrı Ülgen ve kötülüğün sembolü olan Şeytan Erlik, büyük denizin üzerinde uçup duruyorlardı.⁴⁰ Yaratıcı tanrının yeri 'gök boşluğu' denilen (Kök Kalığı-Ether) aydınlık içinde bulunan bu gök boşluğu idi. Ayrıca Şeytan'ın da bir dünyası vardı. Karanlıklar ve zulumat dünyası olarak geçen bu dünya neredeyse bütün mitolojilerde benzer bir karşılık bulur.

Toprak, kil, ağaç, kamış doğanın dengesini simgeleyen unsurlar olarak yaratılışın vazgeçilmez simgeleridir. Altay türeyiş mitlerinde Ülgen, ilk insanları Altın Dağı'nın (Altın-Tu) doğu ve batı taraflarında yaratır. Ancak Ülgen, daha önce kendisine hizmet için birçok insan yaratır. Yal-

³⁸ Bayat, *a.g.e.*, s. 276.

³⁹ Ögel, *a.g.e.*, s. 422.

⁴⁰ Ögel, *a.g.e.*, s. 423.

nız bundan sonra kemikleri kamıştan, bedenleri kilden olmak üzere yedi erkek insanın yaratılması söz konusudur. Bunların kulak ve burunlarından ruh ve aklı üfler. Bundan sonra Altın Dağı'nın doğu yanında bir erkek insan daha yaratır.

Bu türden anlatılarda mutlaka yerin bir kapısı vardır. Altay şamanlarında bu kapıya 'yerin bacası' denir. Bu durum Türk kozmogonisiyle ilgili önemli içerikler sunar. Yakut Türklerinde de ortası delik demir plakalar vardır ve bunlar yeryüzünü temsil ederler. Bu deliklerin 'yerin bacası' olması, yeraltında bir başka dünyanın varlığını da ele verir.

Altay inancına göre insanların yaşadığı, güneşle ayın bulunduğu dünyanın dışında doksan dokuz (99) dünya daha vardır. Bu dünyaların kendi yeri, göğü, cehennemi, hatta güneş ve ayı da vardır. Her dünyanın kendi hâkimi ve hâkimlerin yönetiminde insanları da vardır. Bu dünyaların en büyüğü Kurbustan-Tengere olarak adlandırılır. Onun hâkimi Ülgen'in tayin ettiği Mangızın-Matas-Burhan'dır.

İnsanların üzerinde yaşadığı dünya en küçüğüdür ve Kara-Tengere olarak isimlendirilir. Onun hâkimi Meydere'dir. Bu gök otuz üç (33) katmandan oluşup her bir katman birbirinin üzerine yerleşmiştir.⁴¹

Altay yaratılış mitlerine göre Ülgen ve Erlik başlangıçta mevcut idi. Ak Ana'nın 'Yarat!' emrinden sonra Ülgen kozmosun tabakalarını oluşturmaya başladı. Bunun düalist bir yaklaşım olmadığını savunan bazı ilim adamları, gerekçelerini monoteist düşünce üzerinden açıklarlar.⁴² Nitekim Altay-Sayan Türkleri Ülgen'i de Erlik'i de yaratan ve bütün varlığın kaynağı olan mutlak güçten, mutlak secde ve tapınma kudretinden bahsederler. Bu mutlak gücün

⁴¹ Bayat, *a.g.e.*, s. 277.

⁴² Bayat, *a.g.e.*, s. 284.

ismi genel adıyla Tanrı, gizli adıyla Kögö Mönkö-Ebedî Gök'tür.

Verbitskiy'nin yazıya aldığı bir varyantta Ak Ana, yaratma düşüncesini ve formülünü Ülgen'e vermekle yaratılışta sözün önemli rol oynadığını belirtmiş olur. Sudan çıkan Ak Ene (Ak Ana) Ülgen'e, *'Yaptım oldu de, yaptım olmadı deme!'* şeklinde talimat verir. Bu bir yerde, sözün büyüyle de alakalıdır. Ülgen işte bu talimat ile evreni yaratır. Ak Ene, yalnızca kozmogonik mitte ilgili görünmektedir. Onun fonksiyonu kozmosun yaratılmasıyla sınırlanmıştır. Ak Ene, metinde de görüldüğü gibi yaratılışa ilham veren mutlak güç, görevini yerine getirdikten sonra mitolojik alandan çekilir ve bir daha da hatırlanmaz.

Bu uzun girişten sonra şimdi gelelim Altaylar'a ait olduğu düşünülen *Yeriding Pütkeni*⁴³ adlı yaratılış mitine. Metin aşağıdaki gibidir:

'Evvelce su vardı, yer, gök, ay ve güneş yoktu.

Tanrı Kудay ile bir kişi vardı. Bunlar kara kaz şekline girip su üzerinde uçuyorlardı.

Tanrı hiçbir şeyi düşünmüyordu.

'Kişi' rüzgâr çıkarıp suyu dalgalandırdı ve Tanrı'nın yüzüne su serpti.

Bu kişi kendisinin Tanrı'dan büyük olduğunu sandı ve suyun içine dalıverdi.

Su içinde boğulacak oldu.

'Tanrı..! Bana yardım et!' diye bağırmaya başladı.

Tanrı: 'Yukarı çık!' dedi. O da sudan çıktı.

Tanrı: 'Sağlam bir taş olsun!' dedi ve suyun dibinden bir taş çıktı. İki de taşın üzerine oturdu. Tanrı, kişiye:

'Suya dal ve oradan toprak çıkar,' dedi. Kişi suyun

⁴³ Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken, İstanbul, 2002. s. 187.

dibinden toprak çıkarıp Tanrı'ya verdi. Tanrı bu toprağı suyun üzerine atarak:

'Yer olsun!' dedi. Böylece yer yaratılmış oldu. Bundan sonra Tanrı kişi'ye yine:

'Suya dal, toprak çıkar.' dedi. Kişi suya daldı ve:

(Kişi) 'Ben kendim için de toprak alayım diye düşündü, iki eline toprak aldı. Bir elindeki toprağı, kendi başına iş görmek düşüncesiyle ağzında sakladı.

Tanrı'dan gizlice yer yaratmak istiyordu.

Bir elindeki toprağı Tanrı'ya verdi. Tanrı bu toprağı saçtı ve ve katı yer meydana geldi.

O esnada Kişi'nin ağzında sakladığı toprak da büyümeye başladı. Nefesi tikanıp boğulacak, ölecek oldu.

Tanrı'dan kaçmaya başladı. Fakat nereye baksa Tanrı yanında bulundu. Boğulmak üzere iken:

'Ah Tanrı, gerçek Tanrı, bana yardım et!' diye yalvarırdı. Tanrı ona:

'Ne yaptın? Ağzına toprak saklayayım diye mi düşündün? Bu toprağı ne için gizledin?' diye sordu. Kişi toprağı hemen ağzından atıverdi. Bu topraktan küçük küçük tepeler meydana geldi. Bundan sonra Tanrı şöyle dedi:

'Şimdi sen günahkar oldun, bana karşı fenalık düşündün. Sana itaat eden halkın düşünceleri daha fena olacaktır. Bana itaat eden halkın düşünceleri arı temiz olacaktır. Onlar güneş görecekler. Ben gerçek kurbistan adını almışımıdır. Senin adın ise Erlik olsun. Günahlarını benden gizleyenler senin halkın olsun, günahlarını senden gizleyenler benim halkım olsun!' dedi.

Bu mitolojik efsanede görüldüğü gibi Ülgen ve Erlik arasında girift bir ilişki mevcuttur. Aynı şey Ülgen'in Ak-Ene ile diyalogunda da bulunmaktadır. Fakat bu ilişki sonucunda yer, dağlar, tepeler yaratılmış olur.

Efsanenin devamında ise, artık insanların yaratılışı başlar. Ülgen ile Erlik arasındaki ilk kavga, yaratılmışlar üzerinde kurulacak hâkimiyet içindir. İlk yaratım, hemen akabinde güç ve iktidar kavgasını getirmiştir.

Dalsız budaksız bir ağaç bitmişti. Bu ağacı Tanrı gördü ve:

'Dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil, bunda dokuz tane dal bitsin.' Tanrı yine şöyle dedi:

'Dokuz dalın kökünden dokuz kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun.'

O sırada Erlik bu kalabalığın gürültüsünü işitti ve:

'Bu gürültü nedir?' diye sordu. Tanrı:

'Sen de bir hakansın, ben de bir hakanım. Bu gürültü yapan kalabalık benim ulusumdur,' dedi. Erlik bu kavmin kendisine verilmesini istedi. Tanrı ona:

'Hayır sana vermeyeceğim, sen kendine bak,' dedi.

Erlik: *'Dur bakalım Tanrı'nın şu ulusunu bir göreyim,' dedi. Ve kalabalığa doğru yürüdü. Bir yere geldi. Burada insanlar, yabani hayvanlar, kuşlar ve başka birçok canlı yaratık da gördü. Ve:*

'Tanrı bunları nasıl yaratmış? Bunlar ne ile besleniyorlar?' diye düşündü.

Erlik'in bu merakı bizi insanın tanrısına karşı işlediği ilk günah ile karşı karşıya getirir. Efsanenin bu bölümü diğer medeniyetlerdeki anlatılarda 'Adem'in cennetten kovulmasının sebebi olan yasak meyvenin yenilmesi ve dolayısıyla Erlik (şeytan/kötülük) ile insanın imtihan sahnesidir. Hikâye devam eder:

Burada bulunan insanlar bir ağacın meyvesi ile besleniyorlardı. Ağacın bir tarafındaki meyveyi yiyorlar, diğer tarafından meyvelerden ağızlarına almıyorlardı. Erlik bunun sebebini sordu. İnsanlar ona cevap verdiler:

'Tanrı bize bu dört dalın meyvesini yemeği yasak etti. Güneşin doğduğu yanda bulunan beş daldaki meyvelerden yememizi buyurdu. Yılan ile köpeğe, 'bu ağacın dört dalından yemek isteyenleri bırakma!' diye emretti. Bundan sonra Tanrı göğe çıktı. Beş dalın meyveleri bizim aşımız oldu,' dediler.

Erlik Körmös bunları duyduktan sonra Törüngey denen bir kişi buldu ve ona:

'Tanrı yalan söylemiş siz bu dört dalın meyvelerini de yiyin,' dedi.

Yasağın bekçisi olan Yılan Erlik'e yenilirken, Adem (Törüngey) ile bu efsanelerin satırlarında ebedî bir mücadeleye başlamış gibidir.

Bekçi yılan uyuyordu. Erlik onun ağzına girdi:

'Bu ağaca çık.', dedi. Yılan ağaca çıktı, yasak meyveden yedi.

Törüngey ile karısı Eje birlikte geziyorlardı. Erlik onlara:

'Bu meyveden yiyiniz!' dedi. Törüngey istemedi. Fakat karısı yedi. Meyve çok tatlı geldi. Meyveyi alıp kocasının ağzına sürdü. O anda her ikisinin de tüyleri döküldü. Utandılar. Ağaçların altına saklandılar. Derken Tanrı geldi. Bütün ulus Tanrı'dan gizlendi. Tanrı haykırdı:

'Törüngey, Törüngey! Eje Eje! Neredesiniz?' Onlar:

'Ağaç altındayız sana varamayız.', dediler.

Yılan, köpek, Törüngey Eje kabahati hep birbirlerine attılar. Tanrı yılanı dedi ki:

'Şimdi sen Körmös (şeytan) oldun. Kişiler sana düşman olsun, vursun öldürsün.'

Bundan sonra Eje'ye:

'Yasak meyveyi yedin. Körmös'ün sözüne uydun, bundan böyle sen gebe olacaksın, doğum sancıları çekeceksin, sonra öleceksin,' dedi.

Törüngey'e de şöyle seslendi:

'Körmös'ün aşını yedin, beni dinlemedin, Şeytan'ın sözüne kandın. Onun sözüne kananlar, onun ülkesinde yaşayacaklar, benim nurumdan mahrum olacaklar, karanlık dünyada bulunacaklardır. Şeytan bana düşman, sen de ona düşman olacaksın. Beni dinlemiş olsaydın benim gibi olurdun. Şimdi senin dokuz oğul, dokuz kızın olsun. Bundan sonra ben kişi yaratmayacağım. Kişileri sen doğuracaksın.' Ve ekledi:

'Adamlarımı ne için aldattın?' Şeytan:

'Ben istedim, sen vermedin, Ben de hırsızca almaya karar verdim. Ben alacağım: Atla kaçarsa düşürerek alacağım, rakı içip sarhoş olursa döğüştüreceğim, suya girse, ağaca çıksa yine alacağım,' dedi. Tanrı şöyle dedi:

'Üç kat yerin altında, ay ve güneşi olmayan karanlık bir dünya vardır. Ben seni oraya atıyorum.'

İnsanlara da şöyle dedi:

'Bundan sonra size yemek vermeyeceğim, Kendinizi kendi gücünüzle besleyerek kazanınız. Sizinle konuşmayacağım. Size Meydere'yi göndereceğim,' dedi.

Buradan itibaren bu topluluğa gelen ilk insanı (nebiyi, uyarıcıyı) görmekteyiz.

Meydere geldi, insanlara birçok şeyler öğretti. Araba yaptı. Aş olarak ot köklerini ısırgan gibi otları tayin etti.

Erlik Meydere'ye yalvardı:

'Ey Meydere, sen benim için Tanrı'ya başvur, müsaade etsin de ben Tanrı'nın yanına çıkayım. Meydere, Erlik'in kabul edilmesi için Tanrı'ya altmış yıl yalvardı.

Tanrı Şeytan'a şöyle dedi:

'Bana düşman olmazsan, insanlara fenalık etmezsen yanıma gel!' Şeytan göklere Tanrı'nın yanına çıktı. Tanrı'ya secde ederek:

'Beni takdis et, müsaade et ben de kendim için gökler yapayım.' dedi. Tanrı müsaade etti. Erlik gökler yaptı. Erlik'in avanesi göklere yerleşip çok kalabalık oldu.

Efsanenin bundan sonraki bölümünde Erlik ile yapılan mücadele sonunda yeryüzünün fizikî değişimi gerçekleşir. İyilik ile kötülüğün bu savaşında Tanrı insana kızgın olduğundan tarafsız kalır. Ama yine de Mangdaşire'ye yardımını geciktirmez.

Tanrı'nın öz kişisi Mangdaşire şöyle düşündü:

'Bizim öz kişilerimiz yeryüzünde, Erlik'in kişileri göklerde. Bu çok fena bir şey. Mangdaşire, Tanrı'ya darılıp, Erlik'e karşı savaş açtı. Erlik karşı geldi, ateşle vurup Mangdaşire'yi kaçırdı. Mangdaşire Tanrı huzuruna geldi. Tanrı:

'Nereden geliyorsun?' diye sordu. Mangdaşire:

'Erlik avanesi yüksek göklerde, bizim kişilerimiz ise yeryüzünde bulunuyorlar, bu çok fena bir şey. Ben Erlik'in avanesini yere indirmek için savaş açtım. Fakat gücüm yetmedi indiremedim,' dedi. Tanrı:

'Benden başka kimse ona dayanamaz. Erlik'in gücü senden fazladır. Fakat bir zaman gelecek ki sana 'Var!' diyeceğim. İşte o zaman senin gücün Erlik'in gücünden üstün olacak!' dedi. Bunun üzerine Mangdaşire rahat rahat yattı.

Bir gün Mangdaşire şöyle düşündü:

'Tanrının 'Var!' diyeceği gün yaklaştı.'

Tanrı Mangdaşire'ye dedi:

'Ey Mangdaşire, bugün 'Var!' Erlik'i göklerden süreceksin, maksadına ereceksin, ondan çok güçlü olacaksın. Benim gücüm kudretim, takdisim (alkışım) sana yetsin.' Mangdaşire çok sevindi:

‘Tüfeğim yok, yayım, okum yok, kargım yok, yatağam yok... Ancak yılan bileğim ve kolum var. Nasıl ben Erlik’e karşı varayım?’ dedi. Tanrı ona kargı verdi. Mangadaşire kargıyı alıp Erlik’in göklerine çıktı. Erlik’i yendi ve kaçırdı. Göklerini kırıp parça parça etti.

Erlik’in göklerinin parçaları yere döküldü. O zamana kadar yeryüzü dümdüz idi. Bu parçalardan ağlar kayalar hasıl oldu. Güzel Tanrı’nın güzel yarattığı dümdüz yer böylece eğri büğrü oldu. Erlik’in bütün avanesi yere döküldü. Kimisi suya düştü, boğuldu, kimi ağaca, kimi taş a çarptı öldü, kimisi hayvanlara çarptı öldü.

Erlik Tanrı’dan yardım istedi:

‘Benim göklerimi kırdın. Şimdi benim barınacak yerim yok,’ dedi.

Tanrı onu yerin altına karanlıklar dünyasına sürdü. Üzerine kat kat kilitler koydu. ‘Üzerinde sönmez ateş olsun, güneş ve ay ışığı göremeyesin. Tekrar ediyorum, iyi olursan yanıma alırım, fena olursan daha da derinlere sürerim,’ dedi.

Erlik: ‘Ben ölmüş adamların canlarını alacağım.’ dedi. Tanrı: ‘Ben onları sana vermeyeceğim, kendin yarat.’ dedi. Erlik eline çekiç örs aldı. Bir vurdu kurbağa çıktı, bir vurdu yılan çıktı, bir vurdu ayı çıktı, bir vurdu domuz çıktı, bir vurdu fena ruh (albıs) çıktı. Bir vurdu fena ruh (şulmus) çıktı, bir vurdu deve çıktı.

Tam da bu noktada kadının yaratılışına şahit oluruz.

Tanrı geldi. Erlik’in körük, çekiç ve örsünü ateşe attı. Körük bir kadın, çekiç de erkek oldu. Tanrı bu kadını yakalayıp yüzüne tükürdü. Kadın bir kuş olup uçu. Bu kuş eti yenmez, tüyü yelek olmaz ‘Kurday’ denilen kuştur. Tanrı erkeği de yakalayıp yüzüne tükürdü, o da bir

kuş oldu. Bu da 'Yalban' denilen kuştur. Bütün bunlardan sonra Tanrı halka hitaben:

'Ben size mal verdim, aş verdim, yerin üzerinde iyi güzel ve arı sular verdim, size yardım ettim. Siz de iyilik yaptınız. Ben göklerime döneceğim, çabuk gelmeyeceğim,' dedi.

Tanrı'nın insana küsmesi hadisesine benzer bir tepki ile Mısır mitlerinde de karşılaşmaktayız. Tanrı gökten çekilirken yönetimi büyük meleklerle bırakır.

Sonra yardımcı ruhlarına hitaben:

'Şal-Yime sen rakı içip aklını kaybedenleri, körpe çocukları, kısarak yavrularını, inek buzağılarını koru, iyi sakla. İyilik yapmış olan ölülerin canlarını yanına al, kendi kendini öldürenleri alma! Zenginlerin mallarına göz dikenleri, hırsızları, başkalarına düşmanlık edenleri de alma! Benim için ve hakani için savaşıp ölenleri al, benim yanıma götür!' dedi.

Tanrı'nın son bölümde insanlara bir veda konuşması yaptığını görürüz. Dört güce (melekler) görevlerini hatırlatır. Kötülük ve iyiliğin ezeli mücadelesinden insanları haberdar eder. Her şeye rağmen adı anılırsa insanlardan yana olacağını söyler.

'İnsanlar, size yardım ettim, sizden kötü ruhları uzaklaştırdım. Fena ruhlar (körmösler) insanlara yaklaşırlarsa onlara yemek versinler. Körmöslerin aşlarını yemeyiniz, yerseniz onlardan olursunuz. Benim adımlı söylerseniz himayemde bulunacaksınız. Şimdi ben uzaklaşıyorum, fakat tekrar geleceğim, beni unutmayınız. Beni gelmez sanmayınız. Şimdi uzaklara gidiyorum. Tekrar geldiğim zaman sizin iyilik ve fenalıklarınızın hesabını göreceğim.

Şimdilik benim yerimde Yapkara, Mangdaşire ve Şal-Yime kalıyorlar. Onlar size yardım edeceklerdir,' dedi. Ve devam etti:

'Yabkara, sen iyi bak! Erlik senin elinden ölmüşlerin canını çalmak isterse Mangdaşire'ye söyle, o kuvvetlidir. Şal-Yime sen iyi bak! Albıs ve Şulbus yerin altından çıkmasınlar. Çıkarlarsa derhal Meydere'ye haber ver. O kuvvetlidir. Onları kovsun. Podo-Sunku, ayı ve güneşi bekle-sin. Mangdaşire'ye söyle yeri ve gökleri muhafaza etsin. Meydere iyilerden kötülerini uzaklaştırsın. Mangdaşire, sen fena ruhlarla savaş! Sana güç gelirse, benim adımı çağır. İnsanlara iyi şeyleri, iyi işleri öğret. Olta ile balık avlamak, sincap vurmak, hayvan beslemek sanatlarını öğret!

Bunları söyledikten sonra Tanrı uzaklaştı. Mangdaşire olta yaptı, balık avladı, tüfek, barut icat etti, sincap vurdu. Tanrı'nın buyurduğu gibi insanlara birçok şey öğretti.

Mangdaşire bir gün şöyle dedi:

'Bugün beni rüzgâr uçuracak ve götürecektir.' Rüzgâr geldi Mangdaşire'yi aldı götürdü.

Yapkara insanlara şöyle dedi:

'Mangdaşire'yi Tanrı yanına aldı. Onu bulamazsınız. Ben Tanrı'nın elçisiyim ben de gideceğim. Tanrı nerede durdursa orada kalacağım. Siz öğrendiklerini unutmayınız. Tanrı'nın yargısı budur,' dedi. İnsanları kendi hallerine bırakıp o da gitti.'⁴⁴

Altaylar'ın çok yaygın olan bu yaratılış efsanesinde tanrı-insan-doğa üçgeninde varolan bütün bileşenleri tesbit etmek ve buradan hareketle teolojik, sosyolojik, kültürel eğilimlerini tahlil etmek mümkündür.

⁴⁴ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*, TTK, Ankara, 1972.

Uygur Türeysi Efsanesi

Türkler'in en önemli kolu olan Uygurlar'ın da yaratılış efsaneleri renkli ve enteresan veriler barındırır. Altaylar'la efsanelerinde önemli benzerlikler olan Uygurlar'ın köken efsaneleri hakkında bize ulaşan en eski kaynak tarihçi Cüveyni'nin eseridir.

Aslına bakılırsa bu efsanenin değişik varyantları günümüze kadar gelmiştir. Bu varyantların birinde çocukları dağın doğurduğu kaydedilir. Diğer bir varyantta ise çocukların ağaç tarafından doğurulduğu anlatılır. Türk mitolojisinde ağacın doğurması garip karşılanmamaktadır. Çünkü ağaca -dünya ağacına- inanan eski Türk boy ve boy birliklerinde ağaç, ana baba, dağ mitine inananlar da ise, hem ağaç hem dağ ana kültürünü beslemiş ve kutsallığı zirvede bir unsur olarak kabul edilmiştir. Efsanelerde ana olarak kabul edilen ağaç veya kayın ağacı, doğum ve çocuk tanrıçası olarak kabul edilen Umay'la birlikte gökten yere inmiştir. Kayın ağacının Umay'la birlikte yere inmesi tesadüfi değildir. O, doğumu ve çocukları himaye eden tanrıça kabul edilmiş ve efsanelerdeki konumunu her zaman korumuştur.

Uygurlar'ın inanışlarına göre ilk türedikleri yer, Arkun (Orhun) nehri kenarıdır. Bu şehir adını Kara-Korum denilen dağlardan alır. O dağda Ögeday Kağan'ın yaptırılmasını emrettiği şehrin adı da Kara-Korum'du. Dağdan otuz tane çay ve dere çıkardı. Her çayın kıyısında bir boy otururdu. Uygurlar'ın Arkun nehri kıyılarında başlıca iki boy grubu vardı. Zamanla Böğü Kağan (diğer adıyla Efrasiyab) onların başına geçti. Orada bir kuyu açtı. Bu kuyu Bijen adlı kahramanın atıldığı kuyu olarak anılır. Firdevsi bu hikayeyi ünlü eseri Şehname'de zikretmiştir. Bu çayın kenarında bulunan Ordu Balık adıyla kayalar üzerine bir şehir inşa edilmiştir. Ögeday Kağan zamanında bu kaya-

lar kazınınca kayaların altında bir kuyu ve kuyunun ağzında da bir taş levha bulundu. Bu levha üzerinde bazı yazılar vardı. Bu yazıların ne olduğunun anlaşılması ve ne dendiğinin sökülmesi Kağan tarafından emredildi. Fakat oraya gelen hiç kimse bu yazıları okuyamadı. Bu yazıtın Hitay'da bulunan bir kavme ait olduğu sonradan anlaşıldı. Rivayete göre o taşta yazılı olan metin şu şekildedir:

'Kara-Korum çaylarından sayılan iki nehir vardı. Bunlardan birine Tolğa diğetine Selenga denirdi. Bu nehirler akarak Kamlancu adlı bir yerde birleşirlerdi. Bu iki ırmağın arasında iki tane ağaç vardı. Bu ağaçlardan biri fusuk ve diğeri de Farşlıların naj dedikleri ağaca benziyordu. Meyvesinin tadı ve şekli ise, tıpkı çam fıstığınıninkine benziyordu. Öbür ağaca da Tur ağacı derlerdi. Bu iki ağaç da iki dağın arasında yetişerek büyümüştü.

Bir gün bu iki ağacın arasına bir ışık inmişti. Bunun üzerine, iki yandaki dağlar yavaş yavaş büyümeye başladılar. Bu durumu gören halk, hayretler içinde kalmıştı. İçlerinde büyük bir saygı duyarak Uygurlar oraya doğru yaklaştılar. Tam yaklaştıkları bir sırada kulaklarına çok güzel müzik nağmeleri gelmeye başladı. Her gece buraya bir ışık inmeye ve ışığın etrafında da otuz şimşek çakmaya başladı. Diğer bir gün de aynı yerde, ayrı ayrı yerde kurulmuş beş çadır gördüler. Bunların her birinde, birer çocuk oturuyordu. Her çocuğun karşısında da onları doyurmaya yetecek kadar süt dolu emzikler asılı idi. Çadırın tabanı da, baştan aşağıya kadar gümüşle döşenmişti.

Bütün boyların reisleri ve halkları, bu garip şeyi görmek için yerlerini bırakıp koşmuşlardı. Bu manzarayı görünce, saygı ile diz çöküp selam verdiler. Biraz sonra da çocukları alarak dışarı çıktılar. Beslenip büyütülmeleri için de onları süt annelerine ve dadılarına verdiler. Her fırsatta onlara saygı gösteriyorlar ve ikramda bulunuyorlardı.

Çocuklar, artık süt çocuğu olmaktan çıkıp da konuşmaya başlayınca Uygurlar'dan anne ve babalarını sordular. Onlar da o iki ağacı gösterdiler. Bunun üzerine halk çocukları alıp ağaçların yanına gittiler. Çocuklar ağaçları görünce, onlara tıpkı evladın babaya gösterdiği saygıyı gösterdiler. Ağaçların karşısında diz çöktüler ve yeri öptüler. Bunun üzerine ağaçlar da dile gelip şöyle dediler:

'Güzel huy ve iyi özelliklerle bezenmiş çocuklar böyle olurlar. Anne babalarına böyle saygı gösterirler. Ömrünüz uzun, adınız ünlü ve şöhretiniz de devamlı olsun.'

O bölgede yaşayan bütün kavimler, bu çocuklara hükümdar oğullarıymış gibi saygı gösterdiler. Çocukların doğdukları yerden şehre dönülünce onların her birine birer ad koydular. En büyüğünün adı Sonkur Tekin, ikincisinin Kotur Tekin, üçüncüsü Tükel Tekin, dördüncüsü Or Tekin, beşincisi de Bökü Tekin oldu. Çocukların doğuşundaki kutsal durumu görenler, bunlardan birinin hükümdar olarak seçilmesi gerektiği kanaatine vardılar. Çünkü bunlar, Tanrı tarafından bu iş için gönderilmiş olmalıydılar.

Bu çocuklar arasında Bökü Tekin, gerek güzelliği gerekse boyu posu, sabrı, iradesi, ileri görüşlülüğü bakımından diğerlerinden ileri idi. Ayrıca bütün milletlerin dillerini ve yazılarını da biliyordu. Herkes onun Han olarak seçilmesi gerektiği yönünde birleşti ve büyük şenlikler yaparak onu Hanlık tahtına oturtttular. O, memleketi adaletle döşedi ve zulüm sahifelerini de kapadı. Onun etrafındaki adamlar, maiyeti, askerleri, atları ve kulları gittikçe çoğalmaya başladı.'

Bu yazıtta da görüldüğü gibi birçok Türk köken miti; kökenin, soyun kırımı ile nihayate ermesinden sonra bir ya da birkaç insan tarafından soyun yeniden varolması, çoğalması ve yayılması üzerine kurulmuştur. Bu önemli noktaya rağmen, söz konusu efsanelerde köken mitle-

rinde görülen kozmogonik ve antropogonik unsurlara da rastlamak mümkündür. Sözlü kültürün gücünü gösteren bu birleşim, mitsel öğelerin olağanüstülük özellikleriyle varoluşsal alanlar oluşturduğunun da en iyi kanıtı niteliğindedir.

Yakut Yaratılış Efsanesi

Yakut Türklerinin Er-Sogotoh destanı da birçok araştırmacı tarafından derlenmiş ve farklı varyantlarıyla günümüze kadar gelmiştir. Bu destanda Adem gibi yeryüzüne indirilen Er-Sogotoh, insanın atasıdır.

Efsaneye göre, çok sıkıntılar çekmiş olan Er-Sogotoh bir obanın ortasında görkemli bir evde yalnız yaşayan bir kişidir. Evinin önünde Ağaç Hakan yer almaktadır. Efsane şöyledir:

'Ağaç Hakan büyüktü, her şeyin atasıydı, varlık ona bağlıydı, gökle yer binasıydı.

Kökleri yeraltı dünyasını kaplardı.

Ağaç Hakan'ın yedi büyük dalı varmış, tepesi göğün dokuzuncu katına değermiş. Tam kökünden de ak bir pınar akarmış.

Bu kutsal ağacın sahibi ak saçlı, iri memeli yaşlı bir dişi tanrı imiş. Gerçekte bu ağaç normal boyutlarda imiş. Ama ana tanrıça gelince sesler çıkartarak büyürmüş.

Er-Sogotoh hep merak edermiş, bana kim can verdi diye.

*Bir gün ağaca 'Benim anam babam kim?' diye sormuş. Ağaç dile gelip ona Gök tanrısı Er-Toyon ile Kübey Hatun'un çocuğu olduğunu, göklerde dünyaya geldiğini ve yeryüzüne gönderildiğini söylemiş.'*⁴⁵

⁴⁵ Ögel, a.g.e., s. 97.

Bu efsaneye göre insanın ilk atası göklerden inmiştir.⁴⁶ Esrarengiz Gök doğumu varyantları Yakut efsanelerinde de çokça görülür.

Yakut mitolojisinde de tıpkı diğer Türk boylarındaki söylenceler gibi, kozmogonik mitler ile türeyiş mitleri içiçe geçmiştir. Nitekim evrenin yaratılmasından sonra ilk insanın da yaratılması meselesiyle söylence devam eder. Altay mitolojisindeki demiurg Ülgen'in yerini Yakutlar'da Yüryüng Toyon almıştır. Bu farklılıklar isimlerden hareketle bazı nüanslarda ortaya çıkar. Söylencenin ana kalıbı genel olarak aynıdır.

'Dünyanın yaratılmasından sonra, Yüryüng Ayu Toyon, insanı ve ilk insanları da yarattı.

O, insanların heykelini yapıp onları taş bir eve koydu. İnsanların yanına bir de bekçi koydu ki, kötü ruhu yakına bırakmasın.

Kötü ruh, bekçiyi soğuktan koruyabilecek deri vermek vaadi ile kandırdı. İçeri girip, insanları murdarladı.

Yüryüng Ayu Toyon, bekçiyi köpeğe, insanların içini de çöle çevirdi.'

Hem Altay hem de Yakut mitlerinde 'içi çöle çevirmek' felsefi anlamda kötülüğün kaynağının insanın dışında değil içinde olduğunu işaret ederken, kötülüğün sirayetinin insan içinde onulmaz bir boşluk oluşturduğunu ve onu çoraklaştırarak ölüme mahkûm ettiğini de temsil eder. Çıkışından bu yana tasavvuf disiplinlerinin de kötülüğü 'içi çöle çevirmek' deyiminden hareketle insanın zayıf yönü ile özdeşleştirmeleri söz konusu bu bağlamlardan uzak değildir.

⁴⁶ İndirkaş, a.g.e., s. 35.

Göktürk Türeyiş Efsanesi

Bu efsane 'sonradan türeme' efsaneleri kategorisine eklenebilir özelliklere sahiptir. Göktürkler'in mağlubiyet sonrası soylarının tükendiğine ilişkin olan bu efsane, soyun bir kişi tarafından kurt vasıtasıyla yeniden oluşturulduğu fikri üzerine kurulur. Göktürkler'in Aşina sülalesi hakkında kurttan türediğine dair olan efsane şöyledir:

'Göktürkler Lin adlı bir memleket tarafından mağlup edildiler. Ardından soyun tamamı olmak üzere öldürüldüler. Tamamen öldürülen Göktürkler içinde, yalnızca on yaşında bir çocuk kalmıştı.

Lin memleketinin askerleri, çocuğun çok küçük olduğunu görünce, ona acımışlar ve onu öldürmemişlerdi. Yalnızca çocuğun ayaklarını kesmişler ve bir bataklık içindeki otlar arasına bırakarak gitmişlerdi.

Bu sırada çocuğun etrafında dişi bir kurt peyda oldu ve ona et vererek onu besledi. Çocuk bu şekilde büyüdükten sonra, dişi kurtla karı-koca hayatı yaşamaya başladı. Kurt çocuktan bu yolla gebe kaldı. Lin memleketinin kralı çocuğun hâlâ yaşadığını duyunca öldürülmesi için askerlerine emir verdi. Çocuğu öldürmek için gelen askerler kurtla çocuğu yanyana gördüler.

Askerler kurdu öldürmek istediler. Fakat kurt onları görünce hemen kaçtı. Ve Turfan (Kao-chang) memleketinin kuzeyindeki dağa (Aral ya da Balkaş gölünü geçerek) gitti.

Bu dağda derin bir mağara vardı. Mağaranın içinde de derin bir ova bulunuyordu. Ova baştan başa ot ve çayırarla kaplı idi. Çevresi birkaç yüz milden fazla değildi. Dört yanı çok dik dağlarla çevrili idi. Kurt kaçarak bu mağaranın içine girdi ve orada on tane çocuk doğrudu. Zamanla bu çocuklar büyüdüler ve dışarıdan kızlar ge-

*tirterek onlarla evlendiler. Bu suretle evlendikleri kızlar gebe kaldı ve bunların her birinden bir soy türedi. İşte Göktürkler'in türediği Aşina soyu da bu on soydan biridir. Onların oğulları ve torunları çoğaldılar ve yavaş yavaş yüz aile haline geldiler. Birkaç nesil geçtikten sonra hep birlikte mağaradan çıktılar. Juan-Juan devletine tabi oldular. Altay eteklerinde yerleştiler. Bundan sonra da bu devletin demircileri oldular.'*⁴⁷

Göktürkler'de bu efsane etrafında oluşmuş bir Ata Mağara kültü vardır. Ve aslında bu birçok Orta Asya kolları için geçerlidir. Ata mağara kültürünün insana 'ana rahmi' vazifesi gördüğü yönündeki yorumlar araştırmacıların ortak görüşüdür. Ana mağara kültü sonradan türemeye atıf yaptığı gibi ilk yaratılışı da simgelemektedir. Bunun gibi ana-mağara kültü etrafında oluşmuş yüzlerce söylence mevcuttur.

Göktürkler'in bütün siyasî, sosyal ve kültürel dünyalarına mührünü vuran kurt figürü, devletin yıkılışından sonra da Kurt başlı sancaklarda devam etmiş ve Çin imparatorları, Türgeşler gibi Türk kavimlerine kağanlık ünvanı verecekleri zaman, kurt başlı bir bayrakla bir davul vermemeyi de unutmamışlardır. Bu inanış, Türkler'in Anadolu'ya gelişinden sonra bile devam etmiş ve Süryani tarihçisi Mikail'in Selçuk Türkleri'nin köpeğe benzer bir hayvanın peşinde Anadolu'ya geldikleri ile ilgili hikâyesi, bu eski Türk inancını hatırlatan önemli bir vurgu olarak günümüze kadar gelmiştir.

Oğuz Türeyiş Efsanesi

Oğuz Kağan Destanı, diğer adıyla Oğuz'un Kitabı

⁴⁷ Ögel, a.g.e., s. 21.

(Oğuzname), Türk boylarının ve özellikle de Oğuz boyunun menşei hakkındaki bilgilerin anlatıldığı metinlerin en eskilerindendir. Bu metnin Uygurlar'a mı, Kazaklar'a mı yoksa Güney-Batı Türkleri'ne mi ait olduğu tartışmalıdır.⁴⁸ Durum ne olursa olsun, Orta Asya'nın dokusuna sinmiş Türk söylenceleri, hem kendi dönemine hem de çevre medeniyetlerin yaşayış ve kültürlerine ışık tutar niteliktedir.

Araştırmalar Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nın, İran'da İlhanlı devrinde Gazan Han ve halefi zamanında yazıldığını ortaya koymuştur.⁴⁹ Bu eserin Uygur ülkesinde yazılmış olmadığını düşünen Faruk Sümer⁵⁰ gerekçe olarak, destanın yazılmasına sebep olan manevî hava ancak İran'daki İlhanlı sarayı ve çevresinde görülmektedir tezini savunur. 'Bu manevî havayı kuvvetli bir Türkçülük şuuru parlatıyordu' diyen Sümer, Oğuz Kağan ve Köroğlu destanlarını bu şuurun meydana getirdiği kanaatindedir.

Konumuz açısından destanın en önemli özelliği, Oğuz Kağan'ın '*semavî bir menşeden gelmiş ve harikulade vasıflara sahip olarak doğmuş*'⁵¹ olmasıdır. Böylece kutsal bir varoluşun kendisine eklemlendiğini görülmektedir. Bunun yalnızca Oğuz Kağan Destanı'na değil, sonraki bütün Oğuz anlatılarına sirayet ettiği de yapılan araştırmalarla belirlenmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, özellikle Türklere ait yaratılış efsanlerinde ilk kozmogonik ve antropogonik yaratım ile sonraki soy türemesi hikâyeleri içiçe geçmiş durumdadır. Oğuzlara ait olan efsane ise kutsal bir menşeden türeyiş hikâyesidir.

⁴⁸ Karl Reichl, *Türk Boylarının Destanları*, çev. Metin Ekici, TDK, Ankara, 2002. s. 18.

⁴⁹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ana Yayıncılık, 3.bs. İstanbul, 1980, s. 374.

⁵⁰ Sümer, a.g.e., s. 374.

⁵¹ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, C.I, İstanbul, 1969. s. 178.

‘Oğuz Kağan, gökten inen ışığın içindeki kızla evlenir, ve üç oğlu olur; bunlara Gün, Ay ve Yıldız isimleri verilir. Göl ortasındaki ağaç kovuğunda gökteki ışık ile birlikte inen kızla evlenince yine üç oğlu olur; bunlara da Gök, Dağ ve Deniz isimleri verilir.’

Destanın devamında iktidar paylaşımı hadiseleri cereyan eder.

Oğuz Kağan, mitsel yapının içinde serüvene çıkabilecek olağanüstü özelliklere sahip bir insan olarak doğmuştur. Işık, kadın, göl, ağaç unsurları için Özcan Tarık, epik kuralların kozmogonik mitlerde kendini ortaya koyduğu üzerinde durur.⁵²

Oğuz’un kız ile karşılaşması bize kutsal ata ruhunun Oğuz’un çocuklarında ortaya çıktığını gösterir. Bir yaratılış miti açısından bu efsane, kutsal ruhların yeryüzündeki insanı ‘inşa’ ederken onların varlığını, kurulacak düzen ile ilişkilendirip yeryüzünü düzenlemede kendilerinin sahip oldukları hakları insanoğluna hatırlatma babında önem kazanmaktadır.

Oğuz Kağan bazı vasıflarıyla kurda benzetilir. Destanın ilerleyen kısımlarında boz (gök) renkli kurt ortaya çıkar. Türklerde göğün doğrudan Tanrı ile ilişkili olduğunu daha önce belirtmiştik. Tanrıyla ilişkili şeylerin de gökten gelmesi onları kutsal kılmaktadır.

Bozkurt Türkler için bir savaş sembolüdür. Zor durumlarda yol gösteren bozkurt aynı zamanda konuşma özelliğine de sahiptir. O, Oğuz Kağan’ın çadırına gökten bir ışık şeklinde iner. Tanrısal vasıflara sahip olması gökten inişiyile doğrudan ilgilidir. Bozkurt hem bir benzetme aracı olarak hem de güç sahibi, savaşçı, mücadeleci, yol gösterici

⁵² Özcan Tarık “Oğuz Kağan Destanının Halk Anlatılarının Epik Kuralları Bakımından İncelenmesi” *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 31-32, 1996, s. 95-97.

ve Tanrısal güç sahibi mitolojik bir hayvan olarak ortaya çıkar.⁵³ Oğuz'un doğumu ile beliren bu 'kut' onun Tanrı tarafından kutsandığının, seçildiğinin ve gözetildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Destan, Türk milletini, Oğuz Han'ın oğullarından türeyen Oğuz boyları ile Oğuz hanının kumandanları sayılan Karluk, Kıpçak, Kanglı, Kalaç, ve Uygurlar'ın nesli olarak bölümlere ayırarak bunların hepsinin Oğuz hakimiyetinde toplandığını belirtir. Aslında bu nokta önemlidir. Hakimiyet ve iktidar kutsal bir kökene sahip ise kulluk ve itaat de o oranda güçlü ve birlik içinde olur. Bu bağlamda, Oğuzlar etrafında gerçekleşen millî birliğin kutsal ile kurulan ilişki bağlamında güçlü göstergelerinin olması normaldir. Tanrısal doğuşun/varoluşun bir ırkın kutsallığı bakımından vazgeçilmez olduğunu ispat eden bu efsane etrafında yüzlerce söylence oluşmuş, Oğuz'un kutsallığı da bu yolla pekiştirilmiştir.

Sonuç olarak Türkler'e ait menşe mitlerinden Altay ve Yakutlar'a ait olan efsaneler, doğrudan kozmogonik ve antropogonik yaratımı konu edinirken, Uygur, Göktürk ve Oğuzlar'a ait olan efsaneler kutsallığını gökten alan, ceza/afet ile ortadan kaldırıldıktan sonra yeniden yaşam şansı tanınan, kendisine kutsallık atfedilmesine imkân sağlayacak bir unsur ile kutsallığı pekiştirilen konular etrafında varlık göstermektedir. Bu yönü ile diğer medeniyetlerin destanlarından farklı olarak, Türk destanları kozmogonik ve antropogonik yaratımın kutsallığını yeryüzünde devam ettirme düşüncesini günümüze kadar taşımışlardır.

⁵³ Merdan Güven, "Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanlar", *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 57, 2003, s. 82.

İnsanın Yaratılışı

Türk mitolojisinde insanın yaratılışını anlatan aşağıdaki mısralar insanın yaratılmasının hemen akabinde kadının yaratılışını gerekçelendirir. Evrenin yaratılmasında kullanılan kil/toprak insanın yaratımında da kullanılmıştır. Kozmogonik unsurlar nasıl ki kainatın dengesi ise insan da kainatın dengesi için yaratılmış bileşkelere sahiptir. Bunun sebepleri üzerinde duran Muharrem Kaya, kutsal yaratılışa insanın da katılmayı istemesi düşüncesi üzerinde durur.⁵⁴ Böylece insanın hareketleri ve varlığı kutsal bir anlam kazanmaktadır.

‘Ülgen bizim dünyamızda, yedi erkek cins insan ve o kadar da ağaç yarattı.

İnsanın kemikleri kamıştan, vücudu ise balçıktan yaratıldı. İnsanın bedeni yaratıldıktan sonra Ülgen insanın kulağına ve burnuna üfledi.

İnsan düşünen ve canlı bir varlık haline geldi. Ülgen kulağa üfürünce ruh, burnuna üfürünce de akıl girdi.

Yedi insanı yarattıktan sonra Ülgen Altın Dağ’ın bulunduğu doğu yönüne ilerledi. Bir erkek ve bir ağaç daha yaratarak Altın Dağı’nın batı cephesine koydu. Ülgen, sekizinci adamın ruhuna ve aklına üfledi ve ona şöyle dedi:

‘Ben iyi ve kötüyü yaratıyorum, sen de herkesi yönet, kimine açlıktan kimine tokluktan ölüm ver, kimine de bolluk ver! Sen bil, sen bil!’

Sekiz adamı yarattıktan sonra, Ülgen yedi yıl onları gözetimsiz bıraktı. Bu zaman zarfından sonra gördü ki, sekiz adam olduğu gibi duruyor. Sekiz ağaç ise yedi kol halinde büyümüş. Ülgen bunu görünce şöyle dedi:

‘Niçin böyle ağaçlar çoğalmış da insanlar yok?’

⁵⁴ Muharrem Kaya, *Mitolojiden Efsaneye: Türk Mitolojisinin Türkiye’deki Efsanelerde İzleri*, Bağlam Yay., İstanbul, 2007, s. 142.

*O zaman Altın Dağı'ndaki adam cevap verdi:
'Dişisi olmadan nasıl çoğalır?'*

Kadının Yaratılışı

Bu hayati sorudan sonra kadının/dişinin yaratılmasına karar verilir. Yaratılışın tamamlanmasının temel koşullarından birisi olarak görülen kadının varlığı Türk mitolojisinde kil/toprak vurgusu ile anlam kazanır. Altay ve Yakutlar'ın insanın yaratılışı anlatılarında yukarıdaki alıntı kadının varlık bulmasını gerekçelendirir.

Türk mitolojisinde kadının yaratılması demiurgun adına değil de insana mal edilir. Ülgen, sekizinci insanı yaratırken kulağına '*sen bil, sen bil!*' sözünden yola çıkarak kadının kamıştan kemiğini, kilden de vücudunu yaratır. Kadını yaratan Meydere, ona can vermediği için, Ülgen'in gelmesini bekler. Erlik de bundan faydalanır. Mite göre Erlik'in can vererek bozduğu erkek değil kadındır. Nitekim Erlik, Meydere'nin yokluğundan faydalanarak demir komus (flüte benzer çalgı aleti) adlı müzik aleti ile dokuz dilden üfleyerek kadına ruh verir. Buna göre kadın yedi katlı akıla veya yedi çeşit huya, dokuz çeşit dile veya ruh haline sahip olur.

Meydere Erlik tarafından tahrip edilmiş kadından üreyenleri güneşin ve ayın olmadığı iki deniz arasına, dolayısıyla karanlık mekâna sürer. Kadının yaratılmasıyla, üremenin olmadığı ölümsüz bir dünyadan, üremenin hâkim olduğu ölümlü dünyaya geçiş ortaya çıkmış olur.

Başka bir rivayete göre, Erlik yalnız kadını değil, Meydere'nin yarattığı erkekleri de tahrip eder. Burada Ülgen değil de Meydere yaratıcı durumuna getirilmiştir. Mitten anlaşıldığına göre Meydere insana şekil verir. Ancak can veremez. O zaman Ülgen'in yardımına başvurur. Bundan

yararlanan Erlik, insanın yanında bekçi olarak kalan köpeği kandırır.

Meydere'nin, *'Erlik'i neden insanların yanına bıraktın?'* sorusuna köpek şu yanıtı verir: *'Ben sana yazda, suda ıslanmaz, kışta soğuktan donmaz, sana altı yırtılmayan kürk veririm. Sana acıktığında ölmeyeceğin, doyarken semizlemeyeceğin tatlı yemek veririm, dedi.'*

Erlik'in kast ettiklerini Meydere, köpeği lanetlemeden önce şöyle açıklar: *'Kürk dediği, senin derini örtecek tüyün olacak, ayakkabı dediği tırnaklı pençelerin olacak, tatlı yemek dediği her türlü kötü yiyecek olacak.'*

Verbitskiy'in ele aldığı varyantlarda Meydere, Ülgen'in yarattığı yedi insanı bir araya toplayarak onlardan birinin, Erlik'in ruh ve akıl verdiği kötü kokan kadınla evlenmesini ister. Meydere'nin elinden tutup kadının yanına getirdiği ilk insan, *'Bu yarattığın görünüşü ve ruhu farklıdır, kötüdür,'* der. Sıra ile ikinci ve üçüncü de aynı cevabı verir.

İbranî mitlerinde gördüğümüz Tanrı'nın ikinci kez yarattığı, Adem'in kötü ve pis kokusu sebebiyle ondan iğrendiği dişi yaratımı burada da karşımıza çıkar.

Erlik'in tahrip ettiği kadınla evlenmek istemeyen bu üç kişi, Altın Dağ'a kaçarlar. Orada kötülükten korunma aracı olan kutsal kitabı okurlar. Mitin sembolik işaretinden bu kitabın kozmik bilgi kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Ülgen, onun kitabını okuyan bu üç erkeğe birer görev vermekle onları bir bakıma kendine hizmetli olarak seçmiş olur ve onları ölümsüz kılar.

Ülgen, geriye kalan dört erkekten birini Targın Nama olarak adlandırır ve her tarafından iki kaburga alarak onları kadına çevirir ve erkeklerle evlendirir. Bu mite göre insanlık bu son iki çiftten türemiştir.⁵⁵ Tevradî 'kaburga kemiği'nin Orta Asya anlatılarında görülmesi bu bilgi ile bir kez daha netlik kazanır.

⁵⁵ Bayat, a.g.e., s. 310.

Ülgen'in dağa kaçmış olan üç erkeğe ne yaptığı da anlatılır. Bu üç erkekten birine *Tepkara* adını verir. Onu dünyanın sonuna kadar ölülerin ruhunu korumakla ve bu ruhları Erlik'e vermemekle görevlendirir. Tepkara, kötü ve günahkar insanların ruhunu 'altıngı orongo'ya (yeraltı dünyası) iyilerin ve suçsuzların ruhunu ise 'aruun syud-yun'a (ilk yaratılan insanların yaşadığı yer, ölülerin ruhunun kıyamete kadar saklanıldığı yer) gönderir.

İkinci erkeğe *Şangdimı* adını verir. Onu insanların çocuklarını hayvanların yavrularını korumakla görevlendirir. Bu erkek aynı zamanda, sarhoşları düşüp kendini yaralamaktan, yaşlıları yıpranmaktan, kuşları avlanmaktan korur. Kısacası, Şangdimı'nın görevi çok sayıda işleve (insanları hayırlı iş yapmaya, günahlarından kaçınmaya teşvik etmek vs.) sahiptir.

Ülgen üçüncü kişiye *Paudo-Sonko* adını verir ve görevini şu şekilde açıklar:

'Savaş olan yerde bulun, gücünden gururlanarak, zayıflara saldırmanı güçlü olsa da mağlup et. Zayıf olsa da, Tanrı'ya sığınarak savaşa katılanlara yardım et ve onlara zafer ver.' dedi. Bununla beraber tacirleri haydutlardan, avcıları vahşi hayvanlardan, gemicileri deniz fırtınasından ve yırtıcılardan korumak görevi de Paudo Sonko'ya verildi.

Demiurg, ona kötü insanlara işaret, yalancılarının dilinin ucuna arpa tanesi, hırsızın başının üstüne yanan mum koymayı da görev olarak verdi.'

Bu bilgi Verbitskiy'nin aktardığı efsanelerin varyantlarında da mevcuttur.⁵⁶

Birçok antropogonik mitte kadının öyle ya da böyle Erlik ya da Şeytan'a bağlanması ve erkekten sonra yarar-

⁵⁶ Bayat, a.g.e., s. 312.

tilması söz konusudur. Hatta Lebed Tatarları'nda Şeytan, uyuyan erkeğin göğsüne basmakla onun kaburgasından kadını yaratır. Kadının, erkeğin kaburga kemiklerinden yaratılması daha önce gördüğümüz Tevradî kaynaklı İbranî mitlerinde olduğu gibi Altay mitinde de vardır. Ülgen, bir varyanta göre kadını, daha önce yaratmış olduğu sekiz erkekten birinin kaburga kemiğinden yaratmıştır. Bu noktadan baktığımızda kadının yaratılış açısından erkekten aşağıda olması mitolojilerin etkisiyle olmuştur denilebilir. Bu yönüyle cennetten kovulma da bir bakıma kadının merak ve nefsinin yenememesine bağlanmıştır.⁵⁷ Bu durum ilk yaratılışın 'ana' figürü üzerinden oluşunu zedelese de, kadının 'baştan çıkarma gücü ile ayartılma gücü' arasındaki zıt bütünlük de ortaya çıkmış görünmektedir.

Kadının yaratılmasıyla bağlantılı olarak cennetten kovulma hadisesi, Altay mitlerinde Tevrat metinlerinde geçtiği şekliyle benzerlikler göstermektedir. Kovulma olayında bir çift yer almaktadır. Yaratılan bu çift Ece ve Törüngey'dir. Kovulma motifinde Ece, Erlik'in sözleri üzerine yasak meyvelerden birini ısıtır. Çok tatlı olan meyveyi kendisi yemekle kalmaz eşinin de ağzın sürer. Burada yine Tevrat'taki iyi ve kötüyü bilme ağacı farklı bir versiyonla karşımıza çıkar. Nitekim meyveyi yedikten sonra Ece ve Törüngey çıplaklığı fark ederler. İnsanları yasak meyveden koruyamayan yılan ise lanetlenir. Ece, Tanrı tarafından çocuk doğurma ve doğum sancısı çekme ile cezalandırılır. Törüngey ve Ece ölümlü kılınır. Bu mitte bilinçaltında yatan, yaratılmadan üremeye geçiş ve ölüm kavramları yasak meyve ile eşleştirilir. Kovulma üremeye, yasak meyve de ölüme tekabül eder.⁵⁸

Tatarlar'ın kolu olan Lebedler'de ise farklı bir kadın yaratımı versiyonu bulunmaktadır. Bu inanca göre ilk

⁵⁷ Bayat, *a.g.e.*, s. 82.

⁵⁸ Bayat, *a.g.e.*, s. 318.

kadının yaratılması Şeytan'a mal edilir. Muhtemelen bu Şeytan Erlik olmalıdır. Şeytan, erkek uykudayken onun göğsüne basar ve erkeğin kaburga kemiklerinden biri yere düşerek kadın oluverir.

Tufan Olayı

Türk mitolojisinde tufan ile ilgili örnekler Altay Türkleri'nin efsanelerinde yaşamaktadır. Bu efsanenin hem genelinde hem de detaylarında semavî dinlerin kutsal kitaplarında anlattıkları tufan hadisesi ile ciddi paralellikler görülür.

Gök teke yedi gün yeryüzünü dolaştı ve bağırdı.

Yedi gün zelzele oldu.

Yedi gün dağlar ateş püskürdü.

Yedi gün yağmur yağdı.

Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı.

Yedi gün kar yağdı.

Bu şekilde anlatılan tufan, sonraki süreçlerde diğer anlatılarla benzerlikleri ortaya koyar. Türk mitolojisinde 'Taşkın' olarak ifade edilen tufanı, Nama'ya haber veren 'demir boynuzlu kök teke'dir. Onun bir gemi (kerep-tahta sandık) yapması ilhamı da yine demir boynuzlu Kök Teke'den gelir. Efsane şöyledir:

'Sel bütün yeri kapladığında Tengiz (deniz) yerin üzerinde efendi idi.

Tengiz'in yönetimi altında Nama adında iyi bir erkek yaşardı. Nama'nın Sozun Uul, Sar Uul ve Balık adlarında üç oğlu vardı.

Ülgen (Tanrı) Nama'ya bir kerep (tahta sandık) yapmasını buyurdu.

Nama sandığın yapılması işini üç oğluna bıraktı.

Oğulları kerepi bir dağ üzerinde yaptılar.

Kerep yapıldıktan sonra Nama onu her biri seksen kulaç olan sekiz halatla köşelerinden yere bağlamalarını söyledi.

Böylece su seksen kulaç yükseldiğinde durum anlaşılacaktı.

Bundan sonra Nama ailesi ile çeşitli hayvanları kuşları alarak kerepe bindi.

Yeryüzünü sisler kapladı.

Dünya korkunç bir karanlığa gömüldü.

Yerin altından, ırmaklardan, denizlerden sular fışkırdı.

Gökten sağanak boşaldı.

Yedi gün sonra yere bağlanan halatlar koptu kerep yüzmeye başladı.

Suyun seksen kulaç yükseldiği anlaşıldı.

Yedi gün daha geçti.

Nama en büyük oğluna kerepin penceresini açmasını çevreye bakmasını söyledi.

Sozun Uul bütün yönlerde baktı.

Sonra şöyle dedi:

“Her şey suların altına batmış. Yalnızca dağların dorukları görünüyor.”

Daha sonra Nama da baktı. O da “Gökyüzü ile sular dışında bir nesne görünmüyor,” dedi.

Kerep sonunda sekiz dağın birbirine yaklaştığı yerde durdu.

Çomoday ve Tuluttu dağlarında karaya oturdu.

Nama pencereyi açtı kuzgunu serbest bıraktı. Kuzgun geri dönmedi.

İkinci gün kargayı gönderdi, üçüncü gün saksağanı gönderdi. Hiçbiri geri gelmedi.

Dördüncü gün bir güvercin gönderdi.

Güvercin gagasında bir ince dalla geri döndü.

Nama bu kuştan öteki kuşların niçin geri gelmediğini öğrendi.

Onlar sırasıyla geyik köpek ve at leşi yemek üzere gittikleri yerde kalmışlardı. Nama bunu duyunca öfkелendi.

“Onlar şimdi ne yapıyorsa dünyanın sonuna değin onu yapmaya devam etsinler,” dedi.

Böylece Nama, beraberindeki insanlığı yeniden başlatacak olan çiftlerle birlikte bir süre sonra karaya ayak basarak yeni bir insanlık deneyiminin başlangıcını yaptı.

İnsanlığın su ile temizlenip, başlangıçta her yerin su olmasına benzer bir temizlenişle tufan olayını yorumlayan Türkler, bu hadiseyi yenilenmenin bir sembolü olarak görürler. Tanrı Ülgen, insanlığın kötülüklerini su ile temizlemiş ve onlara yeni bir başlangıç için fırsat vermiştir.

Tufan esnasından insanın Tanrı(lar) ile mücadelesinin görülmediği Türk tufan hikâyelerinde insanlığın elde ettiği bu ikinci fırsat için Tanrı Ülgen onlara yine yardım etmiş ve yeni bir yaşam kurmak için işlerini kolaylaştırmıştır.

IV. BÖLÜM
SON MESAJDA YARATILIŞ

İSLÂM MEDENİYETİNDE YARATILIŞ HİKÂYELERİ

“Gökleri yedi kat üzerine yaratan O’dur.

Rahman’ın bu yaratmasında bir düzensizlik bulamazsın.

Gözünü çevir bak, bir çatlak görebilir misin?

Bir aksaklık bulabilmek için gözünü tekrar tekrar çevir bak.

Ama göz bir aksaklık bulamayıp bitkin ve yorgun düşer.”

Mülk/ 3-4

GENİŞ bir coğrafyaya sahip olan İslâm medeniyeti, etkileri günümüzde de devam eden bir anlayış biçimi olarak, neşet ettiği Arabistan topraklarında kalmayıp doğuda Endonezya, batıda Marakeş, kuzeyde Taşkent ve güneyde Nijerya’ya kadar uzanan, Pasifik’ten Atlantik’e ulaşarak İslâm medeniyetinin güçlü solugunu, İslâm öğretisinin yaşama ve düşünme tarzını yaygınlaştırmıştır.

Bu bölümde de diğer medeniyetleri ele aldığımız gibi kozmogonik ve antropogonik ilk yaratımları, kadının yaratılışını ve Tufan hadisesini İslâmî birikim noktasından ele alacağız. Fakat ondan önce İslâmî kaynakların, ana kaynak olan Kur’an-ı Kerim’e göre bulundukları konumu belirleyen geniş bir girizgâha ihtiyacımız olacak.

İslâm medeniyetinin hızlı yayılma süreci zorunlu olarak diğer medeniyetler ile etkileşim içinde olmasını gerekli kılmış ve bunun tabii bir sonucu olarak karşılıklı etkiler birçok alanda kendisini göstermiştir. Dinî, ilmî ve günlük hayat bağlamında gerçekleşen bu etkileşimler neticesinde büyük bir düşünce zenginliği ortaya çıkmıştır.

İslâm medeniyetini oluşturan coğrafyalarda varolan yaratılış anlatılarına geçmeden önce işte bu kaynak ve düşünce çeşitliliğinin üzerinde durmak gerekmektedir. Bu gereklilik, konunun çerçevesini çizerken bize yarar sağlayacağı gibi, İslâm'ın katıksızlığının içine yerleşmiş envai çeşit düşüncenin nasıl oluyor da günümüze kadar gelebildiğini de açıklamamıza yardımcı olacaktır.

Anlatılardaki Kaynak Çeşitliliğinin Sebepleri

İslâm medeniyetinin ana ve tali kaynaklarına baktığımızda birçok konuda olduğu gibi kozmogonik ve antropogonik yaratılış anlatılarında da geniş bir çeşitlilik görürüz. Bunun temel sebeplerinden birisi, yayıldığı topraklarda karşılaştığı diğer insanlık hâlleri ve dinî tecrübelerdir.

Güçlü medeniyet atılımlarına öncülük eden ve bu birikim etrafında bir düzen oluşturan toplumlar, tarih sahnesine çıktıkları zaman ile tarih sahnesinde etken bir güç olarak belirmeye başladıkları dönem arasında bir dünya algısı oluştururlar. Daha yalın bir coğrafi çevreden, daha karmaşık bir dünyaya doğru gelişen bu algılama, toplumların belkeğimini oluşturan kültürel etkenleri de aynı oranda etkiler ve karmaşıklarlaştırır. Yalın olan, benzerleri ya da farklı olanları ile etkileşim içinde bulundukça katmanlaşır, karmaşıklarlaşır, yeni veçheler, yorumlar ve açılımlar kazanarak kendisini çoğaltır.

İslâm medeniyeti de, benzer bir süreç ile çevre medeniyetlerle etkileşimlerde bulunmuş, bir medeniyetin yapı taşlarını oluşturan her alanda katmanlaşmış, çeşitlenmiş ve yeni yorumlarla kendi düşünce dünyasını harmanlamıştır.

İslâm medeniyeti; İskenderiye'den başlayıp Suriye, Irak ve İran üzerinden Horasan'a çekilecek bir kültürel hat

üzerinden Kur'anî dünya görüşünün antik medeniyet halkalarına eklemelenmesi ve onlarla girdiği iletişim ilişkisine sahne olmuştur.¹ Antik medeniyet birikimlerinin taşınma ve sentez süreçlerine zemin olmuş bu kültürel hat, diğer kültürlerle teması zorunlu kılmıştır.

Özellikle IX. asrın başlarında dünya tarihi bakımından Suriye ve Mezopotamya'da yeniden filizlenen, İran'da Sasaniiler devrinde geliştirilen Helen ilmi, müslümanlar tarafından olgunlaştırılarak çevre kültürleri de etkilemiştir.²

X. asra geldiğimizde İslâm medeniyeti, Himalayalar'dan Pireneler'e Karadeniz'den Aden Körfezi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyaya nüfuz etmiştir. Suriye ve Irak toprakları üzerinde, eski Şark dünya devletinin ananelerini Bağdat tecessüm ettirir hale gelmiştir. Ön Asya'nın bütün ticaret yollarının düğüm noktası olan bu şehir, milletler arasındaki hareketlerin bir toplanma merkezi haline gelmiştir. XI. asırdan itibaren yıldızı parlayan Kahire ise bu dönemde tam bir ilim merkezi haline gelerek Helen kültürünün diğer medeniyetler ile temasında odak noktası olmuştur.

İslâm dininin insanlar üzerindeki etkisinin, medeniyetlerarası etkileşime yol açtığına değinen Corci Zeydan, bu yapının hangi dinamikler üzerinden yükseldiği ile ilgili olarak, toplumun birbirine karşı hoşgörüsünün, dillerini kültürlerini öğrenmede gösterilen ilgi ve alakanın kültürel hayata yansıyan veçhelerine değinir. '*Araplar, Keldaniler, Asuriler, Habeşiler, Fenikeliler tercümana ihtiyaç duymadan yekdiğerleriyle konuşabiliyorlardı,*' der, ve devamla Araplar'ın diğerlerine nazaran devlet oluşturduktan kısa süre sonra medeniyet sahasında varlık göstererek etki-tepki alanları vücuda getirdiklerine değinir:

¹ Ahmet Davudoğlu, 'İslâm Düşünce Geleneğinin Temelleri', *Divan İlmi Araştırmalar*, Sayı I, İstanbul, 1996, s. 292.

² Davudoğlu, a.g.e., s. 292.

*'Ancak şurası cidden şayan-ı dikkatdir ki, gerek Yunanlar, gerek İraniler devlet teşkilinden hayli asırlar sonra âlem-i medeniyette isbat-i vücud edebilmişlerdir. Halbuki Araplar devlet teşkil ettikten yalnız bir asır sonra medeniyetlerini, fa'liyet-i akliyyelerini âleme göstermişlerdir. II. ve III. asırlarda ise Arap ulum ve edebiyatı bütün cihanı istila etmiştir.'*³

Müslümanların yabancı kültürlerle temaslarının ilk neticesi düşünsel alanda olmuştur. Yabancı kültürün edebî, sosyal, siyasal, bilimsel yazın birikimi dikkatleri çekmiş ve bu yönde bir yandan fetihler sürerken bir yandan da bu eserlerin Arapça hâkim dile kazandırılması çalışmaları hız kazanmıştır.

Temasların bir sonucu olarak, felsefe ve bilim birikimini elde etmeye yönelik olarak gerçekleştirdikleri ilk tercüme faaliyeti hakkında, Emevi hanedanından Halid b. Yezid (85-704) anılır. İlk Emevi Halifesi Muaviye'nin torunu olan ve 'Mervan ailesinin filozofu' olarak isimlendirilen Halid, ilk tercüme faaliyetlerini başlatmakla özellikle İslâm bilim tarihinde önemli dönüm noktasına damgasını vurmuştur. Halid, İskenderiyeli Rum asıllı Mar Yuhanna'dan kimya öğrendiği gibi, Mısır'da yaşayan ve aynı zamanda iyi Arapça bilen bir grup felsefe alimini Dımaşk'a davet ederek Yunanca ve Kıptice'den tıp, astronomi ve kimya ile ilgili birçok eseri Arapça'ya tercüme etmelerini sağlamıştır.

Bu devirde bütün ilim dallarını ihtiva eden sistematik ve tedrici tercüme faaliyeti bu sayede büyük ölçüde gelişmiştir.

Yabancı eserleri toplama faaliyeti Abbasiler tarafından daha da ileri götürülmüş, diplomatik yollar kullanılarak

³ Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Mütercim: Zeki Meğazi, Neşir: Mümin Çevik, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971.

orijinal el yazmaları elde edilmiştir. En fazla göz önünde tuttıkları Yunan eserleri olmakla birlikte Fars ve Hind literatüründen tıp, matematik, astronomi ve coğrafyaya ait eserler de tercüme edilmiştir.⁴ Daha sonraki asırlarda bilgin ve sanatçılar; Şam, Buhara, Bağdat, Kahire, Fez, Kayra-
van, Zeytuna, Kurtuba, İsfahan, İstanbul, Delhi gibi İslâm dünyasının en önemli şehirlerinde ikamet ederek buraları ilim merkezleri haline getirmişlerdir.

Özellikle Halife Me'mun döneminde (813-888) Bağdat tam bir edebiyat merkezi haline gelmiştir. *Sanki halifelik tahtı sadece ilham perileri için kurulmuştu*. Halife, dünyanın her tarafındaki âlimleri sarayına çağırıyor, hediyeler ve her türlü şeref payeleriyle sarayında tutuyordu. Me'mun'un sarayı üstadlar, sansür memurları, mütercimler ve tefsirciler kalabalığı içerisinde bir imparatorluğun sarayından daha çok bir akademiye benziyordu.⁵

Diğer medeniyetlerle İslâm medeniyetinin etkileşimleri siyasî, kültürel, sosyal, ekonomik birçok alanda gerçekleşmiş; kalıcı, yayılımcı, etkileyici ve değiştirici olması dolayısıyla kültür etkileşimleri bu medeniyetler arasında asırlarca süren ve nesilleri peyderpey etkileyen ve haliha-zırda etkilemeye de devam eden uzun soluklu bir etkileşim alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm'ın ilk yıllarındaki sahih dini öğretinin ve yalın dünya tsavvurunun değişmesi ve karmaşıklaşması pahasına kültür etkileşimleri her yeni coğrafi fetih ile birlikte daha da girift hale gelmiş, bununla birlikte İslâm'ın temel öğretileri yeryüzüne yayılmaya devam etmiştir.

Etkileşimleri sağlayan sınıfların en başta tüccarlar olması manidardır. Tüccarlar, güvenli sınır hareketlerine ihtiyaç duyan, savaş, husumet ve güvensiz devletlerarası

⁴ Ahmet Gürkan, *İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi*, Ankara, 1997, s. 243.

⁵ Gürkan, *a.g.e*, s. 247.

ilişkilerden ilk ve en fazla etkilenecek olan sınıf olması hasebiyle kültür etkileşimlerinde öncü vazifesi görmüşlerdir. Özellikle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) öğretilerinden sonra İslâm'ı kabul eden ilk Araplar'ın sürdürdükleri ticarî ilişkilerinin yanına, İslâm'ın öngördüğü ve herkeste güven uyandıran düsturları eklediklerinde diğer kültürlerle olan çatışmalar da ortadan kalkmış, *'İnananlar ancak kardeştir'* ilkesi temel hedef olarak benimsenmek suretiyle karşılıklı güvenin dinî boyutu yavaş yavaş inşa edilmiştir.

Bu uzun girizgâhtan hülasa olan, İslâm medeniyetinin dinî kaynağa bağlı birçok öğretisinin etkileşimler sebebiyle çeşitlilik kazandığıdır. Bu çeşitlilik, içerdiği tarih öncesi mitik anlatılarla zengin bir literatür sunan yaratılış konusunda önümüze geniş bir yelpaze sunacaktır. Tıpkı İbranî mitlerinin rabbinik kaynaklardaki çeşitliliğine benzer bir zenginlik, İslâm medeniyetinin yaratılış ile ilgili birikiminde de önümüze çıkacaktır.

Yaratılış Hikâyelerine Dair

Evrenin niçin yaratılmış olduğu insan zihnini her zaman meşgul etmiştir. İnsanoğlu varolduğundan beri, kendi dışındaki varlıkların, kainatın yaratılışını tefekkür etmiş, bu hususta türlü yorumlar getirmiştir. Kozmognik bütün teoriler bu konuyla yakından ilgilenmişler, mitoslar, dinler ve belli başlı felsefî sistemler, hemen hepsi kainatın yaratılışı konusunda fikirler ileri sürmüşlerdir. İlk insandan bahseden kaynakların, dinî metinler, kutsal kitaplar ve mitolojik hikâyeler olması dikkat çekicidir. Bu da gösteriyor ki, insan yeryüzüne gönderildiği ilk andan itibaren çevresindekilerin varlığı ve varlık sebepleri üzerine kafa yormuştur.

İbranî metinlerde gördüğümüz gibi Eski Ahit ve Yeni Ahit'te birçok mitolojik anlatı mevcuttur.⁶ İlâhî bir kaynaktan neşet etmelerine rağmen bu kutsal metinlerde bulunan mitolojik unsurların varlığının sebebi konusunda ilmî çevrelerin çeşitli açıklamaları olmuştur. En çok üzerinde durulan sebep, kutsal kitaba din adamları tarafından sonradan yapılan eklemelerdir. Bu eklemelerin tabiatına baktığımızda karşımıza çeşitli halkların tarihsel inanış ve kabulleri çıkmaktadır.

İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, Tevrat'ın, din adamlarının müdahalesi ile şekil değiştirmiş bazı anlatılarını hakiki formuna çekmiştir. Özellikle peygamberler ile ilgili (Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Hud) manipüle edilmiş bilgiler birçok mitsel unsur barındırırken, Kur'an-ı Kerim hem bu bilgileri tekzip etmiş hem de mitten arındırılmış versiyonları ile kıssaların sınırlarını çizmiştir. *'Bu (anlattıklarımız) ilk sahifelerde, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde vardır.'*⁷ ayeti durumu en net biçimde açıklamaktadır.

Bizzat Allah'ın koruma vaadi doğrultusunda Kur'an-ı Kerim'e tarihsel süreç içerisinde insanî bir müdahale olmamasına karşın halkın İslâm'ı algılayışında ya da karşılaşılan kültürlerle halk inançlarında pek çok mitolojik unsur Müslümanların kültüründe yer almıştır. Gerek geçmişte ve gerekse günümüzde din ile mitoloji arasında sıkı bir ilişki sürekli varolagelmıştır. Aslında burada meseleye Mircea Eliade'nin yorumuyla bakıldığında ters ya da aykırı bir şey görülmez. Fakat genel geçer ve değişmesi zaman alan düşüncede mit-din uyumu bir zıtlık şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

⁶ Eski Ahit ve Yeni Ahit'teki mitolojik malzemeler için bkz. Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan mitosları* çev. Alaeddin Şenel, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 121-142, 197-212.

⁷ Kur'an-ı Kerim, 87/18.

Bu açıklamalar doğrultusunda özellikle yaratılış ile ilgili literatürde öncelikle dinin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peybamber'in (s.a.v) ne dediğine bakacağız. Bilimsel verilerle denkliği sonrasında, dinin anlaşılmasında tali kaynaklar olan tasavvuf ve diğer kaynaklara müracaat edeceğiz.

Kur'an-ı Kerim kaniatın yaratılışı hakkında, inanca esas teşkil edecek temelleri vererek ayrıntılara girmez. Fakat, ayetlerin tefsirlerinden yola çıkılarak yapılmış yorumlar büyük bir yekûn halinde tefsir ve hadis literatüründe yer almaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen yaratılış ayetleri çeşitlidir. Kimisi olmuş bir yaratımdan bahseder, kimisi devam eden bir yaratımda sürekliliğe işaret eder. Kur'an-ı Kerim'e göre Allah'ın müdahalesi sürekli dir. Zira yaratma olmuş bitmiş bir şey değildir. Sürekli olagelen bir eylemdir. Aristoteles modeli evrende ya da bazı mitsel anlatılarda olduğu gibi Allah âlemi yaratmış, bırakmış değildir. Her an yeni bir yaratma olmakta, evren belli bir kaderle sürekli olarak yönetilmektedir.

Yaratılış ayetlerindeki başka bir özellik, yaratılış ayetlerinin çağdaş teorilerle örtüşmesidir. *"Gökler ve yer, bazıların Sedim (Nebula) dedikleri sise benzer bir maddeden yaratılmıştır. Bu madde tek bir madde iken, ayrılmasıyla içinden küre şeklinde cisimler meydana gelmiş, onlardan da diğer küreciklere ayrılmıştır."*⁸ Özellikle yerkürenin yapısı, uzay boşluğunun varlığı gibi konularda bilimsel verilerin ayetlerle örtüştüğünü görmekteyiz. Bilimsel ilerlemelerin yeni keşiflere fırsat oluşturmaları, gizli kalan hakikatleri de onaylayacaktır.

Yaratılış ayetlerinde, iman-küfür aralığında iman edenlere Allah'ın kudreti hatırlatılırken, küfür içinde inkâr edenlere ise O'nun büyüklüğünü idrak etmeleri ve iman etmeleri tavsiye edilir. İnkarcıların bütün bu harikuladeliğeler

⁸ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, C. II, s. 584.

karşısında teyidsiz kalmalarına karşılık, Allah'ın kudret sahibi olduğu ve inkarcıların acizliği vurgulanır. Asıl itibarıyla yaratılışla ilgili ayetlerin ana hedefi budur.

Kur'an-ı Kerim'de Yaratılış

Göğün ve yerin yaratılması konusunda Allah'ın önce kendi kudret ve gücünü vurgulayan ayetler ile karşılaşırız. Bu ayetler kâinatın yaratımının ancak çok güçlü bir kudret eli ile oluşunu vurgulamak içindir.

“Gökleri, yeri ve ikisinde yaydığı canlıları yaratması varlığının delillerindendir.”⁹

“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları gereğince yarattık.”¹⁰

“Üstünüzde yedi sağlam (gök) kurduk, orada yalım yalım yanan bir kandil koyduk.”¹¹

“Biz gökleri yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık. Biz onları ancak ve ancak gerektiği gibi yarattık. Ama insanların çoğu bilmezler.”¹²

“Göğü gücümüzle biz kurduk. Şüphesiz biz kudret sahibiyiz.”¹³

“Göklerin ve yerin yönetimi O'nundur. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, düzen vermiş, ölçüye göre düzenlemiştir.”¹⁴

‘Göğü yeri ve bu ikisi arasında bulunanları boşuna yaratma-

⁹ Kur'an-ı Kerim, Şura/29.

¹⁰ Kur'an-ı Kerim, Hicr/85.

¹¹ Kur'an-ı Kerim, Nebe/ 12.

¹² Kur'an-ı Kerim, Duhan/ 38-39.

¹³ Kur'an-ı Kerim, Zariyat/ 47.

¹⁴ Kur'an-ı Kerim, Kamer/ 49.

*dık. Boşuna yaratıldığı iddiası inkar edenlerin zannıdır...'*¹⁵ diye bir uyarı ile yaratılışın kutsallığına vurgu yapan Kur'an-ı Kerim, gök ve yeri ve her ikisi arasında yaratılmış olanların üstlendiği misyona dikkati çeker.

Gökler ve yerin yekpare bir bütün oluşu, 'O inkâr edenler göklerin ve yerin Ratk (tek bir yekpare sistem), iken bizim onları fatk (çekip birbirinden koparma) ettiğimizi düşünmediler mi?''¹⁶ ayeti ile belirtilir. Allah onları koparıp ayırarak makro ve mikro kozmosu oluşturmuş, partiküllerden yıldızlara, yıldızlardan galaksilere kadar her şeye şekil vermiştir.

Göğün sürekli genişlediği üzerine bilgi aktaran başka bir ayet, yapının cinsini de ele vermektedir. 'Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve onu biz genişleticiyiz.'¹⁷ Genişleyen evren fikri bilimsel yaratılış yorumlarında göreceğimiz gibi bu ayet ile örtüşmektedir.

Genişleyen gök yedi katmandan oluşmuştur. 'Yerde olanların hepsini sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe doğru yönelerek, yedi gök halinde onları düzenlemiştir. O her şeyi bilir,'¹⁸ buyurularak bu noktaya dikkat çekilir.

Bu ayeti Elmalılı tefsir ederken, müfessirlerin bunu genellikle eski felekler sisteminden esinlenerek 'yedi gezegen' olarak veya 'yıldızlar dâhil, maddî âlemin birinci sema olmak kaydıyla bunun ötesinde daha altı semanın varlığıyla' izah ettiklerini belirtir.¹⁹

Yerin yedi kat olduğunu, tıpkı göğün yedi kat olduğu gibi yaratıldığına değinen Haluk Nurbaki ise atomların etrafındaki manyetik alanları yedi kat yer olarak açıklamıştır. Çünkü atomlar etrafındaki yörünge sayısı hiçbir

¹⁵ Kur'an-ı Kerim, Sad/ 27.

¹⁶ Kur'an-ı Kerim, Enbiya/ 30.

¹⁷ Kur'an-ı Kerim, Zariyat/ 47.

¹⁸ Kur'an-ı Kerim, Bakara/ 29.

¹⁹ Elmalılı, c. I, s. 290-295.

zaman yediyi geçmez.²⁰ Bu ilginç açıklama meselenin bilimsel yönünü ortaya koymaktadır.

Göğün donatılması konusunda Allah, yıldızlara ve galaksilere dikkat çeker. *'Gerçekten biz gökte burçlar (galaksiler) yarattık. Ve göğü bakan kimseler için yıldızlarla süsledik.'*²¹

Yaratılışla ilgili olan, *'Kafirler görmezler mi ki gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları biz ayırdık ve canlı her şeyi sudan yarattık. Hala iman etmezler mi?'*²² ayetinde ilk yaratımda suya dikkat çekilir. Bütün kozmolojik anlatılar ile köken birliğine sahip olan bu ayet, bütün varlığın su ile hayat bulduğunu belirtir. Başka dikkate değer bir nokta ise *'birbirine bitişik'* olan göklerin ve yerin varlığıdır. Tek yapıdan ibaret olan kâinat birbirinden ayrılmak suretiyle yer ve gök oluşturulmuştur. Birbirine yapışıklık Sümer kozmolojisindeki işaretler ile dikkate değer bir benzerlik içindedir.

Yerin ve göğün kaç günde yaratıldığı sorusu bütün mitolojilerde cevap bulmuştur. Bunun sebebi insanın muazzam varlıkların oluşumunu kendi 'insanî' kriterlerine indirgeme ve böylece algılayışlarında bir ölçü oluşturma çabası olabilir. Semavî dinlerin anlatılarında da altı günden bahsedilir. Özellikle İbranî Yaratılış Hikâyeleri'nde gördüğümüz Tevrat'ın altı gün yaratımını detaylı bir şekilde anlatışını hatırlayalım. Kur'an-ı Kerim'de de yaratılışın altı gün olduğuna vurgu yapılmıştır. *'Allah yeri ve göğü altı günde yarattı... Arşı, su üzerine idi.'*²³ *'Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan Rahman'dır.'*²⁴ Buna benzer birçok ayette Allah'ın yaratılışla ilgili altı gün nitelemesinde bulunduğunu görmekteyiz.²⁵

²⁰ Haluk Nurbaki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, III, TDV, 1984.

²¹ *Kur'an-ı Kerim*, İbrahim / 16.

²² *Kur'an-ı Kerim*, Enbiya/ 30.

²³ *Kur'an-ı Kerim*, 7/54.

²⁴ *Kur'an-ı Kerim*, 25/59.

²⁵ *Kur'an-ı Kerim*, A'raf 54, Hud 7, Secde 4, Kaf 38, Hadid 4, Yunus 3,

Fussilet 9-12. ayetlerde ise ilginç bir detay göze çarpar. 9. ayette *'De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkar edecek ve O'na birtakım ortaklar mı koşacaksınız? İşte O kainatın Rabbidir,'* diyerek yerin iki günde; 10. ayette ise, *'Oraya sabit yüksek dağlar yerleştirdi, onu bereketli kıldı. Orada isteyenler için payları eşit olarak dört günde belirledi'* ayeti ile rızıklar dağıttığı iki günden; 12. ayette *'Böylece onları, iki günde, yedi gök olarak kararlaştırdı ve her göğün işini kendisine esinledi...'* diyerek nihayi yaratım belirtilmektedir. Bu demektir ki iki günde yedi gök, dört günde de yer yaratılmıştır.²⁶ Göklerin yaratılış devreleriyle yerin yaratılış ve düzenleniş devrelerinde eş zamanlılık söz konusu olabilir. Yani gökler düzenlenirken yerin de yaratılıp düzenlenmesi pekala mümkündür.

Bu ayetlerde geçen 6 gün lafzının devirler olarak ele alındığını ve bunların farklı devrelere işaret ettiğini tefsir yorumlarında görmekteyiz.

Bu ayeti açıklayan müfessirler altı günü altı devir, altı zaman aralığı olarak yorumlamışlardır. Elmalılı Hamdi Yazır, gün kelimesini zaman ve vakit şeklinde yorumlamıştır. Bu yoruma göre, yaratılışdaki altı günün, dünya günleri ile kıyaslaması düşünülemez. Zira dünya günü, dünyanın yaratılışından sonra meydana gelmiştir. Öyle ise göklerin ve yerin yaratılışının zamanı dünya günlerinden bir gün olarak düşünülemez.²⁷

*'Sonra göğe yöneldi, gök duman halinde idi.'*²⁸ Duman, bazı ilim adamlarının sedim (nebula) dedikleri sisi çağrıştırılmaktadır.

Furkan 59.

²⁶ Muhammed Hamidullah, Aziz Kur'an, çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 625, ayet 12'ye düşülen 1 no'lu not.

²⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c. III, s. 2172.

²⁸ Kur'an-ı Kerim, 41/11.

Yaratılış sıralaması konusunda Elmalılı'nın kaydettiği bilgi şu şekildedir: 'Birincisi, maddenin başlangıçta buğu ve duman halinde yaratılması, ikincisi gök cisimlerinin oluşumu, üçüncüsü yerin gökten ayrılması, dördüncüsü yer kabuğunun oluşumu, beşincisi dağların ve nehirlerin oluşması, altıncısı hayatın başlangıcı ile bulutlar, hayvanlar ve insanın yaratılışına kadar tekâmül devri.'²⁹

Yeryüzünün yaratılışı ile ilgili olarak şu ayet yaratım sonrasını anlatır: '*Bundan sonra yeri yayıp döşedik.*'³⁰ Bu ayette geçen '*dehaha*' sözcüğü sarkma, tam küre olamama anlamına gelmekte ve 'elips' şeklini ifade etmektedir. Aynı kökten gelen '*udhiye*' sözcüğü ise deve kuşu yumurtası demektir ki, bu da dünyanın şeklinin benzetildiği ilginç bir detaydır.³¹

Gökyüzünün döşenişinde ise galaksiler ve yıldızlar ilk sıradadır. '*Şüphesiz ki biz yakın göğü bir süsle, yıldızlarla süsedik. Onu her türlü inatçı Şeytan'dan koruduk.*'³² Buna benzer onlarca ayet bize evrenin yaratımı konusunda fikir vermektedir.

Kâinat yaratılırken zamanın da yaratılıp yaratılmadığı her zaman merak edilmiştir. Zamanın izafiyeti konusunda İslâm düşünürlerinin görüşleri Batı düşüncesini aşkındır. Allah katında asırlar ile anlar arasında fark bulunmadığını ileri süren, zamanın göreliliğini Einstein'ın fikirlerinden tam 750 yıl önce dile getiren Muhyiddin Arabi, Mevlana, Molla Sadra gibi mutasavvıfların fikirleri İslâm coğrafyasında kozmoloji ilmine yeni ufuklar açmıştır. İzafiyetin niteliği hakkında Kur'an-ı Kerim'de üç ayet-i kerime vardır:

²⁹ Elmalılı, a.g.e., c. VI, s. 4972.

³⁰ Kur'an-ı Kerim, Naziat, 30-32.

³¹ Nurbaki, a.g.e., C.III, s. 63-68.

³² Kur'an-ı Kerim, Saffat, 6-7.

*'Rabbimiz katında 'bir gün' sizin saydıklarınızdan 'bin yıl' gibidir.'*³³

*'Gökten yere doğru işleri Allah düzenler. Sonra işler sizin hesabınıza göre 'bin yıl' kadar tutan 'bir gün' içinde O'na yükselir.'*³⁴

*'Melekler ve Cebrail, miktarı 'elli bin yıl' süren 'bir gün' içinde O'na çıkar.'*³⁵

Bu konuda hesaplamalar yapan bilim adamlarının ilginç bir tesbiti mevcuttur. Şöyle ki: 'Bizim yer günümüz 23 saat 56 dakika 4 saniye yani toplam 86.164 saniyedir. Bir yılımız ise 365 gün, 5 saat, 48 dakika, 49 saniyedir. Bu ise 31.556.926 saniye sürer. Bu, bizim hesabımızla bir yıldır. Bunu 1.000 ile çarptığımız zaman Allah'ın Hacc Suresi'nde verdiği zaman hesabını buluruz ki bu zaman Allah katında 1 gün edecektir. Mearic Suresi'nde ise daha ilginç bir zaman hesabıyla karşılaşırız. Bu ayette meleğin, bizim hesabımızla elli bin yıl olan aralığı bir günde git-tiği anlatılır.'³⁶ Mearic 4. Ayet şöyledir: 'Melekler ve Ruh, miktarı ellibin yıl olan bir günde O'na yükselirler.' Çağdaş kozmogoni teorilerine karşı yaptığı çalışmada zaman kavramı konusunda Kur'an merkezli tesbitlerde bulunan Faruk Yılmaz'ın söz konusu çalışması İslâm'ın daha çok batınî sahası içinde değerlendirilen bu türden hesaplamaların ilginç ayrıntılarını içermektedir.

³³ Kur'an-ı Kerim, Hacc, 47.

³⁴ Kur'an-ı Kerim, Secde, 5.

³⁵ Kur'an-ı Kerim, Mearic, 4.

³⁶ Faruk Yılmaz, *Kainatın Yaratılışı: Çağdaş Kozmogoni Teorilerine Eleştirel Bir Yaklaşım ve Kur'an Işığında Kainatın Yaratılışı Konusunun İncelenmesi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1992.

Ana Kaynakların Dışında Yaratılış Bahsi

Tasavvufî birikim, âlemin yaratılışı konusunda ilginç görüşler ortaya koyar. Bu hususta sıhhati tartışılabilir rivayetlerde Allah'ın, âlemi varlığının güzelliğini bilen kişileri yaratmak için yarattığı düşüncesine rastlarız. Sıhhati bir yana bu rivayetlerin insanı ön plana alarak onun değeri üzerine bina edilmiş olması dikkat çekicidir. Gerçekten güzellik onu takdir edebilecek gözlerde anlam kazanır. Her güzellik de kendini göstermek ister. Takdir edilmeyen, edilemeyen güzellik için varlık ile yokluğun farkı yoktur.

Aziz Mahmud Hüdayi'nin *Hulasatü'l-Beyan*'ında yaratılışın nasıl gerçekleştiği şu şekilde anlatılır:

'Allah yeri, dağları, denizleri yaratmayı murad edince, rüzgâra suya vurmasını emretti. Rüzgâr da vurdu. Su titredi ve çalkalandı, köpürdü, dalgalandı ve yükseldi, buharı da yukarıya çıktı. Allah köpüğe katılaştırmayı emretti. O da kurudu ve yer tabakası oluştu. Allah da bu tabakayı su üzerinde iki günde inşa etti. 'De ki siz yeri iki günde yaratana inkâr mı ediyorsunuz?'³⁷ buyurarak yaydı. Sonra bu dalgalara emretti, sakinleşerek dağları oluşturdular. Onların yüzünün direkleri ve kazıkları vardır. 'Yeryüzünü beşik, dağları kazıklar olarak yaratmadık mı?'³⁸ Bu dağların kökleri Kaf Dağı'nın kökleri ile bitişiktir. Kaf Dağı da yeryüzünü kuşatan bir dağdır. Yeryüzü istikrar bulamayınca, gemi gibi hareket etti. Allah kuvvetli bir melek indirdi ve ona yeri taşımasını emretti. O da omzunda taşıdı. Bir elini batıdan diğerini doğudan çıkardı. Yeryüzünün tasmalarından tuttu. Allah meleğin iki ayağı altından yakuttan bir taş yarattı. Taşın altında büyük bir öküz yarattı, onun altında da büyük bir balık, onun altın-

³⁷ Kur'an-ı Kerim, 41/9.

³⁸ Kur'an-ı Kerim, 78/6-7.

*da suyu yarattı. Suyun altında havayı, onun altında da karanlığı yarattı.*³⁹

Açıkça görülmektedir ki, Aziz Mahmud Hüdei'nin bu eserinde yaratılışın harikuladeliği metafizik argümanlarla dikkat çekici bir şekilde anlatılır.

Yaratılış konusunda İbni Arabî'ye özel bir bölüm açmak gerek. Zira Fusûs'l-Hikem'de Adem faslında yaratmanın farklı boyutlarını gözler önüne serer. Arabî, Allah'ın yaratmayı dilemesini şu şekilde anlatır:

*'Hak, sayısız güzel isimleri bakımından emrin tümünü içeren kuşatıcı bir varlıkta isimlerini tek tek görmek ve o varlık vasıtasıyla kendi sırrının kendisine görünmesini istedi. Varlık ile nitelenmiş olması nedeniyle 'kendisini görmek istedi de denilebilir. Çünkü, bir şeyin kendisini kendi vasıtasıyla görmek istemesi ayna gibi başka bir şeyde görmesine benzemez. Aynada kişi kendisini bakılan cismin yansıttığı biçimde görür. O yer olmadan ve kişi ona bakmadan önce, böyle bir biçim ortaya çıkamazdı. Bunun için Hakk, (isimlerini ya da kendisini görmek üzere) bütün âlemi ruhsuz bir beden gibi yarattı. Âlem tıpkı cilasız bir ayna gibi oldu.'*⁴⁰

Arabî'nin, *'Âlemde insan, yüzükteki kaş gibidir. Kaş, padişahın hazinelerine vurduğu mühür ve nişandır,'* ifadesinden Allah'ın murad ettiği yaratmanın niteliği ayan beyan ortaya çıkmış olur.⁴¹ Murad, mührü korumak üzere halife seçilen insanın kâmil insan olarak, Allah'ın onun vasıtasıyla âlemi korumasıdır.

³⁹ Aziz Mahmut Hüdei, a.g.e., s. 32.

⁴⁰ İbnü'l Arabî, *Fususul-Hikem*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 25.

⁴¹ İbnü'l Arabî, a.g.e., s. 26.

'Mühür hazineleri nasıl korursa, Allah da insan vasıtasıyla âlemi öyle korur,' diyen Arabi, buna *'Tanrı'nın suretindeki her isim, insanın yaratılışında ortaya çıkmıştır,'* düşüncesini de ekler. Ekrem Demirli bu bölümü şerh ederken Adem nezdinde bütün bir insanlığın nefsinin yaratıldığına vurgu yapar. Böylece bütün bir insanlık Adem ile nitelenmiştir. Arabi'nin tarihsel insanlığa Adem bahsinde vurgu yapması, bütün insanlığın varlık ve anlam kodlarının Adem'de teşekkül ettiği anlamına gelir. Demirli'ye göre, *'Adem faslında ele alınan birçok konu tüm insanlığı ilgilendiren ve her bireyin kuvve veya fiil halinde ortak olduğu konulardır.'*⁴²

Allah'ın Cemal ve Celal sıfatını iki karşıt özellik olarak 'iki el' şeklinde nitelendiren Arabi'ye göre;

*'Allah, Adem'in (yaratılışında) iki elini yalnızca Adem'i şerefleştirmek için birleştirdi. Bu nedenle İblis'e şöyle dedi. 'İki elimle yarattığımıza secde etmekten seni alıkoyan nedir?'*⁴³ İki el ile yaratılmış olmak, Adem'in iki sureti -âlemin suretini ve Hakkın suretini- kendisinde toplamasının ta kendisidir.'⁴⁴

Yaratmanın emri olan 'kün/ ol!' kelimesi Arabi'ye göre zuhurdur. Bu kelime, yaratılan şey ve yaratma eylemi anlamında kullanılmalıdır. Arabi bir masdarı bu şekilde anlam genişlemesine uğratarak 'ol!' emrini hem yaratılan şey hem de yaratma eyleminin anlamı ile bütünleştirir.

Sadreddin Konevi, *'Bir şeyden, kendisine zıt bir şey meydana gelmez'*⁴⁵ derken; Arabi, yaratma sonucunda meydana gelen şeyin Yaratan'a benzeyen ve O'nun suretinde olduğuna dikkat çeker. Sufilerin anlayışına göre delil ya

⁴² İbnü'l Arabi, *a.g.e.*, s. 265.

⁴³ Kur'an-ı Kerim, Sad, 75.

⁴⁴ İbnü'l Arabi, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁵ Sadreddin Konevi, *Tasavvuf Metafiziği*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul, 2002, s. 14.

da ortaya çıkan ürün kaynağına benzemeseydi, delilden kaynağa ulaşmak mümkün olmayacaktı. Öyleyse Tanrı, Sırf Varlık'tır ve O'ndan ancak kendisine benzer bir şey çıkabilir ki o da varlık tecellisidir.⁴⁶

Dürri Meknun'da⁴⁷ geçen yaratılış sahneleri ise başlıbaşına bir derinlik içerir. *'Bilmiş ol ki, Hakk Sübhanehû ve Teâlâ, bu âlemi yaratmayı murad ettiğinde önce kıymetli bir taş yarattı. O taş, yerden ve gökten büyüktü. Sonra dilediği yerleri ve gökleri yarattı,'* diye başlayan Arabi'nin bu eserinde, yaratılıştan başka, cehennem ve ahvali, Süleyman peygamberin tahtı ve saltanatı, kıyamet alametleri, Deccal'in zuhuru, İsa peygamberin nüzulu gibi konuların batınî taraflarını ele almaktadır. 'Marifet denizinde inci arayan' Arabi, kainatın acaipliklerini, zümrüd-ü anka hikâyesini ve cifir ilmiyle ilgili birçok bilgi ile birlikte yaratılış mevzusunda da şarşırtıcı bilgiler vermektedir.

*'O kıymetli taş a bir kere nazar eyledi. O taş Hakk'ın heybetinden eridi. Harekete gelip sıvı oldu. Çalkalandı, köpüklendi, buz hale geldi, dumanı ve buharı havaya çıktı. Rüzgâr meydana geldi. Hak Teâlâ o buhardan gökleri yarattı. Birbirin üzreine yedi kat meydana geldi. O köpükleri dondurdu. Yerleri yarattı. Buz tabakalarından dağlar, dereler ve tepeler meydana getirdi. O köpükleri dondurdu. Yerleri yarattı. Buz tabakalarından dağlar, dereler ve tepeler meydana geldi. Ve rüzgarları toplayarak suyun altına koydu.'*⁴⁸

Kab'ul Ahbar, bu konuda, 'Vakta ki su çalkalandı, rüzgâr meydana geldi. Hak Teâlâ o yelleri topladı. Üzerine sıvı suyu koydu. Suyun üzerine Arş'ı koydu. Şimdi Arş o suyun

⁴⁶ İbnü'l Arabi, a.g.e., s. 254.

⁴⁷ Muhyiddin-i Arabi, *Dürri Meknun (İnci Dizileri)* Terc. Şevket Gürel, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1984.

⁴⁸ Arabi, a.g.e., s. 15.

üzerindedir. Arş'a kendi hükmetti,' diye rivayet eder. Bunu 'Bundan önce Arş suyun üzerindeydi,'⁴⁹ ayeti ile irtibatlandıran Arabi bu ayetin; dünyanın suyun, suyun havanın, havanın da bulutların üzerinde olduğunu vurgular.

Arş'tan sonra Ruh'un yaratıldığını belirten Arabi, Ruh hakkında birkaç kavil saydıktan sonra, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ümmetine şefaet edecek bu Ruh'un Hayat-ı İlahiye'nin bir mazharı olduğunu vurgular.

Kâinatın yaratılışının yine batınî argümanlarla açıklanması literatür zenginliğini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin Bediüzzaman Said Nursi *İşaret'ül-İcaz*'da yine bu hususa dair ilginç bir açıklama yapar:

*'Ey arkadaş! Semaatın dokuz tabakadan ibaret olduğu, eski felsefenin hurafelerinden biridir. Onların o hurafevari fikirleri, efkar-ı umumiyeyi istila etmiştir. Hatta bazı müfessirler, bazı ayetlerin zahirini onların mezheplerine meylettirmişlerdir. Yeni felsefe ise feza denilen bir boşlukta yalnız yıldızların muallak bir vaziyette durmakta olduklarına kaildir. Bunların mezhebinde ise semavatın inkârı çıkıyor. Bu iki hikmetin birisi ifrata varmışsa diğeri tefritte kalmıştır. Şeriat ise Cenab-ı Hakk'ın yedi tabakadan ibaret semavatı halketmiş olduğunu hâkimdir. Ve yıldızların da balık gibi o semalar denizinde yüzmekte olduğuna kaildir.'*⁵⁰

Hadislerde Yaratılış

İslâm geleneğinde dinî kaynakların içeriği ile ilgili yapılan batınî yorumlar büyük yekün tutar. Bu yekünün en

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, Hud, 7.

⁵⁰ Bediüzzaman Said Nursi, *İşaret'ül-İcaz*, Şahdamar Yayınları, İzmir, 2012, s. 217.

büyük payı şüphesiz ki hadislerle aittir. Hadisler hem doğrudan ve mücerred durumları teyid ve pekiştirme hem de müteşabih ayetlerin açıklanması esnasında ya da bazı gaybî soruların sorulması neticesinde batınî açıklamalara yer vermesiyle konumuza kaynaklık etmektedir.

İslâm ulemasının hadislerle bakışı birçok yönden tahlile tabi tutulmuş ve asıl kaynak olan Kur'an-ı Kerim'e uygunluğu esas alınmıştır. Bu çalışmalar neticesinde, Hz. Muhammed'e (s.a.v) ait olduğu söylenen rivayetlerin tabi tutulduğu kriterlerde önemli aşamalar katedilmiş, ayıklamalar, sahihten şüpheliye, haberden kazibe kadar sıralanmak suretiyle ravi zinciri sorgulanmış ve bu önemli ana kaynak Kur'an'ın onayına sunulmuştur. Ravi zinciri doğru dünyasında hem esere kaynak belirtmek, hem verilen referansın kesintisiz sahihliğini sağlamak, hem de referansı korumak bakımından önem arz etmektedir.

Fakat özellikle İslâm'ın sınırlarının genişlemesiyle karşılaşılan çok kültürlülük, insanlık birikimi olan bütün medeniyet unsurları ile etkileşime girdiğinde bu sınırları korumak mümkün olamamıştır. Bu bağlamda özellikle tasavvufî öğretilerin beslendiği batınî yorumlar ve çeşitli mezhebî görüşler hem ayetler hem de hadisler için çerçeveyi genişletmiştir. Ayetler için olan genişleme, müteşabih ayetlerin yorumları ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) hakkında doğrudan konuştuğu mevzularla sınırlı kalırken, hadis konusunda aynı kat'î çerçeve çizilememiştir. Hadis tarihi uzmanlarının konu etrafında savundukları gerekçeler düşünüldüğünde hadis literatürünün, özellikle batınî konularda binlerce rivayetler oluşturularak zenginleştirildiği görülür.

Hadis kaynaklarının yaratılış ile ilgili konularda da bizi benzer bir tablo ile karşı karşıya bıraktığını söyleyebiliriz. İlmî çevrelerin bu hadis enflasyonunu açıklarken, gerekçelerinden en önemli iki sebebin bunu teşkil ettiğini

görmekteyiz. Şöyle ki, hadislerin kaynaklık ettiği İsrailiyat dediğimiz İbranî metinlerinde mevcut olan söylencelerin daha önce Yahudi olan fakat sonra İslâm'ı seçen kişiler tarafından rivayet edilmesi, hadis literatürüne İsrailiyatın girmesine sebep olmuştur. Bu durum, daha önce duyulmuş hikâyelerin, kıssaların ya da anlatıların, İslâmî bir rivayet ile yeniden hatırlanması ve boşluklarının doldurularak hikâyenin tamamlanması düşüncesidir. Şüphesiz ki raviler böyle bir niyet ile rivayette bulunmadılar. Fakat daha önce bildikleri söylencelerin sonradan duydukları ile olan benzerlik, böyle bir sonucu doğurmuş olabilir. Kab'ul Ahbar, İbn Abbas gibi ravilerin bu konulardaki rivayetleri mevzuu destekler niteliktedir.

Bu tür rivayetlerin çokluğunun bir başka temel sebebi ise sufi geleneğin tesiridir. Tasavvufun batınî yorumlarla şekillendirdiği rivayetler zengin bir muhayyile birikimi ile birlikte Doğu'nun edebiyatına da tesir etmiş ve bu çerçevede menkıbeler, destanlar, hikâyeler söylenmiş, şiirler yazılmış ve söylenceler derlenmiştir. Bu bakımdan Kur'an dışı kaynaklarda hayli malzeme mevcuttur.

Şimdi yaratılış konusundaki hadis rivayetlerine bakabiliriz. Hadis olduğu düşünülen ve yaratılışla ilgili bilgiler içeren rivayetlerden birisi İmran İbn Husayn'ın rivayet ettiği hadistir. Buhari'de geçen bu hadis yaratılışın aşamalarını anlatır:

“Mescidde, Resûlullah (s.a.v)’ın huzuruna girmiştım. (O sırada) Benî Temim kabilesinden bir grup insan geldi. Onlara: “Ey Benî Temim, size müjde olsun!” diyerek söze başlamıştı. Onlar hemen: “Bize müjde verdin. Öyle ise (beytü’l-mâlden) iki kere bağış yap!” diye talepde bulundular. Onların bu cevabı karşısında Resûlullah (s.a.v)’ın yüzünden rengi attı. Hz. Peygamber (s.a.v)’ın huzuruna (Hayber’in fethi sırasında) Yemen halkından bir grup gir-

mişti. Onlara: “Ey Yemenliler! Benî Temim’in kabul etmediği müjdeyi siz bari kabul edin!” dedi. Onlar: “Kabul ettik ey Allah’ın Resûlü!” dediler ve arkadan ilâve ettiler: “Biz dinimizi öğrenmeye ve bu (yaratılış) işinin başı ne idi, onu senden sormaya geldik!” dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), mahlûkatın ve Arş’ın başlangıcını anlatmaya başladı:

“Bidayette Allah vardı, O’ndan önce başka bir şey yoktu. O’nun Arş’ı suyun üzerinde bulunuyordu. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Sonra zikr (denen kader defterinde ebede kadar cereyan edecek) her şeyi yazdı.”⁵¹

Ebu Rezîn el-Ukeyli’nin rivayeti de yaratılış hakkında bilgi vermektedir. “Ey Allah’ın Resûlü, dedim, mahlûkatını yaratmazdan önce Rabbimiz nerede idi?” Bana şu cevabı verdi: “El-Amâ’da idi. Ne altında hava, ne de üstünde hava vardı. Arşını su üzerinde yarattı.” Ahmed İbnu’l Hanbel dedi ki: “Yezid şunu söyledi: el-Amâ, yani “Allah’la birlikte başka bir şey yoktu,” demektir.”⁵²

Bir başka rivayette Hz. Abbas İbn Abdulmuttalib anlatıyor:

“Bathâ nâm mevkide, aralarında Resûlullah(s.a.v)’ın da bulunduğu bir grup insanla oturuyordum. Derken bir bulut geçti. Herkes ona baktı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

“Bunun ismi nedir bileniniz var mı?” diye sordu. “Evet bu buluttur!” dediler. Resûlullah (s.a.v): “Buna müzn de denir,” dedi. Oradakiler: “Evet müzn de denir,” dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v): “Anân da denir,” buyurdu. Ashab da: “Evet anân da denir,” dediler. Sonra Hz.

⁵¹ Buhari, Megazi, 67, Bed’ul-Halk, 1, Tevhid 22, Tirmizî, Menakıb, 3946.

⁵² Tirmizî, Tefsir, Hud, 3108.

Peygamber (s.a.v): “Biliyor musunuz, sema ile arz arasındaki uzaklık ne kadardır?” diye sordu. “Hayır, vallahi bilmiyoruz!” diye cevapladılar. “Öyleyse bilin, ikisi arasındaki uzaklık ya yetmiş bir, ya yetmiş iki veya yetmiş üç senedir. Onun üstündeki sema(nın uzaklığı da) böyledir.”

Resûlullah (s.a.v) yedi semayı sayarak her biri arasında bu şekilde uzaklık bulunduğunu söyledi. Sonra ilâve etti:

“Yedinci semânın ötesinde bir deniz var. Bunun üst sathı ile dibi arasında iki sema arasındaki mesafe kadar mesafe var. Bunun da gerisinde sekiz adet yabâni keçi (suretinde melek) var. Bunların sinnakları ile dizleri arasında iki semâ arasındaki mesafe gibi uzaklık var, sonra bunların sırtlarının gerisinde Arş var, Arş’ın da alt kısmı ile üst kısmı arasında iki sema arasındaki uzaklık kadar mesafe var. Allah, bütün bunların fevkindedir.”⁵³

Bu tür hadislerde yaratılış, sürekli zaman kavramının metafizik uzantıları ile birlikte zikredilmiştir. Bu durum yaratılış-zaman kavramlarının birbiri ile olan sıkı ilişkisini ortaya koyar.

Tevradî etkinin gözlemlendiği bir başka hadis ise Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilmiş olarak kaynaklarda yer alır. Söz konusu hadis, yaratımın kaç günde gerçekleştiği mevzusunda sarîh bilgiler içermektedir:

“Resûlullah (s.a.v) bir gün elimden tuttu ve şu açıklamayı yaptı: “Allah toprağı cumartesi günü yarattı. Onda dağları pazar günü yarattı; ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruhları salı günü yarattı. Nuru çarşamba günü yarattı ve onda hayvanları perşembe günü yaydı. Hz. Adem’i (aleyhisselam) cuma günü ikindi vaktinden

⁵³ Tirmizî, Tefsir, Hâkka, (3317); Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4723); İbnu Mâve, Mukaddime 13, (193).

sonra, ikinci ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahluk olarak yarattı.”⁵⁴

Allah'ın ilk yarattığı şey konusunda da hadis külliyyatında hayli rivayet bulunmaktadır. Bunların sahih olup olmadıkları noktasında yapılan ilmî tahliller birçok kriter neticesinde günümüze kadar gelmiştir. Bu konudaki rivayetlerin daha çok İslâm'ın batınî yorumları çerçevesinde yaygınlık kazandığı gerçeğini belirtmek gerekir.

Muhammediye'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.v), ilk yaratılan şey konusunda bir rivayeti yer alır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v): *'Yüce Allah, önce kudretinden benim nurumu yarattı. Ondan sonra da bu mülk âlemini kurdu,'* buyururlar. Bir başka hadiste Allah'ın önce akli yarattığından bahseder. Akıl, insana teşmil edildiğinde varlık ve anlam bulmuş sayılır. Bir başka rivayette. *'Her şeyden önce dür var oldu,'* buyurulmaktadır. Dür, 'dürre-i Beyza' olup 'beyaz inci' anlamına gelir. *'O dür bütünlüğünden varlıklar meydana gelir.'* *'İlk defa düşünce hanesine giren Kalem'dir.'* Ya da *'İlk yazının yazıldığı yer Levh-i Mahfuz'dur,'* gibi rivayetler mevcuttur.⁵⁵

Aklın yaratılışı ile ilgili olarak aynı eserde şu hadis geçmektedir:

“Yüce Allah, ilk önce akli yarattı, sonra ona: ‘Gel... söylenenleri de anla!’ buyurdu. Akıl da geldi, bu defa şöyle buyurdu: ‘git!’ Akli da gitti. Sonra akla ‘otur!’ diye buyurdu. Sonra ‘konuş!’ dedi. Akli da konuştu. ‘Sesini çıkarma, edeplice dur, çekin!’ dedi. Akıl bu emirleri de yerine getirince Yüce Allah şöyle buyurdu. ‘İzzetim celalime yemin ederim ki, senin gibi sevgili, keremli bir kimseyi sev-

⁵⁴ Müslim, Sıfatu'l-Kıyâme 27, (2789).

⁵⁵ Yazıcıoğlu Muhammed, Muhammediye, Sadeleştiren: Abdulkadir Akçiçek, İstanbul, t.y.

diklerim arasında yaratmadım. Artık seninle bilineceğim, seninle övüleceğim; senin dalaletinde ibadet edilen zat olacağım, bütün gruplar senin aracılığıyla bana ibadet edecekler. Eğer sen sebep olursan, engel olunacak şeye engel olacağım, verilecek şeyi de vereceğim. Yine senin sebebinle âlemlere rahmet eyleyeceğim. Kullarımın tövbesini kabul buyuracağım. Sana sabırdan daha ileri bir nimet vermedim, buna bütün ayetler tanıktır, özlü kalbe akla sahip olanlar bunu bilirler.”⁵⁶

Bu hadisin ilk yaratılış konusunda verdiği fikir ezoterik İslamî yorumların akıl-edeb-iman ilkelerini vurgulamaktadır. Fakat buradaki ‘akıl’ modern bilgilerin sağladığı rasyonallite değil, kalp ile uyumlu itaatkâr akıldır.

Allah’ın ilk yarattığı şeyler konusunda birçok eser sırasıyla Akıl, Ruh, Levh-i Mahfuz-Kalem, Peygamberlerin ruhları, Arş, Melekler, Levh, Kürsi, Cennetler, Cehennem ve İnsan’ın yaratılışını sayarlar. Allah’ın ilk yarattığı şeyin ‘kalem’ olduğu yönündeki rivayetler hayli fazladır. Hz. Muhammed’in (s.a.v) zuhuru konusunda Aziz Mahmut Hüdai’nin *Hulasatü’l-Ahbar*’ında⁵⁷ Allah’ın ilk yarattığı şeyin ‘kalem’ olduğu kaydedilir:

‘Allah’ın ilk yarattığı şey kalemdir. Kıyamete kadar bütün oluşlar onun ile devam edip gider.’⁵⁸

Bu hadisten sonra şu rivayetlere yer verilir:

‘Sonra ince bir bulut yarattı, o da Kitab-ı Kerim’de

⁵⁶ Yazıcıoğlu Muhammed, a.g.e., s. 35.

⁵⁷ Aziz Mahmud Hüdai, *Hulasatü’l-Ahbar* (Âlemin Yaratılışı ve Hz. Muhammed’in Zuhuru), çev. Kerim Kara, Mustafa Özdemir, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

⁵⁸ Ebu Davud, Sünnet 16; Tirmizî, Kader 17.

zikrettiği 'gamam'dır. Ve şöyle buyurdu: 'Onlar ancak bu-
luttan gölgeler içinde Allah'ın ve melekelerin gelmesini ve
işin bitirilmesini (mi) beklerler.'⁵⁹

'Hz. Ali (ra) Rasulullah'a Arş'ın büyüklüğünü sordu.
Hz. Peygamber(s.a.v) şöyle cevap verdi: 'Ya Ali! Öyle ulu
şeyden sual sordun ki, Ya Ali! Arş'ın üçyüz altmış bin aya-
ğı vardır. Her ayağın arasında üçyüz altmış bin âlem var-
dır. Her âlemin içi meleklerle doludur. Onlar Hak Teâlâ'ya
gece gündüz istiğfar ederler. Sevabını Ebu Bekr, Ömer ve
Osman'a bağışlarlar. Ya Ali! Yine üç yüz altmış bin âlem
vardır. Üçyüz bin ayağının altında içi insan doludur. Hak
Teâlâ onları sevmeyenlere lanet etmelerini emretmiştir.'⁶⁰

Bir başka hadiste İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre,
Cebrail (as) Efendimize buyurdu: 'Allah arşı yarattı. Onun
400 direği vardır. Bir direk ile diğeri arası 400 senelik yoldur. Yedi
kat gök kürsünün yanında çöle atılmış bir halka gibidir. Kürsi de
arşın yanında böyledir.'

Ertat b. Münzir Zamira'dan aldığı rivayette, ilk yaratıl-
an şey konusunda yine Kalem'e vurgu yapıldığı görülür:

'Allah Azze ve Celle kalemi yarattı, onunla, yaratıla-
cak bütün mahlukları yazdı. Sonra da yazılan bu kitap,
mahluklardan hiçbir şey yaratılmadan önce, Allah'ı 1000
yıl tesbih edip övdü. Allah gökleri ve yeri altı günde ya-
rattı. Her bir günü bir isimle adlandırdı. Denildi ki: 'Bu
günlerden birisinin ismi Ebced, ikincisi Havvaz, üçüncüsü
Hutti, dördüncüsü Kelemen, beşincisi Sa'fas, altıncısı da
Karaşet'tir.'

İlk yaratılan şey konusunda İbn Abbas'tan şu rivayet
edilir: 'Allah ilk olarak Levh-i Mahfuz'u yarattı. O beyaz inci-

⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, 2/210.

⁶⁰ Arabi, a.g.e., s. 18.

dendir. İki tarafında kırmızı yakut vardır. Anlatılamayacak kadar büyüktür.

İlk Kalem'in yaratılmış olması rivayetleri hayli fazladır:

Sonra Allah Levh için uzunluğu 5000 sene olan bir cevherden bir kalem yarattı. O kalemden, dünya ehlinin kalemlerindeki mürekkep yerine nur fışkırır. Sonra ona, yazması için nida olundu. Nidanın korkusundan titredi, çünkü gök gürültüsü gibiydi. Sonra Levh-i Mahfuz'da kıyamete kadar olacak şeyler meydana geldi. Levh doldu, kalem kurudu. Mutlu olacak olanlar mutlu, asi takdir olunanlar asi oldu.

Sonra yerler ve gökler büyüklüğünde bir beyaz inci yarattı. Ona seslendi. Bu seslenişin korkusundan inci eridi, dalgalanan suya dönüştü. Suyu sakinleşmesi için seslendi.

Sonra iki büyük cevherden Arş ve Kürsi'yi yarattı. Sonra onu 'Onun arşı su üzerindedir,' buyurulduğu gibi su üzerine koydu.

Her usta, tavandan önce temeli yapar. Allah önce tavanı yaptı. O da arştır.

Sonra gökleri ve yeri yarattı. Peşinden rüzgarı yarattı. Adedini kendisi bileceği adetler vareyledi.

Rüzgara suyu taşımamasını emretti. İşte O'nun Arş'ı su üstünde su da rüzgâr üstündedir. Sonra arşı taşıyan melekeler gönderdi. Onlar bugün dört tanedir. Kıyamet gününde Allah onlara diğer dört meleği yardımcı verecektir. Nitekim Cenab-ı Hak, 'O gün Rabbinin arşını onların üstünde sekiz melek yüklenir (taşır),'⁶¹ buyrulmuştur. Bu melekler anlatılamayacak kadar büyüktür.

İslamî argümanlarla donatılmış bu anlatılarda dikkate değer bir ayrıntı gizlidir. Diğer medeniyetlerin yaratılış hikâyelerinde görülen 'yaratılmışların başkaldırması'

⁶¹ Kur'an-ı Kerim, 69/17.

bu anlatılarda Şeytan dışında hiçbir yaratılmış varlıkta görülmez. Aşağıda rivayetin devamında görüleceği gibi, yaratılmış olan şeyler ne kadar muazzam, devasa ve heybetli olursa olsun, o oranda Tanrısına itaat etmekte, O'na başkaldırarak kendisini O'na şerik koşturmamaktadır. Bu ayrıntının kökeninde iki şey vardır. Birincisi bu anlatıların dinin tasavvufi performanslarına ait olması, ikincisi ise bu inisiyelerde nefis terbiyesinin 'ene'nin büyümesine imkân vermeyen öğretiler içermesidir. Bu sebeplerden ötürü aşağıda göreceğimiz 'yılan' ne kadar güçlü olursa olsun Allah'a sığınmakta ve O'nu tesbihte kusur etmemektedir. Şeytan'ın başkaldırması ise ancak 'nefsinin kibri' ile olur.

“Sonra arşın etrafından bir yılan yarattı. Başı beyaz inciden, cesedi altından, gözleri de yakuttandır. Onun büyüklüğünü Allah'tan başka kimse bilemez. Rivayet edilir ki, arş kendi büyüklüğünü görünce dehşete düşer. Kendini beğenir. Allah o yılan için 670 bin baş, her başta 170 bin yüz yarattı. Bir yüzünün genişliği dünya göğünün 770 bin mislidir. Sonra o yılan arşın etrafını defalarca dolaştı. Arşın üzerinden 1000 senelik bir mesafeye başını kaldırdı. Kuyruğunu da arşın altında 1000 senelik bir mesafeye sarkıttı. O günden beri, arş kendisini yutacak korkusu ile her gün kırkbin defa Allah'a sığınır.

O yılanın Mi'rac gecesinde Resulullah'ın(s.a.v) gördüğü Ayetü'l Kübra olduğu söylenmektedir. Resulullah'tan şefa'at talep etmiş, Hz. Peygamber (s.a.v) de ona şefa'at garantisi vermiştir.”⁶²

Görüldüğü gibi Allah'ın kâinatı yaratması konusunda fiziksel bütünlük mevcutken, neyin daha önce neyin daha sonra yaratıldığı konusunda 'rivayet' düzeyinde farklılıklar bulunur. İslâm felsefesinin birincil kaynak olarak

⁶² Aziz Mahmut Hudai, a.g.e., s. 38.

ilgilendiği bu konuların hadis külliyatında bu derece çok olması rivayet çeşitliliği sebebi ile kabarık görünmektedir.

Mücahit b. Amr da yukarıdaki rivayete şöyle bir versiyon ile katkı sağlar:

‘Yeryüzünün yaratılması, göklerin yaratılmasından öncedir. Fakat arzın döşenmesi, yaşamaya uygun hale getirilişi, otlakları ve azıklarıyla yayılması İbn Abbas’ın da rivayet ettiği gibi göklerin yaratılışından sonradır.’⁶³

İbn Abbas bu hususta şunu dile getirmiştir:

‘Hak Teâlâ, önce Levhi yarattı kı, o Levh ak inciden, kolları kızıl yakuttan, genişliği sonsuzudur. Vafını Allah’tan başka kimde bilmez. Her gün, üç yüz altmış türlü renk olur.’

Su ve buharın yaratılıştaki ana nesneler oluşunu İbn Abbas şu rivayetten aktarır:

‘Allah suyun üstünde yükselen buhardan iki günde gökyüzünü yarattı. İki gün içinde bir gök tabakası meydana geldiği gibi bir yer tabakası da oluştu. Aralarında olan şeyleri de altı günde yarattı. Gök ve yer Allah’ın korkusunda yarıldı. Yedi kat gök ve yeryüzü oluştu. Birinci kat sema zeberceddendir. İkincisi kırmızı yakuttan, üçüncüsü sarı yakuttan, dördüncüsü beyaz altından, beşincisi altından, altıncısı beyaz inciden, yedincisi parlayan nurdandır. Sonra güneşi ve ayı yarattı. Birini gecenin ayeti değerini gündüzün ayeti kıldı. Güneş onun arşının nuru, ay ise hicabının nurudur. Sonra bir grup meleği güneş ve aya vekil tayin etti. Bu görevli melekler ay ile güneşi dünyamıza

⁶³ Aziz Mahmud Hüdayi, a.g.e, s. 40.

gönderir ve ışığını da onlar verir. Bu ikisi için, 'Geceyi gündüze, gündüzü de geceye katarsın'⁶⁴ ayeti inmiştir.'

Bu türden rivayetlerin ayetlerle desteklenmesi ifadeye yapılan atıfları kuvvetlendirmek amaçlıdır.

Görüldüğü gibi bu konuda en çok rivayet İbn Abbas'a aittir. İbn Abbas İbranî bilgisine sahip bir Yahudi Müslüman olduğundan, onun kültürel birikimi ve daha önceki anlatılara olan vukufiyeti göze çarpmaktadır.

Cennetin yaratılması konusunda da hayli bilgi mevcuttur. Hulasatü'l-Beyan bu konuda çok detaylı bilgiler verir.

'Sonra Allah sekiz kat olan cenneti yarattı. Birinci derecesi beyaz inciden yapılmış olan Daru'l Celal'dır. Sonra kırmızı yakuttan yapılmış olan Darüs-selam gelir. Sonra sırasıyla Me'vâ cenneti yeşil zebercetten yapılmıştır. Huld cenneti sarı mercandan, Naim cenneti beyaz gümüşten, Firdevs altından, Darü'l Karar miskten, dyn cenneti de parlayan inciden yaratılmıştır. Her bir cennetin altından yapılmış iki kapısı vardır. Kapı kanatları arasındaki mesafe yer ile gök arası gibidir. Cennetin binası altın ve gümüşten, duvar harçları miskten, toprakları esanstan, otları zağferandan, köşkleri inciden, odaları yakuttandır. Kapıları mücevherdir. Cennetlerde nehirler bulunmaktadır. Nehirlerden biri rahmet, diğeri Efendimiz'e (s.a.v) ait olan Kevser nehridir. Sonra Kafur ve Tesnim nehirleri, arkasından Selsebil, Rahik ve sadece Allah'ın bilebileceği diğeri nehirler gelir. O cennetlerde güzellik derecelerini ancak Allah'ın takdir edebileceği huriler vardır. Cehenneme gelince, yedi kapısı vardır. Birincisinin adı cehennem, sonra Leza, Hutama, Siar, Sakar, Cahim ve Haviye kapılarıdır. Cehennemlerde 'iri gövdelli, sert tabiatlı, Allah'ın buyru-

⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, 3/27.

ğuna karşı gelmeyen, emredildikleri şeyi yapan melekler vardır.’⁶⁵

Rivayeti aktaran Aziz Mahmud Hüdai, İbn Abbas’ı destekleyen detaylarla meseleyi izah eder. O da rivayetlerin sonuna ayet ekler.

Ali Şeriatî’nin alana yaptığı katkı, *Kendini Bilmek*’te muhayyileye zenginlik katarken yaratılışı efsanevî Kaf Dağı ile ilişkilendirmesidir. “*Kaf Dağı varlık âleminin sınırındır,*’ der ve ekler: ‘*Cabulsa ve Cabulka (biri doğuda biri batıda olduğu varsayılan hayali şehirler) varlığın kendisini oralara dek götürdüğü en son noktalardır.*”⁶⁶

İnsanın Yaratılışı

İslâm dininin temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de bahsi geçen ilk yaratılan insan Adem’dir. Kur’an-ı Kerim’e göre, Adem’in yaratılışının diğer insanlardaki gibi olmadığı kesindir. Gerek evren gerekse insan yaratılışında farklı kanunlar geçerlidir. Al-i İmran suresinin 59. ayetinde ‘*Allah nezdinde -yaratılış bakımından- İsa’nın durumu Adem’e benzer. Allah onu topraktan yarattı, sonra ona ‘ol!’ dedi ve oluverdi.*’ buyurularak bu iki peygamberin yaratılışlarındaki olağanüstü duruma işaret edilir.

Kuran-ı Kerim’e⁶⁷ ve sahih hadislerle göre, Adem topraktan yaratılmıştır. İnsan, temel maddesi çamurdan yaratıldıktan sonra insan şeklini almak ve insanlık seviyesine gelmek için bir müddet tesviye edilmiş bedeninin eczası kıvama getirilmek için düzeltilmiştir. Bu sebeple farklı ayetlerde muhtelif aşamaların yaratılışına, Adem’in ha-

⁶⁵ Kur’an-ı Kerim, 66/6.

⁶⁶ Ali Şeriatî, *Kendini Bilmek*, Endişe Yayınları, Ankara, 1990, s. 75.

⁶⁷ Kur’an-ı Kerim, 30/20; 32/7; 23/12; 37/11; 15/26, 28, 33; 55/14.

murunda kullanılan toprağın niteliklerine ve geçirdiği değişimlere işaret edilir. Yaratıldığı madde, sırasıyla toprak (türab), su (ma), çamur (tin), akışkan veya süzme çamur (sülale min tin), yapışkan çamur (tin lazib), kurumuş çamur (salsal) kelimeleri ile ifade edilir. Salsal ise Kuran'da farklı ifadelerle tekrar edilir.

İnsanın yaratılışı ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı ayetler şöyledir:

*'Allah katında İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir. Allah Adem'i topraktan yarattı, sonra ona 'ol!' dedi ve oldu.'*⁶⁸

*'Ey insanlar! Öldükten sonra diriliş konusunda kuşkuadaysanız, sizi topraktan, sonra spermden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra şekli belli belirsiz bir parça etten yaratan biziz. -Size her şeyi açıklamak için- ve dilediğimiz belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız, sonra sizi bebek olarak çıkartırız ki, daha sonra tüm gücünüze erişesiniz. Aranızdan kimi vefat ettirilir, kimi de ömrünün en rezil zamanına ulaştırılır, öyle ki bilirken artık bir şey bilmez olur. Aynı şekilde yeryüzünü sönmüş görürsün: Biz ona su indirdiğimiz zaman o harekete geçer ve kabarır ve her çeşit güzel çiftten yetiştirilir.'*⁶⁹

*'Allah sizi topraktan, sonra spermden yarattı, sonra da sizi çiftler halinde belirledi...'*⁷⁰

*'Ve Allah her canlıyı sudan yaratmıştır. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayak üstünde yürür, kimi dört ayak üzerinde. Allah dilediğini yaratır. Allah her şeye gücü yetendir.'*⁷¹

⁶⁸ Kur'an-ı Kerim, 3/59.

⁶⁹ Kur'an-ı Kerim, 22/5.

⁷⁰ Kur'an-ı Kerim, 35/11.

⁷¹ Kur'an-ı Kerim, 24/45.

*'Ve sudan insanı yaratan O'dur. Sonra onu akraba ve hısım haline getirdi. Rabbin her şeye gücü yetendir.'*⁷²

*'O, insanı, pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yarattı. Cinleri de dumansız bir ateş alevinden yarattı.'*⁷³

Razi bu ayetleri yorumlarken insanın yaratılış evrelerine de açıklık getirir. Ona göre bunların ilkinde 'çömlek (hazef) gibi ses çıkaran (fehhar) kurumuş çamur', ikincisinde 'bir müddet suda kaldığından rengi kararmaya yüz tutmuş madde (hame)', üçüncüsünde de 'kokusu değişmiş madde (mesnun)' kastedilir. Bu tabirler bir nevi yaratılışın tekamülü şeklinde değerlendirilmiştir. Aslında 'insanın üzerinden öyle uzun bir zaman geçti ki, -o vakit- o anılmaya değer bir şey bile değildi,'⁷⁴ mealindeki ayetten Hz. Adem'in yaratılışından bedenî ve ruhî yönleri ile tam bir insan haline gelinceye kadar uzun bir zaman geçtiği anlamı çıkartılabilir.⁷⁵ İslâm alimleri bu konuda hemfikir görüşler aktarmışlardır.

Ebu Davud'dan gelen bir hadiste yine toprak vurgusu ile karşılaşırız:

*'Allah Adem'i bütün yeryüzünden devşirdiği bir avuç topraktan yarattı. Toprağın yapısına göre, Ademoğulları'ndan kimisi kırmızı, kimisi siyah veya beyaz, veya bunların arasındaki ırklardan meydana geldi. Onlardan bazıları yumuşak, bazıları sert huylu veya ikisi ortası bir yapıda oldu.'*⁷⁶

Bilinen mitolojilerdeki toprak nesnesi gibi bu hadis ile yeryüzünün birçok yerinden 'toplatılan' toprak fik-

⁷² Kur'an-ı Kerim, 25/54.

⁷³ Kur'an-ı Kerim, 55/14-15.

⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, 76/1.

⁷⁵ Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali, 76/1'e düşülen not.

⁷⁶ Ebu Davut, Sünnet, 16.

ri de bize Sümer yaratılış hikâyelerini anımsatmaktadır. Adem'in yaratılışı ile ilgili olarak Ebu Mûsa'dan (r.a) aktarılan bir hadiste şu detaylar bulunmaktadır:

“Resûlullah'ı (s.a.v) dinledim, şunu söyledi: ‘Allah Teâlâ hazretleri, Adem'i, yeryüzünün bütün (cüzler)inden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Âdem'in oğulları da arzın kısımlarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kızıldır, bir kısmı siyahtır. Bunlar arasında orta (renkliler) de var. Ayrıca bir kısmı uysaldır, bir kısmı haşindir, bir kısmı habis (kötü kalbli), bir kısmı iyi kalblidir.”

Bu konuda Taberi hayli geniş malzemeye sahiptir. Taberi'nin rivayetine göre:

“Allah Adem'i yaratmaya murad edince yeryüzüne ‘Senden bir halife yaratacağım,’ diye vahyetti. ‘Onlardan bana itaat edenleri cennete isyan edenleri cehenneme sokacağım,’ diye buyurdu. Yeryüzü ağladı; ağlama neticesinde ondan kıyamete kadar devam edecek kaynaklar fışkırdı. Allah Cebrail'i avcuyla arzın dört köşesinden siyah, beyaz, kırmızı temiz ve pis toprak getirmesi için gönderdi. Arz, Cebrail'e ‘Seni gönderen Allah adına benden bir şey alma,’ dedi. Cebrail yemin etti. ‘Ben de ondan bir şey almayı hoş görmedim,’ dedi. Allah Mikail'i gönderdi. Arz, ona Cebrail'e söylediği gibi cevap verdi. Allah İsrail'i gönderdi. O da Mikail gibi cevap aldı. Sonra Azrail'i gönderdi. Azrail: ‘Aziz olan Rabbime andolsun ki, ben O'nun emrine asi olmayacağım,’ dedi. Arzın bütün bölgelerinden tatlı, tuzlu, acı, güzel, pis mahiyetli olarak kırk zira' ölçüsünde toprak aldı. O toprak parçası her bir atomun, insan bedeninin esasıdır. İnsan ölünce (toprağı) nereden alınmışsa oraya defnedilir.”

Sümer yaratılış hikayeleri ile örtüşen bu hadis, tasavvufî öğretilerde Adem ile örtüşen 'insanın yurtsuzluğu' düşüncesine kaynaklık eder. Adem için bütün bir yeryüzü vatandır. Herkes onun kardeşidir, çünkü maya aynıdır. Hadis şu şekilde devam eder:

"Azrail, Allah'ın emriyle aldığı toprağı Taif'le Mekke arasına koydu. Cenab-ı Hakk ona: 'İnsanların toprağını aldığın gibi, merhametin azlığından dolayı ruhlarını da alacaksın,' buyurdu. Sonra, Hakk, toprak parçasının üzerine kerem bulutundan rahmet damlaları yağdırdı. Muhabbet suyuyla çamur yarattı. Kudsi bir hadis 'Adem'in çamurunu yed-i kudretimle kırk sabah yani kırk gün mayaladım yoğurdum,' der. Sonra Hakk onun kalıbını kırk gün bir yana bıraktı. Kalıp kurudu. 'Pişmiş çamura benzeyen bir balçık haline geldi.' O da tam kuru olduğundan dolayı ses çıkaran çamurdur."

İnsanın yaratılışındaki bekleme süreleri konusunda Mısır inisiye geleneğinin de bu yönde fikir ve inanışlarının olduğu Mısır Yaratılış Efsaneleri bölümünde ele alınacaktır. Bu konuda yapısal olarak böyle bir benzerlik dikkat çekicidir. İbn Mes'ud ve İbn Abbas'ın ortak aktardığı bir rivayet şöyledir:

*"Adem kırk sene, Cuma gününe kadar çamurdan bir ceset olarak kaldı. İblis ona geldi ve ayağı ile vurdu. Kuru olduğundan ses verdi. Cenab-ı Hakk'ın 'salsâl ke'l fahhar' kavlinin anlamı budur. Sonra İblis, Adem'in gözünden girdi dübüründen çıktı ve şöyle dedi: 'Eğer ben sana musallat olursam seni helak edeceğim. Şayet sen bana musallat olursan direneceğim, isyan edeceğim,' dedi."*⁷⁷

⁷⁷ Taberi Tarih, c.1, 2.bs., Can Kitabevi, Konya, 1982, s. 45. Bu hadis için ayrıca bkz: İbn Esîr-Kâmil, c.1, s. 27; İbn Asakir-Tarih, c.2, s. 342; Ebül-fida-elbidaye vennihaye c.1, s. 85; Mes'ûdî-Murucuzzeheb c.1, s. 30.

Bu rivayet insanın yaratılışında kutsal sayılan güne vurgu yaparken ilgili ayeti bu çerçevede açıklar. Müslim'in Sahih'inde yaratılışın hangi günler olduğu net bir şekilde rivayet edilmiştir. Buna göre Adem, Cuma gününün son saatlerinde yaratılmıştır.

*"Allah toprağı cumartesi günü, yeryüzündeki dağları pazar günü, ağaçları pazartesi, mekruhu salı, nuru çarşamba günü yarattı. Perşembe günü yerde hayvanları yaydı. Son olarak cuma günü ikindi ile gece arasında gündüzün son saatinde Adem'i yarattı."*⁷⁸

Buhari ve Müslim'de geçen hadiste Adem'in şekilsel yaratılışı rivayet edilir: *"Allah, Adem'i altmış zira' uzunluğunda yarattı. Sonra da ona buyurdu: 'Git meleklerle selam ver, ve sana verecekleri selamı dinle. O senin ve neslinin selamıdır...'"* Adem'in melekler ile ilk temasını bu rivayette görmekteyiz.⁷⁹

Arabi, meseleye daha önce de vurguladığımız gibi, Adem'in bütün insanlığın prototipi olması veçhesiyle bakar. *"Hz. Adem, (insanın ilk ata/babası, her türün ilk bireyi, bütün fertlerin babası) Bu nedenle Adem'e de 'Ebu'l beşer denilir.' Adem insanlığın babasıdır. Adem insanlığın babası olduğu gibi, her türün ilk bireyi de babadır."*⁸⁰

Hulasatu'l Ahbar'da da benzer detaylar göze çarpmaktadır:

"Allah cesede ruh üflemeği murad edince, ruha beden girmesini emir buyurdu. Ruh 'Dibi uzak ve derin, girişi karanlık bir yere mi gireceğim?' dedi. Cenab-ı Hakk ikinci ve üçüncü defa emir buyurduğunda aynı cevabı verdi. Dör-

⁷⁸ Müslim, Münafikun 27.

⁷⁹ Buhari, Enbiya, Müslim, İman, 1.

⁸⁰ Muhyiddin İbn Arabi, *Futuhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, c. IV, 1.bs., İstanbul, 2012, s. 298.

düncüsünde Hakk 'Zorla bedene girdiğin gibi, zor olarak da çık!' buyurdu. Bundan dolayı ruh bendenden zor çıkar. Ruh Adem'in ayaklarına ulaşınca çıkacak bir yer bulamadı, burnuna döndü. Adem aksırdı. 'Elhamdülillah' dedi. Hakk, 'Yerhamukellah ey Adem!' dedi. Böylece Adem, et, kemik, kan, damar, sinir, ve iç organlarından mürekkep bir canlıya dönüştü. Vücudunda dokuz kapı yaratıldı. Başında iki kulak, iki göz, iki burun deliği ve bir ağız. Diğer iki kapı da ön ve arka kapılarıdır (kubul ve dübür). Akli beyninde, gözleri böbreğinde, öfkesi ciğerinde, cesareti kalbinde, gülmesi ve sevinci dalağında ve üzüntüsü yüzünde yaratıldı."⁸¹

Görüldüğü gibi hadis rivayetlerinde insanın yaratılışında evreler, insanın ne zaman yaratıldığı, hangi biçimde yaratıldığı ve ne murad edildiği zikredilmiştir. Kur'an ayetleri ile desteklenen rivayetlerin batini zenginlik içinde çeşitlilik arzetmesi sonucunda İslâm düşünce dünyası Adem özelinde insanın yaratılışını bu rivayetlerle zengin muhayyile birikimine dönüştürebilmiştir.

Kadının Yaratılışı

İslâm kaynaklarına göre Hz. Havva ilk kadın, Hz. Adem'in eşi ve insan neslinin annesidir. Havva Kur'an-ı Kerim'de ismen zikredilmemekte, ancak birçok ayette ondan bahsedilmektedir. Kur'an'da 'Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yarattığı, ikisinden birçok kadınlar ve erkekler üreten Rabbinizden korkun,'⁸² denilerek yaratılışa atıf yapılır. Daha sonra onlara 'Ey Adem!, Sen ve eşin cennette oturun, ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin, ama şu ağaca yak-

⁸¹ Hulasatu'l Ahbar, s. 68.

⁸² Kur'an-ı Kerim, 4/1.

laşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz,'⁸³ denilmiş ve yasağı çiğnemeleri üzerine yeryüzüne indirildikleri belirtilmiştir.

Bütün ilgili ayetlerde, Adem'in yaratılış olayında Allah'ın irade ve kudretinin etkisine özellikle dikkat çekilir. Ayrıca Adem'in herhangi başka bir canlıdan tekamül suretiyle değil, topraktan ve tamamıyla bağımsız bir canlı türünün ilk atası, yeryüzünde, öteki bütün canlı ve cansız varlıkların aksine, yükümlü ve sorumlu tutulan ve bunun için gerekli manevî ahlakî, zihnî ve psikolojik kabiliyetlerle donatılmış bir varlık olarak yaratıldığı açıklanır.

İbnü'l Arabi, 'Âlemde erkek diye bir şey yoktur,'⁸⁴ diyerek insan hakikatinin iki veçhesinden birisi olarak kadına baktığında onu erkeğin yarısı olarak gördüğünü belirtir.⁸⁵ Muhammed faslında bu konuya şu şekilde değinir:

*'Rahman'ın nefesi ise insanın insan olmasını sağlayan özellikte gizlendi. Sonra insandan kendisine benzeyen ve kadın diye isimlendirdiği bir şahıs türetmiştir. Böylece kadın, erkeğin suretine göre ortaya çıktı. Erkek, bir şeyin tıpkı kendisini sevmesi gibi, kadına sevgi duydu; kadın da tıpkı bir şeyin vatanına özlem duyması gibi erkeğe sevgi duydu. Böylece kadınlar Hz. Muhammed'e (s.a.v) sevdireldi. ... Suretteki benzerlik, ilişkinin en büyüğü, en yücesi ve en yetkinidir; çünkü suret, çifttir... Nitekim kadın da varlığıyla erkeği iki yapmış ve onu çifte dönüştürmüştür.'*⁸⁶

Kaburga kemiği polemiği, kadının yaratılışı kapsamında ilim dünyasında hususi çalışmaların bölümlerine konu olmuştur.⁸⁷ İnsanın yaratıldığı madde konusunda, ilâhî

⁸³ Kur'an-ı Kerim, 2/35.

⁸⁴ Muhyiddin Arabi, a.g.e., s. 267.

⁸⁵ Futuhat-ı Mekkiyye, c. III, s. 89.

⁸⁶ Muhyiddin Arabi, a.g.e., s. 237.

⁸⁷ Cenal Ağırman, Kadının Yaratılışı, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001;

kitaplardaki ile örtüşmesine rağmen, kadının kaburgadan yaratıldığına dair net bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu inanış sadece Tevrat'ta yer almaktadır. Kur'an'da bunu ortaya koyan ya da ima eden bir nass yoktur.

Tufan Hadisesi

İslâm medeniyetinin temsil edildiği bütün coğrafyalarda Tufan hadisesi denildiği zaman Hz. Nuh akla gelir. Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde geçen⁸⁸ Tufan hadisesi Allah tarafında insanları uyarmak ve müjdelemek üzere görevlendirilen Nuh Aleyhisselam'ın kavminin 'puta tapmaya devam etme, fasıklık ve vicdansızlık' üzere olmalarından Allah'a sığınarak duaya devam etmesi ve bunun neticesinde O'nun 'vaadettiği yardımı yapması' ile sonuçlanmış bir 'azap' hadisesidir.

Allah, Hz. Nuh'un duasına icabet ettiğinde insanlığın ikinci başlangıcı böylece yine Allah'ın lütfu ve merhame-ti ile gerçekleşmiş olacaktı. Allah, Hz. Nuh'a emrederek, şöyle buyurur:

*'Ey Nuh, sana vahyettiğimiz gibi gemi yap! Sonra yer ve gökleri birbirine karıştırıp zalimler helak olurken sakın onlara acıyıp benden bir istekte bulunma. Onlar bu azabı gerçekten haketti.'*⁸⁹

Hz. Nuh (as) emre uyarak gemi yapımına başladı. Geminin ne şekilde yapılacağını bizzat bildiren Cebrail (as),

Marlyn Yalom, *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, (çev. Zeynep Yelçe/Neşenur Domaniç), Çitilembik Yayınları, İstanbul, 2002; Kadircan Kafli, *Evrenin Yartılışı, Adem ve Havva*, y.y., İstanbul Çeltüt Matbaası, 1966.

⁸⁸ Kur'an-ı Kerim, 11/25, 32, 36, 42, 45, 48, 89; 17/3, 17; 57/26; 71/ 1, 21, 26; 26/105, 106, 116.

⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, Hud/ 34.

Hız. Nuh'un gemiyi 4 yılda 3 katlı olarak bitirmesi için yardımcı olur.⁹⁰ Hud Suresi'nde tufan ile ilgili ayetler şöyledir:

"Hiç kuşkusuz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik. 'Ben gerçekten sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına kulluk etmemeniz için. Ben hakkınızda can yakıcı bir Gün'ün cezasından korkuyorum! ... Ey Nuh, eğer doğru sözlülerden isen bizi tehdit ettiğin şeyi artık başımıza getir dediler. O da dedi ki, onu ancak dilerse Allah başınıza getirir. Siz (Allah'ı) güçsüz bırakamazsınız. ... Ve (Nuh) gemiyi yapıyordu, ve halkının inkarcıları gelenlerinden bir grup yanına uğradıkça, onunla alay ediyorlardı. O da dedi ki, bizimle alay ediyorsanız alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz. Ve alçaltıcı bir cezanın kime geleceğini ve kime sürekli bir ceza ineceğini göreceksiniz. Sonunda buyruğumuz gelip fırın kaynamaya başlayınca, her cinsten birer çift ve aleyhine karar verilmiş olanın dışında aileni ve inananları da ona bindir! dedik...

Ve gemi dağlar gibi dalgalar içinde onları götürürken Nuh bir kenarda ayrı kalan oğluna 'Ey yavrucağım! Bizimle birlikte bin ve inkarcılarla birlikte kalma' diye seslendi. Ama o, 'beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım,' dedi. ...

Ve ey yer suyunu çek! Ve ey Gök sen de tut! denildi. Su çekildi iş bitirildi. Gemi Cudi'ye oturdu. Ve o hain halka kahrolun denildi."⁹¹

Bu hadisede göğün oluk oluk su boşalttığı, yerin her yandan su fışkırttığı ve bir anda aylardır karada bekleyen

⁹⁰ Mehmet Vehbi, *Hulasatü'l Beyan Fit'tefsiril Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1969, s. 2338.

⁹¹ *Kur'an-ı Kerim*, Hud/ 25-44.

geminin sallanarak suların üzerinde yükselmeye başladığı anlatılmaktadır.

Tufan sonunda Allah vaadi gereği Hz. Nuh'a yine seslenir: *'Ey Nuh! Sen ve beraberindekiler bereket ve selamet içinde yeryüzüne inin.'*⁹² Artık inkar edenler azabı yaşayıp, Hz. Nuh'a kulak verenler kurtuluşa ermiş ve Muharrem ayının 10. gününde gemi karaya oturmuştur.

Kurtuluşa erenler o günü şükür orucuyla geçirmiş, ellerindeki yiyecek ve içeceği karıştırıp aşure adını verdikleri bir karışımla çorba benzeri bir yemek yapmışlardır.

Tufan hadisesinin, yeryüzünün bir kısmında olup olmadığı konusunda İslâm âlimlerinin farklı görüşleri mevcuttur. Fakat tufan olayının tüm yerküre için geçerli olduğunu söyleyenler de mevcuttur.

Bu hadisenin evrensel ve bölgesel çıkarımlarının yanında tarihsel yanları ve ortaklık/farklılıkları da mevcuttur. Özellikle Tevrat'ta yer alan ve Ninova kalıntılarından çıkartıldıktan sonra ilim dünyasının artık Kitab-ı Mukaddes'teki tufan olayını onayladıkları ve inandıkları bir boyuta geçmesi dikkate şayandır.

Tufan konusunda rivayet edilen hadisler konusunda yaratılışta olduğu gibi zengin rivayetlerle karşılaşmayız. Peygamberlerden haber veren ya da anlatılan peygamber kıssalarında söz konusu Hz. Nuh olduğunda ancak tufan olayına değinilmiştir.

Allah'ın kudretinin, inananlar için zaferler inşa ettiğine vurgu yapılan rivayetlerde, meselenin bölgesel mi evrensel mi olduğu konusuna odaklanılmamış, inanç düzleminde sadakat ve teslimiyet ilişkisinde insanlığın alacağı ibret ve dersler üzerinde durulmuştur.

⁹² Kur'an-ı Kerim, Hud/48.

V. BÖLÜM
ATEŞLE GELEN YARATILIŞ

İRAN YARATILIŞ EFSANELERİ

“Hum’ata, Hak’ata, Hve’sta”

“Düşünce iyi düşünölsün, söz iyi söylensin, iş iyi yapılsın.”

DÜNYA MEDENİYETİNİN beşiğı Mısır, Mezopotamya, Anadolu ve İran, göçlerle insanlığın ortak mirasını oluşturan bölgelerdir. Bu medeniyetler son buzul çağında M.Ö. onbeş bin ile oniki bin yılları arası kuzeyden ve güneyden verimli toprakları sebebi ile göç almışlardır. Kuzeyden gelenlere Ari (Hint Avrupa), güneyden gelenlere Sami ırkı denilmektedir. Güneyden gelenler Mısır, Sümer, Asur, Akat ve Elam uygarlıklarını, kuzeyden gelen ise Anadolu, Girit, Lulubi, Hurri ve Babil uygarlıklarını ve devamlarını kurmuşlardır. Böyle bir jeopolitik havzada bulunan İran, sözlü anlatıların da beşiğı sayılır.

Birçok uygarlığın gelip geçtiğı, göç edip yerleştiğı alanlarda kültürlerarası etkileşimlerin zirvede olduğu dönemlerde İran bölgesi, hem kendinde varolanı hem de dışarıdan gelen kültürel unsurları başarıyla harmanlamayı bilmiştir. İran’ın Hint ile kurduğu iletişimde edindiğı tecrübeler insanlığın büyük birikimi olarak günümüze kadar gelmiştir.

İranlılarla ilgili bilgilere tarihte ilk defa milâttan önce IX. yüzyıla ait Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. İran’ın doğudan batıya güneyden kuzeye geniş toprakları, Medler,

Persler Asurlar arasındaki hakimiyet kavgalarında daralıp genişlemiştir. Bu açıdan, Asur kaynakları en yakın İran bilgilerini içermesi bakımından önemlidir. Aryanlar ise bu havzada özel bir öneme sahiptir. Çünkü bu kavimler uzun bir süre bu topraklarda kalarak dünya tarihini şekillendirmişlerdir.

Aryan sözcüğü, Rigvedalar'da ve Avesta'da asil doğan, saygı değer, görkemli, azametli, özgür, soylu ve misafirperver anlamlarına gelen gelir. Marks Müller'in '*Orta Asya onların ana yurdudur*' dediği, Fransız bilimci Dr. Arbois'un ve birçok IX. yüzyıl araştırmacısının tesbitiyle kuzey ve güneyde hareketlenen bu kavimlerin kökeninin Seyhun ve Ceyhun havzasında iki nehrin Aral Gölü ile birleştiği yerde olduğunu bilinmektedir. Orta Çağ alimlerinden Biruni, Harezmi ve İbni Haldun gibi bilginler de ilmî metotlardan yararlanarak Aryanların yurdunu Harezm olarak tayin etmişlerdir. Geleneksel İran kaynaklarında ise Aryanlar'ın anavatanı karın ve buzun etkisinde olan bir yer olarak tarif edilir. Belirtilen bu görüşler göz önüne alındığında Aryanlar'ın anayurdunun Karadeniz'in Kuzeydoğusu ile Aral Gölü arasında olduğunu söylemek mümkündür.¹

Aryanlar'ın hareketleri konusunda dikkat çekici unsur, onların üçe bölünerek dağılmış olmalarıdır. M.Ö. 2000'li yılların başlarına kadar Aryan kavimleri Güney Rusya'da Aral Gölü'nden Volga'nın güneyi ve Kafkaslar'ın kuzeyine kadar uzanan bölgede toplu halde yaşamaktaydılar. M.Ö. 2000 yılında Aryanlar'dan bir grup göç etmiş ve İndus Nehri'ne kadar ulaşmıştır. Bir diğer grup İran'ın Kuzeydoğusuna göç ederek Tus, Seistan ve Herat bölgelerine yerleşmişlerdir. Aryanlar'ın üçüncü kolu ise Rusya'nın batısından ve Avrupa yakınlarından geçiş yaparak İran'ın batısına ve Anadolu'ya doğru göç etmişlerdir.

¹ Asiye Tıgılı, *Zerdüşť*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 44.

Bu göçlerin en önemli sonucu, Hind-İran ortak geçmişini doğurmasıdır. Zerdüş'tün ilahileri olan Gatalar'ın lehçesi ile Hintli Aryanlar'ın mukaddes ilahileri olan Vedalar'ın lehçesinin birbirine yakın oluşu Hint ve İranlıların birbirlerinden ayrılmadan önce birlikte yaşadıkları savını kuvvetlendirmektedir.

Göçler neticesinde ilk şehir hayatına geçiş ancak M.Ö. V-VI. yüzyıllarda sağlanabilmiştir. Avrupa'nın güneyine ve Yunan'a göç eden Aryanlar ise Eski Mısır'ın etkisindeki bölge halklarıyla ile karşılaşmışlardır. Onların da bir süre sonra kendi medeniyetlerini kurup yerleşik hayata geçtikleri tahmin edilmektedir.

İki medeniyet arasında kökenlere inildiğinde görülen bu ortaklık, bütün sözlü kültürde etkisini göstermiş, Gatalar ve Vedalar'dan başlamak üzere, ortak bir zihinsel yelpaze ortaya çıkmıştır. Hatırı sayılır orandaki dil, dinsel ve tarihsel kanıtlar, Hint ve İran kültürlerinin tek bir kültür olduklarından söz edilmesine olanak sağlamaktadır. Antik Hint kültürü, M.Ö. onikinci yüzyılda tamamlanan, dünyanın en eski dinî yazıları ve Vedalar'ın en fazla itibar edileni Rigveda'da; İran kültürü ise Avesta'da ifadesini bulur. Bu sebeple bu iki kültürün en temel uzantısını bu iki kitapta bulmak mümkündür.

Ancak bazı ortak isimlerin İran'da ve Hindistan'da birbirinin zıddı anlamlarda kullanılmış olması, ortak birçok yönü bulunan bu iki kültürün zamanla birçok etkenden ötürü değişen algılarıyla ilgilidir. Mesela Hindistan'da Asuralar şeytanî güçler olarak algılanırken, İran'da Ahuralar en saygıdeğer tanrılar olarak itibar görmüşlerdir. Aynı şekilde Daeva (Div), Hindistan'da büyük ve önemli olan tanrılar için kullanılan isimken, İran'da Angra Mainyu'nun iyi güçlerin düşmanı olarak yarattığı "şer güçleri" ifade eden bir ünvandır.² Aryan tanrılarının ulu ve yüce

² Tıgılı, *a.g.e.*, s. 53.

kimliği de, tek tanrılı dinlerinki ile oldukça benzer niteliktedir. Aryanların tanrılar ve kutsal ruhlar için kullandıkları Sanskritçedeki “Deva” kelimesinin anlamı “parlamak, aydınlık olmak” demektir. Bu kelime Avesta’daki Daeva, Latincedeki Dehus ve Theo ile aynı köktendir ve hepsi de “parlayan, ışıldayan” manasına gelir fakat İran’da kirli ve pis ruhları ifade eden tam tersi bir anlamda kullanılmıştır.

İran’ın Dinî Kaynakları Üzerine

Özel yapısıyla birçok dinî düşüncenin beşiği sayılan bu coğrafyanın dinî zenginliğini çeşitli kaynaklardan takip etmek mümkündür. Eski İran tanrıları ve efsaneleri konusunda edindiğimiz bilgilerin çoğu Avesta, Budahişn, Dinkart ve Vedalar’da yer almaktadır.

Yaratılış hikayeleri konusunda oldukça zengin olan bu havzada dinî kaynakların çeşitliliği en sonunda gelip Zerdüşť dininin kalıntılarına dayanmakla dikkat çekicidir. Hemen bütün dinî hikayelerin, efsane ya da anlatıların Zerdüşť öğretileri ile bir ilintisini, etki ya da bağıntısını görmek mümkündür. Bu sebeplerden ötürü bu havzanın ürettiği yaratılış hikayelerini okurken kaynak çeşitliliğinin bir makas gibi daralıp açıldığı görülecektir.

Bu kaynakların başında şüphesiz Avesta gelir. İran’ın Avesta’sına bizi götürecek Mecusiliğın, İslamî terminolojide ehli kitap statüsünde yorumlandığı görülmektedir. Mecûsîliğın kutsal metinleri iki grupta toplanmaktadır. İlk grup, Avesta ile Pehlevîce bazı dokümanlardan oluşan yazılı literatürdür. İkinci grup Ahamenîler ve Sâsânîler dönemlerine ait yazıtlardan oluşan epigrafik dokümanlardır.

Mecûsî geleneğinin kutsal metin literatürü denildiğinde akla ilk gelen metin Avesta’dır. Bu külliyyat, tarihsel süreç içerisinde sonradan yazıya geçirilen sözlü dinî edebiya-

tı içermektedir. Zerdüş'tün kutsal kitabı olarak da anılan Avesta, Araplar'ın İran'a girişinden önceki dönemlerde İran'ın resmî devlet dini olan Zerdüştiliğin kutsal metinler derlemesi olarak M.Ö. VII. yüzyılda elimize ulaşmıştır.

İran dillerinde yazılmış en eski metin olan Avesta birkaç ana bölümden oluşan bir metindir. Bu bölümler Yesna, Visperad, Yeşt, Vendidat ve Hurde Avesta (Küçük Avesta) olarak bilinir. En eski metinler yetmiş iki kısımdan meydana gelen Yesna'da bulunur. Yesna'nın on altı kısmı geleceksel olarak Zerdüş'te atfedilir ve Gatalar (ilâhîler) diye adlandırılır.

Avesta'nın bazı bölümleri M.Ö. ikibin yıl önceye dek dayanan geçmişle Orta Asya ve çevre coğrafyalarda yaşayan halkları çok yakından ilgilendiren tarih, kültür, medeniyet, din, siyasal ve sosyal konular, inançlar, gelenek ve görenekler, mitolojiler, kahramanlık anlatıları gibi birçok alanda başka kaynaklarda bulunmayan bilgilere yer verir.³

Pehlevîce metinler ise daha çok Sâsânîler ve ilk İslâmî devirlerde yazılmıştır. Mecûsî rahiplerince kaleme alınan ve âdeta Avesta'nın yorumu olan bu metinler genel olarak Zend diye adlandırılmaktadır ve daha çok Sâsânîler'in son yüzyılındaki teolojik görüşleri yansıtır. Pehlevîce metinlerin çoğunluğu milâttan sonra IX. yüzyıla aittir. Bunlar arasında, Avesta'nın kayıp kitaplarının bir özetiyle Zerdüş'te dair çeşitli efsanelerin yer aldığı Denkârd ve evrenin yaratılışıyla ilgili kozmogonik bir metin olan Bûndehişt oldukça önemlidir.

İran Dinlerinde Tanrılar ve İnanışlar

İran'ın hem tek tanrılı hem çok tanrılı dönemlerinde Hint ile bütünleşen inançlarıyla birlikte, efsanelere daya-

³ Nimet Yıldırım, *Ardavirafnâme*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 146.

nan inanç pratikleri ile karşılaşırız. Bu inançların kökeni için gösterilen adresin Hint olması bizi Hint kutsal metinleri olan Vedalar'a götürür. Vedalar İran'ın bütün bir dinî hayatında izleri görülen temel öğreti kitaplarından biridir.

Bununla birlikte İran inançlarının temellerinin üç unsurla bütünleştiğini söyleyebiliriz. Birincisi, asıl temeli teşkil eden Hint-Avrupa tasavvurları; ikincisi, bunların üstüne yerleşmiş Zerdüşt ilkeleri; üçüncüsü ise, dışarıdan alınmış yabancı unsurlar. Bunlar genel olarak semitiktir. Mezopotamya, Yahudi ve Hristiyan etkilerini de bu toplarlara ustalıkla taşımış, İran havzasının dinî ve kültürel zenginliğini pekiştirmiştir.

Bu yönüyle Zerdüşt'ün reformundan önceki İran dininin, karmaşık bir yapı arzettiği söylenebilir. Orjinal unsurları yanında Boğa ruhu (Geush Urvan) olarak isimlendirilen kutsal varlığa sunulan hayvan kurbanları ve sanrsal niteliklere sahip olan Haoma içeceği kullanımı gibi konularda İran, Vedit Hindistan'la ortak izler taşır. Bu dönemde kutsal varlıklar iki sınıfa ayrılır. Ahuralar (rabler) ve daivalar (tanrılar); bunların her ikisi de iyi ruhlardır.⁴ Bu durum Zerdüşt'ün reform yapıcı öğretilerinin ortaya çıkmasına kadar devam eder.

Eski İran inanışı animist olmakla birlikte antropomorfik nitelikler de gösterir. Zerdüşt ortaya çıktığında bu tanrılarının meydana getirdiği bir çeşit panteona da son vermiş oldu. Mitra ve Anahita'dan bir daha hiç söz edilmedi. Zerdüşt'ün getirdiği yenilik puta tapmanın büyük ölçüde reddedilmesiydi. Fakat Zerdüşt'ten sonra Mitra'ya yeniden eğilim gösteren gruplar bu düşüncüyü canlandıracaklardı.

Hint-İran tanrılarında da birbiri içine geçmiş etkileşimler görülür. Vedalar'da önemle üzerinde durulan, göklerin, yerin yaratıcısı ve sonsuz iktidar gücüne sahip olan

⁴ Mircea Eliade, Ioan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 303.

Varuna adlı bir ilah anılır. Vedalar'da Asura adı genellikle Varuna için kullanılır. Varuna günle aydınlanan ve sayısız yıldızların ışığı ile parlayan ilâhî kürenin yöneticisidir. O aynı zamanda yaratılışa can veren hayatın tam anlamı ile kendisi, tabiatı her an yenileyen doğruluğun tanrısı ve her şeyin babasıdır. Vedik Varuna daha çok ahlakî yönü ile dikkatimizi çeker. O doğruluk tanrılarının önde geleni olarak tasvir edilir. Asura-Varuna bu nitelikleri ile erken dönem Avesta'nın Ahura Mazdası ile örtüşmektedir.

Hindistan'daki bir efsaneye göre Asura dünyayı yöneten ilk tanrıdır. Ancak geç dönemlere kadar süren haki-miyeti nispeten daha modern sayılan Devalar tarafından bu yerden sürülmeleri ile biter. Hindistan'da Vedik peri-yoddan sonra Asuraların konumu Şeytan seviyesine düşürülmüştür. İran'da ise tam aksine Ahuralar yüceltilip, Devalar kötü güçler seviyesine indirgenmiştir.

Hint-İranlıların eski Asuralılar için yapılan bir yorumu gerçekten anlamlıdır. Bu yoruma göre Asuralıların herbiri aslında bir mefhumun ya da soyut bir düşüncenin tanrılaştırılmış hallerinden başka bir şey değillerdi. Örneğin adalet ve cesaret gibi soyut kavramların etkilerini ve sonuçlarını günlük hayatta hissedebiliyorlardı. Ancak bu gücün kaynağının nereden geldiğini algılayamıyorlardı. Neticede bir gücü olduğuna inandıkları bu tür soyut kavramlara uluhiyet atfederek onlara cisim ve şekil vermişlerdi. Tanrılaştırdıkları bu kavramlar için ayin ve merasim düzenliyorlardı. Asuraların bu şekilde oluşu, eski metinlerde onlar için söylenmiş birçok ilâhî yer aldığına göre, binlerce yıl sürmüş olmalıdır.⁵

Hint-İranlıların Mithra (Mihr) adlı tanrısı ise üç büyük Ahuradan biri idi. Mithra tanınma ve bilinme açısından diğerlerinden daha çok veriye sahiptir. Mithra, İran panteonunun en iyi bilinen ilahıdır. Başka yerlerde de popüler

⁵ Tıgılı, *a.g.e.*, s. 57.

bir tanrı olarak göze çarpmaktadır. Özellikle Roma İmparatorluğu'nda Mithraizm oldukça yaygındır. Gatalar'da bir kere dahi adı geçmeyen Mithra'nın özelliklerini Ahura'nın kendi içinde taşıdığına inanılmaktadır. Fakat geç dönem Avesta'da Mithra tekrar Ahura ile ilişkilendirilir ve ikisine de iki lider olarak ibadet edilir.

Bazı araştırmacılar Vedalar'daki Hint dinini ilkel dinlerden saymışlar ve buradan yola çıkarak bu tanrıları tabiat güçlerinin tecessümleştirilmiş hali olarak değerlendirmişlerdir. Bu teze göre Mithra ilk olarak güneşin tecessümleştirilmesi ile oluşan bir tanrıdır. Mithra'nın güneş ve ateşle ilişkilendirilmesi, onun koruyucu yönü ile alakalıdır. Çünkü Mithra'nın bütün işleri görebilmesi için uyanık (güneş gibi) kalması gerekmektedir. Zira güneş de sabahtan akşama kadar gözünü kırpmaksızın tek tek insanların koruyuculuğunu yapmaktadır.

Tüm eski geleneksel öğretilerde bilinen yaratılışın tabiatın dört kuvveti denilen ve yaratıcı güçlerden biri olan ateş, kainatı meydana getiren en büyük güç ve enerjilerden olduğu için bunu bilen ve sezen eskiler ona saygı duymuşlardır. Sonra ateşi, ruh ve tanrı ile özdeşleştirmişlerdir. Bu açıdan ateşe tapanlar, bildiğimiz ateşe değil de onun simgelediği büyük güce yani Mithra'ya taparlar. Yani ateş, ışık tanrısı olan yüce varlığı simgeler. Her tapınakta bir ateş odası vardır. Bunun içinde sonsuz bir ateş yanar. Hiç kimse buna dokunamaz. Hatta soluğuyla bile bunu kirlilemez. Rahibin ellerinde eldivenler, ağzının üzerinde de peçe vardır. Kutsal olan ateş, İran dinî hayatına Mecusilik ile girmiştir.

Hint-İran inanışında düalizmin kökenini oluşturan tanrıların başında Ahura Mazda gelir. Ahura Mazda, hayatın ışığı olan hakikati ve iyilik ruhları olan Amsaspedleri yaratmış, ikilemin pozitif yönünü simgeler. Ormuzd (Hürmüz) ve Angra Mainyu (Ahrimen), iyi ile kötüyü

temsil ederler. Sami öğretilerindeki Şeytan'ın görevini yapan Angra Mainyu negatif görevini üstlenir.

Daha önceki dönemlerde de düalizmin kaynağı olabilecek inanç ve düşünceler mevcut bulunmakla birlikte günümüzde Mecûsîliğin en çarpıcı özelliği olarak bilinen Ahura Mazda (Ohrmazd)-Ehrimen (Angra Mainyu) düalizmi Sâsânîler devri ve sonrasında ortaya çıkmıştır.⁶ Yaratılış hikayelerinde göze çarpan özellik bu iki güçlü varlığın birer ilah olarak görülüp ikisi arasında iyi-kötü temsili bulunan bir savaşın varlığıdır.

Ahriman ve Ormuzd'un hayatın iki kutbunu temsil etmesi hikayesi onların doğumuyla başlar. Ahriman ve Ormuzd, Zurvan(Zaman)ın oğullarıdır. Zurvan, bin yıl bir oğul elde etmek için kurban keser. Fakat içine bir şüphe girer. Ahriman bu şüpheden, Ormuzd ise kurbanların sevabından meydana gelmiştir. Zurvan ilk doğanı kral yapacağına söz verir. İlk doğanın kral olacağını anlayan Ahriman daha evvel dünyaya çıkar ve Zurvan, dünya zamanını ikisi arasında bölmeye mecbur olur. Her ne kadar bu tanrılar birincil gibi görünüyorsa da, eski öğretilerin tanrıları olan Mitra ve Anahita da etkinliklerini korurlar.

Hint-İranlılar tanrılarını yumuşak tabiatlı, merhametli olarak düşünmüşler ve onlardan umutlu olmuşlardır. Kötülük, bedbahtlık ve zorbalığın ise tanrılardan daha düşük seviyede olan kötü güçlerin etkisiyle oluştuğuna inanmaktaydılar. Çünkü onlar yani şer güçler, tanrıları kıskanırlar. Bu kötü güçler (Divler, cadılar, dehşetengiz heyulalar) yeraltı dünyasına ait kabul edilmişlerdir. Zerdüş'ten önce varolan bu anlayış, düalizmi de beraberinde getirmiştir. Çünkü gökyüzü tanrıları ile yeraltı tanrıları her zaman mücadele halinde idiler. Gökyüzü saadet, iyilik ve mutluluğun kaynağı iken yeraltı karanlığın, kederin ve

⁶ Şinasi Gündüz, 'Mecûsî' maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 28, İstanbul, 2003, s. 282.

işkencenin yeri idi. Yeraltının tanrısı olarak kabul edilen Yama idi. İnsanlar can alıcı tanrı Yama'dan kurtulup, bu karanlık ortama gitmemeleri için kurban ritüelleri düzenlemekteydiler.

İran dinî inanışına göre ölüm sonrasında ilk duraklardan biri Çinvat Köprüsü idi. Yesna'da geçen şekli ile ayet şöyledir: "...kötü ruhlar (Karapanlar ve Kaviler) öbür dünyada yaşamdan yoksun kılmak için insanları çirkin işlere yönlendirirler. Sırat köprüsüne yaklaştıkları zaman, onların ruh ve vicdanları korku içinde kalacaktır. Onlar yalanın evinde (cehennem) sonsuz olarak kalırlar."⁷ Cunvent Peretev (Çinvat) adı verilen bu köprü, üzerinden geçişte iyi iş görenler için genişleyen, kötü iş yapanlar için ince ve keskin olan bir yapıdadır. Bu köprü'nün sözcük anlamı hüküm köprüsüdür. 'Deneyen, ayıran, seçen' anlamına gelen Çinvâd, Elbruz Dağı'ndan başlar ve İranvic'de yer alıp yakınlarından aynı adlı bir ırmağın geçtiği Çeka Dâitî Dağı'na kadar uzanır. Köprü'nün diğer ucu, cennete yol veren bir geçittir. Bazılarına göre Çinvat cennete ait bir köprüdür.⁸ Firdevsi'nin *Şehname*'de de adını andığı bu köprü İslâm kültüründe 'sırat köprüsü'nün niteliklerine sahiptir.

Zerdüşt'ten önce İranlılar eski devirlerdeki Hintliler gibi dünyalarının ruhlarla dolu olduğuna inanıyorlardı. Bunlardan bir bölümü iyi ve faydalı iken çoğu kötü ve habisti. Bu şeytanî ruhların bazılarının insanların içine girerek onlara zarar verildiğine inanılıyordu. İnanişe göre bazıları evlerin kenar köşelerinde veya başka yerlerde saklanarak insanların hata yapmalarına neden oluyorlardı. Bazen de sürünün ve ekinin telef olmasına yol açıyorlardı. Kötülük her an her taraftan saldırabilirdi ama eğer uygun tedbir ve önlemler alınırsa yani alıkoyucu tılsımlar hazırlanıp kurban ve adaklar uygun şekilde yerlerine getirilirse

⁷ Avesta, *Yesna*, 46/10-11.

⁸ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 153.

bu şekilde hata ve belalardan emniyette kalınabilirdi. Bu tören ve adetlerin yerine getirilebilmesi için kötü güçlere galip gelebilen ve onlara söz geçirebilen kişilerin varlığı gerekiyordu.

Tıpkı bazı kavram ve görüntülerin tanrılaştırılması gibi şer güçler de tanrılaştırılıyordu. Akabinde kurban fiğürünün görüleceği bu inanç nedeniyle açlık, susuzluk, hastalık, yaşlılık ve bitkinlik gibi durumlar haset, kıskançlık, tembellik gibi kötü huyların somut birer güç olarak algılanması ve bunların birer kişilik olarak tasavvur edilmeleri kolaylaşmıştır. Bu durumda haset ve kıskançlığın pençesinde olan kişi ile herhangi bir hastalığa yakalanan kişi arasında fark yoktur. Çünkü bu kişi yaptığı bir hata veya günah yüzünden özel Divi ona musallat olmuştur. Bu şer gücün onu rahat bırakması için tanrılardan yardım istemesi gerekir. Yani günah ve hata işlemekten kurtulabilmek için şeytanî güçlere karşı tanrıların dikkatini çekmek gerekiyordu.⁹ Bu ise kurban ile mümkündü.

İran'a Rengini Veren Din: Zerdüştlük

Bir zamanlar dünyanın en önemli dinlerinde biri sayılan Zerdüştlük¹⁰, ikiyüz yıl süre ile Mısır'dan Hindistan'a kadar uzanan Büyük Pers İmparatorluğu'nun dini idi. Bu din İran dışında da büyük etkiler yapmıştı. Zerdüştlüğün ortaya çıktığı yer hâlâ tam olarak tesbit edilememiş olmasına rağmen araştırmacılar Baktria, Harezm ya da Medya olarak geçen yerlerin bu dinin çıkış merkezleri olabileceğinde hemfikirdirler.

⁹ Tıglı, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁰ Asıl adı Mezdiyesnâ olan bu din, Zerdüş'tün eski İran'da çok tanrılı inanışların yerine getirdiği ve Ahura Mazda'yı Tek Tanrı olarak kabul eden dinin adıdır. Bkz: Nimet Yıldırım, *Ardavirafrnâme*, Pinhan Yayınları, 2011, s. 171.

Zerdüştlüğün kökenine inildiğinde Hint-İran dinleri ile karşılaşılır. Zerdüş'tün geliştirdiği öğretinin kökeninde güneşin ve ateşin kutsallığına inanan eski İran dinleri Zervanizm ve Mitraizm yatmaktadır.

İran teolojisinin temelini oluşturan düalizme karşı, zaman kavramının sınırsızlığı üzerinden muhalefet eden Zurvan miti, Mecûsî geleneğinde tartışmalı bir alanda bulunmaktadır. 'Sınırsız zaman' anlamına gelen Zuvan (Zr-van Akaranah) Avesta'da Vendidad metninde geçmektedir. Ahura Mazda'nın, Avesta edebiyatı içerisinde ilk defa Zerdüş'te kötülükle savaşmak için sınırsız zaman Zurvan'a yakarmasını ve kurban sunmasını istemesi, Zurvan'ın Yazata¹¹ seviyesinde bir varlık olarak görüldüğüne işaret eder. Pehlevî metinler Zurvan'ı tapınmaya layık ilâhî bir figürden çok zaman kavramıyla ilişkili olarak aktarma ve zaman tasavvurunu açıklamada bir araç olarak kullanma eğilimdedir. I. Dara döneminden kalan tabletlerde Megle-
rin 'Durva' adında bir ilaha taptıkları bilgisi iyi ve kötünün doğduğu baba fikri¹² Zurvan'ın ilk hali olarak ve 'sonsuz zaman' şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Mecûsîlikte peygamberliğin Zerdüş sonrası da devam edeceğine inanılmaktadır. Mecûsî inancına göre dördüncü dönem âhir zamana tekabül etmektedir. Bu zamanın sonlarına doğru kurtarıcı Saoşyant gelecektir. Zerdüş'tün soyundan olan ve bir bâkireden doğacağına inanılan Saoşyant ile yeryüzünde iyiliğin hâkimiyeti tekrar tesis edilecektir.¹³ Diğer birçok dinde olduğu gibi Zerdüşlükte de

¹¹ Yazata; 'onore edilmeye veya övülmeye değer, tapınmaya değer' anlamına gelmektedir. Yazata, hem cinsiyetleri kapsayan hem de doğanın somut nesneleri kadar soyut fikirleri ve erdemleri de temsil eden insan şekli almış varlıklardır.

¹² Mehmet Alıcı, *Kadim İran'da Din, Ayışığı Kitapları*, İstanbul, 2012, s. 239.

¹³ Gündüz, *a.g.m.*, s. 282.

günümüzün 'Mehdi/İsa' inancına benzer bir inanışın izleri görülmektedir.

Zerdüştlüğün tarihsel serüveninde Helen kültürünün ciddi etkisi vardır. Perslerin zayıflamasıyla gerçekleşen Yunan saldırıları sonucunda Helenistik inanç ve kültürü ile Zerdüştlük zamanla senkritik bir yapı oluşturmaya başlamış ve Zerdüştlüğün monoteist yapısı yavaş yavaş erimiştir. Mecûsîlik geleneksel düalist yapısına ise tam anlamıyla Sâsânîler döneminde kavuşmuştur. Mecûsîlikteki düalist ortodoksinin özellikle milâttan sonra IV. yüzyılda II. Şâpûr devrinde tesis edildiği ve düalizmi konu alan Pehlevîce metinlerin bu dönemin teolojik anlayışının ürünü olduğu düşünülmektedir. Düalist anlayışın yerleşmesinde katkı sağlayan bu çabalar Zerdüştlüğü etkilemiştir.

Fakat bir süre sonra Sâsânîler'in yıkılması ve İran'ın İslâm hâkimiyetine girmesiyle başlayan son dönemde Mecûsîlik hızla gerileme sürecine girmiştir. Müslüman yöneticiler Kur'an'daki bir âyette Hristiyanlar, Yahudiler, Sâbiîler ve müşriklerle beraber anılan Mecûsîlere (el-Hac 22/17) cizye karşılığı İslâm hâkimiyetinde yaşama hakkı tanımıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'in, "*Onlara Ehl-i kitap muamelesi yapın.*" şeklindeki hadisinden başka bizzat kendisinin Yemen ve Hecer Mecûsîlerine yönelik yaptığı uygulama dikkat çekicidir. Buna göre Resûl-i Ekrem, kadınlarını nikâhlanamamak ve kestiklerini yememek kaydıyla Mecûsîlerin cizyeye bağlanmasına izin vermiştir.¹⁴

İslâm dünyasından Hz. Peygamberden sonra görülen saltanat kavgalarından Mecûsîler de nasibini almış, alınan cizyenin korunması amacıyla onların müslümanlaşmasının yerel yöneticilerce engellenmeye çalışıldığı dönemler de olmuştur. Emevîler ve Abbâsîler devrinde zaman zaman Mecûsîlere karşı takibat yapılmış, ateş tapınakları yıkılmış ya da mescide dönüştürülmüştür. Bu yüzden me-

¹⁴ Gündüz, *a.g.m.*, s. 280.

cusilerden bazıları İran dışına Hindistan gibi yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Bir İran Peygamberi: Zerdüş

Hangi tarihlerde ve hangi coğrafyalarda dünyaya geldiği, yaşadığı ve dinini tebliğ ettiği konusunda çok kesin bilgiler bulunmasa da Zerdüş, özel bir zamanda ve özel bir coğrafyada yaşamış tarihsel bir kişilik olarak kabul edilmektedir. Mecûsîliğin kurucusu olarak da bilinen Zerdüş'ün, Aveste'nin Gathalar bölümünün bizzat kendi sözleri olduğu inancı onu mitolojik bir varlık olmaktan kurtarmaktadır. Zerdüş gibi bir kişiliğin var olmaması durumunda böyle bir inanın ortaya çıkması da asla düşünülemezdi.¹⁵ Yani Zerdüşsüz bir Mazdeizm inancı varolamazdı.

Avesta'ya ve Yunan kaynaklarına göre Zerdüş Doğu İran'da yaşamıştır. Nitekim Kral Viştaspa'nın (M.Ö. VI. yüzyıl) saltanat sürdüğü Horasan bölgesi de buradadır. Bazı kaynaklar ise Zerdüş'ün İran'ın kuzeybatısında yer alan Mâverâünnehir bölgesinde hayvancılıkla uğraşan yarı göçebe kabilelere mensup olduğunu, Doğu İran'a daha sonradan gidip yerleştiğini ileri sürmektedir.¹⁶

Batı'da Zoroaster olarak adlandırılan Zerdüş kelimesi Farsçada "güzel develere sahip olan" anlamındaki Zarathushtra'nın Yunancaya geçmiş şeklidir. Eski Yunan kaynakları onun doğumunu milâttan birkaç binyıl önce sine götürmektedir. Fakat modern çalışmalar Zerdüş'ün yaşadığı zaman konusunda iki farklı varsayım üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilkinde göre Zerdüş milâttan önce 1600-1400 yılları arasında yaşamış olmalıdır. Bu görüşün

¹⁵ Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, Pinhan, İstanbul, 2012, s. 522.

¹⁶ Gündüz, *a.g.m.*, s. 279-284.

temel dayanağı, ona atfedilen Gathalar'daki ifadelerle Hinduizm'in kutsal kitaplarından olan Vedalar arasındaki benzerliklerdir. Daha çok itibar edilen ikinci görüş ise Zerdüşt'ün milâttan önce VII-VI. yüzyıllarda yaşamış olduğu yönündedir. Bunun en önemli desteği Zerdüşt'ün hayatına ilişkin yaygın İran geleneğidir. Buna göre Zerdüşt, Büyük İskender'in İran seferinden (M.Ö. 330) 258 yıl önce yaşamıştır. Bu tarih milâttan önce VI. yüzyıldaki Ahamenîler dönemine tekabül etmektedir.

Zamanla Zervan unutulmuştur. Baş tanrı olarak Ahura Mazda kabul edilmektedir. Sözcük anlamı Bilgelerin en yetkini' olan Ahura Mazda, bir gün yönetime yurttaşların sıkıntılarını ve yapılan haksızlıkları giderecek bir ulu kişiyi göndereceğini bildirir.

Ahura Mazda'nın emrindeki göksel yaratıklar bir ana bulmak için arayışa geçtiler. Olağanüstü bir hikâye olan Duğdan'nın hamile kalışı bizi Zerdüşt'ün kutsal varlığına hazırlamaktadır. Sonunda bir kız buldular. Bu kızın soyunun Hintliler'in evreni yarattıklarına inandıkları tanrı Brahmanın oğlu ilk insan kabul ettikleri Manu'dan geldiği inancı yörede egemendi. Yörede ailesine ve kendisine iyi bakılmıyordu. Cahil halk "Güneş giysisi cadılığın simgesidir. Bu kız hayvan sürülerini dağıtıyor, bakışı tüm canlılara ziyan veriyor," diyerek onu ve ailesini dışlıyordu. Baskılara dayanamayan kızın babası onu yöreden uzaklaştırıp çobanlıkla geçimini sürdüren Spitama ailesinin yanına bıraktı. Bu kızın adı Duğda idi. Spitama ailesinin büyük oğlu olan Porşev kıza aşık oldu ve evlendiler. Bu esnada Duğda on beş yaşındadır. Cinsel temas olmadan Duğda bir ışık demetinden hamile kaldı.

Duğda bir gece düşünde bir dağ gördü. Dağın doruğundan aşağıya doğru bir ışık demeti iniyordu. Bu ışık demetinden kötü olan her şey kaçıyor. Demetin içinde bir çocuk bulunuyordu. Sol elinde bir asa, sağ elinde de

bir tahta parçası vardı. Sabah olunca Duğda düşünüyüşüne eşine ve yaşlı bir bilge kişiye anlattı. Birkaç gün sonra yaşlı bilge kişi düşünüyüşü yorumladı. *"Bize iyilik edecek ve sıkıntılarımıza çözüm yolu bulacak bir erkek çocuk doğuacaksın. Kötüler ondan nefret duyacaklardır fakat o güneşin sözlerini yeryüzüne indirecek ve kötülükleri yok edecektir. Elindeki asa onun tanrısal ve kutsal olduğunun, tahta parçası ise onun peygamber olacağının işaretidir,"* diye yorumladı.

Bu yorum üzerine Spitama ailesinde ve kabilede büyük bir coşku yaşandı. Doğum gece gerçekleşti. Duğda'nın karnından bir ışık demeti yükselmeye başladı. Bir anda tüm oda aydınlandı. Işık demeti tüm evi sardı. Köy aydınlanan bu eve koştu. Işık demeti bütün köyü de sarmalamıştı. Bir doğaüstü olay daha oluştu. Doğan bebek her çocuk gibi ağlamıyor, gülüyordu. Bebeğe anında "altın yıldız" anlamında Zerdüş't adı verildi ve bunun üzerine bebeğin alnında altın yıldız işareti belirdi.¹⁷

Daha geç tarihli metinler, Zerdüş'tün gökteki ön-varoluşu üzerinde ısrarla durur. Buna göre önce 'bedenin özü' yaratılmıştır. O, 'tarihin ortasında' ve 'dünyanın merkezinde' doğar. Zerdüş'tün hvarina'sını alan annesi büyük bir nurla sarıldı. *"Üç gece boyunca, evin kenarları ateş içinde görünüyordu."* Gökyüzünde yaratılan bedenin özü ise yağmurla yere düştü ve bitkilerin boy atmasını sağladı. Peygamberin akrabaları arasında yer alan hiç doğmamış iki inek bu bitkilerden yedi, öz onların sütüne geçti ve haoma ile karıştırılan bu sütü Zerdüş'tün anne-babası içti. Ve onlar ilk kez birleştiler ve kadın (Duğda) Zerdüş't'e hamile kaldı. Ehrimen ve devler (daevalar) onu doğmadan önce öldürmek için çok uğraştılar.¹⁸ Bundan sonra Zerdüş'tün gülerek bir doğum mucizesi gösterdiği anlatılır.

¹⁷ Seyhun Tunaşar, *Ön Asyali Üç Bilge*, Piramit Yayınları, Ankara, 2003, s. 35

¹⁸ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi I*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 379.

Zerdüşt'ün doğumu ve sonradan meydana gelen doğaüstü olay dönemin bölge yöneticisi tarafından öğrenildiğinde bunu uğursuzluk sayarak askerleri ile Spitama'nın evini bastı. Evin çevresi ve içi hâlâ ışık demeti içindeydi. Yönetici kılıcını Zerdüşt'e saplamak için kınından çektiği an koluna kramp girdi. Kolunu kıpırdatamadı. Korkudan evi terketti. Sarayına geldiğinde hizmetinde olan münecimleri çağırarak *"Bir peygamber doğmuştur. Onun sihri çok güçlü. Gidin onu öldürün."* komutunu verdi. Münecimler Zerdüşt'ü kaçırdılar, onu ıssız bir yere götürüp ateşledikleri odunların üzerine koydular. Fakat çocuk ateşin üzerinde uyuyordu ve alevler onu hiç rahatsız etmiyordu. Korkarak ateşin üzerinden alıp sığır sürüsünün geçtiği yol üzerine bıraktılar. Sığır sürüsü geldi ve en öndeki sığır çocuğu görünce durdu. Onu emniyet altına aldı. Sürü geçinceye kadar onu karnının altında korudu ve gitti. Bu defa atların yolu üzerine bıraktılar. En öndeki at da aynı emniyet kuralını uyguladı. Kurt inine götürdüler fakat kurtların ağızlarının bağlı olduğunu gördüler ve korkarak kaçtılar. Zerdüşt'ü bir inek emzirdi. Sonradan kendisini bulanlar onu evine götürdüler.¹⁹ Bu olağanüstülükler, Zerdüşt'ün kutsal kişi olduğu üzerinden yapılan yorumlarla kaynaklara girmiştir.

Zerdüşt'le ilgili anlatıların birçoğunun çeşitli dinlerde din kurucusu, peygamber, dinî önder ve kahraman yahut tanrısal varlıklar hakkında anlatılanlardan adapte edildiği²⁰, diğer kaynakların desteği ile sağlamlaştırılmasa da genel geçer kanaati kuvvetlendirmektedir. Fakat Zerdüşt'ün düşüncelerini anlatan Gathalar'da dinsel ayin ve törenlere çok az yer verilmesi onun bir rahip değil, bir peygamber olduğu savını kuvvetlendirmektedir.²¹

¹⁹ Tunaşar, a.g.e., s. 36.

²⁰ Gündüz, a.g.m., s. 280.

²¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt: 3, Fasikül: 26, İstanbul, 1976.

Bir rahibin Zerdüşt ile konuşması Zerdüşt'ün getirdiği dinin peygamberi olduğuna ve bu dinin de tek tanrılı oluşuna güzel bir örnektir.

Rahip: "Öğrettiğin yeni din nedir ve atalarımızın dininden ne farkı vardır?"

Zerdüşt: "Ben yeni bir din öğretmiyorum, eskisini ıslah ediyorum. Öğrettiğim, Yaraticının hakikatidir, onun için iyidir. Sizin putperestliğiniz doğru değildir, onun için de kötüdür."

Rahip: "Bizim tanrılarımız olan güneşin, ateşin, dağların ve yıldızların sahte tanrılar olduklarını mı söylemek istiyorsun?"

Zerdüşt: Hayır sahte değildirler çünkü tanrı değildirler. Bir insan bir ev yapsa o eve insan mı diyeceğiz? Güneş, ay, dağlar tanrı değil Yaraticının eserleridir."

Rahip: "Yaratıcı kimdir?"

Zerdüşt: "Ahura Mazda, us tanrısı, dünyanın yüksek yöneticisi."²²

Bu diyalogda açıkça görülen Zerdüşt'ün tek tanrılı bir dini tebliğ ettiğiidir. Onun Ahura Mazda'ya seslenişinde de tek tanrılı bir yapı görülmektedir. Zerdüşt, "Ey Ahura Mazda sana gönül gözü ile baktığım zaman düşüncemin kuvveti ile anladım ki ilk sensin, son sensin, temiz huyun babası sensin, doğruluğu yaratan sensin, dünya işlerinin adaletli yargıcı sensin."²³ diye yakarıшта bulunurken, onun seslendiği tanrının Tek ve kudret sahibi bir Tanrı olduğunu görmekteyiz.

Çoğu milâttan sonra IX. yüzyıla ait Pehlevîce metinlerden oluşan sonraki dönem Mecûsî kaynaklarında Zerdüşt'ün hayatıyla ilgili birçok mitolojik bilgi ve menkıbe ortaya çıkmıştır. Onun bir Turan olan Herot tarafından öldürülmeye çalışılması ile Yahudi geleneğinde Mûsâ'nın

²² Edouard Schure, *İnsanlığı Aydınlatan Büyük İnisyeyeler*, Çev. Yavuz Keskin, 2bs., RM Yayınları, İstanbul, 1989, s. 858.

²³ Avesta, *Yesna*, 31/8.

öldürülmeye çalışılması, yine Hristiyan geleneğinde Kral Herod'un İsa'yı öldürmeye çalışması hikâyeleri arasında paralellik kurulmaya çalışılmıştır.

Kitâb-ı Mukaddes çeşitli İran krallarından bahsetmektedir. Özellikle İsrâiloğulları'nı Bâbil sürgününden kurtaran Kral Cyrus, Tanrı'nın "mesîhim" ve "çobanım" iltifatına mahzar olan oldukça müsbet bir şahsiyet olarak Kitâb-ı Mukaddes'te yer alır.²⁴

Yunanlar, Zerdüşt'ü seçkin bir örnek 'archetype' olarak kabul ederler. Zerdüşt onlara göre, muğlar ya da mubedlerin²⁵ en güzel örneği, İranlı bilge bir kişiliktir. Eflatun'un, onun öğrencileri olan muğlardan ders almak için doğuya bir seyahat yapmayı düşündüğü söylenir. Sokrat, bir muğun öğrencisi olarak onlardan ders almıştır. Aralarında Aristo'nun da bulunduğu birçok Yunanlı ünlü, İran öğretmenleri ile tanışık idiler. Dünya genelinde Zerdüşt adında Yunanca kitaplar da yayınlanmıştır.²⁶

Din büyüklerinin hükümdarlara din kurallarını hatırlatmaları emrinin Zerdüşt için de geçerli olduğunu bildiren kaynaklar, onun zamanın hükümdarına gittiğini ve anlatmakla sorumlu olduğu kuralları/vahyi bildirdiğini kaydeder. Zerdüşt'ün inaçlarına göre en büyük öğretmenin, öğütlerini insanlara sunmada gösterdiği harikulade tanrısal destekli mucizeler, takipçilerinin yoğun ilgisini çekmiş ve inançlarını güçlendirmiştir.

²⁴ İşaya, 44/28, 45/1.

²⁵ Muğlar ve mubedler, dinî bir sınıfa dahil olan, gizemli kişiliklerdir. Gizli ilimlerle uğraşan bu sınıf, elde ettikleri bilgileri insanlara ilginç ve büyüleyici özellikleri ile yansıtır. Sâsânî döneminde ruhaniler sınıfından olan din adamlarına da muğ/mubed adı veriliirdi. Avrupa dillerinde 'mage' büyücü anlamında kullanılır. Yunancada 'magos', Latince'de 'magus' Arapçada 'mecus' şekline dönüşen 'megş' kelimesinin kökeni de buraya aittir. Bkz: Nimet Yıldırım, *Ardavirafnâme*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 174.

²⁶ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 523.

Zerdüşt, anlattığı dini destekleyen ilk kişileri kazandıktan sonra Tanrı'nın emriyle dinini kabul etmesi ihtimaliyle Goştâsp'a tebliğ etmiştir. O çağlarda saltanat sarayı, hurafeler, büyü ve kötü birçok varlığın at oynattığı bir merkez halindeydi. Sarayın ileri gelen bilgeleri, üç gün üç gece boyunca Zerdüşt ile tartışmalarda bulundular, ancak Zerdüşt'ün inanç sistemi ve onu sunuş şekli hükümdarı önemli ölçüde etkiledi. Bu etki üzerine kötü ahlaklı ve kiskanç din adamları onun aleyhine birtakım tertip ve hileler düşünerek kendisini zindana attırmayı başardılar.²⁷

Zerdüşt'ün bu konuda tıpkı Hz. Yusuf'un Mısır'da başına gelenlere benzer durumlarla karşılaştığı görülür. Hükümdarın etrafındaki kötü niyetli kişilerin başarılı olması sonucu Zerdüşt zindana atılır. Ancak Zerdüşt zekası ve bilgeliği ile hükümdarın birtakım sıkıntılarını gidererek zindandan çıkmayı başarır.

Goştasp, Zerdüşt'ün getirdiği dine inandıktan sonra ondan kendisine cennetteki yerini göstermesini ister. O anda hükümdarlık sarayında ortaya çıkan üç büyük melek/kutsal ölümsüz, görkemli şekilleri ve ferr ile sarayı titretir. Hükümdar ve üst düzey adamları korkuya kapılır. Bir süre sonra korkularından kurtulurlar. Çünkü Tanrı kendilerinin destekçisi olduğunu ve düşmanlarına karşı her zaman başarılı olmaları konusunda kendilerini yalnız bırakmayacağı sözü vermiştir. Hükümdarın cennetteki yerini görme isteği kabul edilir. Oğlu Peşuten'e de ölümsüzlük özelliği bağışlanır. İsfendiyar'a kutsal dini yayma yolunda güç ve zararlardan etkilenmeme (rûyintenî) özelliği verilir. Bütün bunların ardından saraylılar Zerdüşt'ün yeni dinine inandılar. Böylece devlet desteğini alan Zerdüşt inanışı ilerlemeye ve hızla gelişmeye başlar. Kutsal Zerdüşt'ün Ahura Mazda'dan göklerde aldığı vahiylerle

²⁷ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 523.

gelişen yeni öğretiler, hükümdarın bizzat desteği ile insanlara sunulmaya başlar.²⁸

Yüzyıllar sonra ateşgedelerde din adamlarının özverili çabalarının Zerdüşt'ün getirdiği dini devam ettirme noktasında önemli vazifeler üstlendiği görülmekle birlikte devletlerin politikaları, din savaşları, mezhep kavgaları, zaten siyasî olarak sorunlu olan bu topraklarda bir avuç kalan Zerdüştü de rahat bırakmamıştır. On iki bin sığır derisi üzerine yazılmış olan Avesta'nın birçok parçasının İranı işgal eden Makedonyalı kral Büyük İskender (M.Ö. 356-323) tarafından yaktırıldığı iddia edilmektedir. Daha sonraki kaynaklar İskenderiye Kütüphanesi'ne gönderildiğini kaydetmektedir. Bu bilgiler, İran'daki Zerdüşt taraftarlarının kültür ve dinî birikimine yapılan haksızlıklardan sadece biridir.

Bu konuda İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in (as) uygulamalarının Zerdüştleri kendi dinlerinde rahat bırakan pratiklere imza attığı görülmektedir. İran asıllı Arap tarihçisi Davud El-Belazuri (?-892) Müslümanlığın ilk yıllarında uygulanan siyasî, sosyal ve iktisadî yaptırımları anlattığı ünlü yapıtı *Fütuhu'l Büldan* adlı eserinde Hz. Muhammed (as) ve ilk halifelerin ele geçirilen bölgelere ve kentlere "Ahd" denilen bir veya birçok ferman gönderdiklerini, bunların içeriğinde yalnız uygulanacak iktisadî düzeni saptamakla kalmayıp Müslüman olmayanların tapınımlarını, geleneksel hukuklarının ve törelerinin uygulanmasında da özgür oldukları şeklinde bir belgeyi imzaladıkları kaydedilmektedir. Hz. Muhammed'in (as) Hicri 630'da Zerdüşt öğretisini benimsemiş Araplara vermiş olduğu bir Ahd, din adamlarına ve ateşgâhlara karşı hoşgörünün derecesini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Ahd şöyledir:

²⁸ Yıldırım, a.g.e., s. 523.

“Bismillah. Aranızda Müslümanlığı kabul etmeyecek, peygamberi içtenlikle tutmayacak, zekat vermeyecek, kamu hazinesi hurmalarının yüzde onunu ve tahıllarının yüzde beşini vermeyecek olanlar, çocuklarını Zerdüşt dininde eğitmekten vazgeçmeyecek olanlar devlete erginleşmiş her erkek için yılda bir dinar olmak üzere cizye vermeye zorunludur. İçinde tanrıya tapınılan ateşgâhların gelirleri ve rahipleri bu cizyenin dışındadır.”²⁹

O devirde Hz. Muhammed’in Zerdüşt öğretisine ayrıcalıklı bir görüş getirerek onların haklarını koruduğunu görmekteyiz. Fakat ne yazık ki 651 yılında Hz. Muhammed (as) koyduğu bu hukuk çiğnenerek Zerdüşt dinine mensup olanlara müsamahasız bir hukuk tatbik edilmiştir. Bu zulmün neticesi olarak Zerdüştlerin Hindistan’a göç ettikleri bilinmektedir.

Zerdüşt peygamberin vefatı konusunda rivayetler, onun 77 yaşında, bir ateşgâhta bulunduğu bir anda bir kişi tarafından öldürüldüğü noktasında birleşmektedir. Zerdüşt öldüğü sırada bir takım ilham cümleleri mırıldanıp, uzaklardan gelen bir gök gürültüsü işitmişti. Bu gürültüye binlerce bronz kalkanın şakırtısı eşlik etmekteydi.

Zerdüşt Öğretisinde Yaratılış

Zerdüşt’ün öğretisinde ‘gökyüzü bir tek öğeden, su bir tek kaynaktan, toprak bir tek çekirdekten oluştuğu gibi, tüm ağaçlar, tüm hayvanlar, tüm insanlar da bir ağacın, bir tek hayvanın, bir tek insanın sonsuz bir surette çeşitli olan döllerinden başka bir şey değildirler.’

Bütünsellik anlayışının, birlik fikrinin ve yaratıcı dört kuvvetin oynadığı bu fonksiyonlara (ateş, hava, su ve top-

²⁹ Tunaşar, a.g.e., s. 72.

rak) ayrıca zamanı ve organizatör olarak Ruh'u da katmak gerekir. Bu durum Ormuzd'un vermiş olduğu bir tek sap-tan, önce on bin tür, bundan da yüz bin tür oluşmasının kilididir. Tüm ağaçların ilki Hom'dur ki, bu dağların çalı-larıdır. İranlılar bununla kutsal ateşi yakarlardı.

Kutsal öğretilerde Ormuzd Zerdüşt'e dünyanın yaratılışı-nı ve asıl kökenini öğretmiştir. Zerdüşt Ormuzd'dan aldığı vahiylerini koyun derisi üzerine, ateşle doldurulmuş bir tahta çubukla ve Vahumanon'un, öğrettiği harflerle yaz-mayı adet haline getirmiştir.³⁰

Zerdüşt günün birinde dünyanın sonunun geleceğine inanıyordu. Fakat Zerdüş'tün ölümünden sonra, dinin rahipleri, müritlerine Tek Us Tanrısı'nın dünyayı her biri iki ay süren altı devirde yarattığını anlattılar ve dünya ya-ratılırken harcanan zamanın her ayına mukabil, dünyanın bin yıl katedeceğini anlatmaya başladılar. İddialarına göre Zerdüşt, dokuz bininci yılın sonunda doğmuştu. Yine id-dialarına göre, Zerdüşt'ün ölümünden üçbin yıl sonra bir oğlu yeryüzüne inecek ve insanlığın kurtarıcısı olacaktı. Ona Mesih Saoşyant adını vermişlerdir.³¹

Avesta edebiyatını yorumlama çabası olan Pehlevî me-tinler, kozmogoniye anlatırken ve başlangıçta nasıl bir ge-lişmeyle yaratılışın oluştuğunu açıklarken zamanı, sınırlı ve sınırsız olarak tasnif etmektedir. Avesta edebiyatında *zurvan* kavramı tapılası bir varlık, kurban ve sunuya la-yık geri planda kalmış bir nevi Yazata olarak zikredilse de, Sâsânî teolojisiyle ilgili olarak Ormuzd ve Ehrimen'in kökeni tartışmasının öznesi olacak kadar belirgin bir ka-rekteristiğe sahip değildir.³² Zurvan daha çok 'başlangıçta

³⁰ Schure, *a.g.e.*, s. 840.

³¹ Haluk Hacıoğlu, *Zerdüşt*, Ahura Mazda, RM Yayınları, İstanbul, 1995, s. 67.

³² Mehmet Alıcı, *Kadim İran'da Din, Ayışığı Kitapları*, İstanbul, 2012, s. 244.

ne oldu?’ sorusuna Sâsânî teolojisinin verdiği cevap bağlamında söz konusu edilir. Zurvan mefhumu kişileşen tanrısal bir figürden çok Orhmazd’la ilişkisi tam olarak çözülemeyen sınırsız zaman kavramıyla ilişkili bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Mecûsî geleneği dışında zikredilen Zurvan mitinin kaynaklarda birçok versiyonu vardır. Temelde ana tema şudur: Ehrimen göğü delerek huzur içinde yaşayan dünya varlıklarına kötülük ve felaket getirir. İyi ve kötü arasında mücadele bu saldırı ile başlar ve Ehrimen’in ruhsal âleme ulaşmaya çalıştığı bu savaş hali üç bin yıl sürer. Sonrasında sulh gerçekleşir. İşte bu ahit, dokuz bin yıllığına dünyanın hakimiyetinin Ehrimen ve kuvvetlerine verilmesini öngörür. Bu sürenin sonunda her şey ilk haline dönecektir. Pehlevî metinlerinde tarihlendirme farklılığı görülmekte, Hristiyan metinlerinde ise Zurvan erken doğana (iyi-kötü ikiz ruh) krallığı vereceğine dair sözü nedeniyle dünya Ehrimen’in eline geçecektir.

Zurvan mitinde Pehlevî metinlerinin ortaya koyduğu şey, hayatın başlangıcında neyin nasıl olduğu sorusunda zaman ile iyi-kötü iki unsur arasındaki ilişkide hiçbir metnin diğerini tutmamasıdır. İki unsura dayalı bir kozmoloji ve eskatoloji öykülemesine karşın bu iki unsur ile zaman arasındaki ilişki metinden metine değişiklik arz etmektedir.³³

İran’ın hakim düalist teolojisi karşısında, ezelde tek unsur ve ondan çıkan iki karşıt güç şeklinde özetlenebilecek Zurvan algısının Ermeni yazar Kolb’lu Eznik’in versiyonunda ele alınışını aktaran Mircea Eliade şu detaylara yer verir:

“Zürvan, büyük bir olasılıkla hünsa bir varlıktı. İsmi kader ve felek ile tercüme edilen bu varlık, her şeyden önce

³³ Alıcı, a.g.e., s. 260.

vardı. Bir oğul sahibi olmak isteyen Zurvan bin sene kurbanlar takdim eder, neden sonra bu kurbanların faydası konusunda bir şüphe duyar. O anda rahmi iki oğula gebe kalır. Kurbandan dolayı Ahura Mazda ve şüpheden dolayı Ehrimen doğar. Zurvan, kendisine ilk ulaşacak olanı kral yapacağını vadeder. Ahura Mazda, Zurvan'ın 'rahmini açma' ve babasının önünde kendini takdim etme konularındaki niyetini Ehrimen'e açıklar. (Ehrimen bu fikri kendisi uygular.) Fakat Zurvan onu tanımaz: 'Benim oğlum kokulu ve aydınlıktır, sen ise pis kokulu ve karanlıksın,' der. Bunun üzerine Ahura Mazda en görkemli ve güzel kokulu bir anında dünyaya gelir. Zurvan kendi yeminiyle krallığı Ehrimen'e vermek zorunda kalır, fakat bu sadece dokuz bin yıllığınadır; ondan sonra Ahura Mazda 'hakim olacak ve yapmak istediği her şeyi yapacaktır.' İki kardeşten her biri yaratmaya başlar: Ahura Mazda'nın yarattığı her şey doğru, Ehrimen'in yaptığı şeyler ise kötü ve gizli kapaklı idi."³⁴

Düalizmin ontolojisini oluşturan bu düşünce Zerdüşt öğretilerin şekil değiştirmiş versiyonlarında da devam eder.

Milel ve Nihal sahibi Şehristani ise İran Zerdüştizmini anlatırken Zurvaniyye fırkasına yer verir. Şehristani, nurun nurdan olan, hepsi ruhani ve rabbani şahıslar yarattığını, fakat yaratılan ve ismi Zurvan olan en büyük şahsın bir kısım şeylerde şüpheye düşmesiyle Şeytan Ehrimen'in yani İblis'in ortaya çıktığını savunur. Ehrimen ve Hürmüz bir batından ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre, Ehrimen, Zurvan'ın önünde belirir. Zurvan onu görüp, kendinde bulunan habisliğe, şer ve fesada muttali olunca, ondan nefret eder, lanet ederek onu kovar, o da gidip dünyayı istila eder. Bir topluluğun, kendisinde bulunan hayır,

³⁴ Mircea Eliade, Ioan P. Couliano, *a.g.e.*, s. 307.

temizlik, salah ve güzel ahlaktan dolayı rab olarak kabul edip kendisine ibadette bulundukları Hürmüz ise, bir süre Ehrimen'e karşı güçsüz kalır.

Zurvaniyye'den bir görüşe göre Allah'la birlikte kötülük (şer) daima olagelmıştır. Bu, ya kötü düşünce ya da kötü kokuşmuşluktur. Kokuşmuşluk Şeytan'ın kaynağıdır. Bu düşünceye göre dünya şer, afet ve fitnelerden selim idi, dünyadakiler de sadece hayır ve halis nimetler içinde idiler. Fakat Ehrimen ortaya çıkınca şerler, afetler, fitneler ve sıkıntılar da ortaya çıktı. Ehrimen semadan uzaklaştırılmışken, bir fırsatını bularak semayı yarıp oraya yükseldi.

Farklı görüşlere de yer veren Şehristani, bazı görüşlerin Ehrimen'in hile ile arza indiğini savunduklarını aktarır. Buna göre Ehrimen bir hile ile semayı yarıp bütün askerleriyle birlikte arza inince, Nur, melekleriyle birlikte kaçtı, Şeytan onu takip edip cennetinde muasara etti. Bu savaş tam üç bin yıl sürdü. Daha sonra melekler aracılığıyla İblis ve askerlerinin üç bin yıl savaştıkları yeryüzünde, dokuz bin yıl daha kalması ve daha sonra bulunduğu yere dönmesi şartıyla anlaşma yapıldı. Rab, İblis ve askerlerinden dolayı birtakım sıkıntılar yüklenmede ve belirtilen sulh müddetinin sonuna kadar şartı ihlal etmeyeceği hususunda sulhten yana olduğunu gördü. Bundan dolayı insanlar bu sürenin bitimine kadar belalar, fitneler, rezillikler ve mihnetler içinde olup, daha sonra ilk nimetlere döneceklerdir. Sorumluluktan kurtulduklarında her ikisi üzerine iki adil şahit tutulacak, onlara birer kılıç verilerek, kim ahdi bozdu ise onu bu kılıçla öldürün denilecektir.³⁵ İyi-kötü mücadelesindeki bu perspektif Zerdüştlüğün bütün anlatılarına yansımıştır.

³⁵ Şehristani, *Milel ve Nihal*, Litera Yayınları, İstanbul, 2008, s. 214.

Bundehişt'n'de Yaratılış

Eski İran'dan kalma önemli Pehlevice metinlerden birisi olan *Bundehişt* veya *Bundehişt*, Orta Farsçada 'yaratılışın, varlığın aslı; yaratılışın başlangıcı' anlamına gelir. Ancak bu kitabın konusu yaratılışla sınırlı değildir. Pehlevî dilinde kaleme alınmış, bir bakıma Sâsânî döneminin *Avesta*'sı ve *Zend*'in³⁶ bir özeti olan kitap tarih, din, coğrafya konuları yanında, dünyanın yaratılışı, hikayeler ve efsaneler, dünyanın sonu, yaratılışın tabiatı, ölümden sonraki hayat ile ceza ve mükafaat hakkında da bilgiler içermektedir. Dinî açıdan güvenilirliğine pek itibar edilmeyen eserler arasında görülen bu eser, zaman zaman felsefî görüşler ve düşüncelerle şekil değiştirmiştir. *Avesta*'nın tercümesi olmayan *Bundehişt*'nin tamamen ortadan kaybolmuş olan *Avesta*'nın *Zamyadnask* aslı bölümü temel alınarak yazılmış³⁷ olduğu savı ilmi çevrelerde dillendirilmektedir. Pehlevice kaynaklar arasında sayılan *Bundehişt*'den günümüze iki nüsha ulaşabilmiştir. Bunlar İran *Bundehişt*'i ve Hint *Bundahişt*'idir.

Bundehişt'deki yaratılış diğer kaynaklardakinden farklı olmasa da bazı noktaları ile yaratılış hikayeleri arasında versiyon oluşturmaktadır. Evrenin başlangıcında bir iyi (Ormuzd), diğeri kötüyü (Ehrimen) temsil eden iki ilke vardır. Onda bu ikilik, Tanrıdan kötünün sorumluluğunu kaldırmak için kabul edilmiştir. Çünkü Zerdüşt tektanrııcıdır ve bir bakıma da panteizme bağlıdır. Ona göre, bu iki ilke sınırsız zaman ve sonsuz uzay demek olan Zervan Akrana'nın bir tek kavmidir. Sonsuzluk, her türlü iyi ve

³⁶ *Zend*; *Avesta* metinlerinin daha iyi anlaşılması amacıyla Sasaniler döneminde yazılmış önemli bir tefsirdir. 'Açıklama, ifade etme, haber verme' anlamlarındaki 'azanti' sözcüğünden türetilmiştir. Pehlevicede *Zend* şeklini almıştır.

³⁷ Tıgılı, *a.g.e.*, s. 29.

kötü ayrımından üstündür ve özü asla tanımlanamaz. Bu iki ilke arasında eşitlik de yoktur. Çünkü Ahriman, Ormuzd'dan kendi özüyle ilgili gücü hakkındaki bir kuşku-dan doğmuştur ve yaratma işine yani tanrısal gücün gelişimine, gölgenin ışığa bağlılığı gibi arkadaşlık eder. Yani Ahriman bir inkar ve bir sınırdır. Zend Avesta, bu iki gücü aynı safa koymaz, fakat aralarında ulaşılmaz bir çatışma da kabul etmez. Yalnızca Ormuzd Ahura Mazda (Büyük Nur ya da çok bilgili kral) Tanrı'nın yüklemelerine ve gerçeklere sahiptir.

Pehlevîce Mecûsî metni *Bundehişt* bu düalizme dayalı var oluşu oldukça açık bir şekilde anlatır. Buna göre başlangıçtan itibaren iki aslî tanrısal varlık mevcuttu. Bunlardan Ahura Mazda kudret ve iyiliklerle çevrili ışık dünyasında iken Ehrimen, karanlıklarla çevrili olan derin çukurlarda kana susamış bir halde yaşıyordu.

Her iki tanrısal varlık kendi âlemlerinde bir dizi yaratma eylemi gerçekleştirmiştir. Böylece Ahura Mazda zamanı, ilâhî varlıkların özünü, Amesha Spenta'yı³⁸ ve diğer ilâhî varlıkları, Ehrimen de benzer şekilde kendi ruhsal varlığıyla altı kötü varlığı ve diğer kötülerini yaratmıştır. Ardından Ahura Mazda dünyayla ilgili olarak yaratmalara başlamıştır. Onun yaratma sıralaması şu şekildedir:

İlk olarak gökyüzünü yaratmıştır. Gökyüzü apaydınlık, parlak ve oldukça uzaktır. Gökyüzü Ehrimen'i engellemek için yaratılmıştır. Gökyüzünün her şeyi kapsayan, yuvarlak ve elmasa benzer bir taştan yapıldığı varsayılmıştır.

³⁸ Amesha 'ebedî, ölümsüz', spenta, 'kutsal, temiz, saf, yarar' anlamlarına gelen iki kelimedenden oluşur. Bazı metinlerde 'emhuspendâh' şeklinde de geçen bu kelime 'ölümsüz kutsallar, ölümsüz temizler' anlamında Mazdeizmdeki büyük melekleri tanımlar. Ahura Mazda'nın ilk olarak bu kutsalları yarattığı kaynaklarda yer almaktadır. Ayrıca Ahura Mazda'nın simgeleri olarak da kabul edilirler. Bu meleklerin ilk altısının adı bugün İran'da kullanılan takvimin ilk altı ayının adıdır.

Gökyüzünün tözü ateşdir ki, bu tanrılığın maddesel armasıdır ve iki kısımdan oluşur. Birinci kısım hareket-siz gökyüzüdür ki, bu Ormuzd'un durağıdır. İkinci kısım Mitra'nın yönetmenliğine emanet edilmiş olan hareketli gökyüzü ve yıldızlardır. Yıldızlar, yeryüzünden hareketsiz gökyüzüne dek yükselen Alburc/Elbruz (Sabalan) adlı bir dağın eksenini etrafında devrimlerini yaparlar. Bu dağın tepesine 'yeryüzünün göbeği' adı verilir ki burada gezegenin yüzeyine binlerce kanaldan dağılmak, denizler, göller, nehir ve ırmakları oluşturmak üzere sular iner.

Yeryüzü de yedi kısma ya da Keşver'e bölünür; bunlar birbirinden uçsuz bucaksız su uzaklıklarıyla ayrılmıştır. Tüm bu kısımlar, birbirlerinden, içlerinde oturanların renk ve yapılarındaki benzerlikleri bakımından farklılaşan birtakım varlıkların korumasına emanet edilmiştir.

İkinci aşamada yalancıların yaratacağı susuzluğu ortadan kaldırmak için su yaratılmıştır. Su gökyüzünün alt kısmını çevrelemiştir.

Üçüncü olarak yeryüzünü yarattı. Yeryüzü üç aşamadan yaratıldı. Önce tabak gibi düzden zemin yaratılmış, ardından bitki gibi kökleri olduğuna inanılan dağlar bu zemine yerleştirilmiştir. İlk yaratılan dağlara Hara Bere-zaiti deniliyordu. Bu isim zamanla Harbuz oldu, ardından da bugünkü Farsçadaki El-Burz dağlarını ifade eden kelime ile son şeklini kazandı. Elbruz buradan gelmiş olmalıdır. *Avesta*'da bu dağın Ahura Mazda'nın yarattığı ilk ülke olan İran-Vic'in³⁹ tam ortasında yer aldığı anlatılır. Bu dağın Hindistan'daki karşılığı Meru Dağı'dır. Meru Dağı da tanrılar ülkesinin tam ortasında yer almaktadır. Bu dağın

³⁹ İran-Vic; Ahura Mazda'nın yarattığı altı mekândan ilk ve en iyi olanıdır. Bu yere karşılık Ehrimen ejderhayı ve kışı ortaya çıkarır. *Bundehişt*'e göre Zerdüş, dinini ilk olarak İran-Vic'de ilan etmiştir. Buranın Orta Asya'da Harezmi bölgesine yakın bir yerde olduğu tahmin edilmektedir.

bulunduğu yerde bir yıl, bir güne denk gelmektedir. Aynı şekilde Hintliler de tanrıya göre bir günün onlar için bir yıl olduğuna inanmaktadır.

Hint-İranlılar yeryüzünün yedi bölgeye ayrıldığına inanıyorlardı. Bu bölgelere İranlılar 'ülke' anlamına gelen Keşver derdi. Hintiler ise Duipa diyorlardı. Bu bölgeler ilk yağmurun ardından parçalara bölünerek yedi ülkeyi oluşturmuşlardır. Hint-İranlıların eski dinî takvimlerine göre yıl 360 gündü. Pehlevce metinlerde yer alan bilgilere göre Hara Dağı'nın zirvesinde 180 kapıcık doğuda, 180 kapıcık batıda yer almaktadır. Güneş, her sabah doğudaki kapıdan girip, gece batıdaki öteki kapıdan çıkmaktadır. Hara-barazaiti Dağı aynı zamanda iyilerin cennete yükseldiği bir başlangıç noktası ve Çinvat Köprüsü'nün bir ayağının bulunduğu yerdir. Böylece Elbruz ile başlayan üçüncü yaratım diğer dağların yaratımıyla devam etmiştir.

Dördüncü aşamada hayvanların yemesi için bitkiler yaratılmıştır. İlk yaratılan bitki ise Zümrüdü Anka kuşunun bulunduğu Simong ağacıdır.

Beşinci aşamada hayvanlar sakınan insanlar için yaratılmıştır.

Altıncı aşamada ise insan yaratılmıştır. İnsan Ehri-men'i ve bütün şer güçleri ortadan kaldırmak için ve onların kötülüklerine engel olmak için yaratılmıştır.

Ancak Ahura Mazda, Yehova gibi haftada bir gün değil yaratılışın her aşamasının tamamlanmasından sonra beş gün dinlenerek yaratılış sonrası dönem başlamıştır.⁴⁰ Tanrı'nın dinlenmesi her medeniyette yaratım sonrasındaki bir gündür.

Yaratılışın her aşamasından sonra özel adları ve özel kutlanış tarzları olan genellikle 'gahenbar' olarak adlandırılan altı büyük şölen vardır. Bunlar İran mitolojisinde 'gah' adıyla sınıflandırılır.

⁴⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 500.

Birinci gah/Medyozerm'dir. Bu günde yaratılış yılının Ferverdi ayının Hürmüz gününden Ordibehişt ayının Aban gününe kadar kırk günde aydınlık ve geniş, elips şeklinde gökyüzü yaratılmıştır. Ondan sonra beş gün tören düzenlenmiştir. Kırk beşinci gün Ordibehişt ayının on beşinci günüdür.

İkinci gah/Medyoşem'dir. Bitişinden sonra, beş gün, törenle birlikte yüz beşinci gün Ordibehişt ayının Mihr gününden Tir ayının Aban gününe kadar geçen aralıkta su yaratılmıştır. Suyun da yardımıyla rüzgâr, yağmur, sis bulut ve kar yaratılmıştır.

Üçüncü gah/Pedisheh'dir. Pedisheh'in sonundaki beş gün, törenle birlikte yüz seksen beşinci gün Tir ayının Mehr gününden Şehrivar ayının Erd gününe kadar yeryüzü yaratılmıştır. Yeryüzünün ardından dağlar yaratılmış ve bütün bölgelerde toprağın altında sular oluşmuştur.

Dördüncü gah/Eyasrim'dir. Bu ayın da bitimindeki on beş günle birlikte ikiyüz onuncu gün bitkiler yaratılmış, su ve ateş de bitkilerin yararı için varedilmiştir.

Beşinci gah/Medyarim'dir. Yine beş gün törenle birlikte iki yüz onuncu gün canlılar yaratılmıştır.

Altıncı gah/Hemaspehmedin'dir. Sonunda beş günlük törenlerden sonra (İsfend ayının sonu) Keyumers/İnsan dünyaya ayak basmış, böylece Ahura Mazda'nın son yaratığı insan olmuştur.⁴¹

Hayvanlardan ilk olarak inek (Gavi) meydana getirilmiştir. Gaviyekte yeryüzünde gezen ilk hayvandır fakat Ehrimen ilk bitkiyi kuruttuğu gibi ilk hayvanı da öldürmüştür. Ancak aya götürülen inek tohumu oradan yeryüzüne indirilmiştir. Bu tohumdan faydalı hayvanlar çoğalarak yeryüzünü doldurmuştur.⁴²

⁴¹ Yıldırım, a.g.e., s. 501.

⁴² Tıgılı, a.g.e., s. 84.

Ehrimen de canavarları vb. kötü varlıkları halketmiştir. Bu düalizmde, her ikisi de yaratılmamış bütün iyiliklerin yaratıcısı ve sorumlusu olan bir iyi tanrı ile bütün kötülüklerin yaratıcısı ve sorumlusu olan bir kötü tanrının varlığı esastır. Bu iki güç ve onlara bağlı olan Aşa ve Drug arasında çetin bir mücadelenin varolduğuna inanılır.

Ahura Mazda yaratmayı iki aşamada tamamlamıştır; önce her şeyi ruhî (menog), ardından maddî (getik) olarak var etmiştir. Önce ruhların yaratılmış olması ezoterik İran inisiyelerine köken sağlamıştır. Varlıkların maddî olarak ortaya çıkmasıyla iyi-kötü savaşı da harekete geçmiştir. Mecûsî inancına göre Ehrimen metal âlemini yararak su yoluyla yeryüzü dünyasına çıkmış, buradaki bazı bölgeleri çöle çevirmiş, Ahura Mazda'nın yarattığı ilk insanla boğayı öldürmüş ve kutsal ateşi dumanla kirletmiştir.⁴³ Bu durum, insanların birbirine düşmesinden çok önce, her iki tanrının birbiriyle savaşını gösterir ki bu durum İran düalizmi için oldukça önemlidir.

İyi ile kötü arasındaki savaş dünyanın üç eşit bölüme ayrılmış olması teziyle uyumludur. Buna göre, önce Ahura Mazda'nın egemenliği, sonra Ehrimen'in egemenliği ve son olarak aralarında üç bin yıllık savaş olacaktır. İyi ile kötünün mücadelesinde önce Ehrimen muzaffer olur ve âleme hükmeder. Kendi elinden çıkmış olan varlıklar da kötülüğü yaymak üzere vazifelidirler. Bunlar cinler ve cehennem kuvvetleridir. Sonra, Ormuzd, ebedî olarak üstünlük kazanır. Ölüler, günahlarından arınmış olarak yeniden dirilirler, kötü kaybolur, kötüyle birlikte cehennem de yok olur. Ahriman da yalvararak dua ederek kurbanlar sunarak Nurun Kralı'na sadakatle hizmet eder. Buradan anlaşılan şey Zurvanist metinlerin tersine Ahriman'ın kötülüğünün ebedî olmayacağıdır. O, şimdiki âleme yetkin olmayışı açıklamak ve Tanrısal sorumluluk yükünü kal-

⁴³ Gündüz, *a.g.m.*, s. 282.

dırmak için girmiştir. Bu âlem oluşmadan önce Ahriman yoktu. İyi bir dünya meydana geldikten sonra da bir daha görünmemek üzere kaybolacaktır. Çünkü onun varoluşu, iyiliğe döner dönmez kaybolur.

Avesta'ya göre Ormuzd yaratılmış değildir. 'Ormuzd, yeryüzünü, gökyüzünü ve bunların tüm ürünlerini vermiştir.' ifadesi Ormuzd'un yaratıcı bir tanrı olduğunu fakat kendisinin bundan beri olduğunu simgeler. Yaratılıştaki sadece Ormuzd'un etkin rolü vurgulanır. Tüm yüklemelere o sahiptir. Evreni o savunur ve o şefaet eder, o evrenin tozudur, cisimlerin cismidir, büyük nurdur, onun varlıklarla ilişkisi ışınların güneşle ilişkisine benzer. Onun Zerdüşt'e hitap ederken kullandığı dil bunu gösterir:

"Her parlayan nurlu nesnenin, benim öz nurum olduğunu tüm insanlara öğret. Âlemde hiçbir şey bu nurdan üstün değildir. Cenneti, melekleri ve her hoş olan şeyi ben yarattım, cehennem ise karanlıkların ürünüdür."

Ormuzd, evreni birleştiren maddesel ve tinsel varlıkları doğrudan doğruya değil, sözün, Tanrısal kelamın, kutsal Hanover'in araya girmesiyle meydana getirmiştir. Nitekim kutsal metinlerde şu şekilde ifadeler mevcuttur:

"Sana açıkça söylüyorum ki, ey Sapetman Zerdüşti, saf, kutsal ve becerikli Hanover, gökyüzünden önceydi; topraktan önceydi; sudan önceydi; yararlı ve masum insanlardan önceydi, tüm varolan âlemden, tüm servetlerden ve Ormuzd'un verdiği saf tohumlardan önceydi."

Ormuzd, ebediyet ve sonsuza karşı neyse, Hanover de Ormuzd için odur; yani düşüncesi, imgesi (hayali) ve ruhudur; bu yüzden varlıkların tüm yetkinliklerinin kaynak ve örneğidir. Kelam'ın bir bedeni bir ruhu vardır. Onun ruhu, kendisinin kavranılabilir tözünü oluşturan

düşüncelerin birleşmesidir. O, maddesel ve tinsel evrenin bütünüdür.”

Hürmüz'ün özelliklerini/sıfatlarını buna benzer *Avesta* metinlerinden çıkarmak mümkündür.

Ruhların yaratılışında bir ön-yaratımın varlığı görülür demiştik. Ruhlar, önce gökyüzünde yalnız olarak vardılar. Sonra temsil ettikleri türlü varlıklarla birleştiler; daha sonra bu yersel hayat esnasında doğaya katıldılar ve kendilerine bilgisiz varlıkların etkisine karşı savaşma ödevi yükletildi. Ormuzd, onları ilk yurtlarından sürgün ettikten sonra ve onların bu savaşlarda geri varlıkları mahvettikleri anda; “Sizleri” der, “İlk halinize getireceğim ve bahtiyar olacaksınız; nihayet sizi âleme koyacağım ve siz ölümsüz olacaksınız; ihtiyarlamayacak, kötülüğe de uğramayacaksınız.”

Ormuzd'a ait olan ‘verdim’ sözcüğünün ‘yarattım’ olarak kullanan kaynaklar, Ormuzd'un evrenin yaratımındaki rolünü de ortaya koymuş olurlar. Şöyle ki:

“Kırk beş günde ben Ormuzd, Aksaspanların (yüce ölümsüz melekler) yardımıyla ve pek çok çalışarak gökyüzünü verdim; altmış günde suyu verdim; yetmiş beş günde insanları verdim.”

Yaratmanın bu altı dönemi 365 günlük bir yılı oluşturur ve altı dönem her yıl kutlanır.

Avesta'da ilk kurulan yerleri anlatan ayetlerde birinci yer şu şekilde anlatılır: ‘Birinci yer, cennete benzeyen şehirdir ki bunu daha başlangıçta oluşturdum.’ Nitekim, Zerdüş'te, yeryüzünün cennetini buraya yerleştirir ve ilk ataların buradan türediğini söyler.

Mecusiler'de Yaratılış

İran'ın dini dokusuna ait her fırka ya da mezhep kendi görüşleri doğrultusunda bir yaratılış hikayesi ile dinler tarihinde yerini almıştır. İran'ın dinî-kültürel hayatında yer alan en önemli fırka Mecûsîler için Şinasi Gündüz, 'Zerdüştiliğin eski İran inanç ve gelenekleriyle karışmasından oluşan dindir,' der.

Mecûsîlik, Zerdüş'tün tebliğ ettiği monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesinden oluşan bir dindir. Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla yakından irtibatlı olan rahip sınıfı Mecî'den (Mecûş) hareketle İslâm kaynaklarında Mecûsîlik, Batı kaynaklarında ise Zerdüş'tün isminden dolayı Zoroastrianism veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır. Ayrıca ateş kültüyle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle Ateşperestlik adıyla da bilinir.⁴⁴ Sâsânîler'in yıkılması ve İran'ın İslâm hâkimiyetine girmesiyle başlayan son dönemde Mecûsîlik hızla gerileme sürecine girmiştir. Müslüman yöneticiler Kur'an'daki bir âyette Hristiyanlar, Yahudiler, Sâbiîler ve müşriklerle beraber anılan Mecûsîler'e (el-Hac 22/17) cizye karşılığı İslâm hâkimiyetinde yaşama hakkı tanımıştır. Bu konuda Hz. Peygamber'in, "*Onlara Ehl-i kitap muamelesi yapın*" şeklindeki hadisinden başka bizzat kendisinin Yemen ve Hecer Mecûsîleri'ne yönelik yaptığı uygulama dikkat çekicidir. Buna göre Hz. Peygamber (as), kadınlarını nikâhlanamamak ve kestiklerini yememek kaydıyla Mecûsîler'in cizyeye bağlanmasına izin vermiştir. Dört halife döneminde de bu uygulama devam etmiştir.⁴⁵ Daha önce belirttiğimiz 'Mecûsîlere ahd' verilmesi de yine Hz. Peygamber döneminde hicri 630'larda yaşanmıştır.

⁴⁴ Gündüz, *a.g.m.*, s. 284.

⁴⁵ Gündüz, *a.g.m.*, s. 280.

Gerçek Mecûsîler nur ve zulmetin kadim ve ezeli olmasını caiz görmezler. Onlara göre nur ezeli iken, zulmet sonradan değildir. Fakat hangisinin hangisinden olduğu (hudus) üzerine ihtilafa düşmüşler ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir görüşe göre zulmet nurdan çıkmıştır.⁴⁶

Mecûsîlikte yedinci yaratılışla özdeşleştirilen ve ilâhî varlıklardan Aşe Vehişta tarafından korunduğuna inanılan ateş; tanrının yarattığı saf, temiz ve iyi bir varlık olarak görülür. Bu sebeple erken dönemlerden itibaren ateş Mecûsî tapınaklarında önemli bir yer tutar. Özellikle Sâsânîler devrinde ortaya çıkan ikonaklazm hareketinde tapınaklardan temizlenen tanrı sûretlerinin yerini kutsal ateş almış, ateşin kullanımı yaygınlaşmıştır. Ateş motifi eski İran paralarında da kullanılmıştır. Mecûsîlikte ateş bir tapınma objesi yahut bir tanrı değil tanrısal saflığın, temizliğin ve iyiliğin sembolüdür. Bu sebeple Mecûsîlikte ateşle ilgili temizlik kurallarına riayet etmek oldukça önemlidir. Tapınakta kutsal ateş önünde yapılan dualar esnasında rahipler nefeslerinin ateşi kirletmemesi için yüzlerinde beyaz bir örtü kullanırlar.

Mecûsîlikte ateşle ilgili temizlik kuralları yanında su ile ilgili kurallar da önemlidir. Suyu ve su kaynaklarını kirletmek günah sayılır. Benzer temizlik kuralları toprak için de geçerlidir. Toprağa çöp gibi pis şeyleri gömmek hoş karşılanmaz. Bunun yerine çöplerin özel yerlerde yok edilmeye çalışılması öğütlenir. Mecûsîlikte kan da bir kirlenme unsuru olarak kabul edilir ve bu bağlamda âdet gören kadınlar toplumdan tecrit edilir; hatta bazan bunların (tıpkı Musevilikte olduğu gibi) normal günlük işlerini yapmaları da yasaklanır.⁴⁷

⁴⁶ Şehristani, *Milel ve Nihal*, Çev. Muharrem Tan, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 223.

⁴⁷ Gündüz, *a.g.m.*, s. 282.

Geyumersiyye'de Yaratılış

Geyumers etrafında toplananlardan oluşmuş bir fırka-
kadır. Fırka iki aslın (iyi-kötü) varlığını kabul etmiştir.
Bunlardan birine Yezdan, diğerine Ehrimen demişlerdir.
Bu düşünceye göre Yezdan ezeli ve kadimdir. Ehrimen ise
sonradan yaratılmıştır. İddialara göre Yezdan kendisine
karşı bir rakibinin olması halinde durumun ne olacağını
kendi kendine düşünmüştü. Bu, aşağı bir fikirdi ve nurun
tabiatına aykırıydı. Bu nedenle bu düşünceden karanlık
doğdu ve Ehrimen adıyla anıldı. Kötülük, fitne ve fesad
ve zarar tabiatına sahip olan Ehrimen nurun üzerine çıktı.
Tabiatı ve sözü bakımından ona muhalefet etti. Nur as-
kerleriyle Ehrimen arasında savaş başladı. Bunun üzerine
melekler ordusu aralarına girerek sulh etmelerini sağla-
dı. Sulh şartları şuydu: Âlem-i süfli, yedi bin yıl boyunca
Ehrimen hükmü altında kalacaktı. Daha sonra orayı bo-
şaltacak ve yerini nura bırakacaktı. Ehrimen bu sulhtan
önce dünya üzerinde bulunanları helak etti. İşe Geyumers
adlı kişiyle Thor adında bir hayvandan başladı. Önce on-
ları öldürdü. Geyumers'in düştüğü yerden Reybas adında
bir adam çıktı. Reybas'tan Mîşe adında bir erkek, Mîşâne
adında bir kadın zuhur etti. Bunlar insanlığın ilk ataları
oldular. Thor'un düştüğü yerden de hayvanlar türedi.⁴⁸

İnsanların ruh durumundan beden durumuna geçmesi
kendi istekleriyle olmuştur. Buna göre, Nur'un, insanla-
rı iki seçenekle karşı karşıya bırakması konusunda Şeh-
ristani'nin görüşü Geyumersiyye düşüncesini açıklar. Bu
inanca göre Nur, insanların henüz bedenlenmemiş ruhlar
halindeyken iki seçenek arasında tercih yapmalarını iste-
miştir: Onlar ya Ehrimen'i bulunduğu yerden uzak tuta-
cak ya da beden kisvesine sokup Ehrimen'le savaşmalarını

⁴⁸ Şehristani, *a.g.e.*, s. 224.

sağlayacaktı. İnsanlar bedenlere bürünüp Ehrimen'le savaşmayı tercih ettiler. Ama bir şartları vardı, o da Ehrimen karşısında Nur'dan yardım görmektir. Ehrimen'i yenip ordusunu yok ettiklerinde Kıyamet kopacaktı. Bu anlayış, Nur'un Zulmet'e karışarak Nur'un kurtulmasının sebeplerini bulmak istemeleriydi.

Geyumersiyye'de insanın iradesi Zulmet'i mutlaka yok edecektir. İnsan ise Nur'un yardımıyla zafer kazanacaktır.

Zerdüştiyye'ye Göre Yaratılış

Zerdüştiyye'nin ilk yaratımla ilgili hikayesi şu şekildedir: Allah ilk sahifeleri ve en yüce kitabı ortaya koyduğu zaman melekûtundan ruhanî bir mahlukat yarattı. Aradan üç bin yıl geçtikten sonra, dilemesini insan terkibi üzere nurdan parlayan bir suret olarak gerçekleştirdi. Onu mükerrem meleklerden yetmiş tanesi ile çevreledi. Güneş, ay ve yıldızlarla yeryüzünü ve üç bin yıl süreyle hareketsiz olarak Ademoğullarını yarattı. Daha sonra Alây-ı İlliyyin'de peyda olan bir ağaçta Zerdüş'tün ruhunu yarattı. Onun çevresine büyük meleklerden yetmişini koydu. Daha sonra bu ağacı Azerbaycan dağlarından Basmû Yedhur (Asnavand) adıyla bilinen bir dağa dikti. Daha sonra Zerdüş'tün karartısı bir ineğin sütü ile karıştı. Zerdüş'tün babası bu sütü içtiğinde annesinin rahminde önce bir nutfe, sonra bir çiğnem et oldu. Şeytan annesine yönelip kandırdı. Annesi semadan suçsuz olduğuna işaret eden bir ses duydu ve suçsuzluğu ortaya çıktı. Daha sonra Zerdüş doğduğunda, hazır bulunanların görebileceği derecede güldü. Onu hile ile sığırların, atların ve kurtların yolları arasına koydular, onlardan her biri ona zarar vermek bir yana, kendi cinslerinden koruyorlardı. Zerdüş daha sonra yetişti. Otuz yaşına ulaştığında Allah onu insanlara nebi

ve rasul olarak gönderdi. Hükümdar Geştaseb'i (Viştaspa) dinine davet ettiğinde, onun dinine girmeyi kabul etti.⁴⁹

Samani veziri ve meşhur coğrafyacılarından Ceyhaî'den (ö.330/942) Şehristani'nin aktardığına göre, yaratılışla ilgili Zerdüşt'ün Hürmüz'le konuşmasına değinir. Bu bilgilerden hareketle Zerdüşt'ün Ormuzd (Hürmüz) ile aralarında aracı olmaksızın konuşmaları aktarılır. Buna göre Zerdüşt Ormuzd'a birtakım sorular sorar. Sorduğu sorulardan biri de şudur: “Âlemi neden, hangi şeyden yarattın?”

Hürmüz şöyle cevap verdi:

“Bütün âlemi kendi nefsimden yarattım. İyilerin ruhunu başımın saçlarından, semayı kendi başımdan, zafer ve himayeyi alımdan, güneşi gözümden, ayı burnumdan, yıldızları dilimden, Surûş ve diğer melekleri kulağımdan, yeryüzünü de ayağımın sinirlerinden yarattım. Bu dini önce Keyumers'e gösterdim, o bunun şuuruna vardı, öğrenme ve müzakere olmaksızın kavradı.”⁵⁰

Konuşmalar Zerdüşt'ün Ormuzd'a başka soruları ile devam eder. Bu konuşma, yaratılışı Hürmüz'ün kendi dilinden anlatan bir metin olması hasebiyle önemlidir.

İnsanın Yaratılışı

İran mitlerinde ilk insan konusunda birçok farklı görüş mevcuttur. Bazısına göre ilk insan (mebde'-i evvel) Geyumers'tir. Bazıları bu kişinin Zervan-ı Kebir, ikinci peygamber Zerdüşt olduğunu söylemiştir. Geyumersiyye fırkasına göre Geyumers Adem Aleyhisselam'dır. Kelime olarak anlamı 'nutk sahibi canlı' demektir. Hind ve İran tarihlerinde

⁴⁹ Şehristani, a.g.e., s, 215.

⁵⁰ Şehristani, *Milel ve Nihal*, Çev. Mustafa Öz, Litera, İstanbul, 2008, s. 218.

Geyumers'in Adem olduğuna dair bilgiler mevcuttur ki bu tarihçilerin çoğunluğu tarafından benimsenmeyen bir görüştür.⁵¹ Buna rağmen ilk insanla ilgili yaratılış *Avesta* ve Pehlevî metinlerinde birbirine yakın temalarla verilmiştir.

Eski İran dinlerinde ilk insan hakkında nakledilenler az da olsa Hz. Adem ve Havva'nın yaratılışına benzemektedir. Tanrı önce Gayomart'ı (Keyumers, Gayumers) sonra öküzü yaratmış, daha sonra bunlar öldürülmüş, adamın öldüğü yerden Ribas⁵² denen bir adam doğmuş, onun özünden de Mişe denilen bir kadın çıkmıştır. İnsanlığın ilk ataları bunlardır.⁵³

İran mitolojisine göre Ahura Mazda bütün insanlığın prototipi olarak Geyûmers (Keyumers) adında bir varlık halletmiştir. Geyûmers, Ahura Mazda ve Sfendermât'ın yani yeryüzünün oğlu olarak tanımlanır. Geyumers daha sonra ilk insanın yaratılmasında 'ölü baba' rolü üstlenecektir.

Keyumers önceleri mağaralarda yaşar, hayvan postundan elbiseler giyerdi. Hayatının son devrelerindeyse evler inşa etmiş, köyler, şehirler kurmuştur. Tahtı ve tacı icad eden, taç giyip ilk tahta çıkan odur. Otuz yıl hükümdarlık yapmıştır. *Avesta*'da daha çok iyi ve yararlı işler yapan te-

⁵¹ Şehristani, *Milel ve Nihal*, Çev. Muharrem Tan, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2006, s. 223.

⁵² İnsanın ortaya çıktığı bitki: ribas, rivac, ribac gibi söylenişleri olan rivas, klasik efsanelere göre eski İran rivayetlerinde Meşy ve Meşyane'nin kendisinden ortaya çıkmış olduğu bir bitkinin adıdır. Bu bitki, yiyecek olarak kullanıldığı gibi, şerbeti de çıkartılır. Eski dünyada yaygın totem inançlarına göre insan, rivas bitkisinden yaratılmıştır. Bu inanç, gerçekte yeni taş çağında yaygın olan bitki totemine dayanmış olabilir. İran bölgesinde yaşamış ilk ilkel kavimlerden bazıları rivas bitkisinden ortaya çıktıkları ve bu bitkinin onların kabilesinin totemi olduğu inanışını taşıdıkları görülür. Bkz: Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, Pinhan, 2012, İstanbul, s. 506.

⁵³ Şehristani, *a.g.e.*, s. 219. Ayrıca bkz. Gazi Yurdaydın, Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi*, Ankara 1978, s. 104-105.

miz bir yaratık olarak nitelendirilir. Keyumers, yeryüzünde egemen olan Ehrimen taraftarlarını geri sürmüş, ancak dişi dev Cehi'nin de yardımıyla Ehrimen ölüm ve çeşitli hastalıkları göndererek Keyumers'in ölümüne sebep olmuştur.⁵⁴

Ormuzd iyi ve güzel şeyleri yaratırken Ehrimen bütün bunlara karşı gelerek Ormuzd'un yaptıklarını bozmaya çalışır. O, yeryüzünü kirli bitkiler ve korkunç hayvanlarla kaplar. Fakat hile ve öfkesi en önce Ormuzd eserlerinin en yetkini olan insana karşı yönelir. Bu daimi olarak iyi ile kötünün savaşının yaratılıştan bu yana varolduğunu gösterir. Bu savaşın ilk kurbanı Ehrimen'in hile ile yediği ve bir süre sonra hastalanarak ölen Gayumers'dir.

Klasik İran inanışlarında ilk insanın ya da yaratığın yaratılışından sonra, otuz yıl geçince Ehrimen onu yemeğe başlar. Onun yumurtalarına kadar gelir. O zaman yeryüzüne iki damla meni dökülür ve toprağın altına akar. Kırk yıl orada kaldıktan sonra, Mihr ayının Mihr günü (Mihregan), Ribas'ın iki dallı şekline benzeyen bir bitki yerden filizlenmeye başlar. Önceleri iki dal bitişiktir. Sonra bu iki parça insan şeklini alır ve Meşy ve Meşyane adında bir kadın bir erkek, iki insan ortaya çıkar. *Bundehişn*'e göre Ahura Mazda, Meşy ve Meşyane'i insanlığın ataları olarak yaratmış, bunların birliktelikleri de insan soyunun devamını sağlamıştır. *Zend Avesta*, Meşye ile Meşyâne'yi iki dallı bir ağaç şeklinde gösterir. Bu ilk kuşakların nesil simgesi olmuştur.⁵⁵

Şehristani *Milel ve Nihal*'inde ilk yaratılışı daha İslamî bir terminoloji ile anlatır. Ormuzd'ın yeryüzüne ilk gönderdiği Keyumers olup üç bin yıl boyunca havayı burnuna çekti. Daha sonra üç kişi boyu uzunluğunda olarak çıkardı.

⁵⁴ Nimet Yıldırım, *Ardavirafnâme*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 169.

⁵⁵ Gündüz, *a.g.e.*, s. 280.

İblis'in zulmetinden harekete geçme vakti gelince, yükselerek nuru gördü. Esnâ Ohrmazd'a karşı, onu istila edip karanlıklaştırmayı kastetti. Semaya girip orada otuz yıl süre ile Keyumers'e hile yaptı. Nutfesi üç kısma ayrıldı. Allah nutfenin bir kısmını arzin, bir kısmını da melek Surûş'un, diğerini ise şeytanların muhafaza etmesini emretti.

Ormuzd, İblis'in semaya yükseldiği deliklerin kapatılmasını emredince, İblis semadaki aslı ve kuvvetinden mahrum kaldı. Bu durumda muhalefete kalkışarak cennetlere yükselmek istedi. Ohrmazd onu üç bin yıl süreyle uzaklaştırarak, kendisinin batıl ve zarara yönelik olarak çaba sarfettiği yapmaya muktedir olamayacağı şeyleri istediğini bildirdi. Aralarında ittifak kesinleşti, bu durumda İblis ve askerleri yeryüzünün aydınlığında dokuz bin yıl (bir rivayette yedi bin) kalıp daha sonra ortadan kalkacaklardır. Halk bu süre içinde eziyetlere katlanacak, kendilerine isabet eden fakirlik, bela, ölüm ve diğer afetlere sabredek, buna karşılık olmak üzere cennetlerdeki daimi hayata ulaşacaklardır.⁵⁶ Görüldüğü gibi Şehristani, *Avesta* ve diğer Pehlevî metinlerde geçen detaylarda bile İslamileştirilmiş bir terminoloji ile yaratılışı anlatır.

İlk insanlar olan erkek ve dişinin yeryüzünde varolmasından sonra Ehrimen onları rahat bırakmaz. Zerdüşt inancına göre ilk atalarımız olan Meşye ve Meşyane, Gayumers'in döl sıvısından çıkar çıkmaz bolluk ve haz yeri olan tüm âlemden daha güzel ve Behište (Göksel cennet) benzeyen yersel cennette masum ve bahtiyar olarak yaşarken, Ehrimen yeryüzüne bir yılan suretinde sırçar. Onların ruhunu kuşatır ve varoluşlarını altüst eder. Şeytan'ın Adem ve Havva'yı bir yılan şekline girerek kandırması mitleriyle güçlü bir bağ kuran bu anlatı, Şeytan'ın onları ikna biçimleriyle de diğer anlatılarla paralellik içindedir.

⁵⁶ Şehristani, *a.g.e.*, s. 220.

‘Onların düşünceleri üzerine koşar, onların masum hallerini devirir ve onlara der ki: suyu toprağı, ağaçları veren Ahriman’dır. İşte, başlangıçta Ahriman onları kandırmaya çalıştı.’ Bu, kötü varlığının onlar üzerinde kazandığı ilk zafer, ruhlarının bu sapıklığı oldu. ‘Yalandan başka bir şey söylemeyen dev, daha da gayretlendi, ikinci kez görüldü ve onlara meyveler getirdi. Onlar da bunu yediler. Bu suretle, tatmakta oldukları yüz nimetten biri bile kalmadı.’ Kadim medeniyetlerdeki Şeytan’ın Adem’i kandırma ve cennetten çıkışına sebep olma hikayesi İran geleneğinde bu şekilde anlatılır.

Mitsel anlatıların bazılarında ise sütün aldanma sebebi olduğu vurgulanır. İlk insanlar süt içmek suretiyle üçüncü kez aldatıldılar, dördüncü kez ava gittiler, öldürdükleri hayvanların etlerini yediler ve bunların derilerinden giysi yaptılar. Nihayet demiri buldular. Bununla ağaçları keserek kendilerine çadır yaptılar. Burada çiftleştiler ve kendi sefaletlerinin mirasçısı olan ardılları, öfke ve kıskançlıkla birbirlerine karşı silahlandılar ve tüm kötülüklerin sebebi olan Dev’e tapmaya devam ettiler.

İran yaratılış anlatılarında özellikle insanın yaratılışı hikayelerinde görülen ilk yaratılış/türeyiş versiyonları Türk yaratılış efsanelerinde gördüğümüz haliyle zaman zaman yer değiştirmektedir. Hem *Avesta* hem de *Veda*, *Yama*’yı ilk insan olarak kabul etmelerine rağmen babasının Vivanghana olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu durum yaratılışta ilk yaratım değil, ancak türeyiş kategorisinde değerlendirilebilir.

İlk insanın yüksek melekelerle donatılmış olması bu anlatılarda detaylı bir şekilde yer alır. Adem bütün dilleri bilmektedir. Evlatlarına ve torunlarına yetmiş dilin öğretmenliğini yapmıştır. Bütün sanat dallarında, mesleklerde bilgi sahibidir. Havva ile birlikteliklerinden çok sayıda çocukları meydana gelmiş, Keyumers’e hükümdarlık Şit’e din işlerini vermiş, krallar ve hükümdarlar Keyumers’in,

peygamberler de Şit'in soyundan gelmişlerdir. Yönetim-de bulunduğu dönemlerde insanların mutluluk ve huzur dolu günler geçirdiği Keyumers, Istahr bölgesinde hükümdarlık yapmış, kırk yıl ya da daha az bir süre egemenlik sürmüştür.⁵⁷

Firdevsi'nin *Şehname*'sinde, insanlığın ilk destanı altmış bin mısra ile anlatılır.

Ahura Mazda; ilkin, boğa⁵⁸, gök ve ilk erkek Geyurmeh's'i yarattı. İlk kral Hoşang ve halefi Tahmuraş, şeytanları yenilgiye uğatmışlardır. Hoşang, Siymek'in oğlu idi ve vazifeye babasının katili olan devi öldürmekle başladı. Sonra dünyaya adalet getirdi. Demircilik, tarım ve sulama işlerini düzenledi, hayvanları ehlileştirdi. Oğlu Tahmuras da babasının başladıklarını devam ettirip geliştirdi. Sihirleriyle Ehrimen'i esir ederek, at gibi üstüne bindi. Fakat yokluğundan istifade eden devler isyan edince geri dönmeye mecbur kaldı. Tahmuras bunların yarısını büyü ile bağlayıp geri kalanları da öldürdü. Diğer devler af dilediler ve ona yazı yazmasını öğrettiler.⁵⁹

Şehname daha sonra Tahmuras'ın oğlu Cemşid'in (Cem-Yima) altın çağlarını, Zohak ile mücadelesini, Feridun'un ve üç oğlunun ahvalini, Zal, Rüstem, Keykavus ve daha birçok hükümdar ve kahramanın serüvenini anlatarak iyi-kötü/aydınlık-karanlık arasındaki temsilleri sıralamıştır.

⁵⁷ Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi*, Pinhan, İstanbul, 2012, s. 50.

⁵⁸ İlk yaratımın boğaya bağlı oluşu insan-hayvan mitlerine ilham kaynağı oluşturmıştır. Zerdüş inancının beslediği mitsel kültüre göre tüm hayvanların ilki boğadır. Bu hayvan, uzun süre yalnız kaldıktan sonra, Ahriman tarafından öldürülmüşse de ruhu tüm diğer hayvan boğalarının ruhu haline girmiş ve kendinden sonra 'Guşurun' adı altında yaşamını sürdürmüştür. Guşurun'u arınmış döl sıvısından, biri erkek diğeri dişi olan iki boğa doğurmıştır. Tüm diğer hayvan türleri bu iki boğanın dölleri.

⁵⁹ Hacaloğlu, *a.g.e.*, s. 73.

Tufan

İran mitolojisinde tufan hadisesinin oluşumu Cemşid⁶⁰ dönemine denk düşmektedir. Cemşid (Yama), İran-Hint efsanelerinde geçen ve 'yeraltında ölümlerin diyarına giden yolu bulan' Yama'dır. Yama sönükler (ölüler) diyarının sonsuz hükümdarıdır. Hiç kimse onun fermanından kurtulamaz. Memurlar, ölüme mahkum olanları zorla yanına getirirler. Arşa ulaşıp cennete gidenler hariç, bütün ölümler onun fermanı altındadırlar.

Zerdüştlükten önce bu konumda olan Cemşid, saygı duyulan bir karakterken, Zerdüştlükten sonra yeraltı, cehennem ile irtibatlandırılınca; Cemşid, Ahura Mazda'nın karşısında olacağından onun bu dünyaya aitliği Nuh Tufanı'na benzer bir şekilde değiştirildi.⁶¹ Bu düşünce, geç dönem tufan hikayelerinde açıkça görülmektedir.

Elimizde *Avesta*'nın Vendidad bölümünde geçen ve Cemşid'in Nuh Tufanı'na benzeyen kıssası, temel doneler itibarıyla bu topraklarda da bir tufanın olduğunu gösterirken bu olayı besleyen sözlü geleneğin güçlü varlığına işaret eder.

Vendidad'da geçen ve Nuh Tufanı'na benzeyen olay şöyledir:

⁶⁰ Cemşid; *Veda* edebiyatında Yama olarak zikredilen ve *Avesta* ilahiyatında Yima, Pehlevî metinlerde ise Jam/Cem/Cemşid olarak geçer. Güneşle ilgili vedik tanrıçanın oğlu olarak zikredilir. Vedalar'da, Yama yeryüzünde ilk doğup büyüyen ve ölen daha doğrusu ölümlülüğü kadar olarak seçen güneş tanrısı Vivahvant'ın oğlu, ilk kral ve ilk insandır. Medeniyeti ilk kuran kişi olarak da görülen Yima, aynı zamanda Ahura Mazda'nın Zerdüş'ten önce yetki verdiği biri olarak da kabul edilmektedir. *Şehname*'de ise Cemşid ile özdeşleştirilmiştir. Bkz: Mehmet Alıcı, *Kadim İran'da Din, Ayışığı Kitapları*, İstanbul, 2012, s. 49, dipnot no: 100.

⁶¹ Tıgılı, *a.g.e.*, s. 75.

Zerdüşt Ahura Mazda'ya sordu:

"Ey Ahura Mazda, Benim dışımda -ki ben Zerdüşt'üm- ilk önce kiminle konuştun ve o vakit, sen ki Hürmüz'sün. Hürmüz'ün ve Zerdüşt'ün dinini kime verdin?"

Ahura Mazda şöyle cevap verdi:

"Senden önce insanlardan ilk olarak, aydınlık yüzü ile sürüler sahibi Cem'le söyleşi yaptım ve ona Hürmüz'ün ve Zerdüşt'ün dinini verdim. Ona dedim ki: 'Evet dürüst Yima benim dinimin vaizi, taşıyıcısı ol!'"

*Ve Ey Zerdüşt, dürüst Yima şöyle seslenerek yanıtladı beni: 'Ben senin dininin taşıyıcısı ve vaizi olmak için doğmadım ve eğitilmedim.'*⁶²

Konuşmanın birinci bölümü bu şekilde başlarken Hürmüz Cem'den insanlara kendi mesajlarını iletmesini ister. Fakat Cem buna karşı çıkar.

Bu cevap karşısında Hürmüz ondan dünyadaki yaratıkları korumasını ve onların refahını sağlamasını ister.

*"Mademki benim dinimin vaizi ve taşıyıcısı olmak istemiyorsun, benim dünyamın genişlemesini sağla: Dünyamı beslemeye, yönetmeye ve gözetlemeye razı ol."*⁶³

Cemşid bu isteği kabul eder. Hürmüz onlardan ölümü ve hastalığı uzak tutar. Bu şekilde yeryüzünün mahlukları çoğalır ve gelişir. Hürmüz üç kez yeryüzünü genişletir. Çünkü insanların sayısı artınca dolaşacakları yer kalmamıştır.

⁶² Avesta, Vendidad, Fargard, 1-3.

⁶³ Avesta, Vendidad, Fargard, 2/4.

İkinci bölümde Ahura Mazda ona çetin bir kışın yaklaşmakta olduğunu haber verir. Bu kış bütün canlıları yok edecek ve her tarafı kurutacaktır. Bu nedenle de Cemşid'e bir Vara (yeraltında etrafı çevrili bir alan) inşa etmesini söyler ve bu hususi yere özellikle seçilmiş en güzel ve en iyi insanlardan çiftler, en faydalı hayvanlardan birer numune, en iyi bitkilerden tohumlar götürmesini tavsiye eder.

*"...bir kenarı bir at koşusu uzunluğunda (iki hathra uzunluğu) kare bir alan inşa et. Ve oraya koyun ve öküz, insan, köpek, kuş ve parlak kızıl alevlerin tohumlarını getir. Böylece insanoğluna mesken olması için her bir kenarı bir at koşusu uzunluğunda (yaklaşık 1609 m) bir Vara; öküz ve koyunlar için her bir kenarı bir at koşusu uzunluğunda bir vara yap."*⁶⁴

Bu olaydan sonra erişilen yer olarak Vendidad vaadedilen şeyi tasvir eder:

*"Sen, orada bir hathra uzunluğundaki bir yatakta su akıtacaksın; sen orada hiç solmayan yeşillikler üzerine, hiç bitmeyen yiyeceklerle kuşlar yerleştireceksin. Sen orada balkonlu, avlulu ve dehlizli bir evden oluşan barınaklar kuracaksın. Sen, oraya bu yeryüzündeki en mükemmel, en iyi ve en sağlıklı kadın ve erkeklerin tohumlarını getireceksin; sen oraya bu yeryüzünün en mükemmel, en iyi ve en sağlıklı büyük baş hayvanların türünü getireceksin."*⁶⁵

Burada yaşayanlar Cemşid'in hükümdarlığı altında sonsuz mutluluk ve refah içindedirler.

⁶⁴ Avesta, Vendidad, Fargard 2/25.

⁶⁵ Avesta, Vendidad, Fargard, 2/26-27.

Tıgılı, Darmateter'in bu hikâye ile ilgili görüşüne yer verirken, mitolojilerde çok sık karşılaştığımız bir durumu ortaya koymuş olur. Ona göre bu mitolojinin Nuh Tufanı'ndan bir uyarılama olduğunu kabul etmek zordur. Çünkü bu iki tufan arasında önemli farklar bulunmaktadır. Monoteistik bir anlatım olan Nuh Tufanı Tanrı'dan nankörlere olan bir cezadır. Cemşid'in hikayesi ise düalist bir nitelik taşımaktadır.⁶⁶ Bu görüş, meselenin teolojik-ontolojik çerçevesi kapsamında doğrudur. Fakat vakanın 'insanlığa verilen ilk şans' olması itibariyle diğer tufan hadiseleri ile örtüşmektedir.

Görüldüğü gibi İran mitolojisine ait kozmogonik ve antropogonik yaratımlar, İran havzasının çok kültürlü, çok dinli yapısı ile örtüşmektedir. Bu havzanın birçok dine ev sahipliği yapması, anlatılarda varyasyon farklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dini mezhep ve fırkaların varlığı, anlatıların daha da farklılaşmasına sebep olurken temelde bu iki alandaki yaratılışın teması aynı kalmıştır. Dinler tarihinin en zengin olduğu yer olan İran, bu anlatıları tıpkı Orta Asya anlatılarında Türk destanlarının yaptığı gibi, teoloji alanından çıkarıp edebiyat alanına aktarması ve oradan günümüze kadar getirmesiyle de dikkat çekicidir. *Şehname* özelindeki bu başarı diğer birçok medeniyette atıl kalmış bir durum iken, İran destanları ile yaratılış efsaneleri temel formlarını koruyarak günümüze kadar gelmiştir.

⁶⁶ Tıgılı, *a.g.e.*, s. 77.

VI. BÖLÜM
TAŞA KAZINAN İNANÇ

MISIR YARATILIŞ HİKÂYELERİ

“Bunlar benim keşfim değil. Ben bunları anlatırken efsanelerden faydalanmadım. Bunlar yazıtların deşifreleri. Eğer tarihlendirme doğru ise ben sadece 12 bin ila 70 bin yıl öncesini anlatan yazıtlardaki bilgileri tekrar etmiş oldum.”

MİTOLOJİK HİKAYELER, gerçeklik duygularımızla öyle bir zamanda kesişir ki bu karşılaşma somut tüm yargılarımızı altüst edebilir. Mısır'ın gizemli tarihi de böyledir. Tarihin mitoloji ile kolkola yürüdüğü bu esrarengiz medeniyette, dinsel unsurların kültürel-tarihsel uzantılarını taşta kazınmış dua şekillerinde okuruz. Modern muhayyilemizin çoktandır metafizik alana savurduğu bütün kanaatlerimizi yerle bir eden bu karşılaşma aslında insanın kendisiyle, kendi ilkel çıplaklığıyla karşılaşma anıdır. Maddî dünyanın şartlarına, zaman ve mekânın şartlarına meydan okuyan bir randevulaşmanın hem tarafı hem karşı tarafı olmak şaşırtıcıdır. Kendi ilkel halimiz hem çok mükemmeldir, hem anlayış sınırlarımızı zorlayan, gizemleri düğüm-lü bezlere kilitlemiş olarak modern 'biz'e karşı tereddüt içindedir, hem de kendilerini anlayabilmemiz için akıl ve mantığımızdan uzaklaşmamızı emretmektedir gizlice. Bizden olan muktedirlik aynı zamanda bizi kendimize karşı güçsüz bırakmaktadır. Bu durum Comte'un dediği gibi aslında tam olarak *'günlük yaşantımızla ilişkili olan ve onun üzerinde yükselen diğer parçamızı ilgilendiren'* bir gerçekliktir.¹

¹ Fernand Comte, *Mitoloji Sözlüğü*, Zed Yayınları, İstanbul, 2000, s.1.

Mezopotamya mitleri, insanlığın ilk nüvelerinin kendisinde toplandığı bir coğrafyayı ifade eder. Mezopotamya insanlığın neredeyse bütün ilklerinin yaşandığı bir insanlık tarihi prototipi niteliğindeki özellikleriyle öne çıkmıştı. Mısır ise insanlığın ezoterik birikiminin kaynağını oluşturan bir medeniyet olarak tarihe geçmiştir. Gerek Mu ve Atlantis'in mirasını yüklenmesi gerekse Yunan ve Helen kültürünün günümüze dek süren etkilerinin kaynağını oluşturması bakımından Mısır, Mu-Atlantis ve Yunan arasında ezoterik inisiyelerin geçiş köprüsü niteliği ile biriciktir. Birçok medeniyetin kendinden menkul değerleri, sözlü kültürü, geleneği çevre medeniyetleri etkilemişken Mısır, iki büyük medeniyetin temel taşıyıcısı rolünü üstlenip onu Yunan ve ardından Batı medeniyetine bağlayan tek medeniyet sayılır. Bu yönü ile Mısır, insanlık tarihinin bilimsel ve ezoterik birikimlerini tam kaybolacakken (tufanla) kendi dokusuna zerketmiş olan rahipler, ilim adamları ve inisiye grupları sayesinde geleceğe taşımıştır.

Mısırlılar'ın Kökenleri Üzerine

Mısır'ın kökeni dediğimizde bu medeniyetin dışarıdan iki medeniyetle üst düzeyde gerçekleşen kültürel, dinî, ahlakî ve ilmî etkileşimini gözler önüne sermiş oluruz. Bazı Yunan tarihçilerinin '*Mısırlılar Hindistan'dan gelmiş kolonicilerdir*' demelerinin altında yatan gerçek onların kayıp medeniyet Mu'dan gelmiş olduklarına dair bilgidir. Mu, Amerika'nın batısında Pasifik'te olduğu düşünülen, Avustralya'nın iki katı büyüklüğünde ve on dört bin asır önce ileri bir medeniyet iken yaşadığı tufan ile yokolduğuna inanılan bir medeniyettir. İlim adamı James Churchward'ın çalışmaları sonucunda birçok arkeolojik bulgu sayesinde bugün Mu medeniyetinin varlığına olan inanç efsaneleri aşmış ve bilimsel verilerle ispatlanmıştır.

Mısırlılar'ın kökenine dair ikinci medeniyet Atlantis'tir. Atlantis'in varlığının efsane ile gerçek arasında gidip gelmesinin sebebi ona ait hiçbir kanıtın bugün elimizde olmamasıdır. Fakat onun gerçek olduğunu savunanların en önemli gerekçesi Rusya'nın St. Petersburg Müzesi'nde bulunan bir papirüstür. Bu papirüs açıkça Atlantis'in varlığına işaret eder. Papirüste Eski Mısır firavunlarından Sent'in, anavatanlarını araştırmak üzere bir grubu Atlantik Okyanusu'na gönderdiği yazılıdır. Yani daha o dönemde bile köken bilgileri için burası tercih edilmiştir. Bu da açıkça buraya dair o dönemde bile bilgilerin varlığını gösterir.

Atlantis'in varlığına işaret eden arkeolojik bulgular arasında Eski Truva'da Dr. Schliemann tarafından bulunan baykuşlu vazo da bulunmaktadır. Bu bulgunun ithaf yazısında: 'Atlantis kralı Kronos'dan...' diye yazılıdır.

Atlantis savunucularının diğer bir kanıtı ise Naacal Tabletleri'ndeki bazı anlatımlardır. Mısır hiyerogliflerinden elde edilen bazı bilgiler, Maya yazıtları, Maya efsane ve ilahileri de önemli bir kaynaktır. Kuzey Atlantik Okyanusu jeolojik şekilleri ise burada bir çökmenin olduğu ve Kuzey Amerika-Atlantik kıyı hattının genişlemiş olması da önemli bir kanıt olarak bilim dünyasında yankı bulmuştur. Fakat en kesin kanıtlardan birisi Atlantik ve kayıp Mu medeniyeti araştırmaları ile tanınan ünlü bilim adamı James Churchward'ın öne sürdüğü kanıttır. Onun Orta Asya'da bulduğu çok sayıdaki tabletlerden birinde Atlantis'in hikayesi şu şekilde anlatılır:

'Atlantis, başlangıçta bir ada değildi. Önceleri Amerika'ya olduğu gibi Avrupa ve Afrika'ya da bağlantılıydı. Sonra büyük bir volkanik hareket ortaya çıktı. Amerika bağlantısı koptu. Küçük adacıklar meydana geldi. Daha sonra Atlantis'in diğer ucunda bir başka volkanik ha-

rekettlilik meydana geldi. Kara sulara gömüldü ve deniz oluştu. Sonra da Atlantis tüm çevresi ile sularla çevrili bir ada haline geldi.'

Churchward'ın bu bulgular karşısındaki tavrı son derece objektiftir:

'Bunlar benim keşfim değil. Ben bunları anlatırken efsanelerden faydalanmadım. Bunlar yazıtların deşifreleri. Eğer tarihlendirme doğru ise ben sadece 12 bin ila 70 bin yıl öncesini anlatan yazıtlardaki bilgileri tekrar etmiş oldum.'

Fakat yine de arkeologlar dahil birçok bilim adamı için Mu, efsanevî bir medeniyetten öteye gidememiştir.

Kitaplarını Hindistan'daki çeşitli gizli mabedlerdeki kaynaklardan yararlanarak kaleme aldığı bilinen dünya- ca ünlü Hint tarihçisi Valmiki de bu konuda son derece açık anlatımlarda bulunmuştur. Rişi Mabedi'nin gizli kayıtlarından aldığı bir anlatıda *'Hindistan'dan gelen Mayalar (Mu'nun koloni kollarından biri) Mısır'da bir koloni kurdular ve buraya Maiu adını verdiler.'* der. Ramayana'da ise *'Naakaller önce Hindistan'ın Dekkan bölgesinde yerleştiler. Sonra dinlerini ve bilgilerini Mısır ve Babil kolonilerine aktardılar.'* denilmektedir.²

Mu'dan gelenler kültürleriyle birlikte gelmişler ve Mısır'ın kısa sürede büyük bir inisiye merkezi olmasını sağlamışlardır. Özel eğitime tabi tutulan son derece kısıtlı sayıdaki kişiye Horus'un Rahipleri ellerindeki sırları açıklamışlardır. Bu durum Mısır inisiyesinde biri ezoterik diğeri ise ezoterik içerikli iki ayrı kolun oluşmasına yol açmıştır ki bu avam ve havas olarak nitelendirilebilir. Mu

² Ergun Candan, *Antik Mısır'ın Sırları*, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 33.

kıtası batmadan önce gerçekleştirilen bu göç Mısırlılar'ın atalarını oluşturur.

Fakat Mısır, yalnızca Mu'nun göçleri neticesinde varlığı sabitlenmiş bir medeniyet değildir. Amerika'nın doğusunda kalan Atlas Okyanusu'nda yükselen ve Afrika'nın hemen burnunun dibinde ileri bir medeniyet kurmuş olan Atlantisliler'i de saymak gerekir. Mısır hem bu dönemde hem de daha sonra Atlantis'in batışına yakın dönemlerde yoğun olarak göç almıştır. Bu yüzden Mısır halkının ataları dediğimiz zaman hem Mulu'lar hem de Atlantisliler'i bir arada anmak gerekir. Meşhur Osiris öğretisinin³ yanında birçok ezoterik inisiyasyon öğretisi de bu yolla Mısır'a gelmiştir.

Mısır inisiyasyonunun merkezî mitolojisini Osiris, ardından gelen İsis, Tifon, Horus ve bunların dişileri olan Neith (Büyük ana) Hator (Tabiatın anası, aşk), Nefitis ve Nut oluşturur. Bu tanrılar ve onların etrafında gelişen kült unsurlar Mu ve Atlantisli rahiplerin getirdikleri dini unsurlar olarak dikkat çeker. Mısır'ın tanrıları kısmında göreceğimiz bu unsurlar kısa süre sonra Mısır'ın vazgeçilmez dinî tapımları olmaya başlamıştır.

Günümüzden geçmişe baktığımızda, insanlık tarihinin ilkelden gelişmişe doğru ilerleme gösterdiği yönündeki bilginin artık güvenilir olmaktan uzak oluşunu, Atlantis ve Mu'nun Mısır medeniyetine yaptığı katkı kanıtlanmıştır. Atlantis'den bahsettiğimizde bu yargının fazlasıyla geçerli olduğu görülebilir. Atlantis, yüksek teknolojik bilgisi yanında zengin ezoterik bilgi kaynaklarına sahip, o döne-

³ Osiris Öğretisi'nin Mısır'a getirilişi Atlantisli bir bilge olan Thot tarafından olmuştur. M.Ö. 14 bin yıllarına düşen tarih Atlantis'in batışından yaklaşık 4000 yıl öncesine aittir. Thot zamanından Menes zamanına kadar yani M.Ö. 14 bin'den M.Ö. 5000'e kadar geçen tam 9000 yıl boyunca bu öğretinin gizli mabedlerde korunması Horus ünvanı ile anılan rahiplerce sağlanmıştır. Bkz: Candan, *a.g.e.*, s. 37.

me göre inanılmaz sayılabilecek birçok aşamayı içselleştirmiş bir medeniyetti. Tarihin bize öğrettiği '*sadece kemik ve taşları kullanmayı bilen ilkel insanların varlığı*' fikri Atlantis efsanesi ile yerle bir edilmiştir.

Atlantis'in sonu Mısır'ın yükseliş tarihiyle uyumludur. Buna göre, M.Ö. 421'de Platon'un *Critias*'ında konu ettiği Atlantis'te yaşanan kozmik felaket (tufan) bütün insanlık izlerini yok etmiş fakat ondan uzun süre önce Mısır'a yapılan göçlerle mevcut bilgilerin yok olmasının önüne geçilmiştir. Maddî kalıntılar denizin 3 bin metre altında sili-nip gitmiştir. Atlantis'in yeri konusunda Platon'un yaptığı tarifi araştıran bilim adamları kıtanın Amerika ile Avrupa arasında, bugünkü Azor Adaları'nın bulunduğu yerde olduğunu düşünmektedirler. Burada yapılan incelemelerde elde edilen ayrılmış lav kalıntıları ve 1,5 km'yi geçen kraterlerin ve daha başka detaylı çalışmaların sonucu burada 'batık' bir ülkenin olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmacılar felaketin şöyle gerçekleştiği görüşündedirler: Nereden geldiği belli olmayan yabancı bir gök cismi birden kuzeybatı ufkunda belirdi. 1 km uzunluğunda bir cisim büyük bir hızla dünyaya doğru yaklaşıyordu. Bu cisim ilk başta kayan bir yıldız gibi 30 saniye sonra bir kuyruklu yıldız kadar büyük, 60 saniye sonra ise güneş kadar yakıcı ve parlak hale geldi. Cisim kuzeybatıdan 33 enlem derecesi yüksekliğinde bugün Güney Carolina eyaletinin Charleston şehrinin bulunduğu kıyılara doğru geliyordu. Gök cismi 200 metre yükseklikte patladı ve binlerce kızgın ateş parçası dünyanın üzerine serpildi. En büyük iki parça Porto Riko'nun kuzeydoğusunda Atlantik Okyanusu'na düştü. Trilyonlarca tonluk kızgın akıcı magma yeryüzünün içine girdi, buhar haline gelen deniz suyu ile birleşerek atmosfere kadar yükseldi. Meydana gelen bulutlar 30 kilometre yükseğe kadar çıkmıştı. Böylece Atlantis bütün zenginliği ve kudretiyle denize gömülmüştü. Felaketin sebebi

Adonis grubuna ait küçük bir gezegenin güneş etrafındaki yörüngesinde giderken birden bire dünyanın çekim alanına girmiş olmasıydı.⁴

Atlantis'in daha önce üç defa yıkım yaşadığı, en sonuncusunun M.Ö. 9500 yıllarına denk düştüğünü kaydeden ilim adamları bu yıkım ile birlikte Poseidon Adası'nın da yok olduğunu kaydederler.

Atlantis'in akıbetiyle ilgili olarak Herodot Mısır'a yaptığı bir gezi sırasında bir rahipten duyduklarını aktarırken ilginç bir noktaya değinir: *"Bir Mısır'lı rahip bana: 'Bilmiş ol ki, atalarımız zamanında Güneş, iki defa battığı yerden doğdu, sonra aynı olay tekrar tersine meydana geldi"* dediğini aktarır.⁵ Günümüzde yapılan jeolojik ve kilimatolojik araştırmalar, Herodot'un aktardığı Mısır'lı rahibin sözlerini doğrular niteliktedir. Çünkü eldeki bilimsel veriler kutupların birden fazla yer değiştirmiş olduğunu kesin olarak göstermektedir. En son kutupsal değişimin Atlantis'in batısına denk gelen tarihlerde meydana geldiği tahmin edilmektedir.

Mısır'ın Dinî Kaynakları

"Kaybolmuş bir medeniyet, kazıcılara ne kadar şahane abideler bırakırsa bıraksın, o medeniyet kendi iç dokusunu ancak yazılı belgelerle ifşa eder." der Leo Deuel. Onun bu tesbitine layık yeryüzündeki bütün medeniyetlerdir şüphesiz. Fakat Mısır olağanüstü tarihsel birikimiyle bir yandan dinler tarihi açık hava müzesi, diğer yandan taş kazınmış ezoterik inisiyasyon geleneği ile biriciktir.

Arkeolojik araştırmalar, Hanedanlar Dönemi ve Hanedanlar Öncesi Dönem Mısır'ın kökenine ilişkin hayli bil-

⁴ Elif Kırıl, Merve Büyükbayrak, *Kayıp Medeniyetler*, Carpe Diem Yayınları, İstanbul, 2007, s. 113.

⁵ Candan, *a.g.e.*, s. 30.

giyi gün yüzüne çıkarmış durumdadır. Fakat buna rağmen Mısır'ın eski tarihi belirsizliğini korumaktadır. Cevaplanmamış soruların sebep olduğu spekülasyonlar ezoterik gizem söylentilerini kuvvetlendirerek günümüze kadar taşımıştır.

En az Herodot kadar ünlü olan tarihçi Manetho, Mısır edebiyat tanrısı Hot'un bilgelik hakkında 36.525 kitap yazdığını söyler. Bu sayı, Büyük Piramit'in çevresinin ilkel inç cinsinden ifadesine tıpatıp uyuyor. Manetho'nun bilgilerini tapınaklardaki ve diğer rahiplere ait kaynaklardaki hiyeroglif yazmalardan topladığı sanılıyor.⁶ Bu bilgi bile devasa bir Mısır hazinesi ile karşı karşıya olduğumuzu gösterir.

Mısır'ın tarihsel dinî ve kültürel kaynakları çeşitlidir. Firavunlar hakkında tutulan kişisel saltanat yıllıklarından, otobiyografik metinlerden, tarihsel kaynaklardan ve arkeolojinin verilerinden müteşekkil zengin bir birikim mevcuttur. Bunlar arasında özel bir önem arz eden metinler Turin, Karnak, Abydos ve Sakkara'dan çıkartılan kral listeleridir. Ancak yazıldıkları dönemin siyasal önyargıları ve efsanelerle tarihsel olayların iç içe geçmiş olmasından dolayı bu listelerin doğruluğuna ilişkin şüpheler hemen her tarihsel evrak kadar geçerlidir.

Mezopotamya'da Plimpton tabletlerinin bulunuşu Mısır'ın yüksek ilmî ve dinî yapısını gösteren bir başka tarihsel-arkeolojik kanıttır. Bunlar Sümer ve Babil dönemine kadar uzanmaktadır. Bu tabletlerde dörtbin yıl önce aritmetik ile haşır neşir olduğunu, kök karelerin hesaplamalarının yapıldığını, üçgenlerin geometrisinin, Pisagor'un triple teorisinin, trigonometri ve altmışlı gelişen sayılar teorisinin üstelik cebire başvurulmaksızın bilindiğini gösteren ciddi kanıtlar bulunmuştur.

⁶ Murry Hope, *Eski Mısır ve Sirius Bağlantısı*, RM Yayınları, İstanbul, 1998, s. 17.

Mısır'ın eski zamanlar tarihine ilişkin kaynaklarını üç grupta toplamak mümkündür:

Klasik kaynaklar: Miletli Haketa (M.Ö. 520), Herodot, (M.Ö. 450), Maneton (M.Ö. 300), Sicilyalı Diodor (M.Ö. 60), Plutark (M.Ö. 120) gibi tarihçi ve coğrafyacıların eserleri. Bu eserler gezilip görülen yerleri anı formunda anlatmanın yanında, çevreden toplanan birçok inanış, ritüel, sözlü kültür vs. gibi rivayetlere de yer vermesi bakımından zengin içeriklere sahiptir. Mısır'ın kapsamlı bir tarihini derleme amacını taşıyan ilk girişim, M.Ö. üçüncü bin yılda yaşamış olan Mısırlı rahip Manetho tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma tümüyle kayıp olmakla birlikte, yapılan alıntılar günümüze kadar ulaşmıştır.⁷ İlmî araştırmaların büyük çoğunluğu Mısır tarihini Manetho'nun eseri doğrultusunda yorumlamışlardır.

Eski eserleri tasvir eden kaynaklar: Mısır'ın varolan eski eserleri, ayakta duran mabedleri, dikili taşları, heykelleri, mezarları ve bunların üzerindeki hiyeroglif işaretleri başlıbaşına birer kaynak niteliğindedir. Bunlar 'anahtarları kaybolmuş dilsiz şahitler' olarak günümüzde dahi eski medeniyetler hakkında fikir edinebileceğimiz ana kaynaklar niteliğindedir.

Abbasi halifesi Me'mun'un (IX. yüzyıl) Mısır'da ehramlardan birini açtırıp araştırma yaptırması neticesinde ehramın planı hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Mısır'ın eski tarihî devirlerine ait Türk-İslâm müverrihlerinin verdikleri bilgiler Koptlar arasında ananelerin toplanmasıyla mümkün olmuştur. Hatta okunması unutulmuş bu yazılar hakkında ihtiyar bir Kopt'un şu sözleri kaydedilmiştir: *'Bu yazıları yazan bilginler göçtüler. Mısır ülkesini birçok milletler aldı. Nihayet halk Kopt ve Rum harflerinin kendi harflerine karışmış olması nedeni ile bunu okuyabilirler; çünkü*

⁷ Douglas, J., Brewer, Emily Teeter, *Mısır ve Mısırlılar*, Çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2011, s. 33.

Rum ve Kopt yazısından kendi yazılarını çıkarmışlar. Bu suretle eski cetlerinin yazıları gitti ve bunu artık bilmez oldular. Bu yazı ehramların, mabetlerin üzerinde bulunan yazılardır.' der. Bu bize Müslüman yazarların eski tarih üzerinde işittiklerini zaptettiklerini açıklamaktadır. Bunlar tarihî birer kaynak olarak günümüze dek gelmiştir. Metodlu tarihsel kaynakların varlığı Antik Mısır hakkında bize bilgi veren önemli kaynaklardır.

Hiyeroglif vesikalar: Palermo Taşı, Torino Papirüsü, gibi bu nevi vesikalar sayısız ve dağınık haldedir. Sakka-ra ve Abidos'ta bulunan mezarlar ve buradan çıkartılan gereçler (silindirler, damgalar), kraliyet mezarlarında bulunan fildişi tabletler de kaynak teşkil eder. Küçük 'ska-rebeus'lardan, granit koloslara, kabartmalara, keramik ziynet eşyalarından, dikili taşlara en küçük yazı parçaları bile bu dönemler için önemli tarihî vesikalar olma özelliği taşırlar. Yine hiyerogliflerle yazılı dinî metinler, mabed ve mezar duvarlarındaki dinî inanış ve ayin tasvirleri gibi vesikalar da sayılabilir.

Kralların Öte Dünya Metinleri: Eski Mısır'ın ezoterik yönünü sembolik bir biçimde en iyi anlatan metinlerin başında gelen ve kutsal yazılar olarak bilinen *Ölüler Kitabı*'dır.

Ölüler Kitabı, kadim Mısır'dan günümüze ulaşan en eski dinsel büyü-lü-söz külliyyatıdır. Beşinci Hanedandan itibaren büyü-lü sözlerin çeşitli nedenlerden dolayı Eski Krallığın tüm piramitlerine ve özellikle de lahit odalarına ve onun önündeki odalara işlendiği görülür. Değişik uzunlukta ve resmedilmiş büyü-lü-sözler yeraltındaki mezar odalarının duvarlarına dikey satırlar şeklinde işlenmiştir. Büyü-lü-sözlerin ana başlığı 'Göğün iki kanatlı kapısı açılıyor' şeklindedir. Genel olarak büyü-lü-sözlerin göğe yükselmesi ve tanrılar arasına kabul edilmesi ölü krala sunulan özel bir hizmet olarak görülürdü.

İleride göreceğimiz Mısır'ın öte dünya algısı nedeni ile bu mezarlar değerli eşyalar ile donatıldığından, olası yağma ve hırsızlıklara karşı bu tılsımlı sözler ile 'sihirlenmiş'tir. Bu mezar yazılarında ilk kez tersine akan yani satırların normal sırasını tersine çeviren yazı kullanılmıştır. Yazıda hayvan ve insan figürlerinin tam olarak çizilmesinden kaçınılmış ve üstelik bunların bazı yerleri kasıtlı olarak tahrif edilmiştir. Bunun bir sebebi bazı karakterlerin hayata dönüp bir 'tehlike' teşkil edebilecek olmasıdır. Ölü kralın adaklarını başka canlılardan koruma isteği⁸ de böyle bir girişimi o zaman için zorunlu kılmış görünmektedir.

Amelineau'nun '*Belki de bu, insan düşüncesinin meydana getirdiği en eski eserdir.*' dediği *Ölüler Kitabı*; 1880'de Piramit Metinleri keşfedilince, araştırmacıların dikkati neredeyse bin yıl daha eski olan bu büyümlü söz külliyyatına çevrildi. Bir inisiyasyon kitabı olan bu malzemeler Nil Vadisi'nin ünlü mabedlerinde inisiye olmuş Grekler vasıtasıyla Yunan'a taşınmıştır. Bilinen ilk ölümler kitabı 453 babdan az olmayan ve piramitlere hâkedilmiş metinlerdir. Bu metinler çok sonraları, ancak M.Ö. VII. yüzyılda 165 bab olarak kodlanmıştır.⁹ 16. Babının evrenin yaratılışını anlattığı bu kitap, yaratım sırasında 'gökteki savaşlar'dan bahseder.

Demir Çağı'na geçildiğinde bu kitapların sembolik yorumlamaları yapılmış ve bu yolla asıllarının korunmasına çalışılmıştır. Daha önce hakikati ifade eden bu tür metinler, insanların bilgeliğin kıymetini bilemedikleri, bilgisizlik ve cahilliğin yaygınlaştığı dönemlerde metinlerin kendi kendisini koruyabilmesi için rahipler tarafından sembolik koruma yöntemlerine tabi tutulmuşlardır. Rahipler bu saklanan bilgelik yolunu, cahil ve düşmanlara da böylece

⁸ Eric Hornung, *Kadim Mısır, Öteki Dünya Kitapları*, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 23.

⁹ Albert Champdor, *Eski Mısır'ın Ölümler Kitabı*, Çev. Suat Tahsuğ, RM Yayınları, İstanbul, 1984, s. 35.

ebediyyen kapatmış oluyorlardı. Bu gizlilik eski uygarlıkların yazılı tarihî ve dinî kayıtlarında mitolojik bir üslupla sembollere büründürülerek günümüze kadar taşınmıştır.

Bilim adamlarına göre, Antik Mısır halkı tarafından kullanılan *Mısır Ölüler Kitabı*, ölümden sonraki yaşamda gerekli olacak bazı talimat ve yönlendirmeleri içermektedir. Sosyal statü ve zenginliğe göre farklılık gösteren okuma ve saklama şekilleri uygulanırdı. Bazı tılsım ve dualar Tanrılara hediye sunmak amacı ile kullanılırken, bazıları ölümden sonraki hayatta tekrar ölmeyi sağlayan düzenleyici yönlendirmeleri içermektedir. Ölen insanın dirilmesi için kurgulanmış metinler olduğu yanılgısı bugün artık bu metinler için geçerli değildir. Çünkü yapılan birçok araştırma asıl olarak *Ölüler Kitabı*'nın, öte dünya algısını çok güçlü ve özenle yaşamın bir parçası haline getiren Mısırlılar için bir 'karşılama bonus'u niteliğinde olduğunu ortaya koymuştur. Öte dünya inancına göre ölümlerin en iyi şekilde uyanmaları ve yanlarındaki nesneler ile oradaki hayatlarını kolaylaştırmaları mümkün idi. *Ölüler Kitabı*'ndaki 'ayet'lerin böyle bir işlevi de yüklendikleri bilinmektedir.

Kral mezarlarındaki dinsel kitaplar 1930'lu yıllarda Alexandre Piankoff tarafından sistematik bir biçimde araştırılmaya başlamıştır. *Ölüler Kitabı* ile ilgili birçok çalışma bu tarihten sonra hız kazanmıştır.

Asıl itibarıyla *Ölüler Kitabı*'nın temel felsefesinde şu inanç yatmaktadır: Tanrı Osiris ölen bir insanı günah ve sevaplarıyla birlikte hesaba çeker. Kalbinin samimi olup olmadığını bir tüy ile tartar. Bu imtihandan başarıyla geçemeyenler, mezarlarında daimi olarak aç, susuz ve güneşsiz kalmaya mahkum olurlar. Rahiplere göre bu imtihanlardan iyi olarak geçebilmek için birçok vasıtalar vardı. Bunlardan biri mezar içine yiyecekler koymaktır. Bir diğeri ise ilahları memnun edecek tılsımlardır. Balık, yılan, hamamböceği ve diğer bazı böcekler, rahibin takdisinden geçerek

ceset içine konursa ölüye yardımcı olacağı düşünülür. En çok tercih edilen 'Ölüler Kitabı'nın satın alınarak mezar konulmasıdır. Bu hareket rahipler tarafından yazılmış dualarla ve Osiris'i sakinleştirecek ve hatta aldatacak dualarla desteklenmelidir. Bu türden kitaplardan yüzlercesi rulo halinde mezarlardan çıkartılmıştır. Bunların en eski metinleri ehamlar dönemine aittir.

Bu dua metinlerinin ilim ve marifet ilahı olan Tot tarafından kendi eliyle yazılmış olduğuna inanıldığından bu vasıtalarla ölen bir insan, öte tarafta yeniden yaşamak için üstün bir hak kazanabilir. Hatta bazen bu dualar sayesinde günahlarını sayarak affettirebilirler ve istenilen hayata kavuşabilirler.

Mısır'ın Tanrıları

Bir Mısır bilim uzmanının 'Bedenlerin mumyalanması işinin unutulması ile birlikte, insanlar semavî kökenlerini de unuttular ve bedenlerini sevmeye yöneldiler.' tezi Mısır ve onun tek tanrılı-çok tanrılı dönemlerinde yaşayan insanlar için anlamlı olmayabilir. Çünkü Gök ile kurulmuş olan bağ, hayatî bir bağ idi. Onların bedenlerini sevmesi ancak Tanrı'ya sunulması bakımında önemli idi. Tanrıların ve onların somut-soyut türevlerinin varlığı ve her bireyde oluşturduğu yankı hayatın tam merkezinde yer alırdı. Bu yönüyle yalnızca ihtiyaç duyulduğunda dua edilen ya da belli günlerde ya da dönemlerde, belli ritüellerle hatırlanan bir tanrı kavramını Mısır'da görmek güçtür. Bununla birlikte oldukça güçlü olan öte dünya algısı, mumyalanışı kutsal bir ritüel haline getirirken insan ile tanrı(lar) arasındaki bağı da pekiştiriyordu.

Tanrı-insan arasındaki bağı gösteren 'tanrıların ölümsüz insan, insanların ölümlü tanrılar' oldukları fikri ile düzenlenmiş bir dinî hayatın irili ufaklı yüzlerce tanrısının olması

kaçınılmazdır. Mısır bu bakımdan Tek Tanrılı dönemleri az olmasına rağmen, hemen bütün bir dinî hayatında temsil edilen tanrıları tanrı-insan şeklinde yorumlamada cömert davranmıştır.

İlk insandan bu yana gizem-gizem denkleminde kozmografya önemli rol oynamıştır. Mısırlılar tabiatın bütün elemanlarını canlandırarak, onların her biri yerine birer ilah kuvveti izafe etmişlerdir. Bu suretle tabiat içindeki varlıklar ve olaylar Mısır'da şahıslandırılmış ve bütün halk tarafından bazen ayin yapılmadığında bile takdis edilmiştir. Bunlar gök ve yer ilahları olarak ikiye ayrılırlar da biri diğerini tamamladığı için beraber yorumlanmalıdır. Bu tür ilahların başlıcaları gök, güneş, ay ve yıldızlardır. Yer ve Nil ilahları da mevcuttur. Bu türden ilahlar hayli şümüllü olarak düşünülmüş ve aynı zamanda Mısırlılar'ın kâinat ve dünya anlayışı üzerindeki fikirlerini de belirtmeleri bakımından önemli olmuştur.

Kozmik kuvvetlerin ilahlar nezdinde temsili Mısırlılar'a özgü bir durum değildir. Hemen her dinde halkın bir süre sonra inanılan tanrılarla bu yol üzerinden ilişki kurması kaçınılmazdır. Kozmik gizemin 'tanrı' kavramının gizemi ile örtüşmesi büyük çoğunluk halk kesimini bazı öğretilerin de etkisi ile böyle bir ilişkiyi kurmaya zorlamaktadır.

Eski Mısır'da iki din vardır. Bunlardan birisi rahipler ve inisiye olanlar için asıl doktrinleri yalnızca mabedlerin mahremiyetinde iletilen, bildiği halde kendisine yasaklandığı için dinsel konulardan konuşmaktan çekinen, Herodot'un anlattı gibi inisiyeliğe kabul edilen, yabancılara büyük bir titizlikle ve gizlilik yemini altında öğretilen monoteistik dindir. Bu dinde simgeler ve putlar yoktu. Kral Shefoo mabedi ve en eski piramitlerde bunların izlerine rastlanır. Diğer din ise politeisttir. Şatafatlı seramonilerle, alay halinde yürütülen merasimlerle ve kitlelerin gözlerini olduğu kadar zihinlerini de konu üzerinde etüt etmek

amacıyla icat edilmiş zengin ayrıntılarla doludur. Bu din şekli sayısız put ve sembol içerir.

Mısır'ın ilk yaratılış hikayelerinin her birinin ardında bu irili ufaklı tanrıları görmek mümkündür. Bu nedenle her bir tanrının kendine özgü bir ilk yaratılışa katkısı olmuş ve zamanla bu söylenceler artarak devam etmiştir. Yaratılışın tek bir tanrıyla değil, birçok tanrının kendi oluşumuyla birlikte yaratılışa katkı sağladığı düşünüldüğünde çok tanrılı bir hiyerarşinin varlığı kaçınılmaz olur. Aşağıda sıralayacağımız Mısır tanrılarının her birinin yaratılış konusundaki 'katkı'ları, aynı zamanda onların kendi varlık nedenleri olarak da görülür. Böyle bir kesişme, tanrısal ontolojinin kaynağı konusunda Mısır dinî hayatının zengin içerikler barındırdığını gösterir. Sıralayacağımız Mısır tanrıları ya yaratılışa doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuş, yaratılışın döngüsü içinde yapıcı ya da yıkıcı fonksiyonlar üstlenmişlerdir. İsimlendirme konusunda bazen birinin görevi diğerinin bütünleştircisi olduğundan ya da bir yerdeki isimlendirme başka bir yerde farklı isimle anıldığından yer yer isim-görev konusunda farklılıklar görülebilmektedir.

Yaratılış hikayelerinde etken olan bu tanrılara şimdi sırasıyla bir bakalım.

Nun; Temel ilkedir. Nun değişmez bir doğaya sahipti, dişildir. Daima göksel etkinin ilk karakteristik tesiri altındadır. Bunlar sırasıyla Heliopolis'teki Nut, Memfis'teki Sekhmet-Hathor ve Teb'deki Mut'tulardır. Heliopolis'te yaratılış Şu ve Tefnut'la bir tutulur.¹⁰ Eski Mısır yaratılış mitosuna göre Nun (ya da Nu) yaratılış öncesinde varolan ve bütün yaşamın kendisinden ortaya çıktığı başlangıçtaki okyanustur.

Ra; Erken Mısır tanrılarının en iyi tanınanlarından biri olan Ra/Re (Atum), güneşi simgeler. Karanlık ya da saklı

¹⁰ Hope, a.g.e., s. 32.

Güneş'in doğmadan önceki ya da battıktan sonraki durumunda Atum adını alır. Ra ise doğmakta olan güneşin adıdır. Ra'nın esas tapınağı Heliopolis'tir. Efsaneye göre ilk kez bu yerde bir taş, obelisk biçiminde tezahür etmiştir, bu obeliske 'ben, ben' denilir ve Het Benben adlı tapınakta yıllarca korunduğu rivayet edilir. Het Benben 'Obelisk'in Sarayı' demektir. Efsaneye göre Ra ya da Atum başlangıçta Nun'un kucağında eyleşirler. Sonra iradî bir gayret ile bu karanlıktan çıkar ve bugün gördüğümüz güneş biçimine girerek ıslıl ıslıl kendini gösterir. Efsanenin sistematığı şaşırtıcı bir şekilde bilimsel güneş sistemi kuramlarını destekler.

Ra, Şu ve Tefnut'un babasıdır ve bu çocuklar annesiz doğmuşlardır. Onlar da Geb ve Nut'a yaşam verirler. İsis ve Osiris ailesi bu zinciri takip eder. Bu olaylardaki androjen yapının eril ve dişil olarak bölünmesi Yang ve Yin felsefesinde yaşamaktadır. Ra-Atum'un kendisiyle birlikte Şu, Tefnut, Geb, Nut, İsis, Osiris, Set ve Neftis Heliopolis dokuzlusunun büyük tanrıları olarak anılır. Ayrıca Ra'nın bir eşi ya da dişil cephesi de vardır ve Rat olarak bilinir.¹¹ Bazı otoriteler Rat'ın daha eski metinlerde bulunmadığını kaydederler.

Ra Atlantis'te bilgeliğin sembolü olarak görülmüştür. Ezoterik öğretilerde Horus'un bilinen en yaygın sembollelerinden biri Ra'nın sol gözü olarak ifade edilen göz şeklindeki amblemdir. Bu işaret evrensel idare mekanizmasının bir unsuru olan Siriusyen kültürün dünyayı görüp gözetken ve kontrol eden keskin gözünün sembolüdür.

¹¹ Hope, *a.g.e.*, s. 63.

Ra'nın Gözü ve Illuminati

Günümüzde Illuminati adıyla bilinen New World Order'ın (Yeni Dünya Düzeni) temel sembollerinden olan Ra'nın gözü, benzer bir fonksiyonu aynıyla yüklenerek kitleler üzerinde görünmez korku hakimiyeti kurma algısı oluşturmaktadır. Bunun temel dayanaklarından birisi zamanla Şeytan haline dönüştürülen Horus mitidir. Şöyle ki; iyilik-kötülük ikileminde kötüyü temsil eden tanrı Seth, Osiris'in kardeşi ve tamamen karşıtıdır. Evren sadece onların doğalarının zıtlığı sonucu işleyebilirdi. Seth erkek kardeşini öldürdü. Onu tekrar yaşama İsis getirdi. Ondan sonra düşmanının oğlu Horus'la savaştı. Savaşta hadım edildi, fakat düşmanının bir gözünü çıkarmayı başardı. Zaferin kimin olduğu belirsiz kaldı, sonuç sanki karanlığa karşı ışığın zaferiydi. Mısırlılar korkuyla karışık bir çeşit büyülenmeyi (Seth'in gösterdiği şiddete karşı) ve ona adanmış kültü reddetmeyi ardı ardına yaşadılar. Bazıları onun hadım edilmesini kutlamaya ve resimlerini yakmaya başladı. Diğerleri onun kulaklarını kesti ve yerine boynuzlar taktı. Onu Amon'un tasvirlerine dönüştürdüler. *'İşte bak ben Seth, karışıklığın yaratıcısı, gökyüzünün her bir köşesinde fırtına ve bora yaratan tanrı.'*¹² denilerek kötülük abartılı ve korkutucu bir şekilde kutsandı. Horus'a takılan boynuzlar bugün Satanist sembollerle olan benzerliği ile dikkat çekicidir. Satanizmde Şeytan'ın, kötülüğün, kaosun kutsanması, Horus'un yüceltilmesi ve simgelerinin yaygınlaştırılması, kanın 'iyiliğin kanı' olarak intikam nesnesi haline dönüştürülmesi gibi birtakım modern mitler yaratılmıştır.

Eski çağlara ait bir mitin, Avrupa Aydınlanması'ndan hemen önce Fransa'da 1776'da kurulmuş gizli bir örgüt

¹² Comte, a.g.e., s. 184.

tarafından yeniden hortlatıldığına şahitlik etmekteyiz. Satanist eğilimlerin gözlemlendiği, birçok simge, sembol ve sübniminal mesajlarla 'gizemli bir güç' olduğu imajını kuvvetlendirmeye çalışan Illuminati, masonik sistemin kuralları ile çalışan, dağılmış birçok kolu bulunmasına rağmen günümüzde zihin yıkama, yönlendirme ve yönetme alanlarında yeni bir düzen kurma ve bu düzeni kendi sistemi doğrultusunda yönetme amacına hizmet eden bir oluşumdur. Eski Mısır'ın piramitlerinden hortlayan ruh bugün kitle iletişim araçları ile yeni mitler olarak insanları etki altına almaya devam etmekte, modern hurafeler hayatımızı kuşatmaya çalışmaktadır. Dinin içine sızmış hurafelere tepki gösterilip dinin kökten yok sayılmasına karşılık, Satanist hurafeler sahiplenilmekte ve özellikle gençler hedef seçilerek yoğun algı manipülasyonu hedeflenmektedir.

Ra'nın gözü Güneş tanrısı Horus ile bütünlük içine girerek 'Şeytan'ın çağrışımları'nı öne çıkaran Illuminati, dünyanın tek bir elden yönetilmesi konusunda kitle iletişim araçları, siyaset, finans ve daha birçok alan ile irtibatlı çalışmaktadır. Bu düşüncenin kaynağını teşkil ettiği iddia edilen, Haçlı Seferleri esnasında Hz. Süleyman'ın sandığından (Ahit Sandığı/Tabutu's-Sekine) çıkan bir sembol olduğu yönündeki rivayetler arkeoloji bilimi ve diğer ilmi çalışmalarla bugüne dek ispatlanmış değildir. Teoloji uzmanlarının mutabık olduğu Ahit Sandığı'nda bulunduğu kabul edilen kutsal eşyalar; Tevrat (sahih Tora), Men (Kudret Helvası: Kırk yıl boyunca çölde duran İsrailoğullarının temel gıda maddesi), Hz. Harun ve Hz. Musa (as)'ın mucizevi asaları ve Hz. Musa'nın 10 Emir'inin yazılı olduğu iki kil tablettir. Bugüne kadar Ahit Sandığı'nda Ra'nın Gözü'nü simgeleyen bir eşyanın bulunduğu kanıtlanamamıştır.

Illuminati'yi bir kenara bırakırsak Eski Mısır'da Ra'nın bugünkü dünyadan farklı olarak 'ilk evren'i yarattığı dü-

şüncesi ile karşılaşırız. Efsaneye göre genç ve şevkli olduğu dönemde tanrıları ve insanları iyi bir şekilde yönetmiştir. Ancak yaşı ilerleyince, halk kendisine başkaldırır. Bu 'halk' hakkında başka bilgi yoktur. Ancak 'ilk evren'nin bir parçasıdır. Ra, kısa sürede olan bitenin farkına varır ve diğer tanrılarla görüştüktan sonra tanrısal gözünü tanrıça Hathor/Sekhmet biçiminde isyankarlara yöneltmeye karar verir. Yarattığı varlıkların şükran yoksunluğu, yaşlı tanrıda 'ilk evren'den soğuma hissi yaratmış olabilir. Bu nedenle küser ve evrenin sınırlarının çok ötesine çekilir. Nun'un emriyle Nut ya da Neith kendisini bir ineğe dönüştürür, Ra'yı sırtına alır ve onu gökkubenin yukarılarına doğru çıkarır. Bugünkü dünya işte bu sırada oluşur. Efsane şöyle devam eder: Böylece Ra'nın (ya da temsilcisinin) yaşamı çok düzenli hale gelir. Aydınlık saatlerde güneş gemisini doğudan batıya doğru götürür ve bu sırada eski düşman Yılan Apep'ten (cehalet karanlığı) sakınmaya özen gösterir. Apep daha sonraları kızı kedi tanrıça Bast ya da Animusu Mau tarafından mağlup edilir. Ra ilâhî gözünü harekete geçirdiğinde kızı Hathor şeklinde kişileşir ve kurallarını yıkanlara yönelir. Ancak güneş tanrısının (Horus) lanetini, Göksel İnek, beslenme tanrıçası, güzellik, kadınlık ve astrologların hamisi sıfatıyla yapmaz, dişil aslan Sekhmet kimliği ile yapar. Sekhmet sadece 'kuvvetli' demektir. Efsaneye göre, Sekhmet, Ra'nın düşmanlarına öyle bir dehşetle saldırır ki hatalı kavmin tamamen yok edileceğinden korkan Ra, bir hileye başvurarak tanrıçayı durdurur. Tanrıçanın yoluna nar suyu ve bira testileri yerleştirir. Susamış olan tanrıça bir süre sonra uyuyakalır ve katliam da durdurulmuş olur.

Tufan öncesi insanlığın cezalandırılmasına meyleden bir tanrı profiliyle Ra, insanlardan canı sıkılan bir tanrı görünümündedir.

Ezoterik bilgi kaynaklarına göre kutsal hiyeroglif yazılarında Ra harflerinin açılımında gizemli bilgiler vardır. (R) harfi basık bir disk gibi temsil edilir. Bu, ağız söz veya Kelam'ı temsil eder. İkinci harf olan (A) ise bir kol şeklinde yazılır. Bu kol doğrudan doğruya tüm planlar üzerindeki eylem fikrini, yaratılışı, şuurun oluşumunu, irade ve kararlılığı telkin eden bir yapı arzeder. İki harf bir araya gelince Söz ya da Kelam'ı, aktiviteyi ve yaratma iradesini oluşturur. Bu işaretin ortasında bir nokta (.) bulunur ve bu nokta bu iradenin yukarıdan (göksel olandan) geldiğinin işaretidir. Söz ve Eylem bu Mutlak Ra'da buluşmuştur. Ruhsal güneşi temsil eden Ra oturduğu yerden dünyayı yönetir. Yanında ise tanrıların bilge katibi Toht bulunur.

Horus-Amon-Ra: Güneş ilahı. Yeryüzüne bereket ve ışık getiren Güneş, her sabah yeniden doğar bir kayık içinde yavaş yavaş seyrederek akşam üzeri batıya doğru iner. Ya da Güneş Horus olarak bir şahin şeklinde doğar ve şahane surette göklerde her gün uçarak yeryüzünü dolaşır. Güneş fikri yaratılış felsefesinin kökeninde bulunur. Her şeyin güneşten olduğu düşüncesi birçok medeniyette olduğu gibi Mısır'da da temel düşüncelerden biridir.

Atum, Ra ve Horus üçlüsü, Mısır yaratılışında aktif tiriniteyi (teslis) oluştururlar.¹³ *Herodot Tarihi'*nde Horus için Yunanların Apollon'u, Osiris de Dionysos'un karşılığıdır der. Horus'un son tanrı olduğunu söyler.¹⁴

Hathor: Dendera'nın hanımefendisi, aşk ve barış tanrıçası aynı zamanda Horus'un karısıdır. Mısır'ın dışında vahşi bir aslan olarak bilinir. Hathor, iki inek boynuzu ara-

¹³ R. Emmanuel, *Hint, Yunan ve Mısır Mitolojilerinde Gizemli Bilgilerin Kaynakları*, Çev. Haluk Özden, İstanbul, 1995, s.13.

¹⁴ Herodot, *Tarihin 2. Kitabında Mısır'dan uzun uzun söz eder. Yunanlar'la Mısırlılar arasındaki siyasî, kültürel, dinî ve yaşamsal bütün ilişkileri detaylı anlatır. Herodot, Tarih'inde Mısır ile ilgili edindiği bilgileri, uzun yıllar kaldığı bu topraklarda edindiği gözlemler ile harmanlamıştır. Herodot Tarihi*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.

sında güneşi taşıyan bir kadın olarak tasvir edilir. İdeal bir annedir. Bereket, aşk ve zevk sarhoşluğunu temsil eder. Yunanlar onu Afrodit'le bir tutmuşlardır. Ra'nın hükümdarlığı sırasında Hathor kana susamış bir dişi aslan olarak Nubia'da yaşıyordu. Ra, onun yakınında olması gerektiğine karar verdi. Ve böylece onu aramaları için Shu ve Thoth'u gönderdi. Shu ve Thoth şarap ve keyif memleketi Mısır'a gelmesi için onu ikna etmeyi başardılar. Hathor oraya geldikten sonra, vahşiliğini kaybetti, cazibenin ve zerafetin örneği oldu. Hathor kocasını yılda bir kez 'hoş karşılama' bayramı sırasında ziyaret ederdi. Hathor yılın geri kalan kısmını Dendera'da geçirirdi.¹⁵

Hathor/Sekhmet ilintisi konusunda karışıklık büyük bir ihtimalle Hanedanlar Öncesi dönemde birbiriyle 'birleşen' iki farklı ilahe söylentisinden kaynaklanmaktadır. Ra'nın başlıca dişil ortağı olarak görülen Hathor, Işığın anası olarak da anılır. Onun doğumu, yaratılışın ilk hareketiydi; ikinci yaratıcı hareket Şu ve Nefnut'un ortaya çıkışıydı. Rat ve Hathor karışması da yine benzer dönem özelliklerinde kaynaklanıyor gözükmektedir. Rat, Ra'nın dişil cephesi idi. Hathor, evrenin yaratıcı anası rolü bakımından da Nut ve Neith'e denktir. Dendera'nın büyük yaratıcısı olarak başında bir urayus (Mısır tanrı ve kralarının sembolü olan kutsal engerek) taşıyan bir dişi aslan biçiminde karşımıza çıkar. Ya da bir sistrom (çingirak benzeri çalgı) veya skeptr (kral asası) taşıyan bir kadındır. Hathor kadınların koruyucusudur. Süslenmeleri ve güzellikleriyle de o ilgilidir.¹⁶

Osiris: Osiris, Mısır tanrılar panteonunda önemli bir yere sahiptir. Onun kaderi ölüm ve hainlikle, ayrıca bir kadının olağanüstü aşkıyla damgalanmıştır. Nut ve Geb'in oğludur. İsis, Nephthys ve Seht'in erkek kardeşidir. Öte

¹⁵ Comte, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁶ Hope, *a.g.e.*, s. 67.

dünyanın tanrısı olarak orada hüküm sürer. Dünyaya meyvelerini verir. Ona, anlamı 'ebedî iyi varlık' anlamına gelen Wennefer denildi. Kardeşi Seth'in ona entrika kurmasına kadar bu iyilikleri ile zirvede idi.

Hikâye şöyledir: Seth'e yardım edenler Osiris'in beden ölçüsünü tam olarak aldılar. Değerli bir ağaçtan tam onun ölçüsünde bir sandık yaptılar. Seth bir tören düzenledi ve hile ile töreni yönetti. Bir oyunla bu ihtişamlı sandığı tamına girebilen kişiye onu hediye edeceğini söyledi. Birçok kişi denedi ama sandığa kimse sığmadı. Sıra Osiris'e geldi. Osiris sandığın içine girdi, denemek için sandığı mühürlediler ve çivilerle sıkıca kapattılar. Sonra sandığı bir geçit töreni haline dönüştürüp nehre taşıdılar ve denize bıraktıverdiler. İsis kocasının ortadan kaybolduğunu anladı. Onu aramak için dünyaya çıkmaya karar verdi. Uzun aramalar sonunda İsis sonunda onu Byblos'un Lebenase limanında buldu. Zor şartlar altında onu Mısır'a geri götürdü. Ve orada ona özen göstererek sakladı. Seth durumu farkedince İsis'in Osiris'in vücudunu nerede saklandığını araştırmaya karar verdi. Saklandığı yeri öğrenince cesedi ele geçirdi, ve onu parçalara ayırdı. Sonra her bir parçayı Mısır'ın bir yerine dağıttı. Onüç kasaba Osiris'in bir parçasını aldı. Fakat İsis yılmadı kocasının parçalarını toplayarak ona bakım yaptı, mumyaladı, parfümlerle onu iyileştirdi ve ondan hamile kalarak Horus adlı çocuğu doğurmayı başardı. İsis bu çocuğu Delta bataklıklarında sakladı, burada onun yetişkinliğe ulaşmasını sağladı. Yetişkin bir kişi olunca olması gereken yere, tahta getirdi, ve düşmanından intikam aldı. Osiris mitinin anlamı bu hikayede gizlidir. Osiris, kralların hayatta kalmalarını ve tahta geçme haklarını garanti eder. Bundan böyle ölü kral Osiris olarak çağırıldı ve Horus hüküm süren kral oldu.¹⁷

¹⁷ Comte, *a.g.e.*, s. 155.

Osiris genellikle iki büyük tüyü olan taç takmış olarak resmedilir. Osiris aynı zamanda bereketin de simgesidir. Kollarını göğsünde kavuşturmuştu ve hükümdarlığının nişanlarını (kral asası, yargıç kamçısı ve uzun yaşam değ-neği) tutardı. İsis ve Nephthys'in ikisi de Osiris'in tarafındaydılar. Ve sanki ona yaşam nefesi vermiş gibi kanatlarını hareket ettirdiler. Osiris yavaş yavaş diğer tanrıların imtiyazlarını ele geçirdi. Onların yerlerini aldı, güneşe tapınmayı durdurdu ve bir gökyüzü tanrısı oldu. O, Nil'in iyilik yapan tanrısı olarak da bilinir. Her yıl Nil'in taşması ile Mısır'a bereket getirerek canlılığı temsil eder. Delta'nın bir ilahıdır. Fakat güney Mısır'ın ilahı olan Set ile arasında mücadele olur.¹⁸

Osiris Lambası denilen mitik argümanın açılımı ise bizi günümüzdeki bebeklerin doğumuna kadar getirir. Osiris'in Lambası'nın sırrı şudur: Bu lamba, tüm ilk fizik ırkların insanların başlarının üstünde taşıdıkları bir çıkıntıyı ifade eder. Bu çıkıntı, insanlara, fizik gözlerle görmenin henüz ortaya çıkmadığı dönemde 'durugörü'yü ifade ediyordu. Günümüzdeki bebekler de hala alınlarının tepesinde, Osiris'in Lambası'nın sapının geçtiği bir delik taşırlar. Bu delik zamanla kireçlenerek kemik kapanır ve buna *bingıldak* denir. İşte bu bingıldak Osiris Lambası olarak ifade edilir.

İsis; Geb ve Nut'un kızı, Osiris'in vefakâr ve sadık karısı, Horus'un annesidir. Gücünü hile ile ele geçirdi. Ra'nın yoluna çıkacak bir yılan yarattı. Güneş-tanrı bu yılan tarafından ısırıldı ve İsis ona asla iyileşmeyeceğini söyledi. Damarlarındaki zehirle daha fazla zehirlendikçe Ra konuşmak zorunda kaldı. İsis ondan sonra, tanrının gücünün bir kısmını aldı. İsis, Seth tarafından bir sandığa kapatılan kocasının vücudunu bulmaya karar verdi. Onu

¹⁸ Afet İnan, *Eski Mısır Tarih ve Medeniyet*, TDK Yayınları, Ankara, 1956, s. 231.

Byblos'da buldu ve sakladı, fakat Seth vücudu ele geçirdi. Ondört parçaya ayırdı ve sonra parçaları dağıttı. İsis, onüç parçayı tekrar bir araya getirmeyi başardı ve kendisini ondan hamile bıraktı. Doğan çocuğun ismi Horus oldu. Bir sihirbaz olarak bir yılan tarafından sokulmuş oğlunu da iyileştirdi. İsis ve Osiris kültü Mısır'dan tüm Orta Doğu boyunca yayıldı. Büyük sihirbaz, parlak, yuvarlak bir çember ve inek boynuzları takardı.¹⁹

Seth; Simgesi Apophis yılanı olan Seth, kötülüğün kökenidir. Işık doğmadan, evrenin kurucu elemanları tamamlanıp bir düzen meydana getirilmeden yaratılış şekilleri 'göğün doğusunda tanrıça Nouit'in genital bölümlerinde ruhlar ve tanrılar oluşmadan evvel' Seth mevcuttu.²⁰ Hiddet zorbalık, fırtına suç ve sahtekarlığın sembolü, İnsanlığın ilk katili olarak görülen Seth, insanı tanrılara bağlayan bağı kesmek ve bu sayede ona fizik hayatı sağlamak, maddî âleme hükmetmek amacıyla kardeşini öldürme misyonu üstlenmiştir. Eşek, domuz ve su aygırı gibi hayvanlarla özdeşleştirilmiştir. Patlak gözlü, büyük dik kulaklı, sivri burunlu, cılız vücutlu, çatallanmış kuyruklu, sert ve tuhaf biri olarak resmedilir.

Seth, iyilik-kötülük ekseninde kötüyü temsil etmesiyle ün kazanmıştır. Maat'e (adalet, denge ve düzen tanrıçası) karşı olan kuvvetlerin canlanmasıyla bunu devam ettirmiştir. Maat ne kadar kibarsa Seth o kadar vahşi, Maat ne kadar güzelse Seth o kadar çirkindi. Maat ne kadar sevil-diye Seth'den o kadar nefret edildi. 'O, *Ra'nın (Güneş) teknesinin ön tarafıydı.*' Onu her sabah akşam tehdit eden Demon Apasis'le savaştı. Her defasında savaşı Seth kazandı. Fakat Apasis de savaşı tekrarlamayı başardı. Bu düzenli zıtlaşmanın sonucu olarak kuvvetler dengesi ve evrensel armoni doğdu. Böylece Seth saldırgan kuvvetin, tanrılara

¹⁹ Comte, *a.g.e.*, s. 113.

²⁰ Champdor, *a.g.e.*, s. 59.

ve insanlara karşı ayaklanmanın sembolü oldu. Zorbalık, karışıklık, alçak ve pederiast (oğlancı) biri olduğu söylenir. Bazı insanları güvenilmez yapmak için onları etkisi altına alması kötülüğün devamlı oluşundan aldığı hazzı gösterir. Onların, toplum için tehdit oluşturacak şekilde Seth'e uymaları ile Seth daha da güçlendi. Bir yıkım tanrısı olarak dolular ve yangınlarla mahsüllere zarar verdi. Bütün hastalıklara sebep olan oydu. O düşman bir tanrı ve düşmanlar tanrısıydı. İnsanlar onun gücünden korktular, bunun yanı sıra ona gıpta da ettiler. Onu evcilleştirmeye ve taraf değiştirmeye çalıştılar. Bazı firavunlar bile ismini benimsediler.

Sırtlana benzeyen bir hayvan şeklinde resmedilen Seth ile ilgili Kur'an-ı Kerim terminolojisindeki Şeytan, Hıristiyanlıkta ise Lucifer tanımları birebir örtüşmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Şeytan'ın bir melek olduğu ancak daha sonra Rabbine isyan ettiği ve insanları negatif alana yönlendirmek için çalıştığı belirtilir. Dinî terminolojideki Şeytan, Mısır mitolojisindeki Seth ve satanizmin ses benzerliği alanın araştırmacıları tarafından ses benzerliğinden daha fazla şey ifade etmektedir.

Phtat; Bu tanrı için olan inanış bizi yeniden yaratılışın ilk anlarına götürür. '*Bir, nefes almadan soluyordu, kendiliğinden hareketli idi. Çevresinde hiçbir şey mevcut değildi. Başlangıçta karanlıklar karanlıkları örtüyordu. Boşlukta hapsolmuş Bir, sıcaklığın gücü ile vücut buldu.*' der *Rigveda*.²¹ Bu rivayet bizi tek tanrılı Mısır dönemlerinde Rab olan Phtat'a götürmektedir. Onun akıl, arzu ve etkili konuşmanın birleşiminin yardımıyla dünyayı yarattığı rivayeti 'Önce Söz Vardı' emriyle Tevrat'a uzanabilir.

Phtat, insan şeklinde resmedilmiştir. Bir mumya gibi ve kafası sıkıca bir kep ile örtülüdür. Sakalı vardır ve bir

²¹ *Rigveda*, Louis Renou çevirisi, (Aktaran Albert Champdor, *Eski Mısır'ın Ölümler Kitabı*, Çev. Suat Tahsuğ, RM Yayınları, İstanbul, 1984, s. 13.

asa taşır. Memphis şehrinin temel tanrısıdır. Sekhmet karısı, Nefertum ise oğludur. Phtat gücü tek başına gelinde tutan bir tanrı oldu.

'Dünya yokken ve gökyüzü yokken o kendi vücudunu yaratmış bir vücuttu.' Phtat güneşten bile önce vardı, o bir yaratıcıydı. Yaratıklarını kalbinin bir hareketi (akıl ve istek) ve sözünün gücüyle yarattı. Bu, ilkinin fikri (akıl ve istek) ikincinin bu fikri emretmesiyle (söz) gerçekleşti. 'Erkeklerin ve kadınların babasıydı.' Zanaatkârların ustasıydı. Metalurji, inşaat ve heykeltraşlığın patronuydu. Daha sonra, yassı kafalı cüce şeklinde iyileştirici tanrı ve koruyucu ruh olarak kabul edildi.²² Berlin Müzesi'ndeki Papirüste onun için şunlar yazılıdır: *'Yeryüzünü yukarı çıkardın, emirle vücudunu davet ettin, uzuvlarını hesapladın ve kendini kendi dinlenme yerini yaratan tek varlık olarak buldun, sen bu iki dünyanın şeklini veren tanrısın!'*²³

Phtat'ın sembolü *Herfi* denilen skrabadır. Skrabe kendi kendini doğuran (kendi kendinin sebebi olan) büyük yaratıcı Phtat'ı temsil eder. Ona verilen herfi ismi 'ailesi olmayan' anlamına gelir. Kainatın büyük kütlesini tek başına şekillendirdiği için bu isim verilmiştir. Varlık Olmayan'ı, ilk Ana-Baba'yı temsil eder. Onun karşılıkları Hint'te Brahma, Yunan'da Zeus'tur. Varlığın sebebi kendisinde gizli olan bu ilah için 'Başlangıçta yalnızca geleceğin hilkatini düşünen büyük Tanrı' diye söz edilir. Onun ilk tezahürü Nun ya da İlksel Uçurum, Hint'in Maya'sı, Yunan'ın Gaea'sı her şeyin anası olan dişil enerjidir. Nun daha sonra Shou ile, yani ilksel hava ile birleştiğinde nemliliğin kendiliğinden mevcut, yaratılmamış özü oldu. Bunun ardından ilksel ateşin, ilksel havanın, ilksel su ve ilksel toprağın özleri doğdu. Phtat, düşüncesiyle ve sözüyle tanrıları var eder, kaostan düzen çıkarır, Marduk'un yaptığı

²² Comte, a.g.e., s. 170.

²³ Papirüs no. 3048, Berlin Müzesi (Aktaran Comte, a.g.e., s. 171).

gibi Phtat da yazgıları saptar, insanlığa yiyecek sağlar. 'Ve böylece Phtat her şeyi yarattıktan sonra dinlendi; hoşnut oldu.'²⁴ sözü hem İslâm hem İbranî yaratılış aşamalarını çağrıştır-maktadır.

Şu ve Tefnut; Şu genellikle insan biçiminde gösterilmiştir. Kız kardeşi Tefnut ise aslan biçimindedir. Kaynaklar yaşlı Ra'nın olasılıkla hem insan hem de aslan türünde canlıların yaşadığı bir başka güneş sistemindeki bir yıldız olduğunu, tarih öncesi Mısır kıyılarına çıkan ilk öğretmenlerin de bu gerçeği çok iyi bildiklerini söyler. İleriki dönemlerde Şu ve Tefnut dün ve bugünün ikiz Alsan tanrılarına dönüşürler.

Nut; Neith gibi, başka hiçbir şey yokken göklere hayat veren Göksel İnek'tir. Belki bu iki tanrıça başlangıçta bir ve aynıydılar. Çünkü her ikisinin de çocuk doğurmayla hiç ilgisi olmayan bir biçimde Ra'ya hayat verdikleri söylenmektedir. Nut, bazen Ra'nın kızı olarak verilir. Daha eski efsanelerdeyse Ra'nın annesi olarak geçer. Büyük Ana ya da dişil Tanrı'ya denktir.²⁵

Anubis; Ruhlara öte dünyaya giderken klavuzluk yapan tanrıdır. Çakal-tanrı olarak anılır. İnsan vücutlu, bir çakal ya da köpek başlı olarak gösterilir. Bir mummyacı tanrıdır. Onun kültü Mısır'ın dışına greko-roman dünyasına kadar yayılmıştır. 'Anubis'e gelince, kendi vücudunun şişliklerini defeden odur, kendisini bandajlarla örten odur.'²⁶ denilmektedir. Onun ruhları öte dünyada karşılaşması ve yapılan ritüeller *Ölüler Kitabı* bölümünde detaylandırılacaktır. Bu oldukça önemli bir konudur zira Mısırlılar öte dünyaya bu dünyadan daha fazla değer verirlerdi.

²⁴ Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları*, Çev. Alaeddin Şener, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 74.

²⁵ Hope, *a.g.e.*, s. 64.

²⁶ Comte, *a.g.e.*, s. 41.

Aten; Mısır'ın Tek Tanrı inancında Tanrı'ya verilen isimdir. En büyük tanrı olarak yirmi yıl boyunca, diğer tanrıların gölgede kalmasına sebep oldu. Aten tekti. Kendisini insanlara güneş biçiminde gösterdi. O yaşamı verdi, her şeyi yarattı ve her şey ona bağlıdır. İnsanlara yakındı ve onların dilini konuştu. Aten'in tapınakları gökyüzüne açıktı. Böylece inananlar onu görebiliyor ve herhangi bir engel olmaksızın ona tapabiliyordu. Aten, Akhenaton'un liderliğinde koruma altına alınarak Tek Tanrı anlayışı yerleştirilmeye çalışıldı. M.Ö. 1320'lerde Eski Mısır'da tek tanrılı dinin temsilcilerinden birisi olan Akhenaton ya da IV. Amenhotep (Aten'i memnun eden) Aten kültürünün gelişmesine olanak sağladı. Diğer bütün tanrıları put ilan etti. Tanrı için bir başkent seçti. Onun tapınaklarını inşa etti. Kendisini onun sözcüsü ve peygamberi ilan etti. Bu tek tanrılı din onun hükümdarlığı boyunca devam etti. Fakat bir süre sonra Amun'ın rahipleri eski güçlerini tekrar ele geçirdiler.²⁷ Akhenaton'un Aten kültürünü devralmak için Hz. Musa'nın gelmesine henüz iki asır vardı. Fakat o Atum rahiplerine karşı büyük bir cesaretle Tek Tanrılı dini savundu. Hükümdarlığının kısa sürmesi Atum rahiplerinin galibiyetini getirdi.

Sekhmet; Aslan kafalı ve kadın vücutlu tanrıçadır. Güneşin düşmanlarını yok etti. Sekhmet, korkunç, kana susamış bir tanrıçaydı, salgınlardan, ölümden, katliamdan ve savaştan sorumluydu. Bütün talihsizlikler ona bağlanırdı ve büyük bir korku uyandırırdı. Fakat ölüme ve felaketlere sebep olmasının yanı sıra iyileştirme gücünü de taşırdı. Sekhmet (güçlü kişi) Memphis'te yaşadı. Tanrı Phat'ın karısı ve Nefertem'in annesiydi. Yaratıcı tanrı Phat'ın karısı olması, ona eşit olmasını sağlayamadı. Fakat onun kendine ait gücü bilinir ve bundan korkulurdu. Ona ait resimlerin oldukça yaygın olması Mısır'ın diğer bölgelerinde ve

²⁷ Comte, a.g.e., s. 56.

Memphis'te ona ithaf edilmiş kültün önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Adı, 'Sekhmet'i yatıştırma' olan özel ayinlerin düzenlenmesi onun olası uğursuzluklarına hedef olmamak içindi. Rahipleri, doktorlar ve veterinerlerden oluşurdu. Bunun için kralın ve adamlarının koruyucusu olmuştur.

Thoth; tanrıların sekreteri, Bilgelik tanrısı, etkili konuşma ustası. İblis kafalıdır. Hesaplamalarda olağanüstü bir zekası vardı. *Thoth* ay idi. *Thoth* ayrıca zamanı kısımlara ayıran ve takvimi başlatan tanrıdır. Tarih yazımını da kontrol eder. Yazman idi. Bir yazı masası ona sunulmuş idi. Dil ve söylev ustası idi. *'Kendisini kalp olarak ortaya koyan, kendisini dil olarak ortaya koyan oydu. O tüm tanrılara ve onların yaratıklarına yaşam verendi. O çok eski tanrı Phat'tı. Thoth, Phat'ın diliydi.'* O şifalar dağıtan formüller de bilirdi. Kocası Osiris'i hayata tekrar getirmek isteyen İsis'e yardım eden de oydu.²⁸

Birçok eski kaynak *Thoth*'dan Mısır topraklarına Yengeç Zodyak Çağı'nda gelen bir yabancı olarak söz eder. Bu önemli tanımlamanın kökenine baktığımızda Yengeç Zodyak Çağı'nın Atlantis'in batısından sonraki ilk çağ olduğu görülür.²⁹ Bu durum bizi Tufan sonrasına götürür. *Thoth*'un, kökeni Mu'ya ait bir öğretiyi Atlantis'e getiren bir rahip olduğu bilgisi bu gelen yabancının kim olduğunu ele verir. Yani kısaca bu bilgelik tanrısı Mısır'a öncü gelen inisiyatorlerden başkası değildi. Ayrıca, Mu bilgeliğini Mısır'a getiren bir rahip olduğunu ve bu öğretiye ait sırları kendi adıyla anılan bir kitapta (*Thoth'un Kitabı*) yazmış olduğunu dikkate aldığımızda mitolojik anlatımlarda geçen 'Tanrılar Kitabı' tanımlamasının ne anlama geldiği de netlik kazanmış olur. *Thoth* aynı zamanda 'yılanlı asa'nın da sahibidir.

²⁸ Comte, *a.g.e.*, s. 209.

²⁹ Candan, *a.g.e.*, s. 246.

Tot; Hermopolis teologlarına göre Tot ya da Doğu Mısır adıyla Tehuti; gerçek evrensel Demiurg idi. İnanişâ göre Hermopolis Magna'da dünya yumurtası üzerinde kuluçkaya yatan ilâhî balıkçıldı. Yaratılışı '*sadece sesini kullanarak*' gerçekleştirmiştir. Buradaki sesteki kasıt Söz de olabilir. O zaman Yuhanna İncili'ndeki açılış cümlesi dikkatimizi çeker: '*Başlangıçta Söz vardı.*' Tot *Piramitler Kitabı*'na göre Ra'nın en büyük oğludur. Yine Piramit metinlerinde kendi kendini yaratmış, üretmiş bir tanrı ve Bir olarak anlatılır. Gökler, yıldızlar, yeryüzüyle ilgili hesapları o yaptı çünkü Ra'nın kalbi oydu. Fizik ve moral kavramlarıyla Yasanın efendisi oydu. 'Tanrısal Konuşma' bilgisi de onda vardı. Pek çok pasajdan sanat ve bilimlerin yaratıcısı ve tanrısı olduğunu anlıyoruz. Kitapların tanrısı, Tanrıların katibi, diline kuvvetli bir tanrı idi. Ölmüşlerin ebedî yaşam kazanmasını sağlayan pek çok cenaze kitapları yazmıştır. *Ölümler Kitabı*'nda ona tanrılar arasında özel bir yer verilir. Osiris'in ve Ra'nın dahi sahip olmadığı bazı kudretlere sahip olduğu anlatılır.³⁰

Mısır'ın Tek Tanrılı Dönemleri ve Hz. Musa (as)

Hermetik kitapların yazarlarına göre Mısır ve Mayalar'ın inancı, başlangıcı ve sonu olmayan tek tanrı inancıydı. '*Filen varolan tüm şeylerin öncesinde, ve tüm başlangıçların öncesinde tek Tanrı vardı, kendi bütünlüğünü tekliğinde hareketsiz olarak ilk ve kralın bile öncesiydi.*'

Bir başka papirüs çok dikkat çekicidir: '*O, gök ve yerdeki yegane hasıl edicidir. O hasıl edilmemiş-doğrulmamıştır. O kendinden kendini hasıl eden tek diri Tanrı'dır. O başlangıçta da vardı. O her şeyi yaratandır, fakat kendisi yaratılmamıştır.*'³¹

³⁰ Hope, a.g.e., s. 70.

³¹ François Lenormant, *Historie Ancienne*, C. 1, s. 361, (Aktaran Augus-

Bu papirüsün tek tanrılı dine ait bir 'ayet' olduğu şüphe götürmez. Çünkü bu ifadeler son din olan İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'deki İhlas Suresi'ne benzer oluşu ile dikkat çekmektedir. İhlas Suresi: '*De Ki: O Allah ki Tektir/ Allah eksiksiz sameddir (bütün varlıklar O'na muhtaçtır fakat O hiçbir şeye muhtaç değildir)/ O, doğurmadı ve doğrulmadı/ O'na bir denk de olamadı.*' şeklindedir. İfadelerdeki benzerlikler, Eski Mısır'ın tek tanrılı döneminin sahilliğine ışık tutmaktadır. Milyonlarca yüzyıl sonra bile Tek olan Tanrı, insanlara mesajını gönderirken: 'Ben Tek tapınılacak Tanrım, yarattığım hiçbir şey bana denk değildir.' buyurmaktadır. Bu ortak lisan insanlığın ihtiyacı olan huzur ve barış için elzem bir hakikattir. Mayalar'da bu Tek kadir-i mutlak Tanrı UOL (İrade) idi. Mısırlılar ondan Natar diye söz ederlerdi. Hindular için ise Brahma idi.

Mısır, tarih boyunca tek tanrılı ve çok tanrılı dinlerin etkisinde kalmıştır. Ra en tanınmış tanrı olmasına rağmen Mısır için Aton'un yeri başkadır. Tapınılacak tek tanrı ve en yüce yaratıcı Aton'dur. Aton, bütün canlı güçlerin de yaratıcısı sayılır. Gerçi Büyük Osiris Mabedi yıkılmış ve Sırlar Öğretisi'nin rahipleri büyük bir çoğunlukla Kudüs'e gitmişlerdi ama ezoterik bilgi zor şartlar altında da olsa kuşaktan kuşağa aktarılarak gizli yeraltı mabedlerinde ve İskenderiye'deki Yeni Eflatuncu 'İskenderiye Okulu'nda varlığını koruyabilmişti.

Tek tanrılı dönemlerin kısa sürmesinin ve gelen peygamberlerin mutlaka Mısır'ı terketmek zorunda kalışının, çok tanrılı dinî ruhbanlığın temsilcisi olan rahiplerin güçlü konumlarından ileri geldiği söylenebilir.

Mısır'ın çok az süren tek tanrılı dönemlerinde Güneş ve onun şuaları birer sembolden ibarettir. Bu dönemin tek Tanrısı Aton'dur. Aton'a dua edilirken şunlar söylenirdi:

'Sen ufukta letafetle yükselirsin ey hayatın başlangıcı Aton! Yer-yüzünü güzellikle doldurursun, ışıkların yerleri ve yarattığın her şeyi aydınlatır. Her şey senin aşkının bağları ile bağlanır. Hararetin her yeri besler, her göz kendi üstünde Seni görür. Ey arzın üstündeki güneşin Aton'u! Ey Sen ki tek ilahsın ve hiçbir benzerin yoktur. Sen arzı kalbinin istediği gibi yarattın!' Buna benzer ifadelerin geçtiği papirüslerde tek Tanrı inancının temel dinamiklerini görürüz. Bu Tanrı, kimseye muhtaç değildir, herkes O'na muhtaçtır. Bütün varlığın temel yaratıcısı O'dur.

Hız. Musa, Hız. Yeşu, Hız. Davut, Hız. Süleyman, Hız. Yusuf dönemleriye birlikte, Tek tanrı dönemi için Akhenaton dönemi de ilgi çekicidir. Zamanında Mısır, firavun Akhenaton'un şahsında bir ön Budha görmüştür. O Mısır tarihinde 'başkalarının acılarını paylaşan' biri olarak iz bırakmış olmanın yanında, iyi kalpli, içteki düşmanları kadar dıştakilerini de bağışlayan, ılımlı biri idi. Onun sergilediği örnek '*kuğu siyah, karga da beyaz olduğu zaman izlenecektir.*' 16 yıl hüküm süren bu saf ve temiz kralın ardından yeniden rahip ve krallar çok tanrılı dini Mısır'a yaymışlardır. Hız. Musa'dan çok önce yaşayan Akhenaton tek tanrılı dinin Mısır'a yerleşmesi için çaba göstermiş, hem karakteri hem de davranışları ile örnek bir insan olmuştur.

Hız. Musa'nın bir Osiris rahibi olduğundan asla söz edilmeden Musa ilk tek tanrılı dinin kurucu peygamberi olarak İsrailoğulları arasında görevini yapmıştır. Osiris Öğretisinde yetişmiş rahiplerin tek tanrı inancına sıkı sıkıya bağlı oluşları Hız. Musa'nın onların yanında uzun süre durmasına neden olmuştur. Museviliğin temelini teşkil edecek olan On Emir'in bizzat Osiris Öğretisi'nin 42 kuralından derlenmiş³² olması dikkat çekicidir. Musa peygamberin bir Osiris rahibi olduğun saklı tutulmasında sağlanan başarı bugün Museviler arasında bile tartışma

³² Candan, a.g.e., s. 41.

konusudur. Musa peygambere ve öğretisine ait Kur'an-ı Kerim'de geçen '*De ki: Musa'nın insanlara nur ve yol gösterici olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Ki siz onu kağıtlara yazıp bir kısmını gösterip bir kısmını gizlersiniz, atalarınızın ve sizin bilmediğiniz size onunla öğretilmiştir.*'³³ Bu ayet dikkat çekicidir. Fakat ne yazık ki Musa peygamberi İsrailoğulları anlayamadı. Musa sonunda kendi ulusuna kırgın bu dünyadan ayrıldı. Musa peygambere ait olduğu varsayılan şu söz günümüzde bile İsrailoğulları'nın içinde bulundukları durumu göstermesi açısından dikkat çekicidir: '*İsrail Tanrısına ihanet etti... Onun için göğün dört bir bucağına çil yavrusu gibi dağılsın!*' Musa'nın bu acısını ondan sonra gelecek olan Nasıralı İsa da hissedecek ve bu topraklar Tek Tanrılı dinlere ancak bu kadar sahip çıkıp hoşgörülü davranabilecekti. İsa peygamberin olduğu düşünülen son sözü de tıpkı Hz. Musa'nın gibi sitem dolu idi: '*Baba onları affet... Ne yaptıklarını bilmiyorlar!*'

İsrailoğulları'nı Mısır diyarından çıkartan ve onu koruyan peygamber olarak anılan Hz. Musa'dır. Hz. Musa büyük bir ihtimalle M.Ö. XIV. yüzyılın sonunda Mısır'da doğmuştur.³⁴ Ancak Mısır'ı terketmiş, sonra yeniden Mısır'a gelerek halkını kurtarmak için birçok sıkıntıya maruz kalmıştır.

Filistin'e doğru kavminin başında yol alırken tabiattan ve yabancı kabilelerden gelen tehlikelerle karşılaşmıştır. Hz. Musa Allah'ın '*İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarıp, atalarının yurdu olan Kenan ülkesine götürmesi*' emrini almış ve onları Kenan ülkesine götürmek için mücadele etmiş fakat amacına ulaşmadan vefat etmiştir. Hz. Musa, peygamberlik vazifesi ile birlikte toplumsal düzen kurucu bir görev de üstlenmiştir. Çünkü Musa, insanlar arasında

³³ Kur'an-ı Kerim, En'am, 6/91.

³⁴ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya, 1988, s. 535.

peygamberlere en çok ihtiyaç duyan bir millete gönderilmiştir.³⁵

Hız. Musa'nın doğumu, Nil'e bırakılışı, Firavun'un sarayında büyütülüşü, adam öldürme sonucu ülkesinden çıkması, Medyen'e gelmesi, Hız. Şuayb'a denk gelip onun kızlarından biri ile evlenmesi, ailesiyle Mısır'a gitmek üzere yola çıkması, Tur'da peygamberlik gelmesi, on yıl önce terkettiği Mısır'a Firavun'a tebliğ için gitme emrinin verilmesi, Mısır hayatı, imtihanlar, mucizeler, Mısır'dan Ken'an diyarına göç, mücadele, Tur, Tevrat'ın verilmesi... Bütün bunlar tek tanrılı bir dinin temsilcisinin Mısır'da yaşadığı aşamalardı.

Mısırlılar, Hız. Yusuf ölünce yeniden çok tanrılı dinlerine döndüler. Gök için 'nut' dedikleri kubbe şeklinde eğilmiş, şişman bir kadın olarak tasvir edilen tanrıları vardı. Amon, Osiris, Şu, Horus, Sekr, Sekera gibi putların tek temsilcisi aynı zamanda yönetici olan Firavun idi. Musa peygamberin doğduğu dönemdeki firavun II. Ramses'in oğlu Meneftah'tı.³⁶ Bu yaklaşık olarak M.Ö. 1571 olarak tarihlendirilir. Musa'nın Mısır'dan çıkışı için ise M.Ö. 1213 tarihi verilir.

Yaratılışın İlk Emri: 'Işık Olsun!'

Mısırlılar'ın evren tasavvuru şaşırtıcıdır. Bu evren; birçok iyi ve kötü ile donatılmıştır. Varlık alanlarına çok hakim olunamayan ürkütücü ve çekinilmesi gereken tanrılar ve kötülüğü ebedî şekilleriyle simgeleyen kötülük yapıcı ruhlarla doludur.

³⁵ Ali Bulaç, *Tarih-Toplum-Gelenek*, İstanbul, 1997, s. 236.

³⁶ Ahmet Çelebi, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, Çev. A. M. Büyükcınar, Ö. F. Harman, İstanbul, 1978, s. 45.

Eski Mısırlılar evrene Neter-Khert adını vermişlerdir. Bu kelime aynı zamanda ölülerin ziyaret ettiği yer anlamına da geliyordu. Bu kavram ile ilgili hiyeroglif metinlerinde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen veriler bu kelimenin bir yaşam niteliği veya ölümsüzlük ya da yaşamı canlandırma kuvvetiyle ilgili olduğunu ortaya koymuştur.³⁷ Yani Mısırlılar Nter-Khert sözcüğüyle Tanrısal bir yönetimin bulunduğu, farklı boyutlardan oluşmuş, hiyerarşik işleyişin geçerli olduğu bir evren modelini vurgulamışlardır.

Mısırlıların evren tasavvuru onların yaratılış hikayelerine de yansımıştır. Daha önce gördüğümüz gibi her tanrının evren yaratılırken kendi tabiatına uygun olarak bu yaratılışa katkı sağladığı görülmektedir. Bu yüzden Mısır'ın efsaneleşmiş bir iki hikayesi yoktur. Bu yaratılışlara varyant demek de doğru değildir. Varyant tek bir hikayenin zaman içinde şekil, biçim ve içerik değiştirmesi, coğrafi mekanla ilişkili olarak dönüşmesi demektir. Mısır yaratılış hikayelerinde ise her tanrının özel bir katkısı ile varlıklar hayat bulmuş görünmektedir. Şimdi bu keyifli ve renkli dünyanın kapılarını aralayıp Mısır'ın yaratılış hikayelerine bakalım.

İlk yaratılış hikayesinde diğer bütün medeniyetlerde olduğu gibi yine 'su'yu görmekteyiz. Oldukça yaygın olan bu efsaneye göre Nu/Nun; *'Yaratılış öncesi varolan ve bütün yaşamın kendisinden ortaya çıkmış olduğu başlangıçtaki okyanustur. Nun'un derinliklerinden yaratılan ilk varlık ise Ra'dır.'*³⁸ Burada Tanrı Nu/Nun olarak ifade edilen sembol, Mu uygarlığına karşılık gelmektedir. Mu ile ilgili bilgilerin kayıtlı olduğu tüm eski yazıtlarda, insanlığın ilk ana vatanının Mu olduğu açık bir şekilde dile getirilmiştir. Mu'nun sembollerinden biri de denizdir. Mısır kozmogonosinde

³⁷ Candan, *a.g.e.*, s. 225.

³⁸ Candan, *a.g.e.*, s. 232.

Nu'dan *'Tüm hayatın tohumlarını barındıran denizdir'* diye söz edilmesinin sebebi de budur.

Kutsal kitapları bilimsel bulgularla karşılaştıran birçok araştırmacı ve bilim adamı, dünyanın yaratılışı ile ilgili olduğu varsayılan bu tür metinlerde geçen suların ne anlama geldiğini bir türlü bulamadıkları için evrenin bu aşamada bir gaz kütle ile dolu olduğunu ve orada suyun bulunduğunu söylemenin tamamen bir hata olduğunu ileri sürerler. Burada hesaba katılmayan mesele, söz konusu metinlerde anlatılan başlangıcın hangi başlangıç olduğudur. Burada dile getirilen başlangıç, dünyanın varoluşu değil, dünyanın tufan sonrası yeni bir çağa geçtiği dönemdir. Ve burada geçen sular kavramı mecazî değil, reel bir kavramdır. Bilinen anlamıyla dünya üzerindeki birçok bölgenin Tufan sırasından sular altında kalması anlatılmaktadır.³⁹

Mısır'ın her dinî ritüelinde olduğu gibi yaratılışın da kendi içinde bir hiyerarşisi vardır. Yaratılış aşamalarında ilk önce ideal yaratılışın (ön-yaratılışın) büyük tanrıları gelir. Mısır'daki Phtha, Hint'teki Brahman, Yunan'daki Uranos gibi. Bu üç tanrı da statiktirler. Ve sadece ilâhî planın idelerini yayarlar. Onlara 'varlık olmayan' denir. Sonra aktif (etken) yaratılışın tanrıları gelir. Bunlar 'varlık olmayan'ın idelerini somutlaştırırlar, maddî hale sokarlar. Bunlar Maon-Ra, Brahman ve Zeus'tur. Musa'nın Tevrat'ı ve Mısır dini arasında paralellik kuran Moret, Tanrı Atum'un ikiye ayrıldığını ve oğlu Ra'nın ortaya çıktığını, bunun da Tevrat'taki Fiat Lux (Işık olsun!) emrine karşılık geldiğini söyler. Helopolis'te aktif yaratılış Atum-Ra ile başlar. Bunu Shou yani hava, ardından Tefnet yani ateş, sonra Geb yani toprak, ve sonra Nut yani göğün genişliği izler. Ardından şunlar gelir: Osiris-İsis (Güneş ve Ay), Set (Ne-

³⁹ Candan, *a.g.e.*, s. 234.

fes-hava), Nefistis (İlâhî tabiat) ve diğer tanrı ve tanrıçalar: Thot-Hermes, Hator, Anubis, Maat ve diğer tanrılar.⁴⁰

Başlangıç mitlerinde özellikle insanın yaratılışında Osiris Efsanesi Mısır'ın en önemli efsaneleri içinde yer alır. Osiris hem kız kardeşi hem de karısı olan İsis ile dünya üzerinde hüküm sürmektedir. Tabiatı ve insanların bedenlerini yaratmışlardır. Başlangıçta dört ayak üzerinde yürüyen insanı doğrultmuşlardı. İnsan iki ayağı üzerinde dikildikten sonra Osiris ona konuşabilmesi için hançere (gırtlak) vermişti ki bu daha sonra, İlâhî Kelam'ın ifadesi için lazım olacaktı. Ama günün birinde Set Osiris'i öldürdü. Bedenini 14 parçaya böldü ve bunu bir sandığa koyup Nil'e attı. İsis durumu farkedip eşini aramaya koyuldu ve kısa süre içinde buldu. Bendeninin 14 parçasını birleştirdi. Sadece, Nil balıklarınca yenmiş olan phallus (erkeklik organı) hariç⁴¹ tüm beden tamdı ve Osiris, ağzının açılmasını sağlayan oğlu Horus sayesinde yaşama döndü, dirildi.⁴²

Başlangıçta Osiris ve İsis, büyük asli nebülözün içinde birleşik durumdaydılar. Bu nebülöz Kaos'tu ve tüm yaratılışı tohum halinde kapsamaktaydı. Güneş'i, ayı, gezegenleri, Dünya'yı, vs. Hepsi de ilk karanlıkların içine dalmış durumdaydılar. Atum ve Ra (Baba ve oğlu) hüküm sürmekteydiler. Günün birinde Ra, Kaos'u ışıyla aydınlattı. Kaos kozmik gecede Fiat Lux'ün ve Güneş'e ait Arkanj'ların (büyük melek) sahneye çıkmalarına tekabül eden içsel bir ışıla parladı. Bundan sonra şunlar oldu: Güneş hiye-

⁴⁰ Emmanuel, *a.g.e.*, s. 12.

⁴¹ Efsane bize Osiris'in cinsel organının İsis tarafından bulunmadığını, çünkü bunun Nil balıkları tarafından yenmiş olduğunu söyler. Durum bu ise eğer; bu, insanların üremesi için Tanrı'nın böyle bir organa ihtiyaç duymadığını belirtmek içindir. Ancak Osiris'in bu sahte ölümünün ardından Güneş Akrep burcunu geçerken cinsel organlar yaratılmış ve cinslerin birbirinden ayrılması gerçekleştiğine göre, üreme 'doğal' şekilde, kadın ve erkek tarafından gerçekleştirilebilirdi.

⁴² Emmanuel, *a.g.e.*, s. 32.

rarşilerinin yüksek titreşimlerinin merkezinden uzaklaşan gücüne bağlı olarak fiziksel güneş meydana çıktı. Nebülöz'e ait Ay'ın meydana çıkışı Güneş'inin tersine oldu, çünkü ayın önemli bir yoğunlaşma yeteneği vardı. Bu çok yoğun Ay, nebülözün kendi üzerine basitçe bir dönüşüyle meydana çıkmıştır. Bu durum Güneş için, Kutsal Kitap'taki dördüncü günün başında, Ay içinse bu dönemin sonunda gerçekleşti. Asli nebülözden geriye sadece Dünya ve Zodyak gezegenleri kaldı. Osiris karısının da yardımıyla dördüncü günün sonunda deniz hayvanlarını yarattı. Bunu takiben, ilk karaların meydana çıkmasıyla birlikte, Kuzey Kutbu'nun çevresinde kuşlar belirdi. Bu topraklar daha sonra 'kutupsal' olarak adlandırılan 1. Irkın tekamül alanı olacaktı.⁴³ Kara parçaları bu ilk sularda yükselirken, mineraller, bitki ve hayvanlar âlemi de düzenlendi. Tüm bu arşetipal safhalarda 'ilk' olan tohum halinde idi. Materyalize olmamıştı.

Diğer medeniyetlerin yaratılış serüvenleriyle ciddi benzerlikler taşıyan Mısır efsanelerinde Babil-Mısır-Maya Yaratılış öykülerinin benzerliklerinin görülmesi kaçınılmazdır. Özellikle Mısırlıların kökenleri ile ilgili Babil-Kalde etkisi bu efsanelerde doğrudan kendisini hissettirmektedir. Ünlü tarihçi Herodot bize Mısırlıların 'hiçbir ırkın olmadığı kadar aşırı derecede dindar' olduklarını söyler. Eski Mayalar da öyle idi. Mayalar, her yerde tezahür etmiş olarak gördükleri 'tanrısal Ruh'a inanıyorlardı. Bu inanış onları bütün bir evrene karşı saygılı olmaya yöneltiyordu. Ona 'Ku', evrensel Hunab diyorlardı ki o Lahun'du. Tek tanrı inancının doğrudan işaretlerinin görüldüğü bu inanışta 'Birdeki bütün, Her şeyi içeren Bir' algısı hakimdi. Yaratılış her şey O'nun iradesiyle Uol'la yaratılmıştı. Bu bilinemez, incelemeye tabi tutulamaz ruhu herhangi bir kavrama sığdıramadıkları için O'na ait bir imge de tasarla-

⁴³ Emmanuel, *a.g.e.*, s. 33.

yamamışlardı. Ne başlangıcı ne sonu olan dairenin yapısı itibariyle birliği ifade eden en iyi şekil olduğunu keşfettikleri için ebedî Tek Varlık'ı bir daire olarak tasavvur ettiler. Ve adına Uol dediler. Bu varlığı sonsuz sınırsız bir karanlıkta imiş gibi tasavvur ettiler. Mayaların bir kolu olan Kişeler'in kadim ulusal kitapları *Popol Vuh*'da geçen hali ile bu tasavvuru destekleyen inanış şöyle idi: 'Yerkabuğu (karakar) mevcut değildi. Yalnızca sakın deniz ve ve göklerin geniş dinginliği ve sınırsızlığı vardı. Gecenin karanlığında her şey sessizlik ve hareketsizlikten ibaret idi. Yalnızca Yaratıcı, Tüylerle Kaplı Yılan, Hayat Veren, yeşil ve gök mavisıyla çevrelenmiş durmadan artan bir ışık olarak suyun yüzeyinde yürüyordu.'⁴⁴ Bu tasavvur *Popol Vuh*'da geçen yaratılış ile ilgili en canlı sahnedir.

Androjen yaratılış için Mısır efsaneleri en iyi örneği şu mısralarla verir: *"Bu varlığı Tek (Bir) Ebedî varlığı androjen, hem erkek hem dişi olarak kavriyorlardı, ikide bir birde iki idi. Nabzı öz cevherinde bilinçsizce atıyordu. Bilincin uyanışıyla, cinsiyetsiz olanın cinsiyetsiz olması bitince, ayrılan eril prensip suları yarattı, sonra dişil prensibi meyve verir hale getirdi. Bir yumurta şeklinde ışıltılı parlayan bir tohum hasıl oldu. Yumurtanın suların yüzeyine teslim edildi ve içindeki yüce varlık, 'Kadir Yılan-Canhel' doğdu."* Plangeon'un anlattığı bu satırlarda Mehen 'vücuda gelen, doğan' diye de adlandırılmıştır.

Kadim Hermetik kitaplara göre Mısır kozmogoni öğretitelerinden söz eden Lamblichus şöyle anlatır: *'Temel varlıkların öncesinde ve bütünsellikten önce tek tanrı gelir, ilk tanrı ve Kralın evvelidir. Bilginin yeganeliğinde sabit (değişmez, etkilenmeyen) kalandır; O'nunla ne kavranılabilen karışmıştır ne de başka bir şey... O ilktir. Tüm şeylerin pınarı ve tüm birincil kavranılabilen varlık formlarının köküdür ve her şey kendi kendine hüküm süren bu tek Tanrı'nın ışımasıyla ortaya çıkmıştır; o durumda o kendisinin babasıdır ve kendi kendine hüküm süren-*

⁴⁴ Plangeon, a.g.e., s. 178.

dir çünkü O, ilk ilkedir, tanrıların Tanrısıdır... Tüm varlıkların övüncü ve zirvesi Tanrı'dır ve yaradandır ve ilâhî Tabiat'tır. Varolan her şeyin ilkesi Tanrıdır ve akıldır ve tabiattır ve maddedir ve enerjidir ve kaderdir ve nihayettir ve yenilenmedir. Bunlar derinlikte sınırsızca karanlıktı ve su ve zihinsel kuvvet sahibi süptil bir ruh kaosta mevcuttu. Fakat ilâhî ışık karanlığı parçaladı ve su gibi bir cevherden (parçalardan) meydana geldi.'⁴⁵ Bütün bu anlatılara rağmen Eski Mısır'ın dinî hayatının asıl eksik olan yanı dinlerde temel olan mukaddes kitabın burada bulunmayışıdır. Onun için eski çağlarda Mısırlılar'ın dinî hayatları imanlaşmış bir fikrin etrafında teşekkül etmemiştir.⁴⁶ Bununla birlikte dinî hayatın Mayalar'ın getirdiği öğretilerle şekillendiği bilinmektedir. Kozmik fikirleri ve özelde Güneş'in temel ilham kaynağı olduğu düşünceleri ezoterik inisiyeller şekillendirmiştir.

Mısır'ın ilk felsefe kitaplarının en eski ve hakikisi sayılan ve Thoth-Hermes-Trismegistus'a dayandırılan 'Primander'de yaratılış doktriniyle ilgili şunlar yazılıdır: 'Kao-
 stan ateş çıktı, saf ve ışıklı ve yükselince havanın içinde dağıldı ve özü ona sinmiş olarak su ve ateş arasındaki ara bölgeyi işgal eder. Yer ve su öyle içiçeydi ki, suyla kaplı olan yer kabuğundan (karalardan) eser yoktu.' Bütün bu anlatılar Mısır'ın çok tanrılı inanışlarının içindeki tek tanrılı düşünceleri de açığa çıkarır.

Mısırlılar varlıkların İlk Sebep'ine ilişkin hiçbir şey ileri sürmüyor, yalnız onu tüm aklî kavrayışların üstünde (aşkın) 'üç kere bilinmeyen karanlık' olarak selamlıyorlardı. Fakat Eusebius kendilerine Kneph denilen akıllı bir varlığın dünyanın ve tüm varolan şeylerin oluşmasına başkanlık ettiğinin ve bundan dolayı hayatta olan her şeyin babası olduğunun öğretildiğini anlatır. Onu bir yılan şeklinde simgelediklerini ve eski tapınakta tanrının çoğu zaman ya

⁴⁵ Plangeon, a.g.e., s. 186.

⁴⁶ İnan, a.g.e., s. 218.

bir yılanın önünde giderken veya büyük bir yılan tarafından izlenir ya da bazen yılan tarafından sarılmış olarak tasvir edildiğini ilave eder. Bu yılanı Mehen diyorlardı. Herapollo 'yılan evrende hüküm süren ruhun amblemi-ydi.' diye açıklar.⁴⁷

Mayaların yaratılış hikayelerinin Mısır düşünce dünyasındaki etkilerine değinmiştik. Mısırlılar'la Mayalar bir zamanlar sıkı ilişkiler içinde idi. Kozmogonik vizyonlarını aynı okuldan değilse de en azından aynı öğretmenlerden edinmiş olmaları ya da birbirlerinden öğrenmiş olmalıdırlar. Mayaların kozmogonik bilgilerini Mısırlılar'dan almadıklarını ileri sürmek mümkündür çünkü Mısırlılar denizci değillerdi. Denizci olanlar Mayalar'dı. Gemileriyle tüm denizlere açılmışlar, birçok ülkede koloniler kurmuşlar ve gittikleri yerlere ilmî-kültürel birikimlerinin yanı sıra kozmogonik birikimlerini de taşımışlardır.

Maya filozofları, canlı olan her şeyin bir yumurtadan meydana geldiğini gözlemleyerek 'tulacal cuxaan likul ti tee' diye ifade ettikleri, her şeyi bilen, her şeye kadir İrade'nin yani UOL'un gözle görülür evreni yaratmak için işe kendisini bir yumurtada kopyalayarak başladığını tasavvur etmiş ve inanmışlardır. Yumurta okyanusun bağrına yüklenmişti. Sonra onu Mehen (hasıl olmuş, doğmuş, vücut bulmuş) diye adlandırdılar. Onu ağzıyla kuyruğunu tutan ve böylece bir daire (uol) meydana getiren bir yılan şeklinde tasvir etmişlerdir.

Mısırlılar da bu etki ile benzer şekilde yüce Tanrı'yı Mehen adıyla andıkları büyük bir yılan şeklinde tasvir etmişlerdir. Bu kelimeyi çeviren ilim adamları 'doğmuş, hasıl olmuş' anlamının 'ilk daire/yaratım'la örtüştüğünde hemfikirler.

Pimender'in Kitabı da ezoterik bilginin saklandığı, yaratılışın sırlarının yazılı olduğu bir kaynak olarak Mısır eski

⁴⁷ Plangeon, a.g.e., s. 187.

dinî hayatında önemli bir yere sahiptir. Âlemin ve insanın yaratılışı, cennetten düşüşü ve dünyadaki kaderi Pimender'in büyük kitabında öğretiliyordu. Bu kitabın içinde Mısır'ın büyük tanrısı, Thot-Hermes'e bütün ilkleri nasıl yarattığını anlatıyordu. Tanrı Thot-Hermes ile uyku esnasında konuşuyordu:

'Neyi görmeyi ve duymayı istersin ey Thot, neyi öğrenmeyi ve tanımayı istersin?'

'Sorarım sana kimsin sen?'

'Ben,' der Pimender, ben ilâhî düşüncenin gücüyüm, bana ne istediğini söyle, yardımına geleceğim.'

'Varolan şeylerin tabiatını öğrenmeyi ve tanrıyı tanımayı isterim.'

Sonra gözlerimin önünde olağüstü bir manzara belirdi, her tarafımı hayranlık kapladı. Bana nemli bir karanlıktan ışığın sesi sıyrılıyormuş gibi geldi. Bu Kelam nemli bir prensip üzerinde götürülüyordu ve ondan saf ve hafif bir ateş çıkıp göklerde kayboluyordu. Hafif olan hava, Ruh'un benzeriydi. Su ve ateş arasındaki bölgeyi işgal ediyordu. Ve toprak ve sular birbiriyle öyle karışmışlardı ki sularla kaplı toprağın yüzeyi hiçbir yerde gözükmiyordu. Her ikisi de Ruh'un Kelam'ıyla hareket ettiriliyordu. Çünkü O, onların üzerinde mevcut idi. Böylece Pimender bana dedi ki:

'Bu manzaranın ne anlama geldiğini anladın mı?'

'Anlayacağım,' diye yanıtladım.

Pimender ekledi:

'Bu ışık benim, ben akılım, senin Tanrınım ve ben karanlıktan sıyrılan nemli prensipten çok daha eskiyim. Ben düşüncenin tohumuyum, ıslıl ıslıl parlayan Kelam'ım, Tanrı'nın oğluyum. Sana diyeceğim odur ki, kendi içinde duyduğunu ve gördüğünü düşün; Sahibin (Rabbin) Kelam'dır. Bu, Baba tanrının düşüncesidir. Bunlar hiçbir zaman ayrılmazlar ve birliktelikleri hayattır.'

Pimender'e hayatın unsurlarının nereden çıktığını soracağım.

'Tanrı'nın iradesinden ki O kendi mükemmelliğini kavramış olup yaratmış olduğu diğer tüm unsurları ve yaşayabilir tohumları onunla süslemiştir. Çünkü akıl, her iki cinsin de hayat ve ışık olarak isimlendirilen o çift bereketliliğine sahip olan Tanrı'dır. Kelam'ı ile etkili Zeka'yı (aklı) yaratmıştır. O ayrıca, daireler içinde maddî âlemi içeren Yedi Etken'i de oluşturmuştur. Bunların etkisi kader diye adlandırılır. Yapıcı Akıl ve Kelam, kendilerinde bu büyük süratle dönen yedi daireyi kapsarlar, bu düzen başlangıcından sonuna kadar ne başlangıcı ne de sonu olmaksızın hareket eder, çünkü bittiği noktada yeniden başlar. Bu daireler bütününden, Tanrı'nın isteği üzerine aşağı seviyedeki unsurlar, yani akıldan mahrum hayvanlar çıkmıştır çünkü onlara bunu vermemiştir. Hava, kanatlı hayvanları, su ise yüzen hayvanları taşımıştır. Daha sonra toprak kendisindeki hayvanlara, dört ayaklılara, yılanlara, vahşi ve ehlileşmiş hayvanlara hayat vermiştir. Ama Akıl, yani her şeyin babası, kendi suretinde olan insanı doğurmuş ve onu kendi oğlu gibi kabul etmiştir. Çünkü o güzeldir ve Babasının veçhesindendir. Tanrı kendi suretinde olan insana, eserini de kullanma yeteneği vermiştir. Ama babasının her şeyin yaratıcısı olduğunu gören insan, kendisi de yaratmak istemiş ve Babasını seyretmeyi bırakıp, maddî varlık âlemine bağlanmıştır.⁴⁸ Bütünselliğin vurgulandığı bu anlatıda Mısır, bütün bir evren ile tanrıların yardımlaşmasını görür.

Ama Tanrı dedi: 'Bir kısım aklın bahşedildiği sizler, öz tabiatınızı tanıyın ve ölümsüzlüğünüze dikkat ediniz. Kendinizin bedensel kısmınıza olan sevginiz ölüm sebebiniz olacaktır.'

Pimender bu kitabında dünyanın tüm dinsel tradisyonlarındaki yaratılışın gelişim süreçlerini anlatır. Babanın düşüncesi, ilk gece, semavî ateş, semavî su, semavî toprak, tüm yaratılmışların arşetipleri, Baba'nın ve Oğlu'nun bu ön yaratılışı ahenkli kılan Düşünce (Baba'nın düşüncesi) ve Kelam (ilk yapıcı akıl olarak Oğul'un kelamı), ardından Yedi Etken belirir. Bunlar, hayatın yedi naibi Hint'teki

⁴⁸ Emanuel, a.g.e., s. 45.

Yedi Büyük Deva, Hristiyanlarda tahtın önündeki Yedi Ruh'tur.

Birçok toplum gibi Mısırlılar da dünyanın nasıl oluştuğu ile ilgili sorulara cevaplar vermişlerdir. Nil kaynaklı bu kozmogonide başlangıçta varolan dört unsurdan bahsedilir. Hikâye şu şekildedir:

Vadi her yıl, Nil'in taşan suları altında kalır, sonra da bu suları emer ve sanki yeniden doğardı. İşte yeraltı da günün birinde su baskınına uğramış sonra bu suların altından bir tepe ortaya çıkmıştır. Tepeyi örten çamurun içinde dört çift kutsal su hayvanı yaşamaktadır. Bu hayvanların dişileri kurbağa, erkekleri de yılanlardır. Bu yaratıklar, kaos, karanlığı, belirsizliği ve bilgisizliği temsil etmektedirler. Daha sonra bir tepenin üzerinde (Kadim Tepecik) bir yumurta belirdi. Bu yumurtanın içinden bir kaz çıkar ve tepenin doruğunu ışığa boğar; bu kaz Güneş'tir. Sonra ses ve ışık, o güne kadar yeryüzünde hüküm süren sessizliği ve karanlığı yırtar.

Yaratılış oluşumunda Mısır mitolojisinde de suların etken olduğu görülmektedir. Bu yönü ile Mısır'ın *ex nihilo*'su sudur denilebilir. Buna göre Mısır mitolojisinde hayatın kaynağı kadim sulardır. Yaratıcı Atum ki -onun adı Re ve Khepri ile yer değiştirebilir- kaosun sularından yükseldi ve kuru toprakla üzerinde duracağı bir tepecik yaptı. İlk hayatın çıktığı 'kadim tepecik'in güneş tanrısının evi Hermopolis'te bulunduğu sanılıyorduysa da bu imtiyazın kendilerine ait olduğunu iddia eden diğer kutsal yerler de vardır. Taşan Nil Nehri'nin suları çekilirken meydana çıkan ilk çamur tepeciğinin, bu fikrin kaynağını oluşturduğu varsayılmaktadır. Ilık güneş ışığına doğru yükselen o nemli tepecik ve gübrelenmiş silt, mantıkî olarak yeni bir hayatın doğum yerini akla getirecektir.⁴⁹

⁴⁹ Brewer-Teeter, *a.g.e.*, s. 68.

İnsanın Yaratılışı Adem'den Önce İlk İnsan: Atum

Mısır inisiyelerinin bıraktıkları kaynaklar gözönüne alındığında diğer medeniyetlerden farklı olarak Mısır yaratılış hikayelerinde bir 'ön-yaratılış' faaliyeti görülür. Buna göre ilk yaratılan insan Kızıl Tanrı lakaplı Atum'dur. Tanrı-insan arasında bir varlık olan Atum'un ilk insan Adem'in öncülü olduğu düşünülmektedir.

Tanrı'nın, insanın arşetipal formunu kendi suretinde yaratışı altıncı gündedir. Çünkü bu maddî çamur olacaksa Tanrı ilk önce bunu kullanamazdı. O takdirde insan Tanrı'nın suretinde olamazdı. Çünkü hiçbir suret Tanrı hakkında fikir veremez. Demek ki insan yaratıcısı gibi saf bir ruhtu. Tüm bu arşetipal formları takiben Aden Bahçesi denilen yer meydana geldi. İbranî yaratılış mitlerinde de işlediğimiz üzere Tevrat'ın söylediğine göre orada fizik olarak ne ağaç, ne tarla otları ve ne de insanlar vardı. Sadece yerden buhar yükseliyordu ve yeniden toprağın yüzeyine düşüyordu. Bu arşetipal formları yoğunlaştırmaya çalışan İsis'in nemli dönemidir. Ancak bu formlar ancak Aden Bahçesi'nden çıktıktan sonra yoğunlaşacaklardır. Ve bu, henüz Baba'nın suretinde olan, yani androgyne (androjin, iki cinsiyeti bünyesinde bulunduran) 1. Irk insanı ile olmayacaktı.⁵⁰ Öte yandan her üç âlem de (mineral, bitki, hayvan) iyice maddî varlık kazandıklarında, tabiat gelişti ve tefsirlerin ifade ettiğine göre henüz bir hayalet durumunda bulunan androjin insan, aşağıdan yukarıya doğru yoğunlaşmaya başladı. Yani balık burcunda iken önce ayakları oluştu. İlk fizik insan oluştuğunda, o ne erkek ne de kadındı. O, hermafrodit idi.

⁵⁰ Emmanuel, *a.g.e.*, s. 33.

Başka hiçbir medeniyetin köken mitlerinde görülmeyen ön-yaratılış; bir oluşumun henüz insan formuna girmeden, 'başlamış' olduğu yaratım evresinin ilkidir. Buna kemale ermenin ilk adımı da denilebilir. Mısır çok tanrılı sisteminde tam anlamıyla yerine oturan ve her bir yaratımda pay sahibi olan bu hiyerarşide ön-yaratılışın büyük önemi vardır. İnsan, kendisinden önce, yine kendisine ait bir işaret ya da izi bulduğundan kendisini tanrılarla yakın hissetmekte ve bütünlüklü evren algısına sahip çıkmaktadır.

Ön-yaratılış esnasında insanın bir bedeni vardı ama insana benzemekten çok uzaktı. Bu beden yerde sürünüyordu ve çok esnek bir zar ile kaplıydı. Aynı anda hem suda hem de karada yaşayabiliyordu ve bu, Mısır'da timsah sembolü ile ifade edilmiştir. İnsandan ziyade Tanrı olan bu dönemin Adem'i -ki Adem adı çok gelişmiş ve müteakmil bir varlık olmuş haline denir- henüz bir demiurgos (Eflatun felsefesinde yaratıcıya verilen ad) formunda idi. Tevrat bu üç aşamalı yaratılış için şöyle söyler: *'Tanrı onları nasıl isimlendireceğini anlamak için tüm hayvanları insanın önünden geçirdi ve insan tüm hayvanlara isim verdi.'* Mısır tanrılarında Sebek'i hatırlatan bu yaratımda şekil olarak timsah başını görmekteyiz. Sebek tanrı suretindeki ilk insanları temsil etmese de timsah başı ile bu algıya çok yakındı. Diğer taraftan, ilk yaratımların fizik bendenlerinin 'tohumları' (embriyo), belli belirsiz bir şekilde timsahı andırıyordu. Yeryüzünü kaplayan su tabakasının içinde yaşıyorlardı. Emmanuel bu 'varlıklar' için 'bu ön insanlar insan bedenlerinin atalarıdır ve Ruhsal Nil'den inmişlerdir.' der.⁵¹ Atlantisliler'in Atum dedikleri bu ilk insanın diğer bir adı Kızıl Tanrı idi.

İnsanın yaratılışı konusunda Mısır ezoterik bilgileri ise durumun daha gizemli olduğundan bahseder. Bu bilgilere göre atmosfer henüz yoktu. İnsan ana rahmindeki

⁵¹ Emmanuel, a.g.e., s. 54.

cenin gibi, yerküreyi dev bir 'yılan' gibi çevreleyen eterik (esiri) tesirlerle besleniyordu. Set (Tifon) atmosferdeki havayı temsil etmekteydi. Artık bu meydana çıkmış ve o ana kadar eterik güçleri sayesinde insana hayat veren Osiris'in yerine geçmişti. Tanrı kadın ve erkeğin burunlarına üflediği zaman onlar artık fizik (bedenli) varlıklar oldular. Ama atmosferdeki hava nasıl fizik bedene hayat veriyorsa, aynı zamanda beraberinde ölümü de getirmişti. Ve bu aşamadan sonra insan ölümlü bir varlık haline geldi. Efsane Set'in Osiris'i öldürmesi, insanların artık Osiris'in eterik güçlerinden beslenemeyeceklerini ve Set'in atmosfer tabakasını bunların yerine koymuş olduğunu belirtmek içindir. Onun için Set Osiris'i öldürdü denir. Set, insanın doğum yeri olan kozmos ile olan bağıını kesmiş ve insan da böylece maddî âleme inmiştir. Yani bedenlenme Set'in sebep olduğu bir 'aşağı iniş'tir.

Astrolojik olarak fizik bedeninin oluşumu aşağıdan yukarıya doğru olmuştur. Balık burcunda iken ayaklar oluşmuş ve sonra terazi burcunda beden kalçalar seviyesine varmıştır. Göğüs kafesi yengeçte başlamış, yoğunlaşıp şekillenmiştir. Set'in, hava fazlalığını önlemek için İsis ciğerleri meydana getirmiş ve daha sonra Osiris'in de yardımıyla 28 adet beyin sinirini ve bunu takiben de beyni yaratmıştır. Osiris gırtlığı yaratmıştır. Sonra insanlar cinsel aşırılıklar içine batmasınlar diye cinsel güçlerin büyük bir kısmının 'istikameti saptırılmış' ve bunlar 'beynin yapısında' kullanılmıştır. Bu yöntemle insanlar cinsel güçlere hakim olabilmekte ve seksüel obsedeler olmaktan kurtulabilmektedirler. Şayet beyin büyük ölçüde cinsel faaliyete katılmamış olsa idi hâlâ hayvanlar gibi içgüdüleri ile davranırlardı.⁵²

Eski Mısırlılar, insanın 'fiziksel bir bedenden daha fazlası olduğuna' inandıklarından insanın yapısını bazı bö-

⁵² Emmanuel, *a.g.e.*, s. 37.

lümmlere ayırmışlardır. Onların, insanın bedenini birden fazla unsura sahip olarak tanımlamalarının nedeni, ileri düzeyde metapsişik ve ezoterik bir temele oturtmalarındandır. Buna göre insanı meydana getiren temel unsurlar fizik, eterik, astral, mental, kozal, ruhsal ve ilâhî unsurlardır. Bu yedi unsur, ruhsal enerjinin fizik bedene gelinceye kadar yüksek enerjisini bu alanlarda kabalaştırdığı aşamalardır. Mısırlı rahiplerin karşılıklarına aldıkları bir insanın tüm eski yaşamlarını okuyabilmelerinin kaynağı bu aşamaları geçmiş bir ruha sahip olmaları ve bu nedenle bilinçlerini istedikleri zaman istedikleri süptil bedene odaklayabilmeleriydi.⁵³ Buna içsel mirac ya da içe yolculuk da denilebilir. Kendi sırrını keşfetmenin Tanrı'nın sırlarını keşfetmek olduğunu düşünen bu rahipler bu içsel uyanışı gerçekleştiriyorlardı. Bu iç uyanış, insanın kendisini, çevresini ve tüm evreni anlaması ve anlamlandırması ile yakından alakalı idi.

İlk insanın cennetten kovulma sebebi olarak Mısır anlatılarında yine konuşan bir yılan, yaklaşılmaması gereken bir Bilgi Ağacı, ayartmalar şeklinde hemen her medeniyette bulunan 'cennetten kovulma' hadisesi ile aynı seyrederek Adem ve karısının açılmış olan yerlerini incir yaprakları ile kapatmaları ise Mısır inisiyasyonuna incirin kutsallığı şeklinde yansımıştır. Bu yüzden Hz. İsa, kendisine '*Beni nereden tanıyorsun?*' diye soran Nathanael'e '*Filipus (hocası) seni çağırmadan önce, seni incir ağacının altında görmüştüm.*' diye cevap verir. Bu konudaki bilgilerin Tevrat ile örtüşmesinin en önemli sebebi Hz. Musa'nın Mısır inisiyasyonunda bir süre kalmış olması olarak görülmektedir. Fakat Hz. Musa'nın Mısır'daki Tanrısı ne ise İsrail'deki ve Tevrat'taki Tanrısı da aynı olduğundan bu benzerliği dinler tarihi açısından değerlendirmek daha doğru sonuçlara ulaşmamızı kolaylaştıracaktır.

⁵³ Candan, *a.g.e.*, s. 257.

Mısır ezoterik geleneğine göre nihayetinde iki tür insan olacaktır: *'İlâhî niteliğinin şuurunda olup bunu tamamına erdirmek için gayret sarfedenler ve diğer taraftan bunu, isteyerek veya ellerinde olmadan unutmuş olan ve hiçbir zaman inisiyeler gibi ölümü yenmeyi bilemeyecek olan insanlar.'* Bu iki insan türü dünyanın gidişatını da belirleyecektir.

Kadının Yaratılışı

Kadının yaratılışı konusunda Mısır köken mitlerinde net bir anlatım yoktur. Daha çok hermafrodit bir yaratımdan söz edildiği için ve en önemlisi de ilk insandan önce ön-yaratım mevcut olduğundan, ayrıca cinsiyet farklı belirlenmediğinden, ilk kadın konusunda hikayeler cılız kalmaktadır.

Hermafrodit insan her iki cinsi de kendinde bulundurması düşüncesine göre, ilk kadının nasıl yaratılmış olduğu sorusu önemsiz kalabilir. Fakat belirli seviyedeki detaylar bize ilk kadın hakkında Mısır inanışını açıklamaktadır. Buna göre, Atum'dan direktifleri alan Osiris ve İsis, insana bir eş verdi. Bu, bizi Aden bahçesinde 'cinslerin birbirinden ayrılması' konusuna götürmektedir. Buna göre, Güneş'e ait pozitif akım, Ay'a ait negatif akım ile dengelenmişti. Baba'nın yaptığı iş, insandaki zıtlaşan ve aynı zamanda birbirinin tamamlayıcısı olan iki akımı birbirinden ayırmaktı. Bundan böyle insan pozitif ve negatif olarak iki ayrı cinsten yani erkek ve kadın olarak doğmaya başladı. Günün birinde insan bu değişim ve dönüşümün farkına vardı. Bu nedenle Tevrat'taki Adem şöyle haykırır: *'Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir. Buna nisa (kadın) denilecek çünkü o insandan alındı.'* O günden itibaren insan için bir 'kardeş ruh' meydana gelmişti, çünkü hermafrodit insanın canı ikiye ayrılmıştı.⁵⁴

⁵⁴ Emmanuel, a.g.e., s. 34.

Fakat Osiris hikayesindeki temel unsurların kadını işareti etmesi ilgi çekici bir noktadır. Yaratımda denge unsurunu gözetken Mısır genesisi burada da bu ayrıntı ile kendisini belli etmiştir. Buna göre, Osiris'in 14 parçaya ayrılmasında gizli olan kadın yaratılışı öyküsü mevcuttur. 14 rakamı astroloji ile alakalıdır. Bu bir ay içinde Osiris'in 14 ışıklı gününü ve Güneş'in ışığını yansıtması için İsis'e yerini verip ortadan kaybolduğu 14 karanlık geceyi temsil eder. Bu aynı zamanda omurga kemiğinde bulunan 28 beyin sinirinin de yaratılışını ifade eder. Osiris'e ait 14 pozitif ve İsis'e ait 14 negatif etkidir bu. İsis, kadın bedeninde ırkın devresel olarak yeniden oluşturulmasını sağlar, çünkü adet dönemleri 28 gündür.

Tradisyonlarda, yaratıcı tanrıların eşlerinden asla vazgeçmedikleri görülür, çünkü Erkek Tanrılar bir parçayı dahi yaratmak için daima eşlerine ihtiyaç duyarlar. Hint, Mısır ve Yunan tradisyonlarında erkek tanrıları Ateş işaretiyle ve Tanrıçaları da Su işaretiyle simgelemelerinin temel espirisi de bu dengenin gösterilmesidir.

Mısır eski dininde, kadının belli zamanlarda 'pis' sayılması gerektiği yönündeki Tevradî bilgiyi anımsatan bir detay Horus söz konusu olduğunda açığa çıkmaktadır. Horus'un dört oğlu, Osiris'in önünde yeri öptükten sonra ruhlarını bütün pisliklerden yıkayabileceklerdir. Çünkü ruh, *'bir kadının karnından çıktığı için'* ve *'kısa mevcudiyeti boyunca, kendine yakışmayan tutkulara kapıldığı için'* pislenmiştir.⁵⁵ Bir kadının karnından çıkma düşüncesinde yer yüzünün dişil oluşundan, ilk yaratımların dişil özelliklere vurgu yapmasına dek birçok eril dışı yorum yapılabilir. Fakat bu özelliğin arınma için yeter sebep olması 'kendine yakışmayan tutkulara kapıl'mış olması ile ters orantılıdır. Çünkü dişil olmadan erilin kendine yakışmayan tutkuları

⁵⁵ Champdor, a.g.e., s. 45.

eksik kalır. Yine de bu düşünceyi Horus'un uğursuzluğuna bağlamak yeterli görünebilir.

Mısır ve Tufan

Ezoterik bilgiler, insanlığa gelecekte yaşayacağı felaketleri haber vermede sağlam bilgiler sunarlar. Mısır inişiyelerinde öğretilen bu bilgilerin Atlantis ve Mu medeniyeti ile olan bağına daha önce değinmiştik. Tufan da bu ön bilgiden haberdar olunan felaketlerden birisidir. Tufan henüz başlamadan Maya ve Atlantisli rahipler yaşanacaklardan haberdarlardı. Halklarını bu konuda önceden uyarılmışlardı. Beklenen tufandan en az etkilenecek yerleri tesbit ettiklerinde karşlarına Nil'in her iki yakasına boylu boyunca uzanmış Mısır çıktı. Hesapları, bilgileri ve gizemli işaretler Mısır'ı gösteriyordu. Nil'in varlığına rağmen Tufan Mısır'ı vurmuyacaktı. Tarihçilerin bir türlü içinden çıkamadıkları 'bir anda böylesine ileri düzeyli bir uygarlık Afrika'nın kuzeyinde nasıl oluştu?' sorusunun cevabı olan bu rahiplerin Mısır'a göçü de böylece temel bir gerçeğe gerekçelendirilmiş oldu.

Tufandan önce Toh (Hermes Trismegistus) bütün eski bilgilerin ilkelerini tablet ya da levhalara hiyerogrif ya da kutsal karakterlerle kaydetti. Tufan sonrasında takipçiler bu levhaları sıradan dile tercüme ettiler. *'İlk ata Set, bilgelik ve astronomik bilgi kaybolmasın diye, Adem'in haber verdiği ateş ve suyun meydana getireceği çift felakete hazırlık olsun diye biri tuğladan diğeri taştan iki sütun dikti. Bunlar üzerine bilgi kaydedilmişti ve bu sütunlar Siriadik Ülke'de (Mısır) idi.'*⁵⁶ Böylece insanlığın uğrayacağı büyük felaket, sonraki insanlara hem bir bilgi kaynağı hem de yaratıcıları ile insanlar arasındaki iletişimi haber vermesi açısından yazılı bir vesika olarak kalacaktı.

⁵⁶ Hope, a.g.e., s. 23.

Atlantis'teki Altın Çağ sonunda gidişat olumsuzla doğru evrilmektedir. İnsanlar çoğalmış, kötülükler artmış bencillik yaygınlaşmış ve bilgelik insanlardan uzaklaşmaya başlamıştır. Tanrılar gidişattan rahatsızdırlar. *'Ra Tanrıların başı olduğu için bütün bu olup bitenlerin farkında idi. Diğer tanrılarla görüşükten sonra Tanrısal gözünü Hathor/Sekhment görünümündeki isyankarlara yöneltmeye karar verdi.'* *Ölümler Kitabı*'ndaki bu bölüm tufanın insanlığa yavaş yavaş yaklaştığının işaretidir. Güneş'in gözünün insanlara intikam için yönelmesi başlı başına kozmik bir felaketin göstergesidir. Dünyamızda meydana gelen ve Demir Çağı'nın başlangıcını oluşturacak olan Tufan, bu yönelmenin sonunda gerçekleşir.

Tufan sonrasını anlatan metinlerde, *'Ra'nın gözleri vasıtasıyla insanlardan intikam alınır. Ancak bütün bu olup bitenlerden sonra Ra, insanların bu şekildeki davranışlarından rahatsız olmuş ve evrenin çok ötelere kendisini gizlemiştir.'*⁵⁷ Mısır ezoterik inisiyeleri bu devrenin günümüze tekabül ettiğini söylerler.

Ra'nın insanlardan intikam alması ve evrenin ötelere gizlenmesi dünya üzerinde yaşayan insanların bilgelikten uzaklaşmaya başlayacağını bir işaret olarak, *Ölümler Kitabı*'nda şu ifadelerle anlatır: *'Ra'nın kendisini geri çekmesi üzerine Nu'nun emriyle Tanrıça Nut kendisini bir ineğe dönüştürerek Ra'yı sırtına alır ve onu Gök Kubbe'nin yukarılarına çıkartır. Böylelikle yeni bir düzen kurulur. Güneş Gemisi doğudan batıya hareket etmeye başlar.'* Anlaşılan o ki Ra, insanlara verdiği cezanın sonuçlarını görmeden onlara küskün bir şekilde kendi köşesine çekilmiştir. Bu çekilme günümüze denk düşmektedir.

Nil Nehri'nin varlığına rağmen Mısır'ı tufanın niye vurmadığı konusu bizzat Nil'in kendisi ile alakalı olabilir. Ezoterik bilgiye göre üç Nil vardır. Tüm geleneklerdeki

⁵⁷ Candan, a.g.e., s. 236.

kutsal nehirler, kaynaklarını Gök'ten alırlar. Hint, bu tradisyonu günümüze dek muhafaza etmiştir. İlk Nil semavî idi. İlâhî bilgeliği içeren diri sular burada akmakta idi. İnişiyelerin sonsuzluk gecelerini teskin etmeye geldikleri yer orasıydı. İkinci Nil, 'dünyevî' idi. Bunun suları toprağın bereketini ve hayvanlarla insanların dünyevî besinlerini sağlıyordu. Üçüncü Nil ise 'bir yeraltı geçidi' üzerine kurulmuştu. Bu, kötülerin ruhlarını, şahin ya da köpek başlı Anubis tarafından nezaret edilen mahkemeden ve adalet terazisinde tartılıştan geçtikten sonra Mısır'ın Cehennemî'ne, Amenti'ye taşıyan cehennemî Nil idi.⁵⁸ Nil'e yüklenen bu kutsallık onun tufana sebep olma aktivitesini de engellemiş görünmektedir.

Tanrılar ile kişileştirilen Nil de bu yönde kozmik bir koruma altındadır. Gök'te cerayan edenlerin yeryüzünde bir yansıması mevcuttur. Böylece Tanrı Hapi ile kişileştirilmiş olan Nil Nehri, Mısırlılar'a göre tüm hayatların kaynağı olan su ile ateşin birleşmesini gerçekleştirir. Nil nehri Gökte doğar ve aynı zamanda hem ilâhî hem de yeryüzüne ait suları nakleder. Bu yüzden kutsaldır. Bu ilâhî suları kullanmayı yalnızca büyük rahipler bilir. Halk için sadece bir sembolden ibaret olan bu diri sular (bilginin, yenilenmiş astral bedenin ve tekamülün sembolü) olarak kendilerini yıkarlar. Nil, şafakta bir çocuk gibi doğar, gün içinde büyür ve geceleyin bir ihtiyar gibi çekilir. Onun güneşe benzetilmesi bu yönü iledir. Nil, kutsanmışlığın şımarıklığını masum bir çocuk naifliğinde yaşadığından tufan gibi yıkıcı bir sürece geçit vermez.

⁵⁸ Emmanuel, *a.g.e.*, s. 51.

Öte Dünya Algısı Ve Mumyalama

Eski Mısır dini denilebilir ki bu dünya ve öte dünya olarak iki temel dinamik üzerine inşa ettiği dinî ritüelleriyle meşhurdur. Mısır'ın rahiplerinin çok güçlü ritüellerinin temelini teşkil eden öte dünya algısı, bütün bir dinî yaşantıya da rengini vermiştir. Mumyalama da bu ritüellerin başında ve en önemli aşama olarak görülür. Ölümünden sonra serbest kalan ruhsal varlıklar, öte dünya denilen âlemlerin çeşitli safhalarına giderler. Hatta sadece ölümünden sonra değil, ölmeden önce de, Mısırlı rahipler bu âlemlerle irtibata geçebilmekteydiler. Nitekim *Thon'un Kitabı*'nda Yedi Küre vizyonu bu konu inisiyelere ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır.⁵⁹

Öte dünya algısının vazgeçilmez bir ritüeli olan mumyalama bazen aylarca sürerdi. Vücudun binlerce yıl bozulmadan konuması gerekiyordu.

Çürüme olursa oraya yerleşemeyecek olan ruh, ebediyyen kaybolmaya mahkumdu. İnsan bedeninin kesin olarak toprakta yok olmasını önlemek için Mısırlılar cesedi, cenaze odasına koymadan önce tuz ve ziftle işleme tabi tutarlardı. Ceset 70 gün boyunca doğal sodyum hidro karbonat (natron) ve zift salamurasına yatırılırdı. Bazen uzmanlar önemli bir kişi ya da firavun söz konusu olduğunda kendilerine teslim edilen kadavranın mumyalanışına büyük özen gösterirlerdi. Öyle ki, cesedin hazırlanışı on ay sürebilirdi. Rahipler *Ölümler Kitabı*'nın bazı bölümlerini okurken, kadavranın kılları özenle traş edilir, burun deliklerinden sokulan özel demir parçalarla beyin parça parça çıkartılırdı. Sonra operatör karnı açar, iç organları boşaltırdı. Yan tarafın yarısı balmumu ya da metal bir plakayla örtülür, karnı saran kordonlarla yerine tutturulurdu.

⁵⁹ Candan, a.g.e., s. 225.

Bu levhanın ortasında 'oujda', Horus'un sihirli gözü, nekropollerde binlercesi bulunan muska görevindeki kutsal simge vardı. Sihirli gözün sağında ve solunda dört cenaze meleşği veya Horus'un dört oğlu vardır. Bunlar, içine ölünün karaciğeri ve iç organları konulmuş kabın koruyucuları idiler. Köpek-maymun başlı Hapi, insan başlı Amset, köpek başlı Douamoutef ve atmaca başlı Kebehsenouf Horus'un dört oğlu idi.

Yalnızca kalp yerinde kalıyordu çünkü *Ölüler Kitabı*'nda şöyle yazıyordu: '*Gerçek kalbin seninle birlikte olacak.*' Bedenin içi dikkatlice şarap ile yıkanır, atardamarlara kimyasal madde şırınga edilirdi. Yağlar kazınır, karnın içi balmumu, siyah frenk üzümü, tarçın, kavrulmuş lotüs tohumu, sedir yağına batırılmış tamponlar, mür, antiseptik yapılı cisimlerle doldurulurdu. Gözlerin yerine sırça gözbebekleri yerleştirilir, ciğerler, karaciğer ve bağırsaklar ve mide, Yunanların 'canope' dedikleri dört vazoya konulmadan önce bozulmamaları için ilaçlanırdı. Canope vazoların içinde keten sargılarla ayrıca sarılmış phalluslar (erkeklik uzuvları) bile bulunmuştur.

Bu temizleme ve iç organların boşaltılmasından sonra, eller ayaklar ve yüz, önceden katrana batırılarak pisliklerden arındırılmış şeritlerle sarılıyor, şeritler arasına muskalar, söğüt ve zeytin yapraklarından yapılmış çelenkler, peygamber çiçeği demetleri, mavi lotüs yaprakları konulurdu. Mumyanın bir insan vücudu şeklini koruyabilmesi için keten şeritlerin vücuda çok sıkı sarılması gerekir. Biçimin bozulabileceği yerlere ise tamponlar konulur. Kullanılan keten şeritlerin uzunluğu bir mumya üzerinde mumyayı tamamen sarmak için sekiz defa katlanmış, yirmi metre uzunluğunda bir keten parçası bulan Dr. Derry, ölçünün bu kadar olduğunu belirtmektedir. Bu parçalar bir fırça ile kalın bir tabaka halinde sürülen sıvı zamlarla örtülürdü. Ölüyü şeritlere sarmadan önce ölünün yüzü uzmanlar

tarafından düzeltilir. Makyaj yapılır, dudakları, tırnakları, avuçları, ve ayak tabanları boyanır. Burun delikleri içi boşaltıldıktan sonra kafatasından kalma olası akıntıları önlemek için bu bezlerle tampon takılır. Ceset hazır olunca, uyuyan biri gibi cenaze yatağına yatırılır. Üzerine, öbür dünya âlemini seyredebilmesi için göz resmi yapılmış maskesinin altında baş taştan yapılmış bir yastıkta dinlenirdi.⁶⁰

Mısır'ın ezoterik geleneğinin zenginleştirdiği ve çeşitliliğini sağladığı yaratılış efsaneleri onbinlerce yıllık tarih öncesi çağdan bize seslenmektedir.

Öte dünya inancının ilk yaratılışta hem kozmogonik hem de antropogonik yaratımlara tesir ettiği düşünülürse Mısır mitlerinin dünya-öte dünya ilişkisinde ölçüt aldığı ilkeler de tesbit edilmiş olur.

Her ne olursa olsun, Mısır, insanlığın yokoluşunun bakiyesi rahipler vasıtasıyla bu anlatıları günümüze kadar taşımayı başarmıştır. Mu ve Atlantis'in mirasının Helen mirasına eklemlendiği yerde gizemli Mısır'ı görüyor oluşumuzun sebebi budur.

⁶⁰ Champdor, s. 95.

Ek

MİTLERDEKİ BENZERLİKLER

ELE ALDIĞIMIZ altı medeniyetin mitolojik anlatılarında, kutsal ve tali dini kaynaklarında ciddi anlamda benzerlikler ve birbirini tamamlayan unsurlar mevcuttur.

İbranî ve Yunan yazılarının kökeninin Ugarit (Suriye) olduğu gerçeği, Hitit efsanelerinin kaynaklarının Babil ve Hurri olduğu, Mısır'da M.Ö üçbininci yıldan itibaren Sak-kara piramitlerinin duvar yazıları ve ölümsüzlük ayinlerini içeren hiyeroglifik piramit belgeleri, Osirian efsanesini ihtiva eden Tabut Belgeleri, Teb Ölüler Kitabı, Theb ve Fayyum Papirüsleri, Ninova'daki (Irak) Asurbanipal sarayının kalıntılarında bulunan çivi yazıları, Güney Filistin'deki mağaralarda bulunan Hıristiyanlığın ilk çağları, Yahudilik ve Yahudi mezhepleri ile ilgili zengin bilgiler veren Lut Gölü parşöenemleri ve daha birçok kaynak ve belge mitoloji dünyası ile ilgilenen akademisyenlerin emrindedir.

Bu belgelerin ortaya koyduğu benzerlikler, insanlığın Tek bir Yaraticının eseri olarak, ilk insan Adem (as)'dan türemiş olduğunun en açık delilidir. Bazı görüşler bunun tam zıddını iddia etmiş ve ilk insanlık izlerinin orada bulunuşu nedeniyle 'her şeyin Sümer'den türediğini ve diğer bütün dinlerin Sümer'i taklit ettiğini iddia etmişlerdir.

Bu iddiaları geçersiz kılan ilmî verilerin başında arkeolojik kazılar gelir. Yapılan arkeolojik kazılarda, birbirlerinden fersah fersah uzak olan, birbirleri ile iletişim ve et-

kileşimleri neredeyse imkânsız olan insan topluluklarında benzer emir ve yasakların, ahlakî değerlerin ve hatta tufan gibi benzeri ilâhî cezalandırmaların olduğu görülmüştür. Bu benzerliğin aslında tek bir sebebi vardır. İlk çıkışı itibarıyla Tek Tanrılı olan bütün inanışlar zamanla politeist bir yapı kazanmış fakat önceki dönemleri ile ilgili bilgi/belge/kitap/tablet/mushaf/emir vs. gibi dökümanlarla halk inanışları içerisinde evrilerek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu noktadan baktığımızda her şeyin Sümer'den geldiği yanlışlığı insanlığın birikim ve zekâsını görmezden gelmekle eşittir.

Bu itirazımızı birkaç soru ile desteklediğimizde durum daha net ortaya çıkar. Mesela, hem ilk çağlarda hem de günümüzde yüksek teknolojileri üreten insanoğlu neden mit üretme konusunda başarısız kalmış ve kendinden önceki medeniyetleri taklit etmiştir sorusuna verilecek cevap bu yanlışlığı çürütmeye yetecektir. Bir tufan hikâyesi neden Sümer ile aynı hikâye olarak süregelmiştir? Böyle bir tekrarı hangi zorunluluk gerekli kılmıştır? İnsanlığın ortak belleği, aynı konuda başka ve farklı bir mit üretememiş midir? Bunca doğal afetler, jeolojik değişimler, sosyal ve siyasal olaylar yaşayan insanoğlunun 'tarih manipölasyonu'na uğramasına rağmen ufak sapmalar, tanrıların isim değişikliği ve zaman içinde değişen görevleri/anlamları dışında temel mitlerin hiçbirinde ciddi bir sapma görülmez. İlk madde, ilk kozmogonik ve antropogonik yaratım, ilk insanın Şeytan tarafından kandırılışı, cenneten kovuluşu, tufan gibi insanlığın temel mitolojik hikâyelerinde ciddi anlamda bir sapmanın görülmemesi bizi 'ortak tek kaynak' noktasında birleştirdiğinde, mitlerdeki benzerlikleri açıklayabilmek için elimizde daha zengin argümanlar oluşur. Aksi halde Sümer'in kopyası olduğu düşünülen mitlerin Sümer'den bu yana nasıl oluyor da temel prensiplerde neden hiç değiş-e-mediğini açıklamakta zorla-

nırız. Medeniyetlerin birbiri ile olan etkilenimleri hiçbir konuda bu kadar benzerliği gözler önüne seremiyorsa, demek ki insanüstü bir kaynak, insanlığın her devrinde temel tecrübelerle insanlığı yönlendirmek istemiştir.

Kültürlerin, birbirlerinin öncülü ardılı oluşu meselesi, insan topluluklarının toplu göçler yaşaması ve daha birçok etken, kültürlerin birbirleri ile etkileşime geçmelerine sebep olmuştur. Bu etkinin doğal sonucu olarak ortak değerler inşa edilmiştir. Fakat mesele daha yapısal ve köklü mevzulara geldiğinde, olayların, sebep ve sonuçlarının basit bir şekilde açıklanması mümkün görülmemektedir.

İnsanlığın ortak birikimi olan mitolojiler, insanlığın Tek bir kaynaktan idare edildiğinin ve Tek Kudret eli ile yönetildiğinin en açık delilidir. Aşağıda görüleceği gibi, insanlığın ortak hikâyeleri hep 'insanlık hali'nin numuneleri olagelmıştır. Bundan sonra da böyle devam edecektir.

Mitolojilerde ulusların temel karakteristik kodlarının gizli olduğu bir kenara not edilirse geriye sadece insanlığın ortak değer ve birikimleri kalır. Mesela Yunan mitolojisinde aşk, şehvet ve ihtiraslar öne çıkarken, Babil ve Sümer mitolojilerinde verimlilik, mahsulün hasadı gibi tarıma dayalı öğeler ön plana çıkmaktadır. Türk mitolojisinde ise temel karakteristik unsurlar içinde kahramanlık, cesaret, yiğitlik gibi öğelerin anlatılara yansıdığını görmekteyiz.¹ Mısır mitleri söz konusu olduğunda yoğun bir ezoterik bilgiler süreci, İran söz konusu olduğunda ise Hint inisiye geleneğinin izlerini görürüz.

Aşağıda, ele aldığımız medeniyetlerde ilk yaratımla ilgili bazı mitolojik benzerlikleri bulacaksınız.

1- Hammurabi kanunları Tevrat'tan 6 asır önce yazılmıştır. Buna rağmen Hz. Musa'nın Tanrısının emirleri ile Şamaş'ın emirleri arasında ciddi benzerlikler mevcuttur.

2- Hz. Musa'nın Nil'e sepetle bırakılması hadisesi

¹ Ali Rafet Özkan, *a.g.m.*, s. 18.

Asur kralı I. Sargon'un Fırat'a bırakılan efsanesi ile benzerlik göstermektedir.

3- Babil mitolojisinde, Tanrı'nın birbirinden ayrılmakla tehdit ettiği sularına ayrılmamak için yakarışı, Hephas-tus'un bir çalıyı yakıp Ksanthus'un kıyısına kadar gönderip orayı ateşe verışı ve Ksanthus teslim olana dek kendisini çevreleyen suları kaynatışını akla getirmektedir. Buna karşın, ortak kaynağın Yakındoğu mitlerine ait olduğu ve Homer'in de bundan alıntı yapmış olabileceği her geçen yıl daha da belirgin bir hal almaktadır.²

4- İnsanın kil ve topraktan yaratıldığını konu alan mitler oldukça yaygındır. Mısır'da Tanrı Khnum ya da Tanrı Rtah insanı bir çömlekçi tezgâhında yaratmıştır. Babil'de ise Tanrıça Aruru ya da Tanrı Ea insanı kilden yoğurarak şekillendirmiştir. Phokia kaynaklı Yunan söylencesine göre de Prometheus Panopeus'taki belirli bir kırmızı kili kullanarak insanı yaratmış ve bu bölgede o günden kalan kalıntıların yüzyıllar boyu insan eti kokusunu etrafa yaydığı yönündeki söylence de gerçeklik kazanmıştır.³

5- Adem'in yaratılışı hakkında yapılan spekülasyonlar birçok dinde benzer sonuçlar doğurmasıyla dikkat çeker. Yunan kökenli Slavca Hanok'a göre: 'İlk insan Adem'in adı, yeryüzündeki bölgelerin toprağından alınan karışım-la meydana getirildiğinden rüzgârların baş harflerinden oluşmuştur. Anatole, Dysis, Arctos ve Mesebria ana rüzgârların adıdır. Suriye orjinli Hazine Mağarası'na göre, Tanrı'nın melekleri onun sağ elinin dünyanın bir ucundan diğerine uzandığını görmüşlerdir. Buna göre melekler tanrıyı dünyanın her yerinden buğday büyüklüğünde toprağı toplarken, evrenin bütün sularından bir damla alırken, havanın hepsinden biraz rüzgâr toplarken, bütün ateşle-rinden biraz sıcaklık çekerken izlemişler ve dört elementi

² Graves, R, Patai, R., *a.g.e.*, s. 75.

³ Graves, R, Patai, R., s. 101.

oluşturan bütün bu maddeleri avcunda toplattığı Adem'i yarattığına şahit olmuşlardır.

İslâm kültüründe yer alan inanca göre ise melekler, Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail dünyanın dört köşesinden toprak getirmişler ve bu toprakla Allah, Adem'in bedenini yaratmıştır.

Getirilen topraklardan farklı olarak kalp ve başın yaratıldığı toprağı Allah sonraları Kabe'nin yükseldiği yer olan Mekke'den seçmiştir. Müslümanlar için dünyanın merkezi Mekke, Yahudilere göre Moriya Dağı, Yunanlar için ise Delphi'dir.⁴

6- Yunan mitolojisinin ana temalarından biri kadınların aşamalı olarak kutsal varlıklardan menkul eşyalara indirgenmesidir. Aynı şekilde Yahve de Havva'yı (Eve) insanlığın cennetten düşüşüne sebep olmakla cezalandırmış ve Havva'nın esas tanrısallığı yok edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Havva'nın 'kaburga kemiğinden' yaratılışı efanesi bir 'indirgeme'den başka bir anlam içermez. Bütün tanrıça kültlerinin olduğu medeniyetlerde kadının tanrıça iken nasıl yavaş yavaş kutsallığının/tanrısallığının alışı edilmek, edilgen bir varlık hale getirildiği görülebilir.

Havva'nın 'yaşayan her şeyin annesi' ünvanı Tekvin'de hâlâ bulunmasına rağmen, mitologlar onu, Adem'in kaburgasından yaratılmış şekilde tasarlamışlardır. Söz konusu söylence hem 'kaburga' hem de 'tökezleme, sendeleme (yanılgı), anlamına gelen 'tsela' sözcüğüne dayandırılmıştır. Buna karşın, takip eden çağdaş mitologlar Adem'in kuyruk sokumundan Havva'nın yaratıldığını ısrarla savunmuşlardır.

Aynı şekilde Yunanlar da, Hesiod tarafından aktarılan ve bir Titan'ın ahmak karısının, yaşlılık, hastalık ve ahaksızlığın kapalı tutulduğu kutuyu (Pandora'nın Kutusu) pervasızca açışını konu alan fabldan etkilenecek insan-

⁴ Graves, R, Patai, R., s. 102.

ların başına gelen birçok kötü şeyden kadınları sorumlu tutmuşlardır.⁵ Bu indirgeme dilinin bugün dahi devam ettiğini söylemek abartı olmaz. İlginç olan bu indirgemenin dinsel kaynaklarda kendisine geniş yer bulmuş olmasıdır. Bu konuda mitolojinin katkısı da yadsınamaz.

Ne var ki bu isim aynı zamanda Hebai, Hebat, Khebat ya da Khiba gibi isimlerin İbranice karşılıklarını tamamlamaktadır. Hitit fırtına tanrısının eşi olan Heba, Hattu-şas'taki bir kaya yontusunda bir aslana binerken resmedilmekte -bu durum onu Anat ile özdeşletirir-, ayrıca Harruti metinlerinde de İştar formu ortaya çıkmaktadır. Kendisine Kudüs'te ibadet edilen bu Tanrıçanın Yunanca ismi, Herakles'in Tanrıça eşi olan Hebe'dir.⁶

7- Lilith, Adem'in ilk karısı olan dişinin adı olarak geçer. Babil-Asur sözcüğü olan lilitu'dan 'dişi ifrit ya da rüzgâr ruhu' anlamları ile türemiştir. Lilith bundan çok önceleri, Lillake ismiyle M.Ö. 2000 yıllarında Ur'da bulunan Gılgamış ile Söğüt Ağacı hikâyesini içeren bir Sümer tabletinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu söylencede, Lillake, bir söğüt ağacında yaşayan ve Tanrıça İnanna (Anat) tarafından Fırat kıyılarına sürülen bir cindir. (Lilith'in cennetten kovulduktan sonra Adem'i terkederek Kızıldeniz taraflarına kaçması ve orada diğer ifritlerle birlikte oluşu popüler İbranî mitlerinde geçmektedir.)

İbranî etimolojisi Lilith'i 'layil'den 'gece' olarak türettiği için bu cin, Arap folklorunda karşımıza çıktığı gibi 'saçlı gece yaratığı' olarak da tasvir edilmiştir. I. Kralar'da Süleyman'ın Şeva kraliçesinin kılı bacaklarından dolayı ondan lilit diye şüphelendiği kaydedilmektedir. İsha-ya 34'te Lilith, yabanıl hayvanların, pelikanların, baykuş-

⁵ Graves, R, Patai, R., s. 27.

⁶ Graves, R, Patai, R., s. 108.

ların, çakalların, devekuşlarının, yılan ve çaylakların ona eşlik ettiği Edom Çölü'nde yaşamaktadır.⁷

8- Tekvin'de anlatılan insanın düşüşü söylencesinin diğer bir kaynağı, Firavun Akhehaten'in başkenti Tell Amama'daki bir tabletin betimlerinde bulunmaktadır. Bu tablette Adapa konu edilmektedir. Buna göre Babil Bilgelik Tanrısı Ea'nın oğlu Adapa, İran Körfezi'nde babasının rahipleri için balık yakalarken, bir Fırtına-kuşu tarafından saldırıya uğrar ve onun kanatlarından birini kırar. Kuşun daha sonra Güney Rüzgârı olduğu ortaya çıkar. Bunun üzerine Ea, Adapa'yı yanına çağırarak yaptığı eylemin ve-hametinden söz eder. Bu yaptığından dolayı cennetin kralı Anu'yu kızdırdığını ve bundan dolayı tanrıların ona ölüm içeceği ve yiyeceği sunacağını ancak bu teklifi kesinlikle reddetmesi gerektiğini söyler.

Ne var ki Ea'nın bu planının öğrenen Anu, düşünülenin tam aksine Adapa'ya yaşam ekmeği ile suyu verir. Ancak babasının uyarılarını hatırlayan Adapa bunları geri çevirdiğinde yeryüzüne ölümlü biri olarak gönderildiğinin farkında olmayacaktır.

Bu söylence, Tanrı'nın meyveyi yasaklamakla Adem ve Havva'yı aldattığı şeklindeki Yılan'nın Havva'yı uyarışını konu alan söylenceyi desteklemektedir.⁸ Bu durumda ortaya bir başka şey çıkar. Yılanların ölümsüzlük otuna (bitkisine) sahip olduğu yönündeki mit. Bu mit, Girit ve Lidya mitolojileri dâhil birçok Doğu mitolojisinde yer almaktadır.

9- İnsanlığın yetmiş iki millete ayrılmasının kaynağı Babil Kulesi Efsanesi'dir. Kulede dillerin karmaşasından sonra kavgalar çıkıp inşaat durunca kulenin bir kısmı yere batır, bir kısmı gökten gelen ateş ile yıkılır. Bu olaylardan sonra, artık her sülale kendi dilini konuşmaya, kendi ülke-

⁷ Graves, R, Patai, R., s. 107.

⁸ Graves, R, Patai, R., s. 121.

sini seçmeye, kendi şehrini kurmaya başlar. Tanrı yetmiş meleşini bu ulusları denetim altına alıp gözetlemekle görevlendirdi. Ve *'Abram'ın Oğullarını bizzat ben gözetleyeceğim ve onlar İbranice konuşmaya devam edecekler'*⁹ emri de böylece gerçeklik kazanır. Bu konuda İslâm hadis külliyyatında da insanlığın *'yetmiş iki milletten teşekkül ettiği'* yönünde rivayetler söz konusudur.

10- Tevrat verilerinde, Allah mahlûkatı yaratmaya Pazar günü başladı, cumartesi bitirdi. Cumartesi arşa istiva etti. Bundan dolayı o gün bayram kabul ederler. Hıristiyanlar ise pazartesi günü başladı pazar günü bitirdi derler. Abdullah b. Selam; *'Allah yaratmaya pazar günü başladı, yerleri pazar ve pazartesi günü yarattı. Yiyecekleri ve dağları salı ve çarşamba, gökleri perşembe ve cuma. Yaratma cuma gününün son saatinde bitti ve o saatte Adem'i yarattı. Aynı saatte de kıyamet meydana gelecektir,'* der. Yaratımın günleri konusu Sümer, Hint, İran, Mısır ve Uzakdoğu mitlerinde tartışılmış ve günler farklı bir şekilde zikredilmiştir. Ortak nokta ise Tanrı'nın altı gün boyunca çalışmasıdır. Yedinci günün istirahat için ayrılması da bazı mitolojilerde ortak inanış olarak varlık bulmaktadır.

11- Adem-Havva-İblis üçgeninde günah işleme, verilen sözü tutmama, aldatma, aldatılma gibi mitoslarda nesne ve özneler değişim göstermektedir. Şöyle ki, Kur'an'a göre aldatan Şeytan, aldanana Hz. Adem'dir. Tevrat'a göre aldatan yılan, aldanana ise Havva'dır. Sümerler'de koparılmaması ve yenilmemesi gereken bitkileri iki yüzlü tanrı Isimud'un koparıp Enki'ye yedirmesi Kur'an'ın kabulüyle Şeytan'ın işi, Tevrat'ın kabulüyle yılanın işidir. İran ve Mısır yaratılış hikâyelerinde de birbirine karışan bu unsurların tek ortak noktası, insanı kandıran kötü(ruh)lüktür.

⁹ Graves, R, Patai, R., s. 183.

12- Tekvin ve Mezmurlar'da anlatılan bazı mitolojik hadiselerle çeşitli Ortadoğu mitolojileri arasında paralellikler görülmektedir. Enuma Eliş olarak bilinen Mezopotamya yaratılış destanının dördüncü ve beşinci tabletlerinde, Tanrı Marduk'un, âlemin yaratılışı olayında önce kaotik su ejderi Tiamat'la savaşıp onu öldürmesi ve sonra âlemi düzene sokarak Esegila'yı (evini) kurması mitosu Eski Ahit Mezmurlar'daki bölümle (74/13-14) paraleldir.

13- Yine Ugarit mitolojisinde tanrı Baal'in öldürdüğü yedi başlı ejderhanın isminin Lotan olması ilginçtir. Birçok araştırmacı Eski Ahit'teki 'Levyatan'ın Lotan ile aynı olduğu kanaatindedir.¹⁰

14- Türk mitolojisinde, tıpkı kozmogonik mitler gibi, büyük ölçüde diğer dinlerin ve inançların etkisinde kalan türeyiş mitleri, bir bakıma mitolojik özü koruyabilse de, yan etmenlerin çokluğu içinde kaybolmuştur.

Nitekim Mısır tarihçisi Devadari'nin, adları Ay Atam ve Ay Va olan ilk insanların mağarada bulunması hakkında vermiş olduğu mitte İslamî tesir görülür. İslamî tesirin açık olduğu bu mit Anadolu'da yazıya geçirilmiştir. Roux'un sunduğu varyanata göre, insanı yaratmak için Allah, Cebrail'i dünyaya bir avuç toprak almaya gönderir. İnsanın günah işleyip cehennemde yanacağını bildiğinden dünya, meleğe görevinden vazgeçmesi için yalvarır. Sırasıyla bu görevi İsrail ve Mikail de yerine getiremezler. Sonunda ölüm meleği olan Azrail, dünyanın gözyaşlarına duyarsız kalır ve toprağı alarak Tanrı'ya sunar ve ilk insan yaratılır. Fakat bu anlatının Alevî-Bektaşî inancındaki versiyonunda, Allah önce yeşil renkte bir okyanus yaratır. Bundan kıymetli bir taş çıkar. Allah bu taşı iki parçaya ayırır. Parçalardan biri Hz. Muhammed'in (s.a.v) yeşil ışığı,

¹⁰ Hooke, S. H., *a.g.e.*, s. 100.

diğeri de Hz. Ali'nin beyaz ışığı olur. Taştan yaratılma ve ilk insanının Hz Muhammed ve Hz Ali olması eski Türk inancı ile İslamî Türk inancının içiçe geçtiğini gösteren yüzlerce örnekten biridir.

15- Hem İran, hem Çin, hem de Yahudi mitolojilerinde insanın balçıktan yaratıldığı rivayetleri mevcuttur. Pehlevî metinlerinde '*İnsanlar, Keyumers'in de kendisinden yaratıldığı o çamurdandır.*' ifadesi ile bu ortaklık göze çarpar. Asur mitolojisinde insanın Prometheus tarafından balçıktan yaratıldığı, Mezopotamya mitolojilerinde de Enkidu'nun tanrıların anası Oruru tarafından çamurdan varedildiği söylenir. Yunan ve Roma mitolojilerinde aynı şekilde insanın topraktan yaratıldığına dair rivayetlere yer verilir.

16- Tufan konusunda ise ele aldığımız medeniyetlerin ara söylemlerinde çok yakın benzerlikler bulunmasına rağmen, diğer konularda olduğu gibi hikâyenin belli bölümleri söylence edebiyatından beslenmiştir. Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki temel verileriyle paralel giden kaynak çeşitliliği detaylara inildikçe çoğalır.

Buraya kadar çalışmamıza konu olan bütün yaratılış destan, efsane ve mitlerindeki benzer hususları şu şekilde genelleştirmek mümkündür:

Bütün yaratılış destan, efsane ve mitleri henüz hiçbir canlının yaratılmadığı bir başlangıç zamanını esas almaktadır.

Mekân boşluktan ibarettir.

Boşlukta sadece su vardır.

Sonradan kara parçaları yahut sudan başka mevcut olanlar yaratılmıştır.

Daha sonra da insan ve insanın maddî ve manevî çehresi yaratılmıştır.

Bütün yaratılış destanları iyilik ve kötülük mefhumları üzerine kurulmuştur.

Yaratılış mitlerinde Tanrı'nın ilk insan ile doğrudan konuşması ve muhataplığı vardır.

Bu mitler, insanın Tanrı'ya en yakın olduğu dönemler olmasına rağmen kötülüğün, hilenin, kurnazlığın, kandırmaca ve aldatmanın iyilikten daha fazla olduğu zamanlar olmasıyla dikkat çekicidir.

İlk dönemlerin Tanrı anlayışında insan günah işlediğinde hemen ve en ağır ceza verilir. Fakat buna rağmen insan tanrısına karşı çok daha fazla cüretkârdır. Cüretkârlığın yakınlık ile bağı irdelendiğinde Tanrı-insan arasındaki kırılğan bağı daha kuvvetli olduğu görülür. O dönemlerde henüz 'tanrının insana küsmediği' ve 'kendi göğüne çekilmediği' dönemlerdir.

Yaratılış mitolojilerinin ortak bir özelliği de, insanların başıboş olmadıkları ve kendilerine bildirilen kurallara uymak zorunda oluşlarını içeren emirleri alışlarıdır. İnsanların bu kuralları ihlal etmesi durumunda ise geri dönüşü olan pek çok felakete, sıkıntıya belaya maruz kalabilecekleridir. Burada 'geri dönüşü olan belalar' insanlığın yeniden elde ettiği fırsatlardır.

Kadının yaratılışı konusunda ise şu ortak noktaları görmekteyiz: Kadın erkekten sonra yaratılmıştır. Bu yaratılmada kimi yorumlara göre kadının erkeğin bir parçasından yaratıldığı iddiası mevcuttur.

Kadının yaratılmasıyla insanoğlunun yazgısının değiştiği ve insanların türlü sıkıntılara maruz kaldığı belirtilir.

Kadının yaratılmasından erkeğin yalnızlık sıkıntısından kurtarılmasının amaçlandığı gibi temel temalar bulunmaktadır.

Sonuç itibariyle kozmogonik ve antropogonik yaratılış hikâyeleri, insanlığın ortak kaderinin tarihsel mirasları olarak varoluşumuzun gizemli anahtarlarının saklı bulunduğu bir sandık gibi merak uyandırmakta, farklı medeniyet havzalarının dinî ve talî kaynaklarında benzer hikâyeye izlekleri ile insanlığın tek bir kaynaktan neşet ettiğini ve aslı itibariyle ‘insan’ olma ortak noktasında birleştiğimizi vurgulayan kayıtlardır. Bu yönü ile yaratılış hikâyeleri, insanlığın ortak kader çizgisindeki inançların, kültürlerin evrensel dilini oluşturan bir çekirdektir.

KAYNAKÇA

Abdullah, Kemal, *Gizli Dede Korkut*, Terc. Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

Aça, Mehmet, 'Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş Mahrumiyet ve Hapis', *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Ankara, 2004.

Adivar, A. Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, 2.bs., Remzi Kıtapevi, İstanbul, 1969.

Alıcı, Mehmet, *Kadim İran'da Din*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2012.

Ağırman, Cemal, *Kadının Yaratılış*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001.

Amelie Kuhrt, *Eski Çağda Yakınoğu*, Çev: Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

And, Metin, *Minyatürlerle Osmanlı- İslâm Mitologyası*, Akbank Kültür ve Sanat, İstanbul, 1998.

Arabi, Muhyiddin, *Futuhât-ı Mekkiyye*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul, 2012.

-----, *Füsusu'l-Hikem*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006.

-----, *Dürrü Meknun* (İnci Dizileri), Çev. Şevket Gürel, Esmâ Yayınları, İstanbul, 1984.

Arslan, Celil, *Türk Yaratılış Mitolojilerindeki Farklılıklar*, FÜİFD, Elazığ, 2000.

Ateş, Mehmet, *Mitolojiler ve Semboller: Ana Tanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2012.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.y.

Avcı, Casim, *İslâm Bizans İlişkileri*, UÜSBE, Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

Ayata, Eshat, *Zerdüşt-Avesta Bölümleri*, Kora Yayınları, İstanbul, 1998.

Aydın, Hüseyin, *İlim ve Felsefe Açısından Yaratılış ve Gayelilik*, DİB, Ankara, t.y

Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya, 2005.

Aziz Mahmud Hüdayi, *Hulasatü'l-Beyan, Âlemin ve Hz. Muhammed'in Yaratılışı*, Çev. Kerim Kara, Mustafa Özdemir, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

Baigent, Michael; Leigh, Richard, *Ölü Deniz Parşömenleri Gerçeği*, Çev. Sakıp Murat Yalçın, Nokta Kitap, İstanbul, 2005.

Barnette, Linkoln, *Evren ve Einstein*, Çev. H. Aydın, Işık Yayınevi, İstanbul, 1959.

Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, 5.bs., DİB Yayınları, Ankara, 1977.

Batuk, Cengiz, Esatir: *Dünya Mitolojisinden Örnekler*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

-----, *Mitoloji ve Tarihsellik: Hristiyanlığın Asli Günah Mitinin Tarihsel Dönüşümü*, İz Yayınları, İstanbul, 2006.

-----, *Tarihin Sonunu Beklemek-Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayınları, İstanbul 2003.

Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

-----, *Mitolojiye Giriş*, Karam Yayınları, Çorum, 2006.

-----, *Türk-Şaman Metinleri: Efsaneler ve Memoratlar*, Piramit Yayınları, Ankara, 2004.

-----, *Oğuz Destan Dünyası: Oğuznamelerin Tarihi Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Baykara, Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, 2.bs., AKM, Ankara, 2009.

Behar, Rabbi Nisim, *İbranilerin Öyküsü*, 3.bs., Zvi Geyik Yayınları, İstanbul, 2011.

Behçet, Ahmet, *Peygamberler Tarihi*, Çev. Tacettin Uzun, Uysal Kitabevi, Konya, 1994.

Bilgin, M. Sıraç, *Zarathuştra-Gathalar*, Doz Yayınları, İstanbul, 1996.

Bilgin, Şaban, *Kutsal Kitaplarda Mitolojik Unsurlar*, AÜSBE, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2002.

Bonnefay, Yves, *Mitolojiler Sözlüğü*, Çev. Levent Yılmaz, Dost Kitapevi, Ankara, 2000.

Bottero, Jean, *Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Çev. Adnan Kahiloğulları, Pınar Güzelyürek, Lale Aslan Özcan, Dost Yayınları, Ankara, 2005.

-----, *Mezopotamya, Yazı Akıl ve Tanrılar*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Ayten Er, Dost Yayınları, Ankara, 2003.

Brewer, Douglas J.; Teeter, Emily, *Mısır ve Mısırlılar*, Çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2011.

Buharalı, Eşref, 'İslâm kaynaklarındaki Türkler'in Nesebi ve Alakalı Bilgilerin Göktürk Türeyiş Efsaneleri ile İrtibatlandırılması' *Türk Kültürü*, Sayı: 357, Ocak 1993.

Burkert, Walter, *İlkçağ Gizem Tapıları*, Çev. Bahadır Sina Şener, İmge Kitapevi, Ankara, 1999.

Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Çev. Sabri Gürses, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

-----, *İlkel Mitoloji: Tanrıların Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitapevi, Ankara, 1992.

Candan, Ergun, *Antik Mısır Sırları*, Sınır Ötesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Ceram, C.W., *Tanrılar, Mezarlar Ve Bilginler*, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.

Chamdpdor, Albert, *Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı*, Çev. Suat Tahsuğ, İstanbul, 1984.

Crawford, Harriet, *Sümer ve Sümerler*, (çev: Nihal Uzan), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010.

Comte, Fernand, *Mitoloji Sözlüğü*, Zed Yayınları, 2000.

Corbin, Henry, *İslâm Felsefesi Tarihi*, Çev. Hüseyin Hatemi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 4.bs., Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1962.

Çınaroğlu, Menderes, *Türk Kültüründe Eskatoloji Mitlerine Dair Bir İnceleme*, KÜSBE Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2008.

Collins, Andrew, *Cennetin Tanrıları*, Çev. Sema Kılıç, İstanbul, 2003.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002.

-----, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999.

Davutoğlu, Ahmet, 'İslâm Düşünce Geleneğinin Temelleri', *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı. I, İstanbul, 1996.

-----, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

Desplancques, Sophie, *Antik Mısır*, Çev. İsmail Yerguz, Dost Yayınları, Ankara, 2006.

Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, Fasikül: 12, Cilt: II, İstanbul, 1976.

Dürüşken, Çiğdem, *Roma'nın Gizemli Dinleri*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Eliade, Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, Çev. Sema Rifat, Simavi Yayınları, İstanbul, 1993.

-----; Couliano, Ioan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

-----, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.

-----, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, Çev. Mehmet Aydın, KBK Yayınları, Ankara, 1990.

-----, *Ebedî Dönüş Mitosu*, Çev. Ümit Altuğ, İmge Yayınevi, Ankara, 1994.

-----, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2009.

Emiroğlu, Kudret; Aydın, Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

Erbaş, Ali, "Zerdüştlükte Din Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları II*, Sempozyum Bildirileri, (Konya,1998) Ankara, 2000

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1972.

Emmanuel, R., Hint, Yunan ve Mısır Mitolojilerinde Gizemli Bilgilerin Kaynakları, Çev. Haluk Özden, İstanbul, 1995.

Esin, Emel, *Türk Kozmolojisi, Erken Devir Üzerine Araştırmalar*, y.y., 1979.

-----, *Türkler'de Maddî Kültürün Oluşumu*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2006.

Ezberci, Hatice, *Yahudi Kutsal Kitabı Tanah'ın Ezra Bölümünün Dinler Tarihi Açısından İncelenmesi*, AÜİF, Bitirme Tezi, Ankara, 1985.

Feueback, Ludwig, *Klasik İbranî ve Hristiyan Kaynaklarına Göre Tanrıların Doğuşu*, Çev. Oğuz Özügül, Say Yayınları, İstanbul, 2012.

Firdevsi, *Şehname*, Çev. Necati Lugal, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1992.

Fiske, John, *Mitler ve Mit Yapanlar*, Çev. Utku Tuğlu, Öteki Yayınları, Ankara, 2002.

Frankfort, Henri, *Uygarlığın Yakındoğuda Doğuşu*, Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.

Friedell, Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aça, Dost Yayınevi, Ankara, 1999.

Friedrich, Johannes, *Kayıp Yazılar ve Diller*, Çev. Recai Tekoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

Fromm, Erich, *Rüyalar Masallar Mitoslar: Sembol Dilinin Çözümlemesi*, Çev. Kağan H. Ökten, Aydın Arıtan, 2.bs., İstanbul, 1992.

Gaster, Theodor; Thespis, H., *Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, Çev. Mehmet H. Doğan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Yaratılış ve Ötesi*, KBY, İstanbul, t.y.

Gezgin, İsmail; Gezgin, İlkey; Çokişler, Nazım: *Mitoloji: Mitos ve Logos, Hayatımıza Yön Veren Söylenceler*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Gezgin, İsmail, *Paleolitik Çağlardan Hristiyanlığa Kadar Sanatın Mitolojisi*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2008.

-----, *Masalların Şifresi*, Sel Yayınları, İstanbul, 2007.

Gibb, A.R. Hamilton, *İslâm Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, Terc. Kadir Durak, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

Glück, H.; Strzygowksi, J.; Köprülü, Fuad, *Eski Türk Sanatı ve Avrupa'ya Etkisi*, Çev. A. Cemal Köprülü, 2.bs., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, t.y.

Gombrich, E.H., *Sanatın Öyküsü*, Çev. Bedrettin Cömert, Remzi Kitapevi, 3.bs., İstanbul, 1986.

Graves, Robert; Patai, Raphael, *İbranî Mitleri, Tekvin-Yaratılış Kitabı*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul, 2009.

Graves, Robert, *Yunan Mitleri: Tanrılar, Kahramanlar, Söylence-ler*, Çev. Uğur Akpur, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Grosman, Moşe, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudi-lerinden Görünümler*, y.y., İstanbul, 1992.

Günaltay, M., Şemseddin, *Dinler Tarihi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2006.

Gündüz, Şinasi, *Dinler ve İnançlar Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Konya, 1998.

Güngör, H., 'Süryani Kaynakları ve Türkler'in Dini Adetleri', *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 40, 1986.

Güven, Merdan, 'Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanlar', *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 57, Yıl:15, Ankara, 2003.

Güzel, Ahmet, Hz. Musa, Hz.İsa ve Hz.Muhammed (sav), NKM Yayınları, Konya, 2008.

Hacaloğlu, Haluk, *Zerdüşt-Ahura Mazda*, RM Yayınları, İstanbul, 1995.

Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an*, Beyan Yayınları, İstanbul, t.y.

Hançerlioğlu, Orhan, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1975.

Hasanov, Eldar, 'Nuh Kanunlarının Kökenleriyle İlgili Görüş-ler Üzerine', *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, Cilt: 1, İstanbul, 2012.

Hassan, Ümit, *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2009.

Haviland, William, A., *Kültürel Antropoloji*, Çev. Hüsamettin İnaç, Seda Çiftçi, Kaknüs Yayınevi, İstanbul, 2002.

Heider, Alexandra, *Enuma Eliş: Babil Yaratılış Destanı*, Çev. İs-met Birkan, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.

Herodot, *Herodot Tarihi*, çev. Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

Hooke, Samuel Henry, *Ortadoğu Mitolojisi: Mezopotamya, Mı-sır, Filistin, Hitit, Musevi Hristiyan Mitosları*, Çev. Aleaddin Şenel, 4.bs., İmge Kitapevi, Ankara, 2002.

Hornung, Eric, *Kadim Mısır Ötedünya Kitapları*, Kabalcı Yayı-nevi, İstanbul, 2006.

Hope, Murry, *Eski Mısır Ve Sirius Bağlantısı*, RM Yayınları, İstanbul, 1998.

İnan, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, MEB Yayınları, Ankara, 1976.

-----, *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Metaryaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara, 1972.

İnan, Afet, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, 3.bs., TTK, Ankara, 1992.

İndirkaş, Zühre, *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü*, İmge Yayınevi, Ankara, 2007.

Jaeger, Werner, *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*, Çev. Ayşe Aras, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 3.bs., Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1984.

-----, *Türk Bozkır Kültürü*, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1984.

Kafı, Kadir, *Evrenin Yaratılışı: Adem-Havva*, Çeltüt Matbaası, y.y. 1966.

Kalafat, Yaşar, *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm*, İstanbul, 2004.

Kenyon, Tom; Essene, Virginia, *Hathor Bilgileri: Yükselmiş Bir Uygarlıktan Mesajlar*, Çev. Sema Ayanbaşı, Akaşa Yayınları, İstanbul, 1997.

Kılıç, Sadık, *Mitoloji, Kitab-ı Muakddes ve Kur'an-ı Kerim*, Nil Yayınları, İzmir, 1993.

Kıral, Elif; Büyükbayrak, Merve, *Kayıp Medeniyetler*, Carpe Diem Yayınları, İstanbul, 2007.

Kirişcioğlu, M. Fatih, "Yakutların Menşei Üzerine Bir Destan Metni", *Milli Folklor Dergisi*, Sayı:15, Cilt: 2, Güz, Ankara, 1992.

Kitab-ı Mukaddes, *Kitabı Mukaddes Şirketi*, İstanbul, 2001.

Konevi, Sadreddin, *Tasavvuf Metafiziği*, Çev. Ekrem Demirli, İz Yayınları, İstanbul, 2002.

Koroğlu, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarih: Başlangıcından Persliler'e Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Kramer, Samuel Noah, *Sümer Mitolojisi: İ. Ö. Üçüncü Bin Yılda ki Tinsel ve Edebi Gelişim Üzerine Bir Çalışma*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999.

Kurthan Bilgisever, *Amiran: İslamiyetin Kültürel Özellikleri ve İslamî Kavramlar*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1989.

Lewin, Roger, *Modern İnsanın Kökeni*, Çev. Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1998.

Livraga, Giorgio A., Teb, Çev. İnci Kut, Ankara, t.y., y.y.

Marvin, Harris, *Yamyamlar ve Krallar: Kültürlerin Kökenleri*, Çev. M. Fatih Gümüş, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1994.

Max, Meyerhoff, *Bizans'ın İslâm Anlayışı: Hristiyanlar'ın İslâm'ından Müslümanlar'ın İslâm'ına*, Ed. Fuat Aydın, İstanbul, 2006.

Mehmet Kösemen, *Türk İslâm Tarihinde Hayali Varlıklar*, Altı-kırkbeş Yayınları, İstanbul, 2004.

McCants, W.F., *Kültür Mitleri*, Çev. Merve Tabur, İthaki Yayınları, İstanbul, 2012.

Moğolların Gizli Tarihçesi, Çev. Mehmet Levent Kaya, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.

Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, Çev. Nazife Şişman, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985.

Necatigil, Behçet, *100 Soruda Mitoloji*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1978.

Nurbaki, Haluk, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmi Gerçekler*, 3.bs., TDV, C.III, İstanbul, 1984.

Nursi, Bediüzzaman Said: *İşâretü'l-İcaz*, Terc. Şadi Eren, 3.bs., Şahdamar Yayınları, İzmir, 2012.

Ocak, Ahmet Yaşar: *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri*, KTB Yayınları, Ankara, 1993.

-----, *Alevi-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Oymak, İskender, *Zerdüştlük: İnanç, İbadet, Adetler*, Elazığ, 2003.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar*, TTK, Ankara, 1995.

Özkan, Ali Rafet: *Yedinci Gün Adventizmi*, AÜ SBE, Doktora tezi, Ankara, 1995.

-----, *Din-Mitoloji İlişkisi*, Ekev Akademi Dergisi, Sayı: 6, Yıl: 11, İstanbul, 2002.

Özcan, Tarık, 'Oğuz Kağan Destanı'nın Halk Anlatılarının Epik kuralları Bakımından İncelenmesi', *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 31-32, Ankara, 1996.

Öztürk, Özhan, *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2009.

Plongeon, Augustus, *Mısırlılar'ın Kökenleri*, Çev. Rengin Ekiz, Ege Meta Yayınları, İzmir, 2004.

Radloff, W., *Sibirya'dan Seçmeler*, Çev. Ahmet Temir, 2.bs., KBY, Ankara, 1986.

-----, *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı*, Çev. Arzu Ekinci, Ankara 1999.

Rafaella Pettazzoni, *Tanrıya Dair*, Çev. Fuat Aydın, İz Yayıncılık, İstanbul 2003.

Reichl, Karl, *Türk Boylarının Destanları*, Çev. Metin Ekici, TDK Yayınları, Ankara, 2002.

Rosenberg, Donna, *Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Çev. Koray Akten, İmge Kitapevi, Ankara, 1998.

Roux, Jean Paul, *Eski Türk Mitolojisi*, Çev. Musa Yaşar Sağlam, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2011.

Sağlam, Bahaeddin, *Geçmiş ve Gelecek Arasında Tevrat*, Tebliğ Yayınları, İstanbul, 1998.

Sakaoğlu, Saim; Duymaz, Ali, *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.

Saraç, Celal, *Bilim Tarihi: Matematik ve Astronomi*, MEB Yayınları, Ankara, 1983.

Scheurmann, Eric, *Göğü Delen Adam*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

Schimmel, Annemaria, *Din Fenomenolojisi: Dinler Tarihine Giriş*, AÜİF, Ankara, 1995.

-----, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul, 1999.

Schultz, Samuel J., *Eski Antlaşmaya Giriş Yasa ve Tarih*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

Schure, Edouard, *İnsanlığı Aydınlatan Büyük İnisiyeler: Dinlerin Gizli Tarihi*, Çev. Yavuz Keskin, 2.bs., RM Yayınları, İstanbul, 1989.

Sezen, Yumni, *Antropolojiden Psikanalize Kurban ve Din*, İz Yayınları, İstanbul, 2004.

Sitchin, Zecharia, *Zaman Başlarken: Dünya Tarihçesi*, (çev. Yasemin Tokatlı), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 2006.

Strzygowki, Josef, 'Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi', *Türkiyat Mecmuası*, C.III, 1933.

Suruş, Abdülkerim, *Evrenin Yatışmaz Yapısı*, Çev. Hüseyin Hatemi, 2.bs., İnsan Yayınları, İstanbul, 1979.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar, Türkmenler*, 3.bs., Ana Yayıncılık, İstanbul, 1980.

Şekerci, Zekeriya, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'e Göre Yaratılış: Nuh ve Tufan Olayı*, UÜİF, Bitirme Tezi, Bursa, 1988.

Şeşen, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK Yayınları, Ankara, 1985.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir: *Tarih-i Taberi*, Çev. Ö. Faruk Gürtunca), Sağlam Yayınları, İstanbul, 2007.

Tablamacıoğlu, Mehmet, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, Ankara, 1966.

Tacou, Constantine, *Din ve Fenomenoloji: Mircea Eliade'ın Eserlerine Toplu Bir Bakış*, Çev. Havva Köser, İz Yayınları, İstanbul, 2000.

Tanyu, Hikmet: *Türkler'in Dini Tarihçesi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1978.

Tarlan, Ali Nihat, *Zerdüşt'ün Gathaları*, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1935.

Taraporewala, Irach , *Zerdüşt Dini*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2002.

Taş, İsmail, *İslâm Öncesi Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Kömen Yayınları, Konya 2002.

Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara 1988.

Tekin, Talat, *Tunyukuk Yazıtı*, Yay. Mehmet Ölmez, Simurg Yayınevi, Ankara, 1994.

Tıgılı, Asiye, *Zerdüşt, Hayatı Öğretisi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004.

Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Tuna, Turgay, *Tut-Ankh-Amon, 3000 Yıllık Gizem*, İstanbul, 1999.

Tunaşar, Seyhun, *Ön Asyalı Üç Bilge*, Piramit Yayınları, Ankara, 2003.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Uraz, Murat, *Türk Mitolojisi*, Mitologya Yayınları, İstanbul, 1992.

Uzun, Enver, *Zerdüştlük Ve Ateşperestlik*, Trabzon, 1997.

Ünver, Günay; Güngör, Harun: *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003.

Yakut Dili Sözlüğü, Der. E. K. Pekarskiy, TDK Yayınları, 1945.

Yalom, Marilyn, *Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi*, Çev. Zeynep Yelçe, Neşenur Domaniç, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2002.

Yazıcıoğlu Muhammed, *Muhammediye*, Sadeleştiren, Abdülkadir Akçiçek, Kitapevi, İstanbul, t.y.

Yakar, Cenap, *İnançlar Ve Tutumlar Üzerine*, Ankara, 1988.

Yıldırım, Nimet, *Ardavirafnâme*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2011.

-----, *İran Mitolojisi*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2012.

Yiğitoğlu, Mustafa, *Yahudilikte Tanrının Yeri: Semavî Mabed*, Bayem Ajans, İstanbul, 2011.

Zeki Tez, *Mitolojinin Kültürel Tarihi: Doğu ve İslâm Mitolojisi Mitolojik Söylenceler*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2008.

Zerdüşt, *Avesta*, Çev. Fahriye Adsay, İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul, 2012.

Zeydan Corci, *İslâm Medeniyetinin Tarihi*, Terc.Zeki Meğazi, Doğan Güneş Yayınları, İstanbul, 1971.

Zingsem, Vera, *Lilith: Adem'in İlk Karısı*, İlya Yayınları, İstanbul, 2006.



YARATILIS MITOLOJİLERİ

GÖNÜL YONAR



'Başlangıçta...'

Yaratılısla ilgili birçok hikâye böyle başlar. Farklı coğrafyalarda ve tarihin her köşesinde bu sözcüğün yaydığı hikâyelere şahit oluruz. Mitolojilere yaptığımız yolculukta bizi bekleyen 'ilk'ler aslında insanlığımızın kökenlerine uzanma, onunla temas etme hayalinden ve merakından başka bir şey değildir. Böyle bir merak ve istek bizi birçok medeniyetin dinî, kültürel ve sosyal dinamikleriyle yüz yüze getirir. Gönül Yonar, *Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri* kitabından sonra bu yeni kitabında da insanın kendi harikuladeliğini keşfetme ve anlama çabasının bir ürünü olan yaratılış mitolojilerini ele alıyor. Kadîm Doğu'nun altı medeniyetindeki bilhassa ilk yaratılış, kadının yaratılışı ve Tufan hadisesi mitlerinin ele alındığı bu çalışma insanlığın ve bizatihi insanlık düşüncesinin tarihî seyrini bir bütün olarak göstermesi bakımından fevkalade önem taşıyor.